

МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТНИНГ МИЛЛИЙ СТАНДАРТИ

Лойиха бўйича барча изохлар ва таклифлар 2022 йил 1 декабрга қадар қабул қилинади.

Э С Л А Т М А

Молиявий ҳисоботнинг миллий стандарти (МХМС) бўйича муаллифлик ҳуқуқи Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари Фондининг (МХХС **Фонди**) барча ҳуқуқлари ҳимояланган материалларини ўз ичига олади.

МХМС Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги (**Молия вазирлиги**) томонидан МХХС Фонди рухсати билан фақат Ўзбекистон Республикаси ҳудудида кўпайтирилади ва тарқатилади. Молия вазирлиги ва МХХС Фондининг олдиндан ёзма рухсатисиз **Фойдаланиш шартларида** рухсат этилган ҳоллардан ташқари учинчи шахсларга ҳеч қандай ҳуқуқлар берилмайди.

Мазкур стандарт Молия вазирлиги томонидан унинг Ўзбекистон Республикасида қўлланилиши учун ишлаб чиқилган. МХМС Бухгалтерия стандартларининг халқаро кенгаши томонидан тайёрланган ва тасдиқланган эмас.

Мазкур стандарт Ўзбекистон Республикасидан ташқарида тарқатилмайди.

Молиявий ҳисоботнинг миллий стандартидан Фойдаланиш шартлари

1. МХХС Фонди ва Молия вазирлиги МХМС фойдаланувчиларига (**Фойдаланувчилар**) стандартни қуйидаги мақсадлар учун чоп этишлари (кўпайтиришлари) учун рухсат беради:

- 1.1. Фойдаланувчининг профессионал фойдаланиши; ёки
- 1.2. Мустақил ўқиш ва таълим.

2. Профессионал фойдаланиш деганда фойдаланувчининг мижозларига фойдаланувчи бухгалтер сифатида ёки ташкилотга молиявий ҳисоботларни тайёрлаш ёки молиявий ҳисоботларни таҳлил қилиш учун мазкур стандартни қўллаш мақсадида бухгалтерия хизматларини кўрсатиш фаолияти билан боғлиқ ҳолда фойдаланувчининг профессионал мақомида мазкур стандартдан фойдаланиш тушунилади.

3. Шубҳага йўл қўймаслик учун юқорида кўрсатилган фойдаланиш мазкур стандартни тўғридан-тўғри ёки билвосита қўллашдан ташқари (тижорий) фойдаланиш, масалан, тижорат семинарлари, конференциялар, тижорий тренинглари ёки шунга ўхшаш тадбирлар каби фаолият турларини ўз ичига олмайди.

4. Профессионал фойдаланишдан ташқари бўлган ҳар қандай дастурлар доирасида фойдаланувчилар ўзаро келишилган шартлар ва келишувларга мувофиқ алоҳида индивидуал лицензия учун Молия вазирлиги ва МХХС Фонди билан боғланишлари шарт.

5. Агар мазкур Эслатмада бошқача тарзда рухсат берилмаган бўлса, фойдаланувчилар Молия вазирлиги ва МХХС Фондининг ёзма рухсатисиз мазкур стандартнинг бирор бир қисмини учинчи шахсларга ҳар қандай шаклда ёки ҳар қандай усулда, электрон, механик ёки бошқа йўл билан маълум ёки ҳали маълум бўлмаган лицензиялаш, сублицензия бериш, топшириш, сотиш, ижарага бериш ёки бошқа тарзда тарқатиш ҳуқуқига эга эмас.

6. Фойдаланувчиларга мазкур стандартни ушбу эслатмада бошқача тарзда рухсат этилган ҳоллардан ташқари ўзгартириш, қўшимчалар ёки ўзгартириш киритиш ёки мазкур стандартдан бирор бир ҳосилавий асар яратишга рухсат берилмайди.

7. МХХС Фондининг интеллектуал мулкни лицензиялаш тўғрисида қўшимча маълумот олиш учун licences@ifrs.org манзилига мурожаат қилишингиз мумкин.

МУНДАРИЖА

УМУМИЙ ҚИСМ	4
1-боб. Стандартнинг мақсади.....	4
2-боб. Қўллаш доираси	5
3-боб. Концепциялар ва асосий тамойиллар	6
4-боб. Молиявий ҳисоботни тақдим этиш	25
5-боб. Молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот.....	29
6-боб. Умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисобот	33
7-боб. Хусусий капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисобот	36
8-боб. Пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот	37
9-боб. Молиявий ҳисоботга изоҳлар	43
10-боб. Консолидациялашган ва алоҳида молиявий ҳисобот.....	45
11-боб. Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳолари ва хатолар.....	54
12-боб. Ҳисобот давридан кейинги ходисалар.....	59
13-боб. Мазкур МҲМСга ўтиш.....	62
МАХСУС ҚИСМ	66
14-боб. Асосий воситалар.....	66
15-боб. Инвестиция кўчмас мулки	73
16-боб. Гудвилдан ташқари номоддий активлар	76
17-боб. Бизнес бирлашувлари ва гудвил.....	82
18-боб. Таъсир остидаги ташкилотларга инвестициялар	89
19-боб. Биргалиқдаги фаолият бўйича келишувлар	93
20-боб. Активларнинг кадрсизланиши.....	96
21-боб. Заҳиралар.....	104
22-боб. Ижара	108
23-боб. Молиявий инструментлар	115
24-боб. Ҳаққоний қийматни баҳолаш	134
25-боб. Мажбуриятлар ва хусусий капитал.....	140
26-боб. Баҳоланган мажбуриятлар ва шартли ходисалар.....	146
27-боб. Тушум	150
28-боб. Давлат грантлари	157
29-боб. Қарзлар бўйича сарфлар.....	159
30-боб. Акцияга асосланган тўлов.....	160
31-боб. Ходимларнинг даромадлари	167
32-боб. Фойда солиғи.....	177
33-боб. Чет эл валютасидаги операцияларни ҳисобга олиш.....	185
34-боб. Гиперинфляция	189
35-боб. Боғлиқ томонлар тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериш	192
36-боб. Махсус фаолиятлар.....	196
ИЛОВАЛАР	201
1-Илова. Атамалар луғати	201
2-Илова. Инвентаризация ўтказиш тартиби бўйича амалий кўрсатмалар.....	218
3-Илова. Харажатларни таснифлаш бўйича амалий кўрсатмалар.....	228

УМУМИЙ ҚИСМ

1-боб. Стандартнинг мақсади

- 1.1 Молиявий ҳисоботнинг миллий стандарти (МХМС) «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Қонунига асосан ишлаб чиқилган ва Ўзбекистон Республикасида бухгалтерия ҳисобини меъёрий-ҳуқуқий тартибга солиш элементи бўлиб ҳисобланади. Мазкур МХМС умумий мақсаддаги молиявий ҳисоботларга нисбатан қўллаш учун мўлжалланган.
- 1.2 Мазкур МХМС бюджет ташкилотлари ва тўлиқ молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларини (тўлиқ МХХС) қўллайдиган ташкилотларнинг молиявий ҳисоботини тузиш тартибига нисбатан қўлланилмайди.
- 1.3 Мазкур МХМСнинг мақсади:
- молиявий ҳисобот тузувчиларга* - бухгалтерия ҳисобини юритиш ва молиявий ҳисоботларни тайёрлашнинг асосий тушунчалари, тамойиллари, қоидалари ва тартибларидан фойдаланган ҳолда муайян операциялар ёки бошқа ҳодисалар учун изчил **ҳисоб сиёсатини** ишлаб чиқишда;
- молиявий ҳисоботдан фойдаланувчиларга* – **молиявий ҳисоботда** қамраб олинган маълумотни тушунишда ёрдам бериш.
- 1.4 Мазкур МХМС фойдаланувчиларга ташкилотнинг **молиявий ҳолати, молиявий натижалари** ва **пул оқимлари** тўғрисидаги маълумотларни билиши учун ёрдам беради. Умумий мақсаддаги молиявий ҳисоботнинг мақсади солиқ солинадиган фойда бўйича ҳисобот мақсадларидан фарқ қилади. Шунинг учун, мазкур МХМСга мувофиқ тузилган молиявий ҳисоботлар Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексида талаб қилинадиган барча баҳолашларга тўлиқ мос келмаслиги мумкин.
- 1.5 Мазкур МХМС Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан бухгалтерия ҳисоби стандартларининг амалий фаолиятини ҳисобга олган ҳолда вақти-вақти билан қайта кўриб чиқилади.
- 1.6 Мазкур МХМСнинг барча боблари (3.2 бандда белгиланган ҳолатдан ташқари) тенг кучли ҳисобланади. Мазкур МХМСнинг иловалари унинг ажралмас қисми ҳисобланади. Иловаларда берилган амалий кўрсатмалар мазкур МХМСнинг бирор бобига номувофиқ бўлса, мазкур МХМСнинг боблари амалий кўрсатмалардан устунликка эга бўлади.

2-боб. Қўллаш доираси

- 2.1 Мазкур МҲМС умумий мақсаддаги молиявий ҳисоботларни тайёрлаш учун асосий талабларни ва молиявий ҳисобот элементларини тан олиш, баҳолаш, тан олишни бекор қилиш ва тақдим этиш ҳамда улар тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериш учун муайян тамойиллар, қоидалар, тартиблар ва мулоҳазаларни ўз ичига олади.
- 2.2 Мазкур МҲМС «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг Қонунида белгиланган ҳисобот берувчи барча ташкилотлар томонидан қўлланиши лозим.
- 2.3 Мазкур МҲМС йиллик ва **оралиқ молиявий ҳисоботлар** учун тенг аҳамиятли тарзда қўлланилиши лозим.
- 2.4 Молиявий ҳисоботдан ташқи фойдаланувчилар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:
  - ташкилотнинг бошқарувида иштирок этмайдиган мулкдорлар;
  - ташкилотга кредитлар берадиган банклар;
  - ташкилотга товарлар ва хизматларни сотадиган ва унинг молиявий ҳисоботларидан нарх ва тўловларни амалга ошириш муддатлари бўйича қарорларни қабул қилиш учун фойдаланадиган етказиб берувчилар;
  - ҳамкорликдаги фаолиятни давом эттириш ёки тўхтатиш тўғрисида қарор қабул қилиш учун унинг молиявий ҳисоботидан фойдаланадиган ташкилот харидорлари;
  - ташкилотнинг молиявий ҳисоботидан фойдаланиб ташкилотни баҳолайдиган кредит-рейтинг ёки бошқа ташкилотлар;

3-боб. Концепциялар ва асосий тамойиллар

Қўллаш доираси

- 3.1 Мазкур боб ташкилотлар **молиявий ҳисоботининг мақсадини** тавсифлайди. Шунингдек, у молиявий ҳисобот асосидаги концепциялар ва асосий тамойилларни белгилайди.
- 3.2 Баъзи ҳолатларда мазкур бобдаги концепциялар ва тамойиллар ва мазкур МҲМСнинг бошқа бобидаги талаблар ўртасида номувофиқликлар юзага келиши мумкин. Бундай ҳолатларда ўша бошқа бобдаги талаблар мазкур бобга нисбатан устунликка эга бўлади.

Молиявий ҳисоботнинг мақсади

Умумий мақсаддаги молиявий ҳисоботларни тақдим этишнинг мақсади, фойдалилиги ва чекловлар

- 3.3 Ташкилотнинг **умумий мақсаддаги молиявий ҳисоботининг** мақсади мавжуд ва потенциал инвесторлар, қарз берувчилар ва бошқа кредиторларга мазкур ташкилотни ресурслар билан таъминлаш тўғрисида қарорлар қабул қилишда фойдали бўладиган ҳисобот берувчи ташкилот тўғрисидаги молиявий маълумотни тақдим этишдан иборатдир.
- 3.4 Бундай маълумот қуйидагилар тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олади:
  - (а) ташкилотнинг **иктисодий ресурслари**, ташкилотнинг ресурсларига нисбатан талаб қилиш ҳуқуқлари ва ушбу ресурслар ва талаб қилиш ҳуқуқларидаги ўзгаришлар тўғрисидаги маълумот; ва
  - (б) ташкилотнинг раҳбарияти ташкилотнинг иқтисодий ресурсларидан фойдаланиш бўйича ўз жавобгарликларини қанчалик оқилона ва самарали бажарганликлари тўғрисидаги маълумот.
- 3.5 Лекин, умумий мақсаддаги молиявий ҳисобот мавжуд ва потенциал инвесторлар, қарз берувчилар ва бошқа кредиторларга зарур бўлган маълумотларнинг барчасини таъминламайди ва таъминлай олмайди. Ушбу фойдаланувчилар бошқа манбалардан, масалан, умумий иқтисодий шароитлар ва кутишлар, сиёсий воқеалар ва сиёсий иқлим, тармоқ ва ташкилот учун прогнозлар каби тегишли маълумотларни ҳисобга олиши лозим.

Ҳисобот берувчи ташкилотнинг иқтисодий ресурслари, ушбу ташкилотга нисбатан талаб қилиш ҳуқуқлари, шунингдек ресурслар ва талаб қилиш ҳуқуқларидаги ўзгаришлар тўғрисидаги маълумот

- 3.6 Умумий мақсаддаги молиявий ҳисобот ташкилотнинг иқтисодий ресурслари ва ушбу ҳисобот берувчи ташкилотга нисбатан талаб қилиш ҳуқуқлари тўғрисидаги маълумотдан иборат бўлган ҳисобот берувчи ташкилотнинг молиявий ҳолат тўғрисидаги маълумотни таъминлайди. Шунингдек, молиявий ҳисоботлар ҳисобот берувчи ташкилотнинг иқтисодий ресурслари ва талаб қилиш ҳуқуқларини ўзгартирадиган операциялар ва бошқа ҳодисаларнинг таъсирлари тўғрисидаги маълумотни таъминлайди. Улар фойдаланувчилар томонидан ташкилотга келгуси соф пул оқимларини суммаси, муддати ва ноаниқлигини баҳолашга асосланган қарорлар қабул қилиш ва кутишларни ҳосил қилиш имконини беради.
- 3.7 Молиявий ҳисобот, шунингдек ҳисобот берувчи ташкилотнинг раҳбарияти

ташкilotнинг иқтисодий ресурсларидан фойдаланиш бўйича ўз жавобгарликларини қанчалик оқилона ва самарали бажарганлигини кўрсатади. Бу ўз навбатида фойдаланувчиларга мазкур ресурсларни масъулиятли бошқариш бўйича раҳбарият фаолиятини баҳолашга ёрдам беради.

Молиявий ҳисоботдаги маълумотнинг сифат тавсифлари

- 3.8 3.9-3.24 бандларда тавсифланган фойдали молиявий маълумотнинг сифат тавсифлари мавжуд ва потенциал инвесторлар, қарз берувчилар ва бошқа кредиторларга ташкilotнинг молиявий ҳисоботидаги маълумот асосида ташкilot тўғрисида қарорлар қабул қилишда энг кўп фойдали бўладиган маълумот турларини белгилайди.

Фойдали молиявий маълумотнинг сифат тавсифлари

- 3.9 Молиявий маълумот фойдали бўлиши учун, у ўринли бўлиши ва у нимани тақдим этишга мўлжалланган бўлса, шуни рўйи-рост тақдим этиши лозим. Агар молиявий маълумот қиёсий, текширилувчан, ўз вақтида тақдим этилган ва тушунарли бўлса, унинг фойдалилиги ошади.

Фундаментал сифат тавсифлари

- 3.10 Фундаментал сифат тавсифлари ўринлилик ва рўйи-рост тақдим этишдан иборат.

Ўринлилик

- 3.11 Ўринли молиявий маълумот фойдаланувчилар томонидан қабул қилинадиган қарорларга аҳамиятли таъсир кўрсатишга қодир бўлади. Маълумот ҳатто айрим фойдаланувчилар ундан ўзи учун манфаатли фойдаланмасликка қарор қилган ёки аллақачон уни бошқа манбалардан олган тақдирда ҳам қарор қабул қилишга аҳамиятли таъсир кўрсатиши мумкин.

- 3.12 Агар молиявий маълумот прогноз қийматига ёки тасдиқлаш қийматига ёки ҳар иккисига эга бўлса, у қарорларга аҳамиятли таъсир кўрсатишга қодир ҳисобланади.

Муҳимлик

- 3.13 Маълумот, агар уни тушириб қолдириш, нотўғри кўрсатиш ёки яшириш умумий мақсаддаги молиявий ҳисобот (3.3-бандга қаранг) фойдаланувчиларининг муайян ҳисобот берувчи ташкilot тўғрисидаги маълумот билан таъминлайдиган молиявий ҳисобот асосида қабул қилинадиган қарорларига таъсир кўрсатиши асосланган тарзда кутилса, **муҳим** ҳисобланади. Бошқача айтганда, муҳимлик ташкilot учун хос бўлган, ташкilotнинг молиявий ҳисоботи контекстида маълумот таалукли бўлган моддаларнинг характери ёки қийматидан (ёки ҳар иккисидан) келиб чиқиб аниқланадиган ўринлилик жиҳатини намоён қилади.

Рўйи-рост тақдим этиш

- 3.14 Молиявий ҳисоботлар иқтисодий ҳодисаларни сўзлар ва рақамларда намоён этади. Молиявий маълумот фойдали бўлиши учун у нафақат ўринли иқтисодий ҳодисаларни намоён қилиши, балки уларни тақдим этишга мўлжалланган иқтисодий ҳодисаларнинг моҳиятини рўйи-рост тақдим этиши лозим. Кўп ҳолларда иқтисодий ҳодисанинг моҳияти ва унинг юридик шакли бир хил бўлади. Агар улар фарқ қилса, фақат юридик шакл тўғрисидаги маълумотни тақдим этиш иқтисодий ҳодисани рўйи-рост тақдим этмайди.

- 3.15 Агар акс эттириш қуйидаги учта хусусиятга эга бўлса, у мутлақ рўйи-рост тақдим этишни таъминлаши мумкин. У тўлиқ, бетараф ва **хатолардан** холи бўлишини ўз ичига олади.

- 3.16 Тўлиқ акс эттириш фойдаланувчи акс эттирилаётган иқтисодий ҳодисани, жумладан барча тавсифлар ва тушунтиришларни тушуниши учун зарур бўлган барча маълумотни ўз ичига олади.
- 3.17 Бетараф акс эттириш бу молиявий маълумотни танлаш ёки тақдим этишда ноҳолислик бўлмаслигидир. Бетарафлик **эҳтиёткорлик** билан мустаҳкамланади. Эҳтиёткорлик ноаниқлик шароитларида мулоҳазалардан фойдаланишда эҳтиёткор бўлишдир. Эҳтиёткорликни қўллаш **активлар** ва **даромадларни** ошириб кўрсатилмасликни, **мажбуриятлар** ва **харажатларни** эса камайтириб кўрсатилмасликни англатади. Шу билан бирга, эҳтиёткорликни қўллаш орқали активлар ёки даромадларнинг камайтирилишига ёхуд мажбуриятлар ёки харажатларнинг оширилишига йўл қўйилмайди. Бу каби номутаносибликлар келгуси даврларда даромадлар ёки харажатларнинг ошириб ёки камайтириб кўрсатилишига олиб келиши мумкин. Муайян боблар агар рўйи-рост тақдим этиладиган энг ўринли маълумотни танлашни таъминлашга мўлжалланган қарорларнинг оқибати бўлса, асимметрик талабларни ўзи ичига олиши мумкин бўлишига қарамай, эҳтиёткорликни қўллаш асимметрияга бўлган эҳтиёжни англатмайди.
- 3.18 Рўйи-рост тақдим этиш ҳар жиҳатдан аниқликни англатмайди. Хатолардан холи бўлиш иқтисодий ҳодисанинг тавсифида хатолар ёки маълумотнинг тушириб қолдирилиши мавжуд эмаслигини ва тақдим этилган маълумотни олиш учун фойдаланилган жараён хатосиз танланганлиги ва қўлланганини англатади. Ушбу контекстда хатолардан холи бўлиш ҳар жиҳатдан мутлақо аниқликни англатмайди.

Фундаментал сифат тавсифларини қўллаш

- 3.19 Фундаментал сифат тавсифларини қўллашнинг энг оқилона ва самарали жараёни одатда (маълумотнинг фойдалилигини оширувчи тавсифларнинг таъсирини ва ушбу мисолда эътиборга олинмаган сарфларга нисбатан чекловларни ҳисобга олган ҳолда) қуйидагича бўлади. Биринчидан, ҳисобот берувчи ташкилотнинг молиявий маълумотидан фойдаланувчилар учун фойдали бўлиши мумкин бўлган иқтисодий ҳодиса аниқланади. Иккинчидан, энг ўринли бўладиган ушбу иқтисодий ҳодиса тўғрисидаги маълумот тури аниқланади. Учинчидан, ушбу маълумотдан фойдаланиш имконияти ва у мазкур иқтисодий ҳодисани рўйи-рост тақдим этишни таъминлай олиши аниқланади. Агар шундай бўлса, маълумотнинг асос бўладиган сифат тавсифларига мос келишини таъминлаш жараёни ушбу босқичда яқунланади. Акс ҳолда, жараён кейинги энг ўринли маълумот турига нисбатан такрорланади. Айрим ҳолларда, молиявий ҳисобот тақдим этиш мақсадига эришиш учун асос бўладиган сифат тавсифлари ўртасида оптимал нисбатни танлаш зарур бўлиши мумкин (3.28 бобга қаранг).

Маълумотнинг фойдалилигини оширадиган сифат тавсифлари

- 3.20 Қиёсийлик, текширилувчанлик, ўз вақтида тақдим этиш ва тушунарлилик ўринли ва нимани тақдим этишга мўлжалланган бўлса, шуни рўйи-рост тақдим этишни таъминлайдиган маълумотнинг фойдалилигини оширадиган сифат тавсифлари ҳисобланади. Маълумотнинг фойдалилигини оширадиган сифат тавсифлари, агар икки маълумот ҳам ўринли маълумот тақдим этади ҳам ушбу иқтисодий ҳодисани тенг даражада рўйи-рост тақдим этишни таъминлайди деб ҳисобланса, бундай иқтисодий ҳодисани акс эттириш учун қайси маълумотдан фойдаланиш лозимлигини аниқлашга ёрдам бериши мумкин.

Қиёсийлик

- 3.21 Ҳисобот берувчи ташкилот тўғрисидаги маълумот, агар уни бошқа ташкилотлар тўғрисидаги шу каби маълумот билан ва бошқа давр ёки бошқа сана учун худди шу

ташкилот тўғрисидаги шу каби маълумот билан қиёслаш мумкин бўлса, фойдалироқ бўлади. Қиёсийлик фойдаланувчиларга моддалар ўртасидаги ўхшашлик ва фарқларни аниқлаш ва тушуниш имконини берадиган сифат тавсифи ҳисобланади. Бир ҳил иқтисодий ҳодисага муқобил ҳисобга олиш усулларини қўллаш рухсат этилган тақдирда қиёсийлик камаяди.

Текширилувчанлик

- 3.22 Текширилувчанлик маълумот уни тақдим этишга мўлжалланган иқтисодий ҳодисани рўйи-рост тақдим этишига фойдаланувчиларни ишонтиришга ёрдам беради. Текширилувчанлик турли хабардор ва мустақил кузатувчилар аниқ умумий фикрга эга бўлмасада, муайян акс этириш рўйи-рост эканлиги бўйича умумий фикрга келишлари мумкинлигини англатади. Миқдорий маълумот текширилувчан бўлиши учун ягона мумкин бўлган ҳисоб баҳосини намоён этиши шарт эмас. Мумкин бўлган қийматлар диапазони ва улар билан боғлиқ эҳтимолликлар ҳам текширилувчан бўлиши мумкин.

Ўз вақтида тақдим этиш

- 3.23 Ўз вақтида тақдим этиш бу ўз қарорларига таъсир кўрсатишга қодир бўлиши учун қарор қабул қилувчилар томонидан маълумотни ўз вақтида олинишини англатади. Қоида тариқасида, маълумотнинг фойдалилиги унинг муддати ўтган сари камайиб боради. Лекин, баъзи маълумотлар ҳисобот даври яқунлангандан кейин узоқ вақт давомида ўз вақтида тақдим этилган бўлиб ҳисобланиши мумкин, чунки, масалан, баъзи фойдаланувчилар трендларни аниқлаши ва баҳолаши зарур бўлади.

Тушунарлик

- 3.24 Маълумотни таснифлаш, тизимлаштириш ҳамда аниқ ва қисқа тақдим этиш уни тушунарли қилади. Лекин, молиявий ҳисоботдан моҳиятан мураккаб, тушуниш учун осонлаштириб бўлмайдиган ҳодисалар тўғрисидаги маълумотларни чиқариб ташлаш ушбу ҳисоботни тўлиқ бўлмаслиги ва натижада чалғитувчи бўлишига олиб келиши мумкин.

Тақдим этиладиган молиявий ҳисоботларнинг фойдалилиги билан боғлиқ сарфларга нисбатан чеклов

- 3.25 Сарфлар молиявий ҳисоботда тақдим этилиши мумкин бўлган маълумотга нисбатан муқаррар чекловни намоён қилади. Ҳисоботга доир молиявий маълумотни тақдим этиш сарфлар билан боғлиқ ва ушбу сарфлар мазкур маълумотни тақдим этишдан олинган наф билан оқланиши муҳимдир.
- 3.26 Молиявий маълумотни тақдим этувчи ташкилотлар молиявий маълумотни йиғиш, қайта ишлаш, текшириш ва тарқатишга катта куч сарфлайди, лекин натижада фойдаланувчилар ушбу сарфларни инвестициялардан самаранинг камайиши тарзида ўз зиммаларига оладилар. Молиявий маълумотдан фойдаланувчилар шунингдек, тақдим этилган маълумотни таҳлил қилиш ва талқин қилиш бўйича сарфларни ҳам амалга оширадилар. Агар зарур маълумот тақдим этилмаса, фойдаланувчилар уни қандайдир бошқа манбалардан олиш ёки уни ҳисоб йўли билан баҳолаш учун қўшимча сарфларни амалга оширадилар.
- 3.27 Ўринли ва нимани тақдим этишга мўлжалланган бўлса, шуни рўйи-рост тақдим этадиган молиявий маълумотни тақдим этиш фойдаланувчиларга кўпроқ ишонч билан қарорлар қабул қилишга ёрдам беради. Бу капитал бозорларининг анча самарали фаолият кўрсатиши ва умуман иқтисодиёт учун капитал қийматининг пасайишига олиб келади. Алоҳида инвестор, қарз берувчи ёки бошқа кредитор ҳам кўпроқ хабардор бўлган ҳолда қарор қабул қилишдан наф кўради. Лекин, умумий

мақсаддаги молиявий ҳисобот ҳар бир алоҳида фойдаланувчи учун ўринли бўлган барча маълумотни ўз ичига олиши мумкин эмас.

Молиявий ҳисобот ва ҳисобот берувчи ташкилот

Молиявий ҳисоботнинг мақсади ва таркиби

- 3.28 Молиявий ҳисоботнинг мақсади молиявий ҳисоботдан фойдаланувчилар учун ҳисобот берувчи ташкилотнинг келгуси соф пул маблағлари кирими бўйича истиқболни баҳолашда ва ташкилот раҳбариятининг унинг иқтисодий ресурсларини масъулиятли бошқариш бўйича фаолиятини баҳолашда фойдали бўладиган ҳисобот берувчи ташкилотнинг активлари, мажбуриятлари, хусусий капитали, даромадлари ва харажатлари тўғрисидаги молиявий маълумотни тақдим этишдан иборатдир (3.4-бандга қаранг).

Ҳисобот даври

- 3.29 Молиявий ҳисобот муайян вақт даврига (ҳисобот даврига) нисбатан тайёрланади ва қуйидагилар тўғрисида маълумот тақдим этади:

(а) ҳисобот даврининг охири санасида ёки ҳисобот даври мобайнида мавжуд бўлган активлар ва мажбуриятлар, шу жумладан тан олинмаган активлар ва мажбуриятлар ҳамда хусусий капитал тўғрисида; ва

(б) ҳисобот даври учун даромадлар ва харажатлар тўғрисида.

- 3.30 Шунингдек, молиявий ҳисобот молиявий ҳисоботдан фойдаланувчиларга ўзгаришлар ва трендларни аниқлаш ва баҳолашга ёрдам бериш мақсадида камида битта олдинги давр учун қиёсий маълумотни тақдим этади. Бундан мазкур МХМС билан бошқача тартиб талаб этилган ёки рухсат берилган ҳолатлар мустасно.

- 3.31 Келгуси операциялар ва бошқа келгуси ҳодисалар тўғрисидаги маълумот қуйидаги шартларда молиявий ҳисоботга киритилади:

(а) ташкилотнинг ҳисобот даври охири санасида ёки ҳисобот даври мобайнида мавжуд бўлган ёхуд ҳисобот даври учун даромадларга ёки харажатларга доир бўлган активлари ва мажбуриятлари, шу жумладан тан олинмаган активлари ва мажбуриятлари ёки хусусий капиталига доир бўлса; ва

(б) молиявий ҳисоботдан фойдаланувчилар учун фойдали бўлса.

Молиявий ҳисобот, қоидада кўра, прогноз маълумотнинг бошқа турларини, масалан, раҳбариятнинг ҳисобот берувчи ташкилотга нисбатан кутишлари ва стратегияси тўғрисидаги тушунтириш материалларини таъминламайди.

Молиявий ҳисоботни тақдим этиш позицияси

- 3.32 Молиявий ҳисобот мавжуд ёки потенциал инвесторлар, қарз берувчилар ёки бошқа кредиторларнинг қандайдир аниқ гуруҳи позициясидан эмас, умумий ҳолатда ҳисобот берувчи ташкилот позициясидан кўриб чиқиладиган операциялар ва бошқа ҳодисалар тўғрисидаги маълумотни тақдим этади.

Фаолият узлуксизлиги фарази

- 3.33 Молиявий ҳисобот одатда ҳисобот берувчи ташкилот ўз фаолиятини **узлуксизлик фарази** асосида амалга ошириши ва яқин келажакда ўз фаолиятини давом эттириши тўғрисидаги фараз асосида тайёрланади. Шу тариқа, ташкилотнинг ўз фаолиятини тугатиш ёки ўзининг тижорат фаолиятини тўхтатиш нияти ҳам, зарурати ҳам йўқлиги фараз қилинади. Агарда бундай ният ёки зарурат мавжуд бўлса, молиявий ҳисоботни бошқа асосда тайёрлаш талаб қилиниши мумкин. Бу ҳолда молиявий

ҳисоботни тайёрлашда фойдаланилган асос тавсифланади (4.5-4.6 бандларга қаранг).

Ҳисобот берувчи ташкилот

- 3.34 Ҳисобот берувчи ташкилот - бу молиявий ҳисоботни тайёрлаши шарт бўлган ёки уни тайёрлаш тўғрисида мустақил қарор қабул қиладиган ташкилот. Ҳисобот берувчи ташкилот битта ташкилотни, ташкилотнинг бир қисмини ёки бир нечта ташкилотларни ўз ичига олиши мумкин. Ҳисобот берувчи ташкилот юридик шахс бўлиши талаб этилмайди.
- 3.35 Агар ҳисобот берувчи ташкилот **бош ташкилот** ва унинг **шўъба ташкилотини** ўз ичига олса, ушбу ҳисобот берувчи ташкилотнинг молиявий ҳисоботи **консолидациялашган молиявий ҳисобот** ҳисобланади. Агар ҳисобот берувчи ташкилот бош ташкилот– шўъба ташкилот муносабатлари билан боғланмаган икки ёки ундан ортиқ ташкилотларни ўз ичига олса, ҳисобот берувчи ташкилотнинг ушбу молиявий ҳисоботи **комбинациялашган молиявий ҳисобот** ҳисобланади.
- 3.36 Ҳисобот берувчи ташкилотнинг периметрини аниқлаш ҳисобот берувчи ташкилотнинг молиявий ҳисоботи асосий фойдаланувчиларининг маълумотга бўлган эҳтиёжларига боғлиқ. Ушбу фойдаланувчилар у нимани тақдим этишга мўлжалланган бўлса, шуни рўйи-рост тақдим этадиган ўринли маълумотга эҳтиёжлари бор. Рўйи-рост тақдим этиш қуйидагиларни назарда тутади:
- (а) ҳисобот берувчи ташкилотнинг периметри унинг иқтисодий фаолият турларининг ихтиёрий ёки тўлиқ бўлмаган турлари тўпламидан иборат бўлмайди;
  - (б) ҳисобот берувчи ташкилотнинг периметрида кўрсатилган иқтисодий фаолият турлари тўпланининг киритилиши бетараф маълумот тақдим этилишини таъминлайди; ва
  - (в) ҳисобот берувчи ташкилотнинг периметри қандай тарзда аниқланганлиги ва ҳисобот берувчи ташкилот нимадан иборат эканлиги тўғрисидаги тавсиф таъминланади.

Молиявий ҳисоботнинг элементлари

Кириш

- 3.37 Мазкур бобда таърифланган молиявий ҳисобот элементлари қуйидагилардан иборат:
- (а) ҳисобот берувчи ташкилотнинг **молиявий ҳолатига** оид активлар, мажбуриятлар ва хусусий капитал; ва
  - (б) ҳисобот берувчи ташкилот **молиявий натижаларига** оид даромадлар ва харажатлар.
- 3.38 Мазкур элементлар 3.6-3.7-бобда тавсифланган иқтисодий ресурслар, талаб қилиш ҳуқуқлари ва иқтисодий ресурслар ва талаб қилиш ҳуқуқларидаги ўзгаришлар билан боғлиқ.

Актив таърифи

- 3.39 Актив — олдинги ҳодисалар натижасида ташкилот томонидан назорат қилинадиган мавжуд иқтисодий ресурс.
- 3.40 Иқтисодий ресурс - бу **иқтисодий нафлар яратиш потенциалига эга** ҳуқуқдир.
- 3.41 Иқтисодий нафлар яратиш потенциалига эга ҳуқуқлар турли шаклларга эга бўлиши мумкин, жумладан:

- (a) бошқа томоннинг мажбуриятига мувофиқ келадиган ҳуқуқлар, масалан:
    - (i) **пул маблағларини** олиш ҳуқуқлари;
    - (ii) товарлар ёки хизматларни олиш ҳуқуқлари;
    - (iii) иқтисодий ресурсларни бошқа томон билан манфаатли шартларда айрибошлаш ҳуқуқлари. Бундай ҳуқуқларга, масалан, ҳозирги вақтда манфаатли ҳисобланадиган иқтисодий ресурсларни сотиб олиш учун форвард шартномаси ёки иқтисодий ресурсларни сотиб олиш учун опцион киради;
    - (iv) бошқа томоннинг иқтисодий ресурсни ўтказиш мажбуриятидан келиб чиқадиган муайян келгуси ҳодиса рўй берган тақдирда олинadиган нафга бўлган ҳуқуқлар;
  - (б) бошқа томоннинг мажбуриятига мувофиқ келмайдиган ҳуқуқлар, масалан:
    - (i) **асосий воситалар ёки захиралар** каби жисмоний объектларга бўлган ҳуқуқлар. Бундай ҳуқуқларга жисмоний объектдан фойдаланиш ҳуқуқи ёки ижара объектнинг тугатиш қийматидан наф олишга бўлган ҳуқуқ мисол бўлади;
    - (ii) интеллектуал мулкдан фойдаланиш ҳуқуқи.
- 3.42 Кўп ҳуқуқлар **шартнома** шартлари, қонунчилик талаблари ёки шунга ўхшаш шартлар орқали юзага келади. Масалан, ташкилот жисмоний объектга эгалик ёки ижара ҳуқуқида эгалик, қарз инструментига ёки улушли инструментга эгалик ёки рўйхатдан ўтказилган патентга эгалик натижасида ҳуқуққа эга бўлиши мумкин. Лекин, ташкилот бошқа усуллар билан ҳам ҳуқуқлар олиши мумкин, масалан:
- (a) умумий фойдаланишнинг имкони бўлмайдиган ноу-хауни сотиб олиш ёки яратиш орқали; ёки
  - (б) бошқа томонда бундай бошқа томоннинг эълон қилинган сиёсати ёки аниқ баёнотларида унинг шаклланган амалиётига зид бўлиши мумкин бўлган тарзда ҳаракат қилишининг амалий имконияти мавжуд эмаслиги натижасида юзага келган мажбуриятнинг мавжудлиги орқали.
- 3.43 Иқтисодий ресурс - бу иқтисодий нафлар яратиш потенциалига эга ҳуқуқдир. Бундай потенциалнинг мавжуд бўлиши учун мазкур ҳуқуқ иқтисодий нафлар яратиши мутлақ аниқ ёки ҳатто юқори эҳтимол билан аниқ бўлиши зарурати йўқ. Бунда фақат мазкур ҳуқуқ мавжудлиги муҳим.
- 3.44 Назорат иқтисодий ресурсни ташкилот билан боғлайди. Назорат мавжудлигини баҳолаш ташкилот томонидан ҳисобга олиниши лозим бўлган иқтисодий ресурсни идентификациялашга ёрдам беради. Агар ташкилот мазкур иқтисодий ресурсдан фойдаланиш усулини бошқариш ва у келтириши мумкин бўлган иқтисодий нафларни олиш бўйича жорий имкониятга эга бўлса, ташкилот иқтисодий ресурсни назорат қилади. Агар ташкилот мазкур иқтисодий ресурсдан ўз фаолиятида фойдаланиш ёки бошқа томонга мазкур иқтисодий ресурсдан бундай бошқа ташкилот фаолиятида фойдаланишга рухсат бериш ҳуқуқига эга бўлса, ташкилот иқтисодий ресурсдан фойдаланиш усулини бошқариш бўйича жорий имкониятга эга бўлади.

Мажбурият таърифи

- 3.45 Мажбурият — бу ташкилотнинг олдинги ҳодисалар натижасида иқтисодий ресурсни ўтказиш бўйича мавжуд жавобгарлигидир.
- 3.46 Мажбурият мавжуд бўлиши учун қуйидаги учта мезонларнинг барчаси бажарилиши лозим:

- (а) ташкилот жавобгарликка эга;
  - (б) мазкур жавобгарлик иқтисодий ресурсни ўтказишдан иборат бўлади; ва
  - (в) мазкур жавобгарлик олдинги ҳодисалар натижасида юзага келган мавжуд жавобгарликдан иборат бўлади.
- 3.47 Жавобгарлик ташкилот уни рад этишга амалий имконияти бўлмаган бурч ёки масъулият ҳисобланади. Жавобгарлик ҳар доим бошқа томон (ёки томонлар) олдида юзага келади. Олдида жавобгарлик бўлган томонни (ёки томонларни) аниқ шахсини билиш талаб этилмайди. Қўп жавобгарликлар шартнома, қонунчилик талаблари ёки шунга ўхшаш талаблар манбалари орқали юзага келади ва олдида жавобгарликлар мавжуд бўлган томон (ёки томонлар) учун юридик жиҳатдан ҳимояланган ҳисобланади. Лекин, жавобгарликлар ташкилотнинг шаклланган амалиёти, эълон қилинган сиёсати ёки аниқ баёнотлари туфайли ҳам, агар ташкилотда бундай амалиётга, сиёсатга ёки баёнотларга номувофиқ ҳаракат қилишнинг амалий имконияти мавжуд бўлмаса, юзага келиши мумкин. Бундай вазиятларда юзага келадиган жавобгарлик, баъзан **конструктив жавобгарлик** деб аталади.
- 3.48 Мажбурият учун иккинчи мезон жавобгарликнинг иқтисодий ресурсни ўтказишни назарда тутишидан иборат.
- 3.49 Ушбу мезонга жавоб бериши учун жавобгарлик ташкилотдан иқтисодий ресурсни бошқа томонга (ёки томонларга) ўтказишини талаб қилиниши потенциалига эга бўлиши лозим. Бундай потенциал мавжуд бўлиши учун ташкилотдан иқтисодий ресурсни ўтказишини талаб этилиши мутлақ аниқлик бўлиши ёки шунчаки юқори эҳтимолли бўлиши шарт эмас, бундай ўтказиш, масалан, фақат белгиланган ноаниқ келгуси ҳодиса рўй берган тақдирда талаб қилиниши мумкин. Фақат мазкур жавобгарлик мавжуд бўлиши ва камида битта ҳолатда мазкур жавобгарлик ташкилотга иқтисодий ресурсни ўтказиш талабини қўйиши мумкинлигидан иборат бўлиши лозим.
- 3.50 Иқтисодий ресурсни ўтказиш жавобгарликларига масалан, қуйидагилар киради:
- (а) пул маблағларини тўлаш жавобгарликлари;
  - (б) товарларни ўтказиш ёки хизматлар кўрсатиш жавобгарликлари;
  - (в) иқтисодий ресурсларни бошқа томон билан фойдали бўлмаган шартларда айирбошлаш бўйича жавобгарликлар;
  - (г) иқтисодий ресурсни муайян ноаниқ келгуси ҳодиса рўй берган тақдирда ўтказиш жавобгарликлари; ва
  - (д) агар молиявий инструмент ташкилотга иқтисодий ресурсни ўтказиш мажбуриятини юкласа, бундай молиявий инструментни чиқариш жавобгарликлари.
- 3.51 Иқтисодий ресурсни уни олиш ҳуқуқига эга бўлган томонга ўтказиш жавобгарлигини бажариш ўрнига ташкилот баъзан, масалан, қуйидаги қарорни қабул қилади:
- (а) мазкур жавобгарликни ундан озод қилиш тўғрисида музокаралар олиб бориш йўли билан сўндириш;
  - (б) мазкур жавобгарликни учинчи томонга ўтказиш; ёки
  - (в) иқтисодий ресурсни ўтказиш бўйича мазкур жавобгарликни янги битим тузиш йўли билан бошқа жавобгарликка алмаштириш.
- 3.52 Мажбурият учун учинчи мезон жавобгарлик олдинги ҳодисалар натижасида юзага келган мавжуд жавобгарлик бўлишидан иборат.

- 3.53 Мавжуд жавобгарлик олдинги ходисалар натижасида юзага келган ҳисобланади, фақат агар:
- (а) ташкилот иқтисодий нафларни олган ёки бошқа ҳаракатни амалга оширган бўлса; ва
  - (б) оқибатда, ташкилот акс ҳолда ўтказиши лозим бўлмаган иқтисодий ресурсни ўтказса ёки ўтказишига тўғри келиши мумкин бўлса.

- 3.54 Олинган иқтисодий нафларга, масалан, товарлар ёки хизматларни киритиш мумкин. Бажарилган ҳаракат, масалан, тижорат фаолиятининг муайян турини амалга ошириш ёки муайян бозорда операцияларни амалга оширишни ўз ичига олиши мумкин. Агар иқтисодий нафларни олиш ёки ҳаракатларни бажариш муайян вақт мобайнида рўй берса, тегишли мавжуд жавобгарлик ушбу вақт давомида жамғарилиши мумкин.

Активлар ва мажбуриятлар

Ҳисоб бирлиги

- 3.55 **Ҳисоб бирлиги** - бу тан олиш мезонлари ва баҳолаш тамойиллари қўлланадиган ҳуқуқ ёки ҳуқуқлар гуруҳи, жавобгарлик ёки жавобгарликлар гуруҳи ёхуд ҳуқуқлар ва жавобгарликлар гуруҳидир.
- 3.56 Актив ёки мажбурият учун ҳисоб бирлиги ушбу актив ёки мажбуриятга ва уларга боғлиқ даромадлар ва харажатларга нисбатан тан олиш мезонлари ва баҳолаш тамойиллари қай тарзда қўлланишини кўриб чиқишда танланади. Баъзи ҳолатларда, тан олиш мақсадларида бир ҳисоб бирлигини ва баҳолаш мақсадларида бошқа ҳисоб бирлигини танлаш мақсадга мувофиқ бўлиши мумкин. Масалан, баъзан шартномалар алоҳида тан олинishi, лекин шартномалар портфели бир қисми тарзида баҳоланиши мумкин. Маълумотни тақдим этиш ва ёритиб бериш мақсадида активлар, мажбуриятлар, даромадлар ва харажатларни жамлаш ёки компонентларга ажратиш зарур бўлиши мумкин.

Ижро этиладиган шартномалар

- 3.57 **Ижро этиладиган шартнома** – томонларнинг ҳеч бири шартномада белгиланган жавобгарликларни бажармаган ёки иккала томон ҳам ўз жавобгарликларини тенг тарзда қисман бажарган шартнома ёки шартноманинг бир қисмидир.
- 3.58 Ижро этиладиган шартнома иқтисодий ресурсларни айирбошлаш бўйича жамланган ҳуқуқ ва жавобгарликни белгилайди. Шу тариқа ушбу жамланган ҳуқуқ ва жавобгарлик ягона актив ёки мажбуриятни ташкил этади. Агар айирбошлаш шартлари ҳозирги вақтда фойдали ҳисобланса, ташкилот активга эга; агар айирбошлаш шартлари ҳозирги вақтда фойдали бўлмаса, ташкилот мажбуриятга эга бўлади. Бундай актив ёки мажбуриятни молиявий ҳисоботга киритиш мазкур актив ёки мажбурият учун танланган тан олиш мезонлари ва баҳолаш асосларини, шу жумладан, агар қўллаш мумкин бўлса, шартнома зарар келтирувчилиги бўйича текширишга боғлиқ.

Хусусий капитал таърифи

- 3.59 Хусусий капитал ташкилотнинг барча мажбуриятлари чегирилгандан кейин унинг активларидаги қолдиқ улушдир.

Даромадлар ва харажатлар таърифи

- 3.60 Даромад ва харажатлар қуйидагича таърифланади:
- (а) **хусусий капиталга нисбатан талаб қилиш ҳуқуқлари** эгаларининг бадаллари билан боғлиқ бўлмаган тарзда хусусий капиталнинг ошишига олиб келадиган активларнинг ошиши ёки мажбуриятларнинг камайишидир;

- (б) хусусий капиталга нисбатан талаб қилиш ҳуқуқлари эгаларига тақсимлашлар билан боғлиқ бўлмаган тарзда хусусий капиталнинг камайишига олиб келадиган активларнинг камайиши ёки мажбуриятларнинг ошишидир.

Даромадлар ва харажатларнинг мазкур таърифларидан хусусий капиталга нисбатан талаб қилиш ҳуқуқлари эгаларининг бадаллари даромадлар ҳисобланмаслиги ва хусусий капиталга нисбатан талаб қилиш ҳуқуқлари эгаларига тақсимлашлар эса харажатлар ҳисобланмаслиги келиб чиқади.

- 3.61 Даромадлар ва харажатлар ташкилот фаолиятининг молиявий натижалари билан боғлиқ бўлган молиявий ҳисобот элементлари ҳисобланади. Молиявий ҳисобот фойдаланувчилари учун ташкилотнинг молиявий ҳолати тўғрисидаги ҳамда унинг молиявий натижалари тўғрисидаги маълумот зарур. Шунинг учун, даромадлар ва харажатлар активлар ва мажбуриятлар қийматининг ўзгаришидан келиб чиққан ҳолда аниқланишига қарамай, даромадлар ва харажатлар тўғрисидаги маълумотнинг муҳимлиги активлар ва мажбуриятлар тўғрисидаги маълумотнинг муҳимлигига қараганда кам ҳисобланмайди.
- 3.62 Фарқли операциялар ва бошқа ҳодисалар фарқли тавсифларга эга даромадлар ва харажатларнинг юзага келишига олиб келади. Фарқли тавсифларга эга даромадлар ва харажатлар тўғрисида маълумотни алоҳида тақдим этиш молиявий ҳисобот фойдаланувчиларига ташкилот фаолиятининг молиявий натижаларини тушунишга ёрдам бериши мумкин.

Тан олиш ва тан олишни бекор қилиш

Тан олиш жараёни

- 3.63 Тан олиш - бу молиявий ҳисобот элементларидан бири, яъни актив, мажбурият, хусусий капитал, даромадлар ёки харажатлар таърифини қаноатлантирадиган моддани **молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботга** ёки умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботга киритиш учун идентификациялаш жараёнидир. Тан олиш моддани юқоридаги ҳисоботлардан бирида - алоҳида ёки бошқа моддалар билан **жамлаш** орқали - сўз билан таърифлаш ва пул суммаси орқали акс эттиришни, шунингдек ушбу суммани мазкур ҳисоботнинг бир ёки бир нечта якуний кўрсаткичларига киритишни назарда тутаяди. Молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда активнинг, мажбуриятнинг ёки хусусий капиталнинг тан олинган қиймати **баланс қиймати** деб аталади.
- 3.64 Тан олиш молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот ва умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисобот элементлари ўртасида боғланишни қуйидаги тарзда таъминлайди:
- (а) молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда ҳисобот даври бошига ва охирига активларнинг умумий қиймати мажбуриятларнинг умумий қийматини чегириб ташлаган ҳолда хусусий капиталнинг умумий қийматига тенг бўлади; ва
  - (б) ҳисобот даври учун хусусий капиталдаги тан олинган ўзгаришлар қуйидагиларни ўз ичига олади:
    - (i) умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда тан олинган харажатлар чегирилган даромадлар; плюс
    - (ii) хусусий капиталга нисбатан талаб қилиш ҳуқуқлари эгалари фойдасига тақсимлашларни чегирган ҳолда хусусий капиталга нисбатан талаб қилиш ҳуқуқлари эгалари амалга оширган бадаллар.

Тан олиш мезонлари

- 3.65 Молиявий ҳолат тўғрисида ҳисоботда фақат актив, мажбурият ёки хусусий капитал таърифига жавоб берадиган моддалар тан олинади. Шу каби, умумлашган даромад тўғрисида ҳисоботда фақат даромадлар ёки харажатлар таърифига жавоб берадиган

моддалар тан олинади. Лекин, кўрсатилган элементлардан бирига жавоб берадиган барча моддалар ҳам тан олинмайди.

- 3.66 Тан олиш меъзонларига жавоб берадиган моддани тан олмасликни амалдаги **ҳисоб сиёсатини** ёритиб бериш ёки **изохлар** ёхуд тушунтириш маълумотлари орқали тузатиб бўлмайди.

Ўринлилик

- 3.67 Активлар, мажбуриятлар, хусусий капитал, даромадлар ва харажатлар тўғрисидаги маълумот молиявий ҳисобот фойдаланувчилари учун ўринли ҳисобланади. Лекин, муайян актив ёки мажбурият ва бунинг натижасида юзага келадиган даромадлар, харажатлар ёки хусусий капиталдаги ўзгаришларни тан олиш ҳар доим ҳам ўринли маълумотни таъминламаслиги мумкин. Бундай вазият, масалан, актив ёки мажбурият мавжудлиги ноаниқ бўлганда ёхуд актив ёки мажбурият мавжуд, лекин иқтисодий наф келиши ёки чиқиб кетиши эҳтимоллиги паст бўлганда юз бериши мумкин. Ушбу омиллардан бири ёки ҳар иккисининг мавжудлиги автоматик тарзда тан олиш орқали таъминланган маълумот ўринли эмаслиги тўғрисида хулосага олиб келмайди, чунки бошқа омиллар ҳам ҳисобга олинishi лозим бўлиши мумкин.

Мавжудлик бўйича ноаниқлик

- 3.68 Баъзи ҳолатларда актив ёки мажбуриятнинг мавжудлиги ноаниқ бўлиши мумкин. Бундай ноаниқлик, эҳтимол, иқтисодий нафлар тушиши ёки чиқиб кетишининг кам эҳтимоли ва мумкин бўлган натижаларнинг мутлақ кенг диапазон билан биргаликда фақатгина қандайдир битта сумма билан баҳоланган актив ёки мажбуриятни тан олиш ўринли маълумот тақдим этмаслигини англатиши мумкин. Актив ёки мажбуриятнинг тан оlinishi ёки оlinмаслигидан қатъи назар, молиявий ҳисоботда, эҳтимол, улар билан боғлиқ ноаниқликларга нисбатан тушунтириш маълумотларини тақдим этиш зарур бўлиши мумкин.

Рўйи-рост тақдим этиш

- 3.69 Агар муайян актив ёки мажбуриятни тан олиш нафақат ўринли маълумотни тақдим этса, балки бундай актив ёки мажбурият ва натижада юзага келадиган даромадлар, харажатлар ёки хусусий капиталнинг ўзгаришини рўйи-рост тақдим этилишини таъминласа, бундай актив ёки мажбуриятни тан олиш ўринли ҳисобланади. Рўйи-рост тақдим этиш таъминланиши тўғрисидаги масала мазкур актив ёки мажбурият билан боғлиқ **баҳолаш ноаниқликлари** даражаси ёки бошқа омилларга боғлиқ бўлиши мумкин.

Баҳолаш ноаниқликлари

- 3.70 Актив ёки мажбуриятни тан олиш мумкин бўлиши учун унинг қийматини баҳолаш лозим. Кўп ҳолларда, бундай баҳолашни ҳисоб йўли билан аниқлаш зарур ва шунинг учун, уларда баҳолаш ноаниқликлари мавжуд. Асосланган ҳисоб баҳосини қўллаш молиявий маълумотни тайёрлашнинг зарур компоненти ҳисобланади ва агар мазкур ҳисоб-китоб аниқ ва равшан тавсифланган ва тушунтирилган бўлса, бундай маълумотнинг фойдалилигини камайтирмайди.
- 3.71 Тан олиш меъзонларига жавоб бермайдиган модда кейинги ҳолатлар ва ходисалар ўзгариши натижасида кейинги санада тан олиш меъзонларига жавоб бериши мумкин.
- 3.72 Актив ёки мажбурият тан оlinishидан қатъий назар, мазкур актив ёки мажбуриятни рўйи-рост тақдим этиш ушбу актив ёки мажбуриятнинг мавжудлиги ёки баҳоси ёхуд

баҳолаш натижаси - оқибатда ушбу актив ёки мажбурият бўйича юзага келадиган иқтисодий нафларнинг келиб тушиши ёки чиқиб кетиш қиймати ёки муддатлари билан боғлиқ ноаниқликлар тўғрисидаги тушунтиришларнинг киритилишини талаб қилиши мумкин.

Тан олишни бекор қилиш

- 3.73 **Тан олишни бекор қилиш** - бу илгари тан олинган актив ёки мажбуриятни тўлиқ ёхуд унинг бир қисмини ташкилотнинг молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботидан чиқаришдир. Тан олишни бекор қилиш одатда модда актив ёки мажбурият таърифига ортиқ жавоб бермайдиган пайтда рўй беради:
- (а) активларга нисбатан тан олишни бекор қилиш одатда ташкилот илгари тан олинган актив бўйича тўлиқ ёки унинг бир қисми устидан назоратни йўқотган пайтда рўй беради; ва
  - (б) мажбуриятга нисбатан тан олишни бекор қилиш одатда ташкилотда илгари тан олинган мажбурият бўйича тўлиқ ёки унинг бир қисмига нисбатан мавжуд жавобгарлик ортиқ мавжуд бўлмаган пайтда рўй беради.
- 3.74 Тан олишни бекор қилиш бўйича ҳисобга олиш талаблари тан олишни бекор қилишга олиб келган операция ёки бошқа ҳодисадан кейин сақланиб қолган активлар ва мажбуриятларни ҳамда бундай операция ва бошқа ҳодиса натижасида активлар ёки мажбуриятлардаги ўзгаришни рўйи-рост тақдим этишга қаратилган.
- 3.75 3.74-бандда кўрсатилган мақсадга одатда қуйидагилар орқали эришилади:
- (а) амал қилиш муддати ўтган ёки истеъмол қилинган, олинган, бажарилган ёки ўтказилган активлар ёки мажбуриятларни тан олишни бекор қилиш ва бундан юзага келадиган даромадлар ёки харажатларни тан олиш; ва
  - (б) сақланиб қолган активлар ёки мажбуриятларни тан олишни давом эттириш.
- 3.76 3.74 банддаги мақсадларга эришиш учун қуйидаги бир ёки бир нечта тартиблар қўлланиши мумкин.
- (а) молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда сақланиб қолган компонентни алоҳида тақдим этиш;
  - (б) умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда ўтказилган компонентни тан олишни бекор қилиш натижасида тан олинган ҳар қандай даромадлар ва харажатларни алоҳида тақдим этиш; ёки
  - (в) тушунтириш маълумотларини тақдим этиш.

Баҳолаш

- 3.77 Молиявий ҳисоботда тан олинган элементлар пул ифодасида тақдим қилинади. Бу тегишли баҳолаш асосини танлашни талаб этади.
- 3.78 Баҳолаш асоси баҳоланаётган модданинг, масалан, бошланғич қиймат, **ҳаққоний қиймат** ёки ижро этиш қийматининг белгиланган тавсифи ҳисобланади. Актив ёки мажбуриятга нисбатан **баҳолаш** асосини қўллаш мазкур актив ёки мажбурият ва улар билан боғлиқ даромадлар ва харажатлар қийматини белгилайди.
- 3.79 Турли активлар, мажбуриятлар, даромад ва харажатлар учун турли баҳолаш асослари ўринли бўлиши мумкин.

Баҳолаш асослари

Бошланғич қиймат

- 3.80 Бошланғич қиймат бўйича баҳолаш активлар, мажбуриятлар ва улар билан боғлиқ даромадлар ва харажатларни ҳеч бўлмаганда қисман операция нархидан ёки уларни

юзага келтирадиган операция ёки бошқа ҳодисадан олинган маълумотдан фойдаланилган ҳолда улар тўғрисида пул ифодасидаги маълумотни тақдим этади.

- 3.81 Активни харид қилиш ёки яратиш пайтидаги унинг бошланғич қиймати ушбу активни харид қилиш ёки яратиш мақсадида тўланган товон ва **операция бўйича сарфларни** ўз ичига оладиган активни харид қилиш ёки яратишда амалга оширилган сарфларнинг қиймати ҳисобланади. Мажбуриятнинг юзага келиш пайтидаги унинг бошланғич қиймати операция сарфлари чегирилган ушбу мажбуриятни ўз зиммасига қабул қилиш учун олинган товон қиймати ҳисобланади.
- 3.82 Активнинг бошланғич қиймати, агар қўллаш мумкин бўлса, қуйидагиларни акс эттириш учун вақт ўтиши билан янгиланади:
- (а) мазкур актив ҳосил қиладиган иқтисодий ресурсларнинг бир қисмини ёки бутунлай истеъмол қилиниши (эскириш ёки амортизация);
  - (б) активнинг бир қисмини ёки бутун активни тўлиқлигича сўндирадиган олинган тўловлар;
  - (в) актив бошланғич қийматининг бир қисми ёки бутунлай ортиқ қопланадиган бўлмаслигига (қадрсизланишига) олиб келадиган ҳодисаларнинг таъсири; ва
  - (г) активга тегишли молиялаштириш компонентини акс эттириш учун фоизлар ҳисоблаш.
- 3.83 Мажбуриятнинг бошланғич қиймати, агар қўллаш мумкин бўлса, қуйидагиларни акс эттириш учун вақт ўтиши билан янгиланади:
- (а) мажбуриятнинг бир қисмини ёки бутунлай, масалан, мазкур мажбуриятни бир қисмини ёки бутунлай сўндирадиган тўловлар ҳисобига ёки товар етказиб бериш жавобгарлигини бажариш ҳисобига ижро этиш;
  - (б) мажбуриятни ижро этиш учун зарур иқтисодий ресурсларни ўтказиш жавобгарлиги қийматини мажбуриятни зарар келтирувчи ҳолга келтирадиган даражада оширадиган ҳодисаларнинг таъсири. Агар мажбуриятнинг бошланғич қиймати ушбу мажбуриятни ижро этиш бўйича жавобгарликни акс эттириш учун ортиқ етарли бўлмаса, мажбурият зарар келтирувчи ҳисобланади; ва
  - (в) мажбуриятга тегишли молиялаштириш компонентини акс эттириш учун фоизлар ҳисоблаш.
- 3.84 Бошланғич қиймати бўйича баҳолаш асосини **молиявий активлар** ва **молиявий мажбуриятларга** нисбатан қўллаш усулларида бири бу уларни **амортизацияланган қиймат** бўйича баҳолаш ҳисобланади. **Молиявий актив ёки молиявий мажбуриятнинг амортизацияланган қиймати** дастлабки тан олиш пайтида белгиланган ставкадан фойдаланган ҳолда дисконтланган келгуси **пул оқимларининг** ҳисоб баҳосини акс эттиради. Ўзгарувчан фоиз ставкали инструментлар ҳолатида дисконтлаш ставкаси мазкур ўзгарувчан ставка ўзгаришини акс эттириш учун янгиланади. Молиявий актив ёки молиявий мажбуриятнинг амортизацияланган қиймати фоизларни ҳисоблаш, молиявий активнинг қадрсизланиши ва пул маблағларининг келиб тушиши ёки тўланиши каби кейинги ўзгаришларни акс эттириш учун вақт ўтиши билан янгиланади.

Жорий қиймат

- 3.85 Жорий қиймати бўйича баҳолаш активлар, мажбуриятлар ва улар билан боғлиқ даромадлар ва харажатлар тўғрисида баҳолаш санасида мавжуд шартларни акс эттириш учун янгиланган маълумотдан фойдаланган ҳолда пул ифодасидаги маълумотни тақдим этади. Жорий қиймат асосида баҳолаш асослари қуйидагиларни ўз ичига олади:

- (а) ҳаққоний қиймат;
  - (б) активлар учун фойдаланиш қиймати ва мажбуриятлар учун ижро этиш қиймати; ва
  - (в) ўрнини қоплашнинг жорий қиймати.
- 3.86 Ҳаққоний қиймат - бу баҳолаш санасида **бозор иштирокчилари ўртасидаги одатдаги операцияда** активни сотишдан олинishi ёки мажбуриятни ўтказиш учун тўланиши мумкин бўлган нархдир. Ҳаққоний қиймат актив ёки мажбуриятни юзага келтирадиган операция ёки бошқа ҳодисадан, ҳатто қисман ҳам шаклланмаслиги боис, ҳаққоний қиймат активни харид қилишдаги операция бўйича сарфлар қийматига оширилмайди ва мажбуриятни қабул қилишда амалга оширилган операциялар бўйича сарфлар қийматига камайтирилмайди.
- 3.87 **Фойдаланиш қиймати** - бу ташкилот активдан фойдаланиш ва уни яқуний ҳисобдан чиқариш натижасида олинishi кутилаётган пул оқимлари ёки бошқа иқтисодий нафларнинг **дисконтланган қийматидир**. **Ижро этиш қиймати** - бу ташкилот ўз мажбуриятини ижро этиш ҳисобига ўтказиши лозим бўлган пул оқимлари ёки бошқа иқтисодий нафларнинг дисконтланган қийматидир. Фойдаланиш қиймати ва ижро этиш қиймати келгуси пул оқимларига асосланганлиги боис, улар активни харид қилишда ёки мажбуриятни қабул қилишда амалга оширилган операция бўйича сарфларни ўз ичига олмайди.
- 3.88 Активни ўрнини қоплашнинг жорий қиймати - бу баҳолаш санасида тўланиши мумкин бўлган товон суммаси ва шу санада амалга оширилиши мумкин бўлган операция бўйича сарфлардан иборат баҳолаш санасидаги эквивалент активнинг қийматидир. Мажбуриятни ўрнини қоплашнинг жорий қиймати - бу баҳолаш санасида амалга оширилиши мумкин бўлган операция бўйича сарфлар чегирилган шу санада эквивалент мажбурият учун олинishi мумкин бўлган товондир.
- Муайян баҳолаш асосини таъминлайдиган маълумот**
- 3.89 Баҳолаш асосини танлашда мазкур баҳолаш асосидан фойдаланиш натижасида молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда ва умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда тақдим этиладиган маълумотнинг характерини ҳисобга олиш муҳим ҳисобланади.
- Бошланғич қиймат**
- 3.90 Актив ёки мажбуриятни бошланғич қиймати бўйича баҳолаш натижасида тақдим этиладиган маълумот молиявий ҳисобот фойдаланувчилари учун ўринли бўлиши мумкин, чунки бошланғич қиймат ҳеч бўлмаганда қисман операция нархидан ва ушбу актив ёки мажбуриятнинг юзага келишига олиб келган операция ёки бошқа ҳодисадан олинган маълумотдан фойдаланади. Бошланғич қиймат активнинг истеъмол қилиниши ва унинг кадрсизланишини акс эттириш учун камайтирилиши боис, ташкилот бошланғич қиймат бўйича баҳоланадиган актив бўйича қоплашни кутаётган сумма камида унинг баланс қийматига тенг бўлади. Шу каби, мажбуриятнинг бошланғич қиймати ушбу мажбурият зарар келтирувчи бўлганда оширилиши боис, мажбуриятни ижро этиш учун зарур бўлган иқтисодий ресурсларни ўтказиш жавобгарлиги қиймати мазкур мажбуриятнинг баланс қийматидан ошмайди.
- Жорий қиймат**
- 3.91 Актив ёки мажбуриятни ҳаққоний қиймат бўйича баҳолаш натижасида тақдим этиладиган маълумот прогноз қийматга эга бўлиши мумкин, чунки ҳаққоний қиймат бозор иштирокчиларининг келгуси пул оқимлари суммалари, юзага келиш муддатлари ва ноаниқликларга нисбатан жорий кутишларини акс эттиради.

- 3.92 Фойдаланиш қиймати активдан фойдаланиш ва унинг якуний ҳисобдан чиқарилиши натижасида юзага келадиган баҳоланган пул оқимларининг дисконтланган қиймати тўғрисида маълумот тақдим этади. Мазкур маълумот прогноз қийматига эга бўлиши мумкин, чунки у келгуси соф пул маблағлари тушиши потеницалини баҳолашда фойдаланилиши мумкин.
- 3.93 Ижро этиш қиймати мажбуриятларни ижро этиш учун зарур баҳоланган пул оқимларининг жорий қиймати тўғрисидаги маълумотни тақдим этади. Бинобарин, айниқса агар мажбурият ўтказиш орқали ёки келишув натижасида сўндириш орқали эмас, балки ижро этилса, ижро этиш қиймати прогноз қийматга эга бўлиши мумкин.
- 3.94 Фойдаланиш қиймати ёки ижро этиш қийматининг янгиланган ҳисоб баҳоси келгуси пул оқимлари юзага келишининг қиймати, муддатлари ва ноаниқликларининг ҳисоб баҳоси билан биргаликда тасдиқлаш қийматига ҳам эга бўлиши мумкин, чунки бундай маълумот илгари амалга оширилган фойдаланиш қиймати ёки ижро этиш қийматини баҳолашларга нисбатан далилларни тақдим этади.
- 3.95 Ўрнини қоплашнинг жорий қиймати бўйича баҳоланадиган активлар ва мажбуриятлар тўғрисидаги маълумот ўринли бўлиши мумкин, чунки ўрнини қоплашнинг жорий қиймати баҳолаш санасида шунга ўхшаш активни харид қилиш ёки яратиш мумкин бўлган нархни ёхуд шунга ўхшаш мажбуриятни ўзига олганлик учун олиниши мумкин бўлган товонни акс эттиради.

Баҳолаш асосини танлашда инобатга олиш зарур бўлган омиллар

- 3.96 Актив ёки мажбурият ва улар билан боғлиқ даромадлар ва харажатлар учун баҳолаш асосини танлашда мазкур баҳолаш асосидан фойдаланиш натижасида молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда ва умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда тақдим этиладиган маълумотнинг характерини, шунингдек бошқа омилларни ҳисобга олиш муҳим ҳисобланади.
- 3.97 Аксарият ҳолларда, баҳолаш асосини танлаш битта омил билан аниқланмайди. Ҳар бир омилнинг нисбий аҳамияти аниқ ҳолатларга боғлиқ бўлади.
- 3.98 Баҳолаш асосидан фойдаланиш натижасида тақдим этиладиган маълумот молиявий ҳисобот фойдаланувчилари учун фойдали бўлиши лозим. Бунинг учун маълумот ўринли бўлиши ва у нимани тақдим этишга мўлжалланган бўлса, шунини рўйи-рост тақдим этиши лозим. Бундан ташқари, тақдим этиладиган маълумот имкон даражасида қиёсий, текшириладиган, ўз вақтида тақдим этиладиган ва тушунарли бўлиши лозим.

Ўринлилик

- 3.99 Актив ёки мажбурият ва улар билан боғлиқ даромадлар ва харажатларга нисбатан фойдаланиладиган баҳолаш асоси томонидан тақдим этиладиган маълумотнинг ўринлилиги қуйидагиларга боғлиқ:
- (а) актив ёки мажбуриятнинг хусусиятларига, хусусан пул оқимларининг ўзгарувчанлиги ва актив ёки мажбуриятнинг қиймати бозор омилларига ёки бошқа рискларга таъсирчан эканлигига;
  - (б) ушбу актив ёки мажбурият қай тарзда келгуси пул оқимлари келтиришига.
- 3.100 Агар актив ёки мажбуриятнинг қиймати бозор омилларига ёки бошқа рискларга таъсирчан бўлса, унинг бошланғич қиймати унинг жорий қийматидан аҳамиятли даражада фарқ қилиши мумкин. Бинобарин, бошланғич қиймат, агар қийматнинг ўзгариши тўғрисидаги маълумот молиявий ҳисобот фойдаланувчилари учун муҳим бўлса, ўринли маълумотни тақдим этмаслиги мумкин. Масалан, амортизацияланган

қиймат деривативлар ҳисобланадиган молиявий актив ёки молиявий мажбурият тўғрисида ўринли маълумот тақдим эта олмайди.

3.101 Бевосита пул оқимларини ҳосил қиладиган активлар ва мажбуриятлар, масалан, алоҳида ва аҳамиятли иқтисодий йўқотишларсиз (масалан, ташкилот фаолиятидаги аҳамиятли узилишларсиз) сотилиши мумкин бўлган активлар ҳолатида, кўпроқ эҳтимол билан, келгуси пул оқимлари қиймати, муддатлари ва ноаниқликларининг жорий баҳосини ўз ичига оладиган жорий қиймат энг ўринли маълумотни тақдим этадиган баҳолаш асоси бўлади. Бевосита пул оқимларини юзага келтирмайдиган активлар ва мажбуриятлар учун ўринлилик ва рўйи-рост тақдим этиш тамойиллари улар қўлланадиган фактлар ва ҳолатлар даражасида инобатга олинади.

3.102 Агар ташкилотнинг иқтисодий фаолияти шартномада назарда тутилган пул оқимларини олиш мақсадида молиявий активлар ва молиявий мажбуриятларни бошқаришни назарда тутса, амортизацияланган қиймат активлар бўйича олинган фоизлар ва мажбуриятлар бўйича тўланган фоизлар ўртасидаги фарқни аниқлаш учун фойдаланилиши мумкин бўлган ўринли маълумотни тақдим этиши мумкин.

Рўйи-рост тақдим этиш

3.103 Айрим ҳолатларда ўзаро боғлиқ активлар ва мажбуриятлар учун бир хил баҳолаш асосларидан фойдаланиш молиявий ҳисобот фойдаланувчиларига турли баҳолаш асосларидан фойдаланган ҳолда тақдим этилиши мумкин бўлган маълумотга қараганда анча фойдали маълумотни тақдим этиши мумкин. Бу битта актив ёки мажбурият бўйича пул оқимлари бошқа актив ёки мажбурият бўйича пул оқимлари билан бевосита боғланган ҳолларда энг катта эҳтимолга эга бўлади.

3.104 3.18-бандларда қайд этилганидек, мутлақо рўйи-рост тақдим этиш хатолардан ҳоли бўлишига қарамай, бундай баҳолаш ҳар жиҳатдан мутлақо аниқ бўлиш лозимлигини англамайди.

3.105 Агар баҳони **фаол бозорда** нархларни бевосита кузатиш йўли билан аниқлашнинг имкони бўлмаса ва бунинг ўрнига ҳисоб баҳосидан фойдаланиш зарур бўлса, баҳолаш ноаниқликлари юзага келади. Аниқ баҳолаш асоси билан боғлиқ баҳолаш ноаниқликларининг даражаси ушбу баҳолаш асосидан фойдаланиш натижасида тақдим этилган маълумот ташкилотнинг молиявий ҳолатини ва унинг молиявий натижаларини рўйи-рост тақдим этишни таъминлаши ёки таъминламаслигига таъсир кўрсатиши мумкин. Баҳолаш ноаниқликларининг юқори даражаси ўринли маълумотни тақдим этадиган баҳолаш асосидан фойдаланишга тўсқинлик қилмайди. Лекин, айрим ҳолларда баҳолаш ноаниқликларининг даражаси ушбу баҳолаш асоси томонидан тақдим этилган маълумот етарлича рўйи-рост тақдим этишни таъминламаслиги мумкин бўладиган даражада юқори бўлиши мумкин. Бундай ҳолларда, ўринли маълумот тақдим этиши мумкин бўлган бошқа баҳолаш асосини танлаш имкониятини кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлади.

3.106 Баҳолаш ноаниқликлари **натижалар бўйича ноаниқликлардан** ва **мавжудлик бўйича ноаниқликлардан** фарқ қиладди:

(а) натижалар бўйича ноаниқликлар актив ёки мажбурият билан боғлиқ иқтисодий нафларнинг тушиши ёки ҳисобдан чиқарилиши қиймати ёки муддатларига нисбатан ноаниқликлар мавжуд бўлган ҳолларда юзага келади;

(б) мавжудлик бўйича ноаниқликлар актив ёки мажбурият мавжуд бўлишига нисбатан ноаниқликлар рўй берган ҳолларда юзага келади. 3.67-3.68-бандларда мавжудлик бўйича ноаниқликлар ушбу актив ёки мажбуриятнинг мавжудлик бўйича ноаниқликлари рўй берганда қандай қилиб ташкилотнинг активни ёки мажбуриятни тан олишга нисбатан қарорига таъсир кўрсатиши мумкинлиги тўғрисидаги масала кўриб чиқиладди.

Маълумотнинг фойдалилигини оширувчи сифат тавсифлари ва сарфларга нисбатан чеклов

- 3.107 Баҳолаш асосини танлашга маълумотнинг фойдалилигини оширувчи қиёсийлик, тушунарлилик ва текширилувчанлик каби сифат тавсифлари, шунингдек сарфларга нисбатан чеклов таъсир кўрсатади. Ўз вақтида тақдим этиш маълумотнинг фойдалилигини оширувчи сифат тавсифи сифатида баҳолашга бевосита таъсир кўрсатмайди.
- 3.108 Муайян моддаларга нисбатан айна бир баҳолаш асосларидан ёки турли даврларда битта ҳисобот берувчи ташкилот доирасида ёхуд битта даврда, бироқ турли ташкилотлар томонидан изчил фойдаланиш молиявий ҳисоботнинг қиёсий бўлишига ёрдам бериши мумкин.
- 3.109 Баҳолаш асосининг ўзгариши молиявий ҳисоботнинг камроқ тушунарли бўлишига олиб келиши мумкин. Лекин, агар бошқа омиллар тушунарлиликнинг пасайишидан устун бўлса, масалан, ўзгариш анча ўринли маълумот тақдим этилишига олиб келса, ўзгариш оқланган бўлиши мумкин. Агар бундай ўзгариш амалга оширилган бўлса, молиявий ҳисобот фойдаланувчиларига уларга бундай ўзгаришлар таъсирини тушуниш имконини берадиган тушунтирувчи маълумот зарур бўлиши мумкин.
- 3.110 Тушунарлилик қисман қанча турли хил баҳолаш асосларидан фойдаланилишига ва улар вақт ўтиши билан ўзгариши ёки ўзгармаслигига боғлиқ. Умумий ҳолатда, молиявий ҳисобот тўпламида қанчалик кўп баҳолаш асосларидан фойдаланилса, маълумот шунчалик мураккаб ва бинобарин, камроқ тушунарли бўлади, молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот ва умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботнинг якуний ёки оралиқ кўрсаткичлари эса камроқ маълумотга эга бўлади. Лекин, агар бу фойдали маълумот тақдим этиш учун зарур бўлса, кўпроқ баҳолаш асосларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлиши мумкин.
- 3.111 Текширилувчанлик баҳолаш асосларидан фойдаланиш ҳисобига ошади, уларнинг натижалари мустақил равишда ёки бевосита, масалан кузатиладиган нархлар орқали, ёхуд билвосита, масалан моделда фойдаланиладиган қирувчи маълумотларни текшириш йўли билан тасдиқланиши мумкин. Агар баҳони текширишнинг имкони бўлмаса, молиявий ҳисобот фойдаланувчиларига мазкур баҳо қай тарзда аниқланганлигини уларга тушуниш имконини берадиган тушунтириш маълумоти талаб этилиши мумкин. Баъзи бундай ҳолларда, бошқа баҳолаш асосидан фойдаланилганлигини кўрсатиш зарур бўлиши мумкин (1 иловадаги *“Инвентаризация ўтказиш бўйича амалий кўрсатмалар”*га қаранг).

Хусусий капитални баҳолаш

- 3.112 Хусусий капиталнинг умумий баланс қиймати (хусусий капиталнинг умумий қиймати) бевосита баҳоланмайди. Унинг қиймати барча тан олинган мажбуриятларнинг умумий баланс қиймати чегирилган барча тан олинган активларнинг умумий баланс қийматига тенг.
- 3.113 Хусусий капиталнинг умумий қиймати бевосита баҳоланмаслигига қарамай, хусусий капиталнинг айрим синфларининг ва хусусий капиталнинг айрим компонентларининг баланс қийматини бевосита баҳолаш ўринли бўлиши мумкин.

Тақдим этиш ва маълумотларни ёритиб бериш

Маълумотни алоқа воситаси сифатида тақдим этиш ва ёритиб бериш

- 3.114 Ҳисобот берувчи ташкилот ўз активлари, мажбуриятлари, хусусий капитали, даромадлари ва харажатлари тўғрисидаги маълумотни ўзининг молиявий ҳисоботида маълумотни тақдим этиш ва ёритиб бериш орқали беради.

- 3.115 Молиявий ҳисобот орқали самарали алоқа бундай маълумотни анча ўринли қилади ва ташкилотнинг активлари, мажбуриятлари, хусусий капитали, даромадлари ва харажатларини рўйи-рост тақдим этишга кўмаклашади. Бундан ташқари, молиявий ҳисоботда маълумотнинг тушунарлилиги ва қиёсийлиги ошади.
- 3.116 Сарфлар молиявий ҳисоботни тақдим этишга нисбатан бошқа қарорларга чекловлар қўйиши каби, улар маълумотни тақдим этиш ва ёритиб беришга тааллуқли қарорларга ҳам чекловлар қўяди. Шу тариқа, малумотни тақдим этиш ва ёритиб бериш тўғрисида қарор қабул қилишда молиявий ҳисобот фойдаланувчиларига муайян маълумотни тақдим этиш ёки ёритиб бериш орқали тақдим этилган нафлар уни тақдим этиш ва фойдаланишга сарфларни оқлаши эҳтимолининг қанчалик юқори эканлигини ҳисобга олиш муҳимдир.

Таснифлаш

- 3.117 Таснифлаш - бу активлар, мажбуриятлар, хусусий капитал, даромадлар ва харажатлар моддаларини маълумотни тақдим этиш ва ёритиб бериш мақсадларида уларнинг умумий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда муайян синфларга тақсимлаш жараёнидир. Бундай хусусиятлар бошқалар қаторида, модданинг характери, унинг ташкилот томонидан амалга оширилаётган тижорат фаолиятидаги роли (ёки функцияси) ва уни баҳолаш усулини ўз ичига олади.
- 3.118 Ўзаро ўхшаш бўлмаган активлар, мажбуриятлар, хусусий капитал, даромадлар ёки харажатларни битта синфга киритиш ўринли маълумотни яшириши, маълумотнинг тушунарлилигини ва қиёсийлилигини камайтириши мумкин, шунингдек таснифлаш рўйи-рост тақдим этишни таъминламаслиги мумкин.
- 3.119 Таснифлаш актив ёки мажбурият учун танланган ҳисоб бирлигига нисбатан қўлланади. Лекин, баъзан актив ёки мажбуриятни ҳар хил хусусиятларга эга компонентларга ажратиш ва бундай компонентларни алоҳида таснифлаш бу орқали молиявий ҳисобот фойдалилигини ошириш мумкин бўлганда мақсадга мувофиқ бўлиши мумкин.
- 3.120 Даромадлар ва харажатлар таснифланади ва қуйидагиларнинг бирида ёритиб берилади:
- (а) умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботнинг **фойда ёки зарар** қисмида; ёки
  - (б) умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботнинг **бошқа умумлашган даромад** қисмида.
- 3.121 Умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботнинг фойда ёки зарар қисми ҳисобот даври учун ташкилотнинг молиявий натижалари тўғрисидаги маълумотнинг асосий манбаси ҳисобланади. Шунинг учун, барча даромадлар ва харажатлар асосан ушбу қисмда ҳисобга олинади. Даромад ва харажатлар моддалари бошқа умумлашган даромадда фақат мазкур МҲМСда талаб этилган ёки рухсат этилган ҳолларда тақдим этилади.
- 3.122 Қоида тариқасида, бир даврда бошқа умумлашган даромад таркибида тан олинган даромадлар ва харажатлар, агар бунинг натижасида умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботнинг фойда ёки зарар қисми ўринли маълумот тақдим этса ёки ушбу келгуси давр учун ташкилот молиявий натижаларининг рўйи-рост тақдим этилишини таъминласа, бошқа умумлашган даромад таркибидан келгуси даврлардан бирида ҳисоботнинг фойда ёки зарар қисмига қайта таснифланади.

Мазкур МХМСнинг алоҳида боблари бошқа умумлашган даромадда ҳисобга олинган даромад ва харажатлар кейинчалик қайта таснифланиши мумкинлиги ёки шартлиги қўлланадиган ҳолатларни тавсифлаши мумкин.

Ўзаро ҳисоб-китоб

- 3.123 **Ўзаро ҳисоб-китоб** ташкилот актив ва мажбуриятни алоҳида ҳисоб бирлиги сифатида тан олганда ва баҳолаганда, лекин молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда уларни бирлаштирган ҳолда, ягона нетто қийматда акс эттирганда рўй беради. Ўзаро ҳисоб-китоб фарқли моддаларни биргаликда таснифлайди ва шунинг учун мазкур МХМСнинг муайян боби орқали талаб этилган ёки рухсат этилган ҳоллардан ташқари умумий ҳолатда ўринли ҳисобланмайди.

Хусусий капитални таснифлаш

- 3.124 Фойдали маълумот тақдим этиш учун ташкилотнинг хусусий капиталига нисбатан талаб қилиш ҳуқуқларини алоҳида таснифлаш, агар мазкур талаб қилиш ҳуқуқлари турли хусусиятларга эга бўлса, зарур бўлиши мумкин.

- 3.125 Шу каби, агар хусусий капитал компонентларининг айримларига нисбатан қонунчилик, норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг қоидалари ёки бошқа талаблар қўлланилса, фойдали маълумот тақдим этиш учун ушбу компонентларни алоҳида таснифлаш зарур бўлиши мумкин. Масалан, қонунчиликка мувофиқ ташкилот хусусий капиталга нисбатан талаб қилиш ҳуқуқлари эгалари фойдасига тақсимлашга фақат кўрсатилган талабларга асосан тақсимлаш учун етарли резервга эга бўлган тақдирда амалга оширишга рухсат берилиши мумкин. Бундай резервлар тўғрисидаги маълумотни тақдим этиш ва ёритиб бериш фойдали маълумот тақдим этиши мумкин.

Жамлаш

- 3.126 Жамлаш — бу умумий хусусиятларга эга ва айти бир синфга кирувчи активлар, мажбуриятлар, хусусий капитал, даромадлар ёки харажатлар моддаларини бирлаштириш жараёнидир.
- 3.127 Жамлаш маълумотларнинг катта ҳажмини умумлаштириш ҳисобига маълумотни анча фойдали қилади. Лекин, жамлаш айрим тафсилотларни яширишга олиб келиши мумкин. Шу боис ўринли маълумотни тушуниш кўп сонли аҳамиятсиз тафсилотлар ёки самарасиз жамлаш оқибатида кейинчалик қайта таснифланмаслиги туфайли мураккаб бўлмаслиги учун мувозанатни топиш зарурдир.

4-боб. Молиявий ҳисоботни тақдим этиш

Қўллаш доираси

- 4.1 Мазкур бобда **молиявий ҳисоботни ҳаққоний тақдим этиш** мазмуни, мазкур МҲМСга риоя қилиш учун талаблар ва молиявий ҳисоботнинг тўлиқ тўплами таркиби тушунтирилган.

Ҳаққоний тақдим этиш

- 4.2 Молиявий ҳисобот ташкилотнинг **молиявий ҳолатини, молиявий натижаларини ва пул оқимларини** ҳаққоний тақдим этиши лозим. Ҳаққоний тақдим этиш операцияларнинг, бошқа ҳодисалар ва ҳолатларнинг таъсирларини 3-боб “*Концепциялар ва асосий тамойиллар*”да келтирилган **активлар, мажбуриятлар, даромад ва харажатларнинг** таърифлари ҳамда **тан олиш** мезонларига мувофиқ рўйи-рост тақдим этишни талаб этади:

- (а) мазкур МҲМСни зарур бўлганда қўшимча маълумотларни ёритиб бериш билан бирга қўллаш **молиявий ҳисобот** ташкилотнинг молиявий ҳолати, молиявий натижалари ва пул оқимларини ҳаққоний тақдим этилишини таъминлайди.
- (б) тўлиқ МҲХСни қўллайдиган ташкилот томонидан мазкур МҲМСни қўлланиши унга мувофиқ ҳаққоний тақдим этишга олиб келмайди.

Юқоридаги (а) кичик-бандда назарда тутилган қўшимча маълумотларни ёритиб бериш мазкур МҲМСдаги муайян талабларга риоя қилиш фойдаланувчиларнинг муайян операциялар, бошқа ҳодисалар ва ҳолатларнинг ташкилот молиявий ҳолатига ва молиявий натижаларига таъсирини тушуниб олиши учун етарли бўлмаганда зарур бўлади.

Мазкур МҲМС талабларига мувофиқлик

- 4.3 Молиявий ҳисоботни мазкур МҲМСга мувофиқ тайёрлайдиган ташкилот **изоҳларда** бундай мувофиқликни ошқора ва шартсиз баён этиши лозим. Молиявий ҳисобот мазкур МҲМСнинг барча талабларига мувофиқ бўлмагунга қадар ташкилот уни ушбу МҲМСга мувофиқ деб баён этмаслиги лозим.
- 4.4 Жуда камдан-кам ҳолатларда, ташкилот раҳбарияти мазкур МҲМСдаги талабга риоя этиш фойдаланувчиларни 3-бобда келтирилган молиявий ҳисоботнинг мақсадига зид бўладиган даражада чалғитиши мумкин деган хулосага келса, ташкилот қуйидагиларни **изоҳларда** ёритиб бериш орқали чалғитувчи бўлган бундай талабга риоя этишнинг оқибатларини имкон қадар камайтириши лозим:
- (а) мазкур МҲМСдаги талабнинг характери ва раҳбариятнинг бундай талабга риоя этиш нима учун бу шароитда фойдаланувчиларни 3-бобда келтирилган молиявий ҳисоботнинг мақсадига зид бўладиган даражада чалғитади деган хулосага келганлигининг сабаблари; ва
  - (б) ҳар бир тақдим этиладиган давр учун раҳбарият томонидан ҳаққоний тақдим этишга эришиш учун зарур деган хулоса қилинган молиявий ҳисоботнинг ҳар бир моддаси бўйича тузатишлар.

Фаолиятнинг узлуксизлиги

- 4.5 Молиявий ҳисоботни тайёрлашда ташкилот раҳбарияти мазкур МҲМСни қўллаган ҳолда ташкилот **фаолиятини узлуксиз** давом эттириш қобилиятини баҳолаши лозим. Раҳбарият ташкилотнинг фаолиятини тугатиш ёки фаолиятини тўхтатиш ниятида бўлмаса ёхуд бундай чораларни амалга оширишдан бошқа муқобил чораси мавжуд бўлмаган ҳолатдан ташқари, ташкилот фаолияти узлуксиз ҳисобланади.

Фаолиятнинг узлуксизлиги фарази асосланганлигини баҳолашда раҳбарият **ҳисобот санасидан** кейинги камида, лекин чекланмаган, ўн икки ойни қамраб олган келгуси ҳодисаларга оид барча мавжуд маълумотларни инобатга олади.

- 4.6 Агар ташкилот раҳбарияти баҳолашни амалга ошираётганда ташкилот фаолиятини узлуксиз давом эттириш қобилияти тўғрисида аҳамиятли шубҳа тўғдириши мумкин бўлган ҳодисалар ёки шартларга боғлиқ **муҳим** ноаниқликлардан хабардор бўлса, ташкилот ушбу ноаниқликларни ёритиб бериши лозим. Агар ташкилот молиявий ҳисоботни фаолиятнинг узлуксизлиги асосида тайёрламаса, у ушбу факт билан бирга молиявий ҳисобот қайси асосда тайёрланганлигини ҳамда ташкилот фаолиятнинг узлуксизлигини таъминлай олмаслиги сабабини ёритиб бериши лозим.

Ҳисоботни тақдим этиш даврийлиги

- 4.7 Ташкилот томонидан молиявий ҳисоботларнинг тўлиқ тўпламини (шу жумладан қиёсий маълумотларни) тақдим этиш учун ҳисобот бериш даврийлиги бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун ёки бошқа ҳуқуқий ҳужжатлар, масалан, устав билан белгиланади.
- 4.8 Агар ташкилотнинг **ҳисобот даври** ўзгарса ва бир йилга нисбатан узоқроқ ёки қисқароқ давр учун молиявий ҳисоботни тақдим этса, ташкилот қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:
- (а) ҳисобот даври якуний санаси ўзгарганлиги факти ;
  - (б) узоқроқ ёки қисқароқ давр фойдаланилишининг сабаби, ва
  - (в) молиявий ҳисоботда акс эттирилган суммалар (тегишли изоҳларни ўз ичига олган ҳолда) тўлиқ тарзда қиёсланувчан эмаслиги факти.

Тақдим этишнинг изчиллиги

- 4.9 Ташкилот бир даврдан кейинги даврга **молиявий ҳисоботдаги** моддаларни тақдим этишни ёки таснифлашни қуйидаги ҳоллардан ташқари ўзгартирмасдан қолдириши лозим:
- (а) ташкилот фаолияти характерининг аҳамиятли даражада ўзгариши ёки унинг молиявий ҳисоботини қайта кўриб чиқиш натижасида, 11-боб “*Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳолари ва хатолар*”даги **ҳисоб сиёсатини** танлаш ва қўллаш учун мезонларни инобатга олган ҳолда, бошқача тарзда тақдим этиш ёки таснифлаш ўринлироқ бўлиши мумкинлиги очик намоён бўлган ҳолда; ёки
  - (б) мазкур МҲМС тақдим этишда ўзгаришни талаб этган ҳолда.
- 4.10 Агар ташкилот ўзининг молиявий ҳисоботида моддаларни тақдим этишни ёки таснифлашни ўзгартирса, ташкилот қиёсий суммаларни қайта таснифлаши лозим, бундан қайта таснифлашнинг **амалий имконсиз** бўлган ҳоллар мустасно. Қиёсий суммалар қайта таснифланганда, ташкилот қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:
- (а) қайта таснифлашнинг характери;
  - (б) қайта таснифланган ҳар бир модданинг суммаси ёки моддалар синфи; ва
  - (в) қайта таснифлашнинг сабаби.
- 4.11 Агар қиёсий суммаларни қайта таснифлаш **амалий имконсиз** бўлса, ташкилот **изоҳларда** нима учун қайта таснифлаш амалий имконсиз эканини ёритиб бериши лозим.

Қиёсий маълумот

4.12 Мазкур МҲМС рухсат берган ёки талаб этган ҳоллардан ташқари, ташкилот жорий даврнинг молиявий ҳисоботида акс эттирилган барча суммалар бўйича олдинги даврга нисбатан қиёсий маълумотларни тақдим этиши лозим. Ташкилот изоҳловчи ва тавсифий маълумот бўйича ҳам қиёсий маълумотларни, агар улар жорий давр молиявий ҳисоботини тушуниш учун ўринли бўлса, тақдим этиши лозим.

Муҳимлик ва жамлаш

4.13 Ташкилот ўхшаш моддаларнинг ҳар бир муҳим синфини алоҳида тақдим этиши лозим. Ташкилот характери ёки функциясига кўра бир-биридан фарқ қиладиган моддаларни, улар муҳим бўлмаган ҳоллардан ташқари, алоҳида тақдим этиши лозим.

4.14 Маълумот, агар уни тушириб қолдириш, нотўғри кўрсатиш ёки яшириш умумий мақсаддаги молиявий ҳисобот фойдаланувчиларининг муайян **ҳисобот берувчи ташкилот** тўғрисидаги маълумот билан таъминлайдиган молиявий ҳисобот асосида қабул қилинадиган қарорларига таъсир кўрсатиши асосланган тарзда кутилса, **муҳим** ҳисобланади. Муҳимлик маълумотнинг характери ва қийматига ёки хар иккисига боғлиқ. Ташкилот маълумотнинг индивидуал ёки жамланган ҳолда муҳим эканини молиявий ҳисоботнинг бир бутун контекстида баҳолайди.

Молиявий ҳисоботнинг тўлиқ тўплами

4.15 Ташкилот молиявий ҳисоботининг тўлиқ тўплами қуйидагиларни ўз ичига олади:

- (а) ҳисобот санасига **молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот**;
- (б) **фойда ёки зарарни** (умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботнинг оралик суммаси ҳисобланади) аниқлашда тан олиннадиган моддалар ва **бошқа умумлашган даромад** моддаларини ўз ичига оладиган ҳисобот даври мобайнида тан олинган даромад ва харажатнинг барча моддаларни акс эттирган ҳолда ҳисобот даври учун **умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисобот**.
- (в) ҳисобот даври учун **хусусий капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисобот**;
- (г) ҳисобот даври учун **пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот**; ва
- (д) муҳим **ҳисоб сиёсати** ва бошқа тушунтириш маълумотларидан иборат **изоҳлар**.

4.16 Мазкур бобнинг 4.12-бандида молиявий ҳисоботда тақдим этилган барча суммалар учун ўтган давр бўйича қиёсий суммаларни ёритиб бериш талаб этилгани сабабли, ташкилот тақдим этиши лозим бўлган молиявий ҳисоботнинг тўлиқ тўплами ҳар бир талаб этилган молиявий ҳисобот ва тегишли **изоҳлар** учун, камида, иккита даврни қамраб олади.

4.17 Ташкилот **молиявий ҳисоботнинг** тўлиқ тўпламида барча молиявий ҳисобот шакллари аҳамият даражасига кўра тенг тақдим этиши лозим.

Молиявий ҳисоботни идентификациялаш

4.18 Ташкилот молиявий ҳисоботни аниқ идентификациялаши ва у билан биргаликдаги бошқа маълумотлардан фарқлаши лозим. Шу билан бирга, ташкилот қуйидаги маълумотларни аниқ ажратиб кўрсатиши ва уларни тақдим этилган маълумотлар тушунарли бўлиши учун зарур бўлганда такрорлаши лозим:

- (а) ҳисобот берувчи ташкилотнинг номи ва олдинги ҳисобот даври охиридан бошлаб унинг номидаги ҳар қандай ўзгариш;
- (б) молиявий ҳисобот алоҳида ташкилотга ёки ташкилотлар **гурӯҳига** тегишлилиги;
- (в) ҳисобот даври охирининг санаси ёки молиявий ҳисобот қамраб олган давр;
- (г) 33-боб “*Чет эл валютасидаги операцияларни ҳисобга олиш*”да таърифланганидек, **тақдим этиш валютаси**; ва
- (д) молиявий ҳисоботдаги суммаларни тақдим этишда фойдаланилган яхлитлаш даражаси.

4.19 Ташкилот **изоҳларда** қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:

- (а) ташкилотнинг жойлашган жойи ва унинг ташкилий ҳуқуқий шакли, унинг ташкил этилган мамлакати, юридик манзили (ёки бизнеснинг асосий жойи, агарда юридик манзилидан фарқ қилса); ва
- (б) ташкилот операциялари ва асосий фаолияти характерининг тавсифи;
- (в) Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги билан талаб этиладиган бошқа маълумотлар.

Мазкур МҲМС орқали талаб этилмаган маълумотларни тақдим этиш

4.20 Мазкур МҲМС ташкилот томонидан сегмент бўйича маълумотларни, бир акцияга тўғри келадиган фойда кўрсаткичини тақдим этишни назарда тутмайди. Бундай маълумотларни ёритиб берадиган ташкилот ушбу маълумотларни тайёрлаш ва тақдим этиш асосини тавсифлаши лозим.

5-боб. Молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот

Қўллаш доираси

5.1 Мазкур бобда молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда тақдим этиладиган маълумот ва уни тақдим этиш формати белгиланган. Молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот **ҳисобот даври охирига**, яъни муайян сана ҳолатига ташкилотнинг **активлари, мажбуриятлари** ва **хусусий капиталини** тақдим этади.

Молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда тақдим этиладиган маълумот

5.2 Молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот куйидаги суммаларни тақдим этадиган сатр моддаларини ўз ичига олиши лозим:

- (а) **асосий воситалар;**
- (б) жамғарилган эскириш ва кадрсизланишдан жамғарилган зарарлар чегирилган ҳолда бошланғич қиймат бўйича ҳисобга олинган **инвестиция кўчмас мулки;**
- (в) **фойда ёки зарар** орқали **ҳаққоний қийматда** ҳисобга олинган инвестиция кўчмас мулки;
- (г) **номоддий активлар;**
- (д) **молиявий активлар** (бундан (е), (ё), (й) ва (к) кичик бандларидаги моддалар мустасно);
- (е) **таъсир остидаги ташкилотларга** инвестициялар;
- (ё) **биргаликда назорат қилинадиган ташкилотларга** инвестициялар;
- (ж) жамғарилган эскириш ва кадрсизланишдан жамғарилган зарарлар чегирилган ҳолда бошланғич қиймат бўйича ҳисобга олинган **биологик активлар;**
- (з) **фойда ёки зарар** орқали **ҳаққоний қийматда** ҳисобга олинган биологик активлар;
- (и) **заҳиралар;**
- (й) савдо ва бошқа дебиторлик қарзлари;
- (к) **пул маблағлари** ва **уларнинг эквивалентлари;**
- (л) савдо ва бошқа кредиторлик қарзлари;
- (м) **баҳоланган мажбуриятлар;**
- (н) **молиявий мажбуриятлар** (бундан (л) ва (м) кичик бандларидаги моддалар мустасно);
- (о) жорий солиқ бўйича мажбуриятлар ва активлар;
- (п) **кечиктирилган солиқ мажбуриятлари** ва **кечиктирилган солиқ активлари** (улар доим узок муддатли моддалар сифатида таснифланиши лозим);
- (р) **бош ташкилот мулкдорларига** тегишли хусусий капиталдан алоҳида тарзда хусусий капитал таркибида тақдим этиладиган **назорат кучига эга бўлмаган улушлар;** ва
- (с) бош ташкилот мулкдорларига тегишли хусусий капитал.

5.3 Ташкилот молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда қўшимча сатр моддалари (шунингдек, 5.2-бандда санаб ўтилган сатр моддаларини батафсиллаштиришни ўз

ичига олган ҳолда), сарлавҳалар ва оралиқ суммаларни, агар бундай тақдим этиш ташкилотнинг **молиявий ҳолатини** тушуниш учун ўринли бўлса, тақдим этиши лозим.

Активлар ва мажбуриятларни жорий ва узоқ муддатлига бўлиниши

5.4 Ташкилот мазкур бобнинг 5.5-5.10-бандларига мувофиқ жорий ва узоқ муддатли активларни ҳамда жорий ва узоқ муддатли мажбуриятларни молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда алоҳида **синфлар** тарзида тақдим этиши лозим, бундан ликвидлилик асосида тақдим этиш ишончли ва ўринлироқ бўлган маълумотларни таъминлайдиган ҳолат мустасно. Ушбу истисно қўлланганда, барча активлар ва мажбуриятлар тахминий ликвидлилик тартибида (ўсиш ёки камайиш тартибида) тақдим этилади.

Жорий активлар

- 5.5 Ташкилот қуйидаги ҳолларда активни жорий актив сифатида таснифлаши лозим:
- (а) ўзининг одатдаги операцион цикли давомида **активни** реализация қилиниши ёки сотилиши ёки истеъмол қилиниши кутилса;
  - (б) актив асосан савдо мақсади учун мўлжалланган бўлса;
  - (в) активни **ҳисобот санасидан** сўнг ўн икки ой ичида реализация қилиниши кутилса; ёки
  - (г) актив ҳисобот санасидан сўнг камида ўн икки ой мобайнида актив айирбошланиши ёки мажбуриятни сўндириш учун фойдаланиши тақиқланмаган пул маблағлари ёки уларнинг эквивалентлари шаклида бўлса.
- 5.6 Бир йилдан ортиқ муддатдан кейин тўланиши лозим бўлган савдо дебиторлик қарзларининг суммаси умумий соф жорий активлар нуқтаи назаридан шунчалик муҳим бўлган ҳолларда, яъни молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда бир йилдан ортиқ муддатдан кейин тўланиши лозим бўлган савдо дебиторлик қарзлари ёритиб берилмаган тақдирда фойдаланувчилар молиявий ҳисоботларни нотўғри талқин қилишлари мумкин бўлса, бу сумма молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда жорий активлар таркибида ёритиб берилиши лозим. Кўп ҳолларда бир йилдан ортиқ муддат ўтгандан кейин тўланиши лозим бўлган суммани молиявий ҳисоботга **изоҳларда** ёритиб бериш етарли бўлади.
- 5.7 Ташкилот бошқа барча активларни узоқ муддатли актив сифатида таснифлаши лозим. Агар ташкилотнинг одатдаги операцион циклини аниқ идентификациялаш имкони бўлмаса, унинг давомийлиги ўн икки ойга тенг деб қабул қилинади.

Жорий мажбуриятлар

- 5.8 Ташкилот қуйидаги ҳолларда **мажбуриятни** жорий мажбурият сифатида таснифлаши лозим:
- (а) ўзининг одатдаги операцион цикли давомида мажбурият сўндирилиши кутилса;
  - (б) мажбурият асосан савдо мақсади учун мўлжалланган бўлса;
  - (в) мажбурият ҳисобот санасидан сўнг ўн икки ой ичида сўндириладиган бўлса; ёки

- (г) ташкилот мажбурият сўндирилишини ҳисобот санасидан сўнг камида ўн икки ойга кечиктириш бўйича шартсиз ҳуқуққа эга бўлмаса.
- 5.9 Агар ташкилот ҳисобот даври охирида бир йил ичида тўланиши лозим бўлган кредиторлик қарзлари ёки тўланадиган қарзлар бўйича ҳисоб-китобларни ҳисобот санасидан кейин камида 12 ойга кечиктириш бўйича шартсиз ҳуқуққа эга бўлмаса, ташкилот кредиторлик қарзларини ёки тўланадиган қарзларни бир йил ичида тўланадиган мажбурият сифатида таснифлаши лозим.
- 5.10 Ташкилот бошқа барча мажбуриятларни узоқ муддатли мажбурият сифатида таснифлаши лозим.

Молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда моддалар кетма-кетлиги ва уларнинг шакли

- 5.11 Қонунчилик ҳужжатларида бошқача тарзда талаб этилмаса, мазкур МҲМС моддалар тақдим этилиши лозим бўлган кетма-кетлик ва шакли белгиламайди. Мазкур бобнинг 5.2-бандида молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда алоҳида тақдим этилишига асос бўлган характери ёки функцияси жиҳатидан етарлича фарқланадиган моддаларнинг рўйхати келтирилган. Шу билан бирга:
- (а) модданинг ёки ўхшаш моддалар **жамланмасининг** ҳажми, характери ёки функцияси ташкилотнинг молиявий ҳолатини тушуниш учун алоҳида тақдим этиш ўринли эканини кўрсатганда, сатр моддалари алоҳида тақдим этилади; ва
- (б) ташкилотнинг молиявий ҳолатини тушунишда ўринли бўлган маълумотларни таъминлаш учун фойдаланилган тавсифлар ва моддаларнинг ёки ўхшаш моддалар жамланмасининг кетма-кетлиги ташкилот ва унинг операцияларининг характеридан келиб чиқиб ўзгартирилиши мумкин.
- 5.12 Кўшимча моддаларни алоҳида тақдим этиш тўғрисида мулоҳаза қуйидагиларни баҳолашга асосланади:
- (а) активларнинг характери ва ликвидлилиги;
- (б) ташкилот ичида активларнинг функцияси; ва
- (в) мажбуриятларнинг суммаси, характери ва муддати.

Изоҳларда акс эттириладиган маълумотлар

- 5.13 Ташкилот ҳар бир тақдим этилган моддани изоҳларда қуйи синфларга ажратган ҳолда ёритиб бериши лозим:
- (а) ташкилот фаолиятига мувофиқ бўлган **асосий воситалар** синфлари;
- (б) боғлиқ томонлардан олинadиган савдо ва бошқа дебиторлик қарзлари ва ҳисоб-фактура берилмаган лекин **даромад** ҳисобланиши натижасидаги дебиторлик қарзлари;
- (в) **захиралар** бўйича қуйидаги алоҳида суммаларни кўрсатган ҳолда захиралар:
- (i) одатдаги фаолият доирасида сотиш учун мўлжалланган;
- (ii) бундай сотиш учун ишлаб чиқариш жараёнида бўлган; ва
- (iii) ишлаб чиқариш ёки хизматлар кўрсатиш жараёнида ишлатиладиган хом ашё ёки материаллар шаклида бўлган.

- (г) етказиб берувчиларга, боғлиқ томонларга тўланадиган суммалар, кечиктирилган даромад ва ҳисобланган суммаларни алоҳида акс эттирган ҳолда савдо ва бошқа кредиторлик қарзлари;
- (д) **ҳодимларнинг даромадлари** бўйича баҳоланган мажбуриятлар ва бошқа баҳоланган мажбуриятлар; ва
- (е) тўланган капитал, акция мукофоти, тақсимланмаган фойда ва мазкур МҲМС орқали руҳсат этилган ёки талаб этилган **бошқа умумлашган даромадда** тан олинадиган ва хусусий капитал таркибида алоҳида тақдим этиладиган даромад ва **харажат** моддалари каби **хусусий капитал** синфлари.

5.14 Устав капиталига эга ташкилот **изоҳларда** қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:

- (а) хусусий капиталнинг ҳар бир синфи бўйича:
  - (i) чиқаришга руҳсат этилган акцияларнинг сони;
  - (ii) чиқарилган ва тўлиқ тўланган акцияларнинг сони ҳамда чиқарилган, лекин тўлиқ тўланмаган акцияларнинг сони;
  - (iii) ҳар бир акциянинг номинал қиймати, ёки акциялар номинал қийматга эга эмаслиги;
  - (iv) муомаладаги акциялар сонининг давр бошига ва охирига солиштирмаси. Мазкур солиштирма ўтган даврларга тақдим этилиши талаб этилмайди;
  - (v) ушбу синфга оид ҳуқуқлар, имтиёзлар ва чекловлар, жумладан дивидендларни тақсимлаш ва капитални қайтариш бўйича чекловлар;
  - (vi) ташкилот томонидан ёки унинг шўъба ташкилотлари ёки таъсир остидаги ташкилотлари томонидан эгалик қилинаётган бошқа ташкилотдаги улушлари; ва.
  - (vii) опционлар ва акцияларни сотиш шартномаларини чиқариш учун сақланаётган акциялар, шу жумладан, уларнинг шартлари ва суммалари.
- (б) хусусий капитал таркибидаги ҳар бир резервнинг тавсифи.

5.15 Устав капиталига эга бўлмаган ташкилот хусусий капиталдаги улушининг давр мобайнидаги ҳар бир тоифасидаги ўзгаришларни ва хусусий капитал улушининг ҳар бир тоифасига оид ҳуқуқлар, имтиёзлар ва чекловларни акс эттирган ҳолда мазкур бобнинг 5.14(а)-бандда талаб этилган маълумотга эквивалент бўлган маълумотларни ёритиб бериши лозим.

5.16 Агар ташкилот ҳисобот санасига йирик миқдордаги активлар ёки активлар ва мажбуриятлар гуруҳини ҳисобдан чиқариш бўйича мажбурий сотиш шартномасига эга бўлса, ташкилот қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:

- (а) актив(лар) ёки активлар ва мажбуриятлар гуруҳининг тавсифи;
- (б) сотиш факти ва ҳолати тавсифи; ва
- (в) активларнинг **баланс қиймати** ёки агар ҳисобдан чиқариш активлар ва мажбуриятлар гуруҳини ўз ичига олса, ушбу активлар ва мажбуриятларнинг баланс қийматлари.

6-боб. Умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисобот

Қўллаш доираси

6.1 Мазкур боб ташкилотдан ҳисобот даври учун ўзининг **жами умумлашган даромадини** яъни давр учун **молиявий натижаларини** умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда тақдим этишини талаб этади. Мазкур бобда умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда тақдим этиладиган маълумот ва қай тарзда тақдим этилиши белгиланган.

Жами умумлашган даромадни тақдим этиш

6.2 Ташкилот давр учун ўзининг жами умумлашган даромадини **умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда** тақдим этиши лозим. Бунда ҳисобот давр учун тан олинган барча **даромад** ва **харажат** моддаларини тақдим этади.

6.3 Умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисобот, агар мазкур МХМСда бошқача талаб этилмаган бўлса, давр учун тан олинган даромад ва харажат моддаларининг барчасини ўз ичига олиши лозим. Мазкур МХМС қуйидаги ҳолатлар учун ҳисобга олишнинг бошқача тартибини белгилайди:

(а) **муҳим хатоларни** тузатиш ва **ҳисоб сиёсатидаги** ўзгаришлар таъсирлари улар юзага келган даврнинг фойда ёки зарарининг бир қисми сифатида эмас, балки ўтган даврларга ретроспектив тузатишлар тарзида тақдим этилади (11-боб “*Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳолари ва хатолар*”га қаранг); ва

(б) қуйидаги бешта турдаги **бошқа умумлашган даромадлар** улар юзага келган пайтда фойда ёки зарар таркибидан ташқарида жами умумлашган даромаднинг бир қисми сифатида тан олинади:

(i) молиявий ҳисоботда **чет элдаги бўлинмани** қайта ҳисоблашдан юзага келадиган **бошқа фойда** ва **зарарлар** (33-боб “*Чет эл валютасидаги операцияларни ҳисобга олиш*”га қаранг);

(ii) баъзи бошқа актуар фойда ва зарарлар (31-боб “*Ходимларнинг даромадлари*”га қаранг);

(iii) **хежлаш инструментларининг ҳаққоний қийматидаги** баъзи ўзгаришлар (23-боб “*Молиявий инструментлар*”га қаранг);

(iv) қайта баҳолаш моделига мувофиқ баҳоланадиган **асосий воситалар** учун қайта баҳолаш натижасида қийматнинг ўсишидаги ўзгаришлар (14-боб “*Асосий воситалар*”га қаранг); ва

(v) ҳаққоний қийматда баҳоланадиган таъсир остидаги ташкилотлар ва биргаликдаги фаолият бўйича келишувга инвестицияларнинг ҳаққоний қийматидаги ўзгаришлар (18-боб “*Таъсир остидаги ташкилотларга инвестициялар*” ва 19-боб “*Биргаликдаги фаолият бўйича келишувлар*”га қаранг);

6.4 Ташкилот **умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда** давр учун қуйидаги суммаларни тақдим этиладиган сатр моддаларини ўз ичига олиши лозим:

(а) **тушум.**

(б) молиявий сарфлар;

(в) улушли қатнашиш усулидан фойдаланиб ҳисобга олинган **таъсир остидаги ташкилотлар** (18-боб “*Таъсир остидаги ташкилотларга инвестициялар*”га қаранг) ва **биргаликда назорат қилинадиган ташкилотларга** (19-боб “*Биргаликдаги фаолият бўйича келишувлар*”га қаранг) инвестицияларнинг **фойда ёки зараридаги** улуш.

- (г) **солиқ харажати**, бундан мазкур банднинг (д), (ё) ва (ж) кичик бандларидаги моддаларга олиб бориладиган солиқлар мустасно (32.33-бандга қаранг).
  - (д) куйидагиларнинг жами суммасини ташкил этадиган ягона сумма:
    - (i) **тугатишган фаолиятнинг** солиқ солингандан кейинги фойда ёки зарари; ва
    - (ii) тугатишган фаолият сифатидан таснифланган пайтда ҳам ундан кейин ҳам тугатишган фаолиятдаги активларнинг кадрсизланиши ёки кадрсизланишнинг қайта тикланишига (20-боб “*Активларнинг кадрсизланиши*”га қаранг) ва тугатишган фаолиятни ташкил этувчи соф активларнинг ҳисобдан чиқарилишига тегишли солиқ солингандан кейинги фойда ёки зарар.
  - (е) фойда ёки зарар.
  - (ё) бошқа умумлашган даромаднинг (мазкур банднинг (ж) кичик бандидаги суммалардан ташқари) характери бўйича таснифланган ҳар бир моддаси (мазкур бобнинг 6.3(б) кичик бандига қаранг). Ушбу моддалар мазкур МҲМСга мувофиқ куйидагиларга гуруҳланиши лозим:
    - (i) кейинчалик фойда ёки зарарга қайта таснифланмайдиган, яъни 6.3(б) банднинг (i)–(ii) ва (iv)–(v) кичик-бандлари; ва
    - (ii) муайян шартлар бажарилганда кейинчалик фойда ёки зарарга қайта таснифланадиган, яъни 6.3(б)-банднинг (iii) кичик банди;
  - (ж) улушли қатнашиш усулидан фойдаланган ҳолда ҳисобга олинган таъсир остидаги ташкилотларнинг ва биргаликда назорат қилинадиган ташкилотларнинг бошқа умумлашган даромадидаги улуш.
  - (з) жами умумлашган даромад.
- 6.5 Ташкилот давр учун тақсимлаш тарзида умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботдаги куйидаги моддаларни алоҳида ёритиб бериши лозим:
- (а) куйидагиларга тегишли бўлган давр учун фойда ёки зарар:
    - (i) **назорат кучига эга бўлмаган улуш**; ва
    - (ii) бош ташкилотнинг **мулкдорлари**.
  - (б) давр учун куйидагиларга тегишли бўлган жами умумлашган даромад:
    - (i) **назорат кучига эга бўлмаган улуш**, ва
    - (ii) бош ташкилотнинг **мулкдорлари**.
- 6.6 Мазкур МҲМС бўйича **муҳим хатоларни** тузатиш ва **ҳисоб сиёсати**даги ўзгаришлар таъсирлари улар юзага келган даврнинг фойда ёки зарарининг бир қисми сифатида эмас, балки ўтган даврларга ретроспектив тузатишлар тарзида тақдим этилади (11-боб “*Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳолари ва хатолар*”га қаранг).
- 6.7 Ташкилот умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда қўшимча сатр моддалари, сарлавҳалар ва оралиқ суммаларни, агар бундай тақдим этиш ташкилотнинг молиявий натижаларини тушуниш учун ўринли бўлса, тақдим этиши лозим.
- 6.8 Ташкилот **умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда** ёки **изоҳларда** даромад ва харажат моддаларини бирортасини ҳам “*фавқулоддаги моддалар*” тарзида тақдим этмаслиги ёки тавсифламаслиги лозим.

Харажатлар таҳлили

- 6.9 Қонунчилик ҳужжатларида бошқача тарзда талаб этилмаса, ташкилот умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда харажатлар характери ёки харажатларнинг ташкилотдаги функциясига асосан таснифлаш орқали, ушбу усуллардан қайси бири ишончли ва ўринлироқ маълумот тақдим этишига қараб харажатлар таҳлилини таъминлаши лозим. Бундай таҳлил умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда ёки изоҳларда тақдим этилиши мумкин. Мазкур МХМСга 3-илова “*Харажатларни таснифлаш бўйича амалий кўрсатмалар*”да харажатларни таснифлаш бўйича амалий кўрсатмалар берилган.

Харажатнинг характери бўйича таҳлил

- 6.10 Таснифлашнинг ушбу усули бўйича харажатлар умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда уларнинг характери бўйича (масалан, **эскириш**, материалларни харид қилиш, транспорт сарфлари, **ҳодимларнинг даромадлари** ва реклама сарфлари) жамланади ва ташкилотдаги муайян функциясига кўра тақсимланмайди.

Харажатнинг функцияси бўйича таҳлил

- 6.11 Таснифлашнинг ушбу усули бўйича харажатлар уларнинг функцияси бўйича сотиш таннархи ёки масалан, реализация қилиш ёки маъмурий харажатларга мувофиқ жамланади. Ташкилот ушбу усул бўйича камида сотиш таннархини бошқа харажатлардан алоҳида акс эттиради.

7-боб. Хусусий капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисобот

Қўллаш доираси

- 7.1 Мазкур боб ҳисобот даври учун ташкилот **хусусий капиталдаги ўзгаришларни хусусий капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисоботда** тақдим этиш бўйича талабларни белгилайди.
- 7.2 Хусусий капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисобот ташкилотнинг **ҳисобот даври** учун **фойда ёки зарар**, давр учун **бошқа умумлашган даромад**, **ҳисоб сиёсатидаги ўзгаришлар** ва давр учун тан олинган **муҳим хатоларни** тузатишлар таъсирлари ҳамда давр мобайнида **мулкдорлар** сифатида амал қиладиган мулкдорлар томонидан инвестициялар ва уларга дивидендлар ва бошқа тақсимлашлар суммаларини тақдим этади.

Хусусий капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисоботда тақдим этиладиган маълумотлар

- 7.3 Хусусий капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисобот қуйидаги маълумотларни ўз ичига олади:
- (а) давр учун **жами умумлашган даромад**, бунда ушбу суммани **бош ташкилот** мулкдорларига тегишли ва **назорат кучига эга бўлмаган улушларга** тегишли жами суммаларини алоҳида акс эттирилган ҳолда;
  - (б) хусусий капиталнинг ҳар бир компоненти учун 11-боб “*Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳолари ва хатолар*”га мувофиқ тан олинган ретроспектив қўллаш ёки ретроспектив қайта ҳисоблаш таъсирлари; ва
  - (в) хусусий капиталнинг ҳар бир компоненти учун давр бошидаги ва охиридаги **баланс қиймати** ўртасидаги солиштирма, бунда қуйидагилардан юзага келадиган ўзгаришларни алоҳида ёритиб берган ҳолда:
    - (i) фойда ёки зарар;
    - (ii) бошқа умумлашган даромад; ва
    - (iii) мулкдорлар сифатида амал қиладиган мулкдорлар томонидан инвестициялар ва уларга дивидендлар суммалари, бунда акциялар чиқарилиши, **сотиб олинган ўз акциялари** операциялари, мулкдорларга дивидендлар ва бошқа тақсимлашлар ҳамда **назоратни йўқотишга олиб келмайдиган шўъба ташкилотлардаги** эгалик улушининг ўзгаришларини алоҳида кўрсатган ҳолда.
- 7.4 Агар ташкилот акцияларнинг бир нечта синфларига эга бўлса, ташкилот **оддий акциялар** ва бошқа акциялар учун тўланган дивидендлар суммасини (бир акцияга тўғри келадиган ёки жамланган ҳолда) алоҳида ёритиб бериши лозим.

8-боб. Пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот

Қўллаш доираси

- 8.1 Мазкур боб пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботда тақдим этиладиган маълумот ва уни қай тарзда тақдим этишни белгилайди. Пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот даври учун **операцион фаолият, инвестиция фаолияти, молиявий фаолиятдаги ўзгаришларни кўрсатган ҳолда ташкилотнинг пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларидаги ўзгаришлар** тўғрисидаги маълумотни тақдим этади.

Пул маблағларининг эквивалентлари

- 8.2 Пул маблағларининг эквивалентлари – бу қисқа муддатли, белгиланган суммадаги пул маблағларига осон айлантириладиган ва қийматининг ўзгариши жиҳатидан аҳамиятсиз даражадаги рискка эга бўлган юқори ликвидли инвестициялар. Улар инвестиция ёки бошқа мақсадлар учун эмас, балки қисқа муддатли пул мажбуриятларини бажариш учун мўлжалланган. Шу сабабли, инвестиция одатда сўндириш муддати қисқа бўлганда, яъни харид қилинган санадан бошлаб тахминан уч ой ёки ундан кам бўлса, пул маблағларининг эквивалентлари ҳисобланади. Банк овердрафтлари одатда қарзларга ўхшаб молиявий фаолиятга тегишли деб қаралади. Лекин, агар улар талаб қилинганда тўланадиган бўлса ва ташкилотнинг пул маблағларини бошқариш жараёнининг ажралмас қисми бўлса, банк овердрафтлари пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларининг компоненти ҳисобланади.

Пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботда тақдим этиладиган маълумот

- 8.3 Ташкилот ҳисобот даври учун операцион фаолият, инвестиция фаолияти ва молиявий фаолиятга таснифланган **пул оқимларини** акс эттирадиган пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботни тақдим этиши лозим.

Операцион фаолият

- 8.4 Операцион фаолият – ташкилотга тушумларни асосий қисмини олиб келадиган фаолияти ҳисобланади. Шунинг учун операцион фаолиятдан пул оқимлари одатда **фойда ёки зарарни** аниқлашда ҳисобга олинадиган операциялар ва бошқа ҳодисалар ҳамда ҳолатлар натижаси ҳисобланади. Операцион фаолиятдан келиб чиқадиган пул оқимларига қуйидагилар мисол бўлади:

- (а) товарларни сотиш ва хизматларни кўрсатишдан пул маблағларининг келиб тушиши;
- (б) роялти, хизмат ҳақлари, воситачилик ҳақлари ва бошқа **тушум** кўринишидаги пул маблағларининг келиб тушиши;
- (в) етказиб берувчиларга товарлар ва хизматлар учун пул маблағлари тўлови;
- (г) ходимларга ва улар номидан пул маблағлари тўлови;
- (д) молиявий ёки инвестиция фаолиятига аниқ тегишли бўлмаган фойда солиғи бўйича пул маблағлари тўлови ёки уларнинг қайтарилиши; ва
- (е) қайта сотиш учун харид қилинадиган **заҳираларга** ўхшаб, битим тузиш ёки савдо қилиш мақсадларида тутиб туриладиган инвестициялар, қарз шартномалари ва бошқа шартномалардан пул маблағлари тушиши ва тўлови.

Ускунани сотиш каби айрим операциялар **бошқа фойда** ёки зарар таркибида тан олинадиган фойда ёки зарарни келтириб чиқариши мумкин. Лекин, бундай операцияларга боғлиқ пул оқимлари инвестиция фаолиятдан пул оқимлари тарзида таснифланади.

Инвестиция фаолияти

8.5 Инвестиция фаолияти – узоқ муддатли **активларнинг** ва пул маблағлари эквивалентларига кирмайдиган бошқа инвестицияларнинг харид қилиниши ва ҳисобдан чиқарилиши. Инвестиция фаолиятдан келиб чиқадиган пул оқимларига қуйидагилар мисол бўлади:

- (а) **асосий воситалар** (шу жумладан, ўзида яратилган асосий воситалар), **номоддий активлар** ва бошқа узоқ муддатли активларни харид қилиш учун амалга оширилган пул маблағлари тўлови;
- (б) асосий воситалар, номоддий активлар ва бошқа узоқ муддатли активларни сотишдан пул маблағлари келиб тушиши;
- (в) бошқа ташкилотларнинг улушли ёки қарз инструментларини ва **биргаликда назорат қилинадиган ташкилотлардаги** улушларни харид қилиш учун амалга оширилган пул маблағлари тўлови (тижорат ва савдо учун мўлжалланган инструментлар ёки пул маблағлари эквивалентлари бўлиб ҳисобланадиган инструментлар учун қилинган тўловлар бундан мустасно);
- (г) бошқа ташкилотларнинг улушли ёки қарз инструментларини ва биргаликда назорат қилинадиган ташкилотлардаги улушларни сотишдан пул маблағлари келиб тушиши (битимлар тузиш ва савдо учун мўлжалланган инструментлар ёки пул маблағлари эквивалентлари бўлиб ҳисобланадиган инструментлар бўйича пул маблағларининг келиб тушиши бундан мустасно);
- (д) бошқа томонларга берилган аванс пул маблағлари ва қарзлар;
- (е) бошқа томонларга берилган аванс пул маблағлари ва қарзларнинг қайтарилишидан пул маблағлари келиб тушиши;
- (ё) фьючерс шартномалари, форвард шартномалари, опцион шартномалари ва своп шартномалари бўйича пул маблағлари тўлови, ушбу шартномалар битимлар тузиш ёки савдо учун мўлжалланган ҳолатлар ёки тўловларни молиявий фаолият сифатида таснифланадиган ҳолатлар бундан мустасно; ва
- (ж) фьючерс шартномалари, форвард шартномалари, опцион шартномалари ва своп шартномалари бўйича пул маблағлари келиб тушиши, ушбу шартномалар битимлар тузиш ёки савдо учун мўлжалланган ҳолатлар ёки пул маблағлари келиб тушиши молиявий фаолият сифатида таснифланадиган ҳолатлар бундан мустасно.

Шартнома муайян позицияни хежлаш тарзида ҳисобга олинганда (23-боб “*Молиявий инструментлар*”га қаранг), ташкилот шартнома бўйича пул оқимларини хежланган позиция бўйича пул оқимлари билан бир хил тарзда таснифлаши лозим.

Молиявий фаолият

8.6 Молиявий фаолият – ташкилот киритган капитали ва қарз маблағларининг миқдори ва таркибидаги ўзгаришларга олиб келадиган фаолият. Молиявий фаолиятдан келиб чиқадиган пул оқимларига қуйидагилар мисол бўлади:

- (а) акциялар ёки бошқа улушли инструментларни муомалага чиқаришдан пул маблағлари келиб тушиши;
- (б) ташкилот акцияларини харид қилиш ёки муомаладан чиқариш учун **мулкдорларга** пул маблағлари тўлови;
- (в) қарз мажбуриятларини чиқариш, қарзлар бериш, векселлар, облигациялар, гаров ва бошқа қисқа муддатли ёки узоқ муддатли қарз мажбуриятларини чиқаришдан пул маблағлари келиб тушиши;
- (г) қарзлар бўйича қайтарилган пул маблағлари тўлови; ва
- (д) ижарачи томонидан **молиявий ижара** ижара бўйича сўндирилмаган **мажбуриятни** камайтириш учун амалга оширилган пул маблағлари тўлови.

Операцион фаолиятдан келиб чиқадиган пул оқимларини тақдим этиш

8.7 Қонунчилик ҳужжатларида бошқача тарзда талаб этилмаса, ташкилот операцион фаолият бўйича пул оқимларини қуйидаги усуллардан бирини қўллаган ҳолда тақдим этади:

- (а) билвосита усулда фойда ёки зарар пулсиз операцияларнинг таъсирини ва ҳар қандай кечиктирилган ёки ҳисобланган ўтган ёки келгуси даврга тегишли операцион пул маблағлари келиб тушиши ёки тўловини, ҳамда инвестиция ёки молиявий пул оқимлари билан боғлиқ даромад ёки харажат моддаларини ҳисобга олган ҳолда тузатишлар киритилади; ёки
- (б) бевосита усулда пул маблағларининг ялпи келиб тушиши ва ялпи тўловининг асосий синфлари ёритиб берилади.

Билвосита усул

8.8 Билвосита усул қўлланганда, операцион фаолият бўйича соф пул оқимлари фойда ёки зарарни қуйидагиларнинг таъсирини ҳисобга олган ҳолда тузатиш орқали аниқланади:

- (а) давр мобайнида заҳиралардаги ва операцион дебиторлик ва кредиторлик қарзларидаги ўзгаришлар;
- (б) **эскириш, баҳоланган мажбурият, кечиктирилган солиқлар**, пул маблағлари кўринишида қабул қилинмаган (тўланмаган) ҳисобланган даромад (харажат), реализация қилинмаган ижобий ва салбий курс фарқлари ва таъсир остидаги ташкилотларнинг тақсимланмаган фойдаси; ва
- (в) инвестиция ёки молиявий фаолият бўйича пул оқимларини келтириб чиқарадиган бошқа моддалар.

Бевосита усул

8.9 Бевосита усул бўйича операцион фаолиятдан соф пул оқимлари ялпи пул маблағлари тушиши ва ялпи пул маблағлари тўловининг йирик синфлари тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериш орқали тақдим этилади. Бундай маълумотни қуйидагилардан бири орқали олиш мумкин:

- (а) ташкилотнинг бухгалтерия ҳисоби ёзувларидан; ёки
- (б) **умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда** акс эттириладиган сотишдан тушум, сотиш таннари ва бошқа моддаларни қуйидагилар бўйича тузатиш орқали:

- (i) давр мобайнида захиралардаги ва операцион дебиторлик ва кредиторлик қарзларидаги ўзгаришлар;
- (ii) бошқа пулсиз моддалар; ва
- (iii) инвестиция ёки молиявий фаолият бўйича пул оқимларини келтириб чиқарадиган бошқа моддалар.

Инвестиция ва молиявий фаолиятдан келиб чиқадиган пул оқимларини тақдим этиш

8.10 Ташкилот инвестиция фаолияти ва молиявий фаолиятдан келиб чиқадиган пул маблағларининг ялпи келиб тушиши ва ялпи тўловининг асосий синфларини ҳисоботда алоҳида тақдим этиши лозим. **Шўба ташкилотлар** ёки бошқа бизнесларни харид қилиш ёки ҳисобдан чиқариш натижасида келиб чиқадиган жамланган пул оқимлари алоҳида тақдим этилиши ва инвестиция фаолияти тарзида таснифланиши лозим.

Чет эл валютасидаги пул оқимлари

8.11 Чет эл валютасидаги операциялардан келиб чиқадиган пул оқимлари ушбу пул оқими санасидаги функционал валюта ва чет эл валютаси ўртасидаги айирбошлаш курсини чет эл валютасидаги суммага кўпайтириш орқали ташкилотнинг функционал валютасида акс эттирилиши лозим.

8.12 Ташкилот чет эл шўба ташкилотининг пул оқимларини ушбу пул оқимлари санасидаги функционал валюта ва чет эл валютаси ўртасидаги айирбошлаш курси бўйича қайта ҳисоблаши лозим.

8.13 Валюта курсларидаги ўзгаришлар натижасида ҳосил бўладиган реализация қилинмаган фойда ва зарарлар пул оқимлари ҳисобланмайди. Лекин, валюта курсларидаги ўзгаришларнинг чет эл валютасида бўлган ёки чет эл валютасида олинмиши кутилаётган пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларига таъсири давр бошига ҳамда давр охирига бўлган пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларини солиштириш учун пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботда тақдим этилади. Шунинг учун ташкилот томонидан ҳисобот даври мобайнида тутиб турилган пул маблағлари ва уларнинг эквивалентлари (жумладан чет эл валютасидаги суммалар ва чет эл валютасидаги банк ҳисобрақамидаги суммалар) ҳисобот даври охиридаги айирбошлаш курси бўйича қайта ҳисобланади. Ташкилот реализация қилинмаган фойда ёки зарарларни операцион, инвестиция ва молиявий фаолиятдан пул оқимларидан алоҳида тақдим этиши лозим.

Фоизлар ва дивидендлар

8.14 Ташкилот олинган ва тўланган фоизлар ва дивидендлардан пул оқимларини алоҳида ёритиб бериши лозим. Ташкилот ушбу пул оқимларини даврдан даврга изчил равишда операцион, инвестиция ёки молиявий фаолиятдан пул оқимлари сифатида таснифлаши лозим.

8.15 Ташкилот тўланган фоизлар ҳамда олинган фоиз ва дивидендларни операцион фаолиятдан пул оқимлари сифатида таснифлаши мумкин, чунки улар фойда ёки зарарни шакллантиришда иштирок этади. Муқобил тарзда, ташкилот тўланган фоизлар ҳамда олинган фоиз ва дивидендларни молиявий фаолиятдан пул оқимлари ва инвестиция фаолиятдан пул оқимлари тарзида таснифлаши мумкин, чунки улар ўзида молиявий ресурсларни жалб қилиш бўйича сарфларни ёки инвестициялар бўйича даромадларни жамлайди.

- 8.16 Ташкилот тўланган дивидендларни молиявий фаолиятдан пул оқимлари тарзида таснифлаши мумкин, чунки улар молиявий ресурсларни жалб этиш бўйича сарфлардир. Муқобил тарзда, ташкилот тўланган дивидендларни операцион фаолиятдан пул оқимларининг компоненти сифатида таснифлаши мумкин, чунки улар операцион пул оқимлари ҳисобидан тўланади.

Фойда солиғи

- 8.17 Ташкилот фойда солиғи натижасида келиб чиқадиган пул оқимларини алоҳида ёритиб бериши ва улар молиявий ва инвестиция фаолиятига бевосита боғлиқ бўлмаса операцион фаолиятдан пул оқимлари тарзида таснифлаши лозим. Солиқ бўйича пул оқимлари бир нечта фаолият тури билан боғлиқ бўлганда, тўланган солиқларнинг умумий суммаси ёритиб берилади.

Пулсиз операциялар

- 8.18 Ташкилот пул маблағлари ёки уларнинг эквивалентларидан фойдаланишни талаб этмайдиган инвестиция ва молиявий операцияларни пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботга киритмаслиги лозим. Ташкилот бундай операцияларни молиявий ҳисоботнинг барча қисмларида ушбу инвестиция ва молиявий фаолият тўғрисидаги барча ўринли маълумотни акс эттирадиган тарзда ёритиб бериши лозим.
- 8.19 Аксарият инвестиция ва молиявий фаолиятлар ташкилотнинг капитали ва активлари структурасига таъсир қилишига қарамай, жорий пул оқимларига бевосита таъсир кўрсатмайди. Пулсиз операцияларни пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботга киритмаслик пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот мақсадларига мос келади, чунки бундай моддалар жорий даврдаги пул оқимлари билан боғлиқ эмас. Пулсиз операцияларга қуйидагилар мисол бўлади:
- (а) тегишли мажбуриятларни олиш орқали ёки молиявий ижара асосида активларни харид қилиш;
  - (б) улушли инструментларни чиқариш орқали ташкилотни харид қилиш; ва
  - (в) қарз мажбуриятларининг хусусий капиталга конвертациялаш.

Молиявий фаолиятдан келиб чиқадиган мажбуриятлар ўзгариши

- 8.20 Ташкилот молиявий фаолиятдан келиб чиқадиган мажбуриятларнинг молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботдаги давр бошига ва охирига баланс қиймати солиштирмасини тақдим этиши лозим. Молиявий фаолиятдан келиб чиқадиган мажбуриятлар бу мажбуриятга оид ўтган давр пул оқимлари ёки келгуси пул оқимлари молиявий фаолиятдан пул оқимлари тарзида таснифланадиган мажбуриятлардир. Мазкур солиштирма қуйидагиларни ўз ичига олиши лозим:
- (а) молиявий фаолиятдан келиб чиқадиган пул оқимларидаги ўзгаришлар;
  - (б) шўъба ташкилотлар ва бошқа бизнеслар бўйича назоратни олиш ёки йўқотишдан келиб чиқадиган ўзгаришлар;
  - (в) валюта курсидаги ўзгаришлар таъсири;
  - (г) ҳаққоний қийматдаги ўзгаришлар; ва
  - (д) бошқа ўзгаришлар.

Пул маблағлари ва пул маблағлари эквивалентларининг компонентлари

- 8.21 Ташкилот пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларининг компонентларини ёритиб бериши ва пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботдаги суммаларнинг

молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда акс этирилган эквивалент моддалари билан солиштирмасини тақдим этиши лозим. Лекин ташкилотдан, агар пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот тақдим этилган пул маблағлари ва уларнинг эквивалентлари суммаси молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда ўхшаш тарзда тавсифланган сумма билан бир ҳил бўлса, бундай солиштирмани тақдим этиш талаб этилмайди.

Бошқа ёритиб бериладиган маълумотлар

- 8.22 Ташкилот ўзида мавжуд бўлган, аммо ташкилот томонидан фойдаланиш учун мавжуд бўлмаган аҳамиятли миқдордаги пул маблағлари ва пул маблағлари эквивалентлари суммасини ёритиб бериши лозим. Ташкилотда мавжуд бўлган пул маблағлари ва уларнинг эквивалентлари валютани назорат қилиш ва қонуний чекловлар каби сабаблар туфайли ташкилот томонидан фойдаланиш учун мавжуд бўлмаслиги мумкин.

9-боб. Молиявий ҳисоботга изоҳлар

Қўллаш доираси

9.1 Мазкур боб молиявий ҳисоботга изоҳлардан тақдим этиладиган маълумотлар асосида ётган тамойилларни ва ушбу маълумот шаклини белгилайди. Изоҳлар – молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда, умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда, хусусий капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисоботда ва пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботда тақдим этилган маълумотларга қўшимча маълумотларни ўз ичига олади. Изоҳларда ушбу ҳисоботда тақдим этилган моддаларнинг шарҳлари ёки тафсилотлари ҳамда ушбу ҳисоботда тан олинмаган моддалар тўғрисидаги маълумотлар ёритиб бериледи. Мазкур бобдаги талабларга қўшимча тарзда, мазкур МҲМСнинг деярли ҳар бир бобида одатда изоҳларда тақдим этиладиган маълумотлар талаб этилган.

Изоҳларнинг тузилиши

9.2 Изоҳларда:

- (а) молиявий ҳисоботни тайёрлаш асоси ва мазкур бобнинг 9.5-9.7-бандларига мувофиқ қўлланган муайян **ҳисоб сиёсати** тўғрисидаги маълумотларни тақдим этилиши лозим;
- (б) молиявий ҳисоботнинг бирор қисмида акс этирилмаган, лекин мазкур МҲМС билан талаб этилган маълумотларни ёритиб берилиши лозим; ва
- (в) молиявий ҳисоботнинг бирор қисмида тақдим этилмаган, лекин ҳар қандай моддани тушуниш учун ўринли бўлган маълумотларни таъминлаши лозим.

9.3 Ташкилот амалий жиҳатдан имконияти борича изоҳларни тизимли асосда тақдим этиши лозим. Ташкилот молиявий ҳисоботнинг ҳар бир моддаси билан изоҳлардаги ҳар қандай тегишли маълумотларни бир-бирига ҳавола қилиши лозим.

9.4 Ташкилот одатда изоҳларни қуйидаги кетма-кетликда тақдим этади:

- (а) молиявий ҳисобот мазкур МҲМСга мувофиқ тайёрлангани бўйича баёнот (4.3-бандга қаранг);
- (б) қўлланган муҳим ҳисоб сиёсатининг қисқа баёни (мазкур бобнинг 9.5-бандига қаранг);
- (в) молиявий ҳисоботда тақдим этилган моддалар бўйича ёрдамчи маълумотлар, бунда уларнинг тартиби ҳар бир ҳисобот ва ҳар бир модда тақдим этиладиган тартибда бўлади; ва
- (г) ёритиб бериладиган бошқа барча маълумотлар.

Ҳисоб сиёсатини ёритиб бериш

9.5 Ташкилот **ҳисоб сиёсатининг** муҳим жиҳатлари тўғрисидаги маълумотни қисқа ёритиб бериши лозим. Ҳисоб сиёсати, агар у ташкилотнинг молиявий ҳисоботидаги бошқа маълумотлар билан биргаликда инobatга олинганда умумий мақсаддаги молиявий ҳисобот фойдаланувчилари ушбу молиявий ҳисобот асосида қабул қиладиган қарорларига таъсир кўрсатиши асосланган тарзда кутилса, муҳим ҳисобланади.

Мулоҳазалар тўғрисида маълумот

9.6 Ташкилот ҳисоб сиёсатининг муҳим жиҳатлари ёки бошқа изоҳлар билан бир қаторда, ҳисоб баҳоларига оид мулоҳазалардан ташқари (мазкур бобнинг 9.7-бандига қаранг), раҳбарият томонидан **ҳисоб сиёсатини** қўллаш жараёнида қабул қилинган ва молиявий ҳисоботда тан олинган суммаларга жуда аҳамиятли даражада таъсир этган мулоҳазаларни ёритиб бериши лозим.

Ҳисоб баҳоларига нисбатан ноаниқликнинг асосий манбалари тўғрисида маълумот

9.7 Ташкилот келгуси даврларга тегишли бўлган фаразлар ва кейинги молиявий йилда **активлар ва мажбуриятларнинг баланс қийматларига муҳим** тузатишлар киритилишига олиб келишининг аҳамиятли рискига эга бўлган **ҳисобот санасидаги** ҳисоб баҳоларига нисбатан ноаниқликнинг бошқа аҳамиятли манбалари тўғрисидаги маълумотларни изоҳларда ёритиб бериши лозим. Бундай активлар ва мажбуриятлар бўйича изоҳлар қуйидаги тафсилотларни ўз ичига олиши лозим:

- (а) уларнинг характери; ва
- (б) **ҳисобот даври** охирида уларнинг баланс қиймати.

10-боб. Консолидациялашган ва алоҳида молиявий ҳисобот

Қўллаш доираси

- 10.1 Мазкур боб ташкилот ушбу МҲМСни қўллаб **консолидациялашган молиявий ҳисобот** тақдим этадиган ҳолатлар ва ушбу МҲМСга мувофиқ бундай ҳисоботни тайёрлаш тартибини белгилайди. Мазкур боб шунингдек ушбу МҲМСга мувофиқ тайёрланадиган **алоҳида молиявий ҳисобот** ва **комбинациялашган молиявий ҳисобот** бўйича кўрсатмани ўз ичига олади.

Консолидациялашган молиявий ҳисобот тақдим этишга талаблар

- 10.2 Мазкур бобнинг 10.3 ва 10.6-бандларидаги рухсат этилган ёки талаб этилган ҳоллардан ташқари, **бош ташкилот** ўзининг **шўъба ташкилотларини** консолидация қиладиган **консолидациялашган молиявий ҳисоботини** тақдим этиши лозим. Консолидациялашган молиявий ҳисобот бош ташкилотнинг барча шўъба ташкилотларини ўз ичига олиши лозим.
- 10.3 Агар **бош ташкилот** қуйидаги шартларнинг ҳар иккисини қаноатлантирса, у консолидациялашган молиявий ҳисоботни тақдим этмайди:
- (а) бош ташкилотнинг ўзи шўъба ташкилот бўлса; ва
  - (б) якуний бош ташкилот (ёки ҳар қандай оралик бош ташкилот) тўлиқ МҲХС ёки мазкур МҲМСга мувофиқ бўлган умумий мақсаддаги консолидациялашган молиявий ҳисобот тақдим этса.
- 10.4 Мазкур бобнинг 10.5-бандини ҳисобга олган ҳолда, агар шўъба ташкилот харид қилиш санасидан (яъни бизнесни харид қилувчи харид қилинадиган бизнес устидан **назоратга** эга бўладиган сана) бошлаб бир йил ичида сотиш ёки ҳисобдан чиқариш мақсадида харид қилган ёки тутиб турган бўлса, у консолидация қилинмайди. Бундай шўъба ташкилот мазкур боб талабларига мувофиқ эмас, балки 23-боб “*Молиявий инструментлар*”даги талабларга мувофиқ 23.7(г)-банддаги инвестициялар каби ҳисобга олинади. Шунингдек, бош ташкилот мазкур бобнинг 10.38-банддаги маълумотларни ёритиб бериши лозим.
- 10.5 Агар илгари мазкур бобнинг 10.4-бандига мувофиқ консолидациялашга киритилмаган шўъба ташкилот харид қилиш санасидан бошлаб бир йил ичида ҳисобдан чиқарилмаса, у ҳолда:
- (а) агар 10.5(б) кичик банддаги шарт бажарилмаса, бош ташкилот шўъба ташкилотни харид қилиш санасидан бошлаб консолидация қилади. Шунинг учун, агар харид қилиш санаси ўтган давр бўлса, тегишли ўтган даврлар қайта ҳисобланиши лозим.
  - (б) агар бундай кечикиш бош ташкилотнинг назоратидан ташқари ҳодисалар ва ҳолатлар туфайли бўлса ва **ҳисобот санасида** бош ташкилот шўъба ташкилотни сотиш ёки ҳисобдан чиқариш режаси амалда қолишига етарли далил мавжуд бўлса, бош ташкилот ушбу шўъба ташкилотни 10.4-бандга мувофиқ ҳисобга олишда давом этади.
- 10.6 Агар бош ташкилот мазкур бобнинг 10.4–10.5-бандларга мувофиқ консолидациялаш талаб этилмайдиган шўъба ташкилотлардан бошқа шўъба ташкилотга эга бўлмаса, ушбу бош ташкилот консолидациялашган молиявий ҳисоботни тақдим этмаслиги лозим. Лекин, бош ташкилот мазкур бобнинг 10.38-банддаги маълумотларни ёритиб бериши лозим.
- 10.7 Шўъба ташкилот - бошқа ташкилот (инвестор) томонидан назорат қилинадиган ташкилот (инвестиция объекти). Инвестор инвестиция объектида иштироки

- характеридан қатъий назар, у инвестиция объекти устидан назоратга эгалигини баҳолаб, ўзининг бош ташкилот ҳисобланишини аниқлаши лозим.
- 10.8 Инвестор, агар унинг инвестиция объектида иштирок этишидан даромадларнинг ўзгариши рискига мойил бўлса ёки бундай даромадларни олиш ҳуқуқига эга бўлса, шунингдек инвестиция объектига нисбатан ўз ваколатларини амалга ошириш орқали даромадларга таъсир кўрсатиш имкониятига эга бўлса, инвестиция объекти устидан назоратга эга бўлади.
- 10.9 Инвестор инвестиция объектини фақатгина қуйидаги барча шартлар бажарилганда назорат қилади:
- (а) инвестиция объектига нисбатан ваколатларга эга бўлса;
  - (б) инвестиция объектида иштирок этишдан даромадлар ўзгариши рискига мойил бўлса ёки уни олишга нисбатан ҳуқуқга эга бўлса; ва
  - (в) инвесторнинг даромадлари миқдорига таъсир кўрсатиш мақсадида инвестиция объектига нисбатан ўз ваколатларини амалга ошириш имкониятига эга бўлса.
- 10.10 Инвестор инвестиция объекти устидан назорат мавжудлигини баҳолашда барча далиллар ва ҳолатларни кўриб чиқиши лозим. Агар далиллар ва ҳолатлар мазкур бобнинг 10.9-бандида санаб ўтилган назоратнинг уч элементида бири ёки бир нечтаси ўзгарганини кўрсатса, инвестор инвестиция объекти устидан назоратга эгалигини қайта баҳолаши лозим.
- 10.11 Инвестор ўринли фаолиятни, яъни инвестиция объектининг даромадига аҳамиятли таъсир кўрсатадиган фаолиятини бошқариш имкониятини берадиган ҳуқуқларга эга бўлса, у инвестиция объектига нисбатан ваколатга эга ҳисобланади. Ўринли фаолият қуйидагиларни ўз ичига олади, лекин улар билан чекланмайди:
- (а) товарлар ёки хизматларни сотиш ва харид қилиш;
  - (б) активларни танлаб олиш, харид қилиш ёки ҳисобдан чиқариш;
  - (в) янги маҳсулотлар ёки жараёнларни тадқиқ этиш ва ишлаб чиқиш; ва
  - (г) молиялаштириш тузилмасини аниқлаш ёки молиялаштиришни жалб қилиш.
- 10.12 Ўринли фаолиятни бошқариш имкониятига эга бўлган инвестор, ҳатто бошқарувни амалга ошириш ҳуқуқлари ҳали амалга оширилган бўлмаса ҳам, ваколатга эга бўлади. Инвестор ўринли фаолиятни бошқараётганини тасдиқловчи далиллар унинг ваколатга эгалигини аниқлашда фойдали бўлиши мумкин, лекин бундай далиллар ўз-ўзидан инвестор инвестиция объектига нисбатан ваколатга эгалигини аниқлашда ҳал қилувчи омил ҳисобланмайди.
- 10.13 Агар икки ёки ундан ортиқ инвесторларнинг ҳар бири уларга турли хил ўринли фаолиятни бир томонлама тартибда бошқариш имкониятини берадиган мавжуд ҳуқуқларга эга бўлса, инвестиция объектининг даромадига аҳамиятли таъсир кўрсатадиган фаолиятни бошқариш имкониятига эга бўлган инвестор инвестиция объектига нисбатан ваколатга эга бўлади.
- 10.14 Агар инвесторнинг инвестиция объектида иштирок этишдан оладиган даромадлари инвестиция объектининг фаолият кўрсаткичларига қараб ўзгариши мумкин бўлса, инвестор инвестиция объектида иштирок этишдан даромадлар ўзгариши рискига мойил бўлади ёки бундай даромадларни олиш ҳуқуқига эга бўлади. Инвесторнинг даромадлари фақат ижобий, фақат салбий ёки ҳам ижобий, ҳам салбий бўлиши мумкин.
- 10.15 Инвестор инвестиция объекти устидан назоратга, нафақат инвестиция объектига нисбатан ваколатга эга бўлганда ва инвестиция объектида иштирок этишдан

даромадлар ўзгариши рискига мойил бўлганда ёки бундай даромадларни олиш ҳуқуқига эга бўлганда, балки инвестиция объектида иштирок этишдан даромадларга таъсир кўрсатиш учун ўз ваколатидан фойдаланиш имкониятига ҳам эга бўлганда, эга бўлади.

- 10.16 Қарор қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган инвестор (қарорларни қабул қилувчи томон) инвестиция объекти устидан назоратга эгаллигини баҳолашда у принципал ёки агент ҳисобланишини аниқлаши лозим. Инвестор ўзи учун агент сифатида иш олиб борадиган, қарорлар қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлган бирон-бир бошқа ташкилот бор ёки йўқлигини ҳам аниқлаши лозим. Агент – бу, энг аввало, бошқа томон ёки томонлар (принципал (лар)) номидан ва уларнинг манфаатларида фаолиятни амалга ошириш мақсадида жалб қилинган томон ва, бинобарин, агент ўзининг қарорлар қабул қилиш бўйича ваколатларини амалга оширишда инвестиция объекти устидан назоратга эга бўлмайди. Шундай қилиб, баъзан принципалнинг ваколатлари агентга ўтказилиши мумкин ва агент улардан фақат принципалнинг номидан фойдаланиши мумкин. Қарор қабул қилувчи шахс фақат бошқа томонлар мазкур шахс қабул қилаётган қарорлардан наф кўриши мумкинлиги учун агент ҳисобланмайди.
- 10.17 Агар инвестор инвестиция объектининг кўпчилик овоз бериш ҳуқуқларига бевосита ёки шўъба ташкилоти орқали билвосита эга бўлса, назорат мавжуд ҳисобланади. Агар инвесторда 10.9 бандда келтирилган назорат элементларидан бир ёки бир нечтаси мавжуд эмаслиги аниқ кўрсатилса, назорат мавжудлиги рад этилиши мумкин.
- 10.18 Инвестор, ҳатто у инвестиция объектидаги кўпчилик овоз бериш ҳуқуқларининг камроғига эга бўлса ҳам, ваколатга эга бўлиши мумкин, масалан, қуйидагилар натижасида:
- (а) инвестор ва овоз бериш ҳуқуқларининг бошқа эгалари ўртасидаги шартномавий келишув;
  - (б) бошқа шартномавий келишувда назарда тутилган ҳуқуқлар;
  - (в) инвесторнинг овоз бериш ҳуқуқлари;
  - (г) потенциал овоз бериш ҳуқуқлари; ёки
  - (д) мазкур банднинг (а) - (г) кичик бандларида кўрсатилган ҳуқуқлар комбинацияси.
- 10.19 Назоратни баҳолашда инвестор ваколатларга эгаллигини аниқлаш учун ўзининг потенциал овоз бериш ҳуқуқларини, шунингдек бошқа томонларнинг потенциал овоз бериш ҳуқуқларини кўриб чиқади. Потенциал овоз бериш ҳуқуқлари – бу инвестиция объектида овоз бериш ҳуқуқларини олишга бўлган ҳуқуқлар, масалан, конвертация қилинадиган инструментлар ёки опционлар, шу жумладан форвард шартномаларидан келиб чиқадиган ҳуқуқлардир. Бундай потенциал овоз бериш ҳуқуқлари фақат бундай ҳуқуқлар эгалари томонидан уларни амалга ошириш имконияти бўлганда эътиборга олинади.
- 10.20 Агар инвестор инвестиция объекти фаолияти юзасидан қарорлар қабул қилиш бўйича овоз бериш ҳуқуқи ёки бошқа ҳуқуқларга эга бўлса, инвестор бундай ҳуқуқлар потенциал овоз бериш ҳуқуқлари билан бирга ваколатлар бериши мумкинлигини баҳолаши лозим.
- 10.21 Шўъба ташкилот инвестор шунчаки венчур капитал ташкилот ёки шунга ўхшаш ташкилот бўлганлиги учун консолидациялашдан чиқариб юборилмайди.
- 10.22 Шўъба ташкилот ўзининг тижорат фаолияти консолидациялаш таркибига кирадиган бошқа ташкилотлар фаолиятига ўхшамаслиги туфайли консолидациялашдан

чиқариб юборилмайди. Шўъба ташкилотларни консолидация қилиш ва консолидациялашган молиявий ҳисоботда шўъба ташкилотларининг турли тижорат фаолиятлари тўғрисидаги қўшимча маълумотларни ёритиб бериш орқали ўринли маълумот таъминланади.

- 10.23 Шўъба ташкилот у фаолият юритадиган юрисдикцияда **пул маблағлари** ёки бошқа **активларни** ушбу юрисдикциядан ўтказиш бўйича чекловлар амалда бўлиши асосига кўра консолидациядан чиқарилмайди.

Консолидациялаш тартиблари

- 10.24 Консолидациялашган молиявий ҳисобот ягона ҳисобот берувчи ташкилот сифатидаги гуруҳ тўғрисидаги молиявий маълумотларни тақдим этади. Консолидациялашган молиявий ҳисобот тайёрлашда ташкилот:

- (а) **активлар, мажбуриятлар, хусусий капитал, даромад ва харажатлар** моддаларини бирлаштириш орқали бош ташкилот ва унинг шўъба ташкилотларининг молиявий ҳисоботларини бирлаштириши лозим;
- (б) бош ташкилот шўъба ташкилотларининг ҳар бирига қилган инвестицияларининг **баланс қиймати** ва ҳар бир шўъба ташкилотининг хусусий капиталидаги бош ташкилотнинг улушини чиқариб ташлаши лозим;
- (в) **ҳисобот даври** учун консолидация қилинган шўъба ташкилотларининг **фойда ёки зараридаги назорат кучига эга бўлмаган улушни** бош ташкилот **мулкдорларига** тегишли улушдан алоҳида баҳолаши ва тақдим этиши лозим.
- (г) консолидация қилинган шўъба ташкилотларининг соф активларидаги назорат кучига эга бўлмаган улушни улардаги бош ташкилот акциядорларининг хусусий капиталидан алоҳида баҳолаши ва тақдим этиши лозим. Соф активлардаги назорат кучига эга бўлмаган улуш қуйидагиларни ўз ичига олади:
  - (i) 17-боб “*Бизнес бирлашувлари ва гудвил*”га мувофиқ ҳисобланган дастлабки бирлашув санасидаги назорат кучига эга бўлмаган улуш суммаси; ва
  - (ii) бирлашув санасидан бошлаб назорат кучига эга бўлмаган улушнинг хусусий капитал ўзгаришларидаги қисми.

- 10.25 Фойда ёки зарар ҳамда хусусий капиталдаги ўзгаришларнинг бош ташкилот мулкдорларига ва назорат кучига эга бўлмаган улушга олиб бориладиган пропорцияси мавжуд эгалик улушларига асосан аниқланади ва потенциал овоз бериш ҳуқуқларининг эҳтимолий чиқарилиши ёки конвертация қилиниши ҳисобга олинмайди.

Гуруҳ ичидаги қолдиқлар ва операциялар

- 10.26 Даромад, харажатлар ва дивидендларни ўз ичига оладиган гуруҳ ичидаги қолдиқлар ва операциялар тўлиқ чиқариб ташланади. **Заҳиралар** ва **асосий воситалар** каби активлар тан олинадиган гуруҳ ичидаги операциялардан келиб чиқадиган фойда ва зарарлар тўлиқ чиқариб ташланади. Гуруҳ ичидаги зарарлар консолидациялашган молиявий ҳисоботда **тан олинishi** талаб этиладиган **қадрсизланишни** кўрсатиши мумкин (20-боб “*Активларнинг қадрсизланиши*”га қаранг). Гуруҳ ичидаги операциялардан олинган фойда ва зарарлар ҳисобдан чиқарилиши натижасида юзага келган **вақтинчалик** фарқларга нисбатан 32-боб “*Фойда солиғи*” қўлланади.

Бир хил ҳисобот санаси

- 10.27 Консолидациялашган молиявий ҳисоботни тайёрлашда фойдаланиладиган бош ташкилот ва унинг шўба ташкилотлари молиявий ҳисоботлари бир хил ҳисобот санасига тайёрланиши лозим. Шўба ташкилотининг ҳисобот санаси ва ҳисобот даври бош ташкилотнинг ҳисобот санаси ва ҳисобот даври билан бир хил бўлмаса, консолидациялашган молиявий ҳисобот тузишда:
- (а) ҳисобот санаси бош ташкилотнинг ҳисобот санасидан уч ойдан ортиқ бўлмаган муддатга олдин бўлиши мумкинлиги шарти билан ушбу молиявий ҳисобот санаси ва консолидациялашган молиявий ҳисобот санаси ўртасидаги аҳамиятли операциялар ва ходисаларнинг таъсирлари бўйича тузатилган шўба ташкилотининг сўнгги ҳисобот санасига молиявий ҳисобот и инобатга олинади; ёки
  - (б) бош ташкилотнинг ҳисобот санаси ҳолатига шўба ташкилот томонидан тузилган оралик молиявий ҳисобот инобатга олинади.

Бир хил ҳисобот сиёсати

- 10.28 Консолидациялашган молиявий ҳисобот ўхшаш операциялар ҳамда ўхшаш ҳолатлардаги бошқа ходисалар учун бир хил **ҳисобот сиёсатидан** фойдаланган ҳолда тайёрланиши лозим. Агар шўба ташкилот ўхшаш операциялар ёки ўхшаш вазиятлардаги ходисалар ҳисобини юритиш учун консолидациялашган молиявий ҳисоботда фойдаланадиган **ҳисобот сиёсатидан** фарқ қиладиган **ҳисобот сиёсатини** қўллаган бўлса, консолидациялашган молиявий ҳисоботни тайёрлашда молиявий ҳисоботга тегишли тузатишлар киритилиши лозим.

Шўба ташкилотларни харид қилиш ва ҳисобдан чиқариш

- 10.29 Бош ташкилот шўба ташкилотининг даромадлари ва харажатларини консолидациялашган молиявий ҳисоботга харид қилиш санасидан унинг устидан назоратни йўқотган пайтгача бўлган давр оралиғида киритади.
- 10.30 Агар бош ташкилот шўба ташкилоти устидан назоратни йўқотган бўлса, у:
- (а) қуйидагиларни тан олишни бекор қилади:
    - (i) консолидациялашган молиявий ҳисоботдан собиқ шўба ташкилотининг активлари (шу жумладан бошқа ҳар қандай гудвил) ва мажбуриятларини назорат йўқотилган санадаги баланс қиймати бўйича; ва
    - (ii) собиқ шўба ташкилотининг ҳар қандай назорат кучига эга бўлмаган улушларининг назорат йўқотилган санадаги баланс қийматини (шу жумладан улар умумлашган даромадининг бошқа ҳар қандай компонентларини);
  - (б) қуйидагиларни тан олади:
    - (i) назорат йўқотилишига олиб келган операция ёки ҳодиса юзага келганда олинган товоннинг ҳаққоний қийматини (агар бундай товон олинган бўлса); ва
    - (ii) собиқ шўба ташкилотида қолган ҳар қандай инвестицияларни уларнинг назорат йўқотилган санадаги ҳаққоний қиймати бўйича; ва

- (с) бунинг натижасида юзага келадиган ҳар қандай фарқни собиқ назорат қилувчи улуш ҳисобига киритилган фойда ёки зарар таркибидаги даромад ёки зарар сифатида тан олади.
- 10.31 Агар бош ташкилот шўъба ташкилоти устидан назоратни йўқотган бўлса, у мазкур шўъба ташкилоти билан боғлиқ бошқа умумлашган даромад таркибида тан олинган барча суммаларни (бундан чет элдаги шўъба ташкилотига тегишли жамғарилган курс фарқлари суммаси мустасно) бош ташкилот тегишли активлар ёки мажбуриятларни бевосита ҳисобдан чиқарганда қўлланадиган асосга мувофиқ ҳисобга олиши лозим. Бошқа умумлашган даромадда тан олинган чет элдаги шўъба ташкилотнинг жамғарилган курс фарқлари суммаси 33-боб “*Чет эл валютасидаги операцияларни ҳисобга олиши*”га мувофиқ шўъба ташкилот ҳисобдан чиқарилишида фойда ёки зарар таркибига қайта таснифланмайди.
- 10.32 Агар ташкилот шўъба ташкилот устидан назоратни йўқотса, собиқ шўъба ташкилотда инвестицияга эгалик қилишни давом эттирсин, ушбу инвестиция мазкур МҲМСнинг бошқа бобига мувофиқ ҳисобга олиниши лозим. Агар сақлаб қолинган улуш молиявий актив бўлса, 23-боб “*Молиявий инструментлар*”, агар у таъсир остидаги ташкилот бўлса, 18-боб “*Таъсир остидаги ташкилотларга инвестициялар*”, агар у биргаликда назорат қилинадиган ташкилот бўлса, 19-боб “*Биргаликдаги фаолият бўйича келишувлар*” қўлланади. Назорат йўқотилган кундаги ҳаққоний қиймат молиявий активни дастлабки тан олишдаги ҳаққоний қиймат ёки агар қўллаш мумкин бўлса, таъсир остидаги ташкилотнинг ёки биргаликда назорат қилинадиган ташкилотнинг бошланғич қиймати ҳисобланиши лозим.

Шўъба ташкилотларда назорат кучига эга бўлмаган улуш

- 10.33 Ташкилот 5.2 (р) кичик-бандда талаб этилганидек, назорат кучига эга бўлмаган улушни **молиявий ҳолат тўғрисидаги консолидациялашган ҳисоботда** хусусий капитал таркибида, бош ташкилот мулкдорларига тегишли хусусий капиталдан алоҳида тарзда тақдим этиши лозим.
- 10.34 Ташкилот бош ташкилотнинг шўъба ташкилот устидан назоратни йўқотишига олиб келмайдиган эгалик улушининг ўзгаришини мулкдорлар билан уларнинг мулкдор сифатида амал қилишидаги операциялар сифатида ҳисобга олиши лозим. Шунга мувофиқ, назорат кучига эга бўлмаган улушнинг баланс қиймати бош ташкилотнинг шўъба ташкилот соф активлари улушидаги ўзгаришини акс эттириш учун тузатиш киритилиши лозим. Назорат кучига эга бўлмаган улушнинг бундай тузатилган суммаси ва тўланган ёки олинган товоннинг ҳаққоний суммаси ўртасидаги фарқ, агар мавжуд бўлса, бевосита хусусий капиталда тан олиниши ва бош ташкилот мулкдорларига олиб борилиши лозим. Ташкилот ушбу ўзгаришлар бўйича ҳеч қандай фойда ёки зарарни тан олмаслиги лозим. Шунингдек, ташкилот бундай операциялар натижасида активлар (шунингдек, гудвил) ёки мажбуриятлар баланс қийматини ўзгартирмаслиги лозим.
- 10.35 Ташкилот 6.5-банд орқали талаб этилганидек умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда гуруҳнинг фойда ёки зарари таркибида назорат кучига эга бўлмаган улушни алоҳида ёритиб бериши лозим.
- 10.36 Фойда ёки зарар ва бошқа умумлашган даромаднинг ҳар бир компоненти бош ташкилотнинг мулкдорлари ва назорат кучига эга бўлмаган улушга олиб борилиши лозим. **Жами умумлашган даромад**, ҳатто бу назорат кучига эга бўлмаган улушларнинг салбий қолдиғига олиб келса ҳам, бош ташкилот мулкдорлари ва назорат кучига эга бўлмаган улушга олиб борилиши лозим.

Консолидациялашган молиявий ҳисоботда маълумотларни ёритиб бериш

- 10.37 Қуйидаги маълумотлар консолидациялашган молиявий ҳисоботда ёритиб берилиши лозим:
- (а) молиявий ҳисобот консолидациялашган молиявий ҳисобот экани факти;
  - (б) ҳар бир шўба ташкилот номи, шунингдек:
    - (i) шўба ташкилотининг рўйхатдан ўтган мамлакати ёки унинг асосий фаолиятни амалга оширадиган жойидаги мамлакат номи;
    - (ii) тўғридан-тўғри ёки шўба ташкилотлари орқали билвосита эгалик қилинадиган шўба ташкилоти устав капиталининг бош ташкилотга тегишли улуши.
  - (в) бош ташкилот томонидан бирор ташкилотнинг кўпчилик овоз бериш ҳуқуқларига бевосита ёки шўба ташкилот орқали билвосита эгалик қилинмаганда назорат мавжуд деб ҳулоса қилишга асос;
  - (г) консолидациялашган молиявий ҳисобот тайёрлашда фойдаланиладиган бош ташкилот ва унинг шўба ташкилотлари молиявий ҳисоботларининг ҳисобот санасидаги ҳар қандай фарқ; ва
  - (д) шўба ташкилотининг бош ташкилотга пул кўринишида дивидендларни тўлаш ёки берилган қарзларни қайтариш имконияти бўйича аҳамиятли чекловларнинг (масалан, қарз малағларини бериш тўғрисидаги битимлар ёки тартибга солиш органларининг талаблари натижасида юзага келган) характери ва кўлами.
- 10.38 23-боб “*Молиявий инструментлар*”даги ёритиб берилиши лозим бўлган маълумотларга қўшимча тарзда бош ташкилот ҳисобот санасига консолидация қилинмаган (10.4–10.6-бандларга қаранг) шўба ташкилотларига инвестицияларнинг баланс қийматини жами суммада молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда ёки **изоҳларда** ёритиб бериши лозим.
- 10.39 Ташкилот 10.29-10.32 бандларга мувофиқ ҳисобланган фойда ёки зарарни, агар мавжуд бўлса, ва қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:
- (а) собиқ шўба ташкилоти бўйича сақлаб қолинган инвестицияни назорат йўқотилган санада унинг ҳаққоний қийматда баҳоланишига нисбатан тегишли бўлган фойда ёки зарарнинг қисми; ва
  - (б) фойда ёки зарар тан олинган сатр моддаси (агар алоҳида тақдим этилмаса).

Индивидуал ва алоҳида молиявий ҳисобот

Индивидуал ва алоҳида молиявий ҳисоботни тайёрлаш

- 10.40 Индивидуал ва алоҳида молиявий ҳисоботларни тайёрлаш ва тақдим этиш бўйича ташкилотларга қўйиладиган талаблар Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги билан белгиланади.
- 10.41 Алоҳида молиявий ҳисобот қуйидагиларнинг бирига қўшимча тарзда ташкилот томонидан тақдим этиладиган молиявий ҳисоботнинг иккинчи тўплами ҳисобланади:
- (а) бош ташкилот томонидан тайёрланган консолидациялашган молиявий ҳисобот;

- (б) 10.6-банд орқали консолидациялашган молиявий ҳисобот тайёрлашдан озод этилган бош ташкилот томонидан тайёрланган молиявий ҳисобот; ёки
- (в) бош ташкилот бўлмаган лекин таъсир остидаги ташкилотга инвестор ёки биргаликда назорат қилинадиган ташкилотда биргаликдаги назоратга эга бўлган ташкилот томонидан тайёрланган молиявий ҳисобот.

Индивидуал ёки алоҳида молиявий ҳисоботда ҳисоб сиёсатини танлаш

10.42 Бош ташкилот, таъсир остидаги ташкилотга инвестор ёки биргаликда назорат қилинадиган ташкилотга инвестор индивидуал ёки алоҳида молиявий ҳисобот тузганда ва уни мазкур МҲМСга мувофиқ деб тавсифлаганда ушбу молиявий ҳисобот мазкур МҲМСнинг қуйидагилардан ташқари барча талабларига мувофиқ бўлиши лозим. Ташкилот ўзининг индивидуал ёки алоҳида молиявий ҳисоботида шўъба ташкилотлари, таъсир остидаги ташкилотлар ва **биргаликда назорат қилинадиган ташкилотларга** инвестициялар бўйича қуйидагилардан бирини ҳисоб олиш тартиби сифатида қабул қилиши лозим:

- (а) кадрсизланиш чегирилган бошланғич қийматда баҳолаш; ёки
- (б) ҳаққоний қийматидаги ўзгаришлар бошқа умумлашган даромадда тан олинадиган **ҳаққоний қийматда** баҳолаш;

10.43 Ташкилот бир синфдаги (шўъба ташкилотлар, таъсир остидаги ташкилотлар ёки биргаликда назорат қилинадиган ташкилотлар) барча инвестициялар учун бир хил **ҳисоб сиёсатини** қўллаши лозим, лекин турли синфларга турли ҳисоб сиёсатини танлаши мумкин.

Алоҳида молиявий ҳисоботда маълумотларни ёритиб бериш

10.44 Бош ташкилот, таъсир остидаги ташкилотга инвестор ёки биргаликда назорат қилинадиган ташкилотга инвестор алоҳида молиявий ҳисобот тузганда, ушбу алоҳида молиявий ҳисобот қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:

- (а) ҳисобот алоҳида молиявий ҳисобот эканлиги; ва
- (б) шўъба ташкилотлар, таъсир остидаги ташкилотлар ёки биргаликда назорат қилинадиган ташкилотларга инвестицияларни ҳисобга олишда фойдаланилган усуллар тавсифи;

Шу билан бирга ташкилот ушбу ҳисобот тегишли бўлган консолидациялашган молиявий ҳисобот ёки бошқа бирламчи молиявий ҳисоботни кўрсатиши лозим.

Комбинациялашган молиявий ҳисобот

10.45 Комбинациялашган молиявий ҳисобот – бу бош ташкилот-шўъба ташкилот муносабати орқали боғланмаган икки ёки ундан ортиқ ташкилотларни қамраб олган ҳисобот берувчи ташкилотнинг молиявий ҳисоботидир. Мазкур МҲМС комбинациялашган молиявий ҳисоботини тайёрлашни талаб этмайди.

10.46 Агар инвестор комбинациялашган молиявий ҳисобот тайёрласа ва уни мазкур МҲМСга мувофиқ деб тавсифласа, ушбу ҳисобот мазкур МҲМСнинг барча талабларига мувофиқ бўлиши лозим. Ташкилотлараро операциялар ва қолдиқлар чиқариб ташланиши лозим; заҳиралар ва асосий воситалар каби активлар тан олинадиган ташкилотлараро операциялардан келиб чиқадиган фойда ёки зарарлар чиқариб ташланади; ташкилотларнинг молиявий ҳисоботлари бир хил ҳисобот санасига тайёрланиши лозим; ва ўхшаш операциялар ҳамда ўхшаш ҳолатлардаги бошқа ҳодисалар учун бир хил ҳисоб сиёсатидан фойдаланилиши лозим.

Комбинациялашган молиявий ҳисоботда маълумотларни ёритиб бериш

- 10.47 Комбинациялашган молиявий ҳисоботда қуйидаги маълумотлар ёритиб берилиши лозим:
- (а) ҳисобот комбинациялашган молиявий ҳисобот экани факти;
  - (б) комбинациялашган молиявий ҳисобот тайёрланганининг сабаби;
  - (в) комбинациялашган молиявий ҳисоботга қайси ташкилотлар киритилганини аниқлаш учун асос;
  - (г) комбинациялашган молиявий ҳисоботнинг тайёрлаш асоси; ва
  - (д) 35-боб *“Боғлиқ томонлар тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериш”* орқали талаб этилган боғлиқ томонлар тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериш.

11-боб. Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳолари ва хатолар

Қўллаш доираси

- 11.1 Мазкур боб **молиявий ҳисоботни** тайёрлашда фойдаланиладиган **ҳисоб сиёсатини** танлаш ва қўллаш бўйича кўрсатма беради. Шунингдек, унда **ҳисоб баҳолари** ва ўтган давр молиявий ҳисоботидаги **хатоларни** тузатиш камраб олинган.

Ҳисоб сиёсатини танлаш ва қўллаш

- 11.2 **Ҳисоб сиёсати**– бу ташкилот томонидан молиявий ҳисоботни тайёрлашда ва тақдим этишда қўлланадиган муайян тамойиллар, асослар, умумқабул қилинган шартлар, қоидалар ва амалий ёндашувлар.
- 11.3 Ташкилотнинг ҳисоб сиёсати бош бухгалтер ёки қонунчиликка мувофиқ бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисоботни юритиш юкланган бошқа шахс томонидан мазкур МҲМС асосида шакллантирилади ва ташкилот раҳбари томонидан маъмурий ҳужжатлар (масалан, буйруқ) билан тасдиқланиши лозим.
- 11.4 Ташкилотнинг ҳисоб сиёсати у тасдиқланган тўлиқ ҳисобот даври учун қўлланади.
- 11.5 Янги ташкил этилган ташкилот ҳисоб сиёсатини мазкур МҲМСга мувофиқ молиявий ҳисоботларни биринчи марта эълон қилингунга қадар шакллантиради. Ташкилот томонидан танланган ҳисоб сиёсати ташкилот давлат рўйхатидан ўтказилган кундан бошлаб қўлланади.
- 11.6 Агар мазкур МҲМСда бирор операция, бошқа ҳодиса ёки ҳолатга алоҳида мурожаат этилган бўлса, ташкилот мазкур МҲМСни қўллаши лозим.
- 11.7 Агар мазкур МҲМСда муайян операция, бошқа ҳодиса ёки ҳолатга алоҳида мурожаат этилмаган бўлса, ташкилот раҳбарияти қуйидаги маълумотларни шаклланишига олиб келадиган ҳисоб сиёсатини ишлаб чиқишда ва қўллашда ўз мулоҳазасидан фойдаланиши лозим:
- (а) фойдаланувчиларнинг иқтисодий қарорларни қабул қилишлари учун **ўринли** бўлган; ва
  - (б) **ишончли**, яъни молиявий ҳисоботдаги қуйидаги шартлардаги маълумотлар:
    - (i) ташкилотнинг **молиявий ҳолати, молиявий натижалари** ва **пул оқимларини** рўйи-рост тақдим этадиган;
    - (ii) операциялар, бошқа ҳодисалар ва ҳолатларнинг фақатгина ҳуқуқий шаклини эмас, иқтисодий моҳиятини ҳам акс эттирадиган;
    - (iii) бетараф, яъни холис бўлган;
    - (iv) эҳтиёткорлик тамойилига мувофиқ бўлган; ва
    - (v) барча муҳим жиҳатлари бўйича тўлиқ бўлган.
- 11.8 Мазкур бобнинг 11.7-бандида кўрсатилган тарзда мулоҳаза қилишда, раҳбарият кўрсатилган тартибда қуйидаги манбаларга мурожаат қилиши ва уларнинг қўлланишини кўриб чиқиши лозим:
- (а) мазкур МҲМСда шунга ўхшаш ёки боғлиқ масалаларга тегишли талаблар ва кўрсатмалар;
  - (б) Молия вазирлиги томонидан берилган ҳар қандай тушунтиришлар; ва
  - (в) **активлар, мажбуриятлар, даромад ва харажатларнинг** таърифлари, тан олиш мезонлари ва баҳолаш тамойиллари ҳамда 3-боб “*Концепциялар ва асосий тамойиллар*”да белгиланган асосий тамойиллар.

- 11.9 Шунингдек, мазкур бобнинг 11.7-бандга мувофиқ мулоҳаза юритишда рахбарият **тўлиқ МХХСдаги** шунга ўхшаш ёки боғлиқ масалаларга тегишли талаблар ва кўрсатмаларни ҳам инобатга олиши мумкин.

Ҳисоб сиёсатининг изчиллиги

- 11.10 Агар мазкур МХМСда турли ҳисоб сиёсати ўринли бўлиши мумкин бўлган моддаларни тоифаларга ажратиш алоҳида талаб этилмаса ёки рухсат берилмаса, ташкилот ўхшаш операциялар, бошқа ҳодисалар ва ҳолатлар учун ҳисоб сиёсатини изчил тарзда танлаши ва қўллаши лозим. Агар мазкур МХМСда моддаларни бундай тоифаларга ажратиш талаб этилса ёки рухсат берилса, ҳар бир тоифага ҳисоб сиёсати изчил тарзда танланиши ва қўлланиши лозим.

Ҳисоб сиёсатидаги ўзгаришлар

- 11.11 Ташкилот ҳисоб сиёсатини фақат қуйидаги ҳолларда ўзгартириши лозим:
- (а) агар мазкур МХМСга ўзгартиришлар туфайли талаб этилса; ёки
  - (б) агар бундай ўзгартириш молиявий ҳисоботда операцияларнинг, бошқа ҳодисаларнинг ва ҳолатларнинг ташкилот **молиявий ҳолатига, молиявий натижаларига** ёки **пул оқимларига** таъсири тўғрисида ишончли ва янада ўринли маълумотлар акс эттирилишига олиб келса.
- 11.12 Қуйидагилар ҳисоб сиёсатидаги ўзгаришлар бўлиб ҳисобланмайди:
- (а) ҳисоб сиёсатини олдин содир бўлган операциялар, бошқа ҳодисалар ёки ҳолатлардан моҳиятан фарқланадиган операциялар, бошқа ҳодисалар ёки ҳолатларга нисбатан қўллаш;
  - (б) янги ҳисоб сиёсатини олдин содир бўлмаган ёки муҳим бўлмаган операциялар, бошқа ҳодисалар ёки ҳолатларга нисбатан қўллаш; ёки
  - (в) мазкур МХМСда акс ҳолда ҳаққоний қийматда баҳолаш талаб этилган ёки рухсат берилган бўлиши мумкин бўлган активга нисбатан **ҳаққоний қийматни** ишончли баҳолаш ортиқ мавжуд бўлмаганда (ёки аксинча) бошланғич қиймат модели бўйича ўзгартириш.
- 11.13 Агар мазкур МХМСда муайян операция ёки бошқа ҳодиса ёки ҳолатга нисбатан бирор ҳисобга олиш тартибини (баҳолаш асосини ўз ичига олган ҳолда) танлашга рухсат берилса ва ташкилот ўзининг олдинги танловини ўзгартирса, бундан ўзгариш ҳисоб сиёсатидаги ўзгариш ҳисобланади.
- 11.14 14-боб “*Асосий воситалар*”га мувофиқ активларни қайта баҳолаш сиёсатини дастлабки қўллаш 14-бобга мувофиқ қайта баҳолаш каби қараладиган ҳисоб сиёсатидаги ўзгариш ҳисобланади. Натижада, бирор синфдаги **асосий воситалар** учун бошланғич қиймат моделидан қайта баҳолаш моделига ўзгариш мазкур бобнинг 11.15–11.16-бандларга мувофиқ қўллаш ўрнига перспектив тарзда ҳисобга олиниши лозим.

Ҳисоб сиёсатидаги ўзгаришларни қўллаш

- 11.15 Ташкилот қуйидагича ҳисобга олиши лозим:
- (а) ташкилот мазкур стандарт талабларидаги ўзгаришлардан юзага келадиган ҳисоб сиёсатидаги ўзгаришни бундай талаблар ўзгаришида белгиланган махсус ўтиш қоидаларига мувофиқ ҳисобга олиши лозим;
  - (б) ташкилот ҳисоб сиёсатидаги бошқа барча ўзгаришларни **ретроспектив** тарзда ҳисобга олиши лозим (11.16-бандга қаранг).

Ретроспектив қўллаш

- 11.16 Ҳисоб сиёсатидаги ўзгариш мазкур бобнинг 11.15-бандига мувофиқ ретроспектив тарзда қўлланганда ташкилот янги ҳисоб сиёсатини амалий жиҳатдан қўллаш мумкин бўлган энг олдинги санага янги ҳисоб сиёсати ҳар доим қўллангандек ўтган даврлар учун қиёсий маълумотга нисбатан қўллаши лозим. Такдим қилинган бир ёки ундан ортиқ ўтган даврларга тегишли қиёсий маълумотга нисбатан ҳисоб сиёсатидаги ўзгаришнинг маълум давр таъсирларини аниқлаш **амалий имконсиз** бўлганда, ташкилот янги ҳисоб сиёсатини **ретроспектив қўллашни** амалий имкони бўлган даврлардан энг олдингисини (бу жорий давр ҳам бўлиши мумкин) давр бошига бўлган активлар ва мажбуриятларнинг **баланс қиймати**га нисбатан қўллаши лозим ва ушбу даврдаги **хусусий капиталнинг** ҳар бир таъсирланган компонентининг давр бошига қолдиғига тегишли тузатиш киритиши лозим.

Ҳисоб сиёсатидаги ўзгаришни ёритиб бериш

- 11.17 Мазкур МХМСга ўзгариш киритиш жорий даврга ёки бирор ўтган даврга таъсир кўрсатса ёки келгуси даврларга таъсир кўрсатса, ташкилот қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:

- (а) ҳисоб сиёсатидаги ўзгаришнинг характери;
- (б) жорий давр ва ҳар бир такдим этилган ўтган давр учун амалий имкони бўлган даражада молиявий ҳисоботда таъсирланган ҳар бир сатр моддасига тузатиш суммаси;
- (в) такдим қилинган даврлардан олдинги даврларга тегишли бўлган амалий имкони бўлган даражадаги тузатиш суммаси; ва
- (г) агар юқоридаги (б) ёки (в) кичик бандлардаги ёритиб берилиши лозим бўлган суммаларни аниқлаш амалий имконсиз бўлса, буни тушунтириб бериш.

Кейинги даврларнинг молиявий ҳисоботида юқорида қайд этилган маълумотларни қайта ёритиб бериш талаб этилмайди.

- 11.18 Ҳисоб сиёсатидаги ихтиёрий ўзгариш жорий даврга ёки бирор ўтган даврга таъсир кўрсатса, ташкилот қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:

- (а) ҳисоб сиёсатидаги ўзгаришнинг характери;
- (б) янги ҳисоб сиёсатини қўллаш ишончли ва ўринлироқ маълумот беришининг сабаблари;
- (в) қуйидаги даврлар учун алоҳида акс эттирган ҳолда, амалий имкони бўлган даражада молиявий ҳисоботда таъсирланган ҳар бир сатр моддасига тузатиш суммаси:
  - (i) жорий давр учун;
  - (ii) такдим этилган ҳар бир ўтган давр учун; ва
  - (iii) ушбу такдим этилган даврлардан олдинги даврлар учун жамланган ҳолда.
- (г) юқоридаги (в) кичик банддаги ёритиб берилиши лозим бўлган суммаларни аниқлаш амалий имконсиз бўлса, буни тушунтириб бериш.

Кейинги даврларнинг молиявий ҳисоботида юқорида қайд этилган маълумотларни қайта ёритиб бериш талаб этилмайди.

Ҳисоб баҳолари

- 11.19 Ҳисоб сиёсати молиявий ҳисоботдаги моддаларни **баҳолаш ноаниқлигини** ўз ичига олган ҳолда баҳолашни талаб этиши мумкин, яъни ҳисоб сиёсати бевосита кузатиш имкони бўлмаган ва бунинг ўрнига тахмин қилинадиган монетар суммада баҳолашни талаб этиши мумкин. Бундай ҳолларда, ташкилот ҳисоб сиёсатида белгиланган мақсадларга эришиш учун ҳисоб баҳосини ишлаб чиқади. Ҳисоб баҳосини ишлаб чиқиш ўз ичига энг сўнгги мавжуд ва ишончли маълумотга асосланадиган мулоҳазалар ва тахминларни олади.
- 11.20 Ташкилот ҳисоб баҳосини ишлаб чиқиш учун баҳолаш турлари ва манба маълумотларидан фойдаланади. Баҳолаш турлари ўз ичига баҳо бериш усуллари (масалан, 14-бобни қўллаган ҳолда асосий воситалар объекти учун эскириш ҳисоблаш усуллари) ва баҳолаш усуллари (масалан 24-боб “*Ҳаққоний қийматни баҳолаш*”ни қўллаган ҳолда активни ёки мажбуриятни ҳаққоний қийматини баҳолаш учун фойдаланиладиган усуллар).

Ҳисоб баҳоларидаги ўзгаришлар

- 11.21 Агар ҳисоб баҳосига асос бўлган вазиятларда ёки янги маълумотлар, янги маълумотлар ёки кўпроқ тажриба натижасида ўзгаришлар рўй берса, ташкилот ҳисоб баҳосини ўзгартириши зарур бўлиши мумкин.
- 11.22 Манба маълумотидаги ёки баҳолаш усулидаги ўзгаришнинг ҳисоб баҳосига таъсирлари, агар улар ўтган давр ҳатоларини тузатиш натижасида юзага келмаган бўлса, ҳисоб баҳосидаги ўзгаришлар ҳисобланади. Қўлланган баҳолаш асосидаги ўзгариш ҳисоб баҳосидаги ўзгариш эмас, ҳисоб сиёсатидаги ўзгариш ҳисобланади. Агар ҳисоб сиёсатидаги ўзгаришни ҳисоб баҳосидаги ўзгаришдан фарқлаш қийин бўлса, бундай ўзгариш ҳисоб баҳосидаги ўзгариш тарзида ҳисобга олинади.
- 11.23 Мазкур бобнинг 11.24-банди қўлланадиган ўзгаришни истисно қилганда, ташкилот ҳисоб баҳосидаги ўзгаришнинг таъсирини қуйидаги даврларда **фойда ёки зарар** таркибида тан олиши лозим:
- (а) агар ўзгариш фақат у рўй берган даврга таъсир кўрсатса, ўзгариш рўй берган давр; ёки
  - (б) агар ўзгариш ҳам у рўй берган ҳам келгуси даврларга таъсир кўрсатадиган бўлса, ўзгариш рўй берган давр ва келгуси даврлар.
- 11.24 Ҳисоб баҳосидаги ўзгариш активлар ва мажбуриятлар ўзгаришига сабаб бўлса ёки хусусий капиталнинг бирор моддасига тегишли бўлса, ташкилот ушбу ўзгаришни тегишли активларнинг, мажбуриятларнинг ёки хусусий капитал моддасининг баланс қийматига тузатиш киритиш орқали ўзгариш рўй берган даврда тан олиши лозим.

Ҳисоб баҳосидаги ўзгаришни ёритиб бериш

- 11.25 Ташкилот ҳисоб баҳосидаги ҳар қандай ўзгаришнинг характерини ва бундай ўзгаришни жорий даврдаги активлар, мажбуриятлар, даромад ва харажатга таъсирини ёритиб бериши лозим. Агар ташкилот томонидан бундай ўзгаришнинг бир ёки бир нечта келгуси даврлар учун таъсирини баҳолашнинг амалий имкони бўлса, ташкилот бундай баҳолашларни ёритиб бериши лозим.

Ўтган давр хатоларини тузатиш

- 11.26 Ўтган давр хатолари - ташкилотнинг бир ёки ундан ортиқ ўтган даврлар учун молиявий ҳисоботидаги тушириб қолдиришлар ва нотўғри кўрсатишлар бўлиб,

қуйидаги шартлардаги ишончли маълумотдан фойдаланмаслик ёки нотўғри фойдаланиш натижасида юзага келади:

- (а) мазкур даврлар учун молиявий ҳисобот эълон қилиш учун маъқулланганда мавжуд бўлган; ва
  - (б) мазкур молиявий ҳисоботни тайёрлаш ва тақдим этишда қўлга киритилиши ва ҳисобга олиниши асосланган тарзда мумкин деб ҳисобланган.
- 11.27 Бундай хатолар математик хатоликлар, ҳисоб сиёсатини қўллашдаги хатоликлар, эътиборсизлик ёки фактларни нотўғри талқин этиш оқибатларини ва фирибгарликни ўз ичига олади.
- 11.28 Амалий имкони бўлган даражада, ташкилот ўтган даврнинг **муҳим хатоларини**, улар аниқлангандан кейин эълон қилиш учун маъқулланган молиявий ҳисоботнинг биринчи тўпламида қуйидагича ретроспектив тарзда тузатиши лозим:
- (а) хато юзага келган, тақдим этилган ўтган давр(лар) учун қиёсий маълумотларни қайта ҳисоблаш орқали; ёки
  - (б) агар хато тақдим этилган энг олдинги даврдан аввал юзага келган бўлса, энг олдинги тақдим этилган даврдаги активлар, мажбуриятлар ва хусусий капиталнинг давр бошига қолдиқларини қайта ҳисоблаш орқали.
- 11.29 Тақдим қилинган бир ёки ундан ортиқ ўтган даврлар учун қиёсий маълумотга нисбатан хатонинг бирор-бир давр таъсирини аниқлаш амалий имконсиз бўлганда, ташкилот ретроспектив қайта ҳисоблашни амалий имкони бўлган энг олдинга давр бошига (бу жорий давр ҳам бўлиши мумкин) активларнинг, мажбуриятларнинг ва хусусий капиталнинг қолдиқларини қайта ҳисоблаши лозим.

Ўтган давр хатоларини ёритиб бериш

- 11.30 Ташкилот ўтган давр хатолари тўғрисида қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:
- (а) ўтган давр хатосининг характери;
  - (б) ҳар бир тақдим этилган ўтган давр учун амалий имкони бўлган даражада молиявий ҳисоботда таъсирланган ҳар бир сатр моддасига тузатиш суммаси;
  - (в) амалий имкони бўлган даражада тақдим қилинган энг олдинги давр бошига тузатиш суммаси; ва
  - (г) агар (б) ёки (в)-бандлардаги ёритиб берилиши лозим бўлган суммаларни аниқлаш амалий имконсиз бўлса, буни тушунтириб бериш.

Кейинги даврларнинг молиявий ҳисоботида юқорида қайд этилган маълумотларни қайта ёритиб бериш талаб этилмайди.

12-боб. Ҳисобот давридан кейинги ҳодисалар

Қўллаш доираси

12.1 Мазкур боб **ҳисобот давридан** кейинги ҳодисаларни таърифлайди ва ушбу ҳодисалар бўйича тан олиш, баҳолаш ва маълумотларни ёритиб бериш тамойилларини белгилайди.

Ҳисобот давридан кейинги ҳодисалар таърифи

12.2 Ҳисобот давридан кейинги ҳодисалар - ҳисобот даври охиридаги сана ва молиявий ҳисоботни эълон қилиш учун маъқулланган сана оралиғида содир бўлган ижобий ва салбий ҳодисалар. Бундай ҳодисаларнинг икки тури мавжуд:

- (а) ҳисобот даврининг охирида мавжуд бўлган ҳолатларни тасдиқловчи ҳодисалар (**ҳисобот давридан кейинги, тузатиш талаб этадиган ҳодисалар**); ва
- (б) ҳисобот давридан кейин юзага келган ҳолатларни кўрсатадиган ҳодисалар (**ҳисобот давридан кейинги, тузатиш талаб этмайдиган ҳодисалар**).

12.3 Ҳисобот давридан кейинги ҳодисалар молиявий ҳисоботни эълон қилиш учун маъқулланган санага қадар содир бўлган барча ҳодисаларни, ҳатто бу ҳодисалар **фойда ёки зарар** ёки бошқа танланган молиявий маълумотлар оммавий эълон қилингандан кейин рўй берган бўлса ҳам, қамраб олади.

Тан олиш ва баҳолаш

Ҳисобот давридан кейинги, тузатиш талаб этадиган ҳодисалар

12.4 Ташкилот ҳисобот давридан кейинги, тузатиш талаб этадиган ҳодисаларни акс эттириш учун молиявий ҳисоботда тан олинган суммаларга, шу жумладан ёритиб бериладиган тегишли маълумотларга тузатишлар киритиши лозим.

12.5 Қуйида ташкилотнинг молиявий ҳисоботида тан олинган суммаларга тузатишлар киритишни ёки олдин тан олинмаган моддаларни тан олишни талаб этадиган ҳисобот давридан кейинги ҳодисаларга мисоллар берилган:

- (а) ташкилот ҳисобот даврининг якунида мавжуд жавобгарлик борлигини тасдиқловчи суд иши юзасидан ҳисобот давридан кейинги суд қарори. Ташкилот ушбу суд иши юзасидан олдин тан олинган ҳар қандай **баҳоланган мажбуриятга** 26-боб “*Баҳоланган мажбуриятлар ва шартли ҳодисалар*”га мувофиқ тузатиш киритади ёки янгидан баҳоланган мажбуриятни тан олади. Ташкилотнинг фақат **шартли мажбуриятни** ёритиб бериши етарли ҳисобланмайди. Бунинг ўрнига, суд давоси бўйича қарор чиқарилиши 26-бобга мувофиқ ҳисобот даври охирида тан олинishi лозим бўлган баҳоланган мажбуриятни аниқлашда инobatга олинадиган қўшимча далилни таъминлайди.
- (б) ҳисобот давридан кейин **активнинг** ҳисобот даври охирида қадрсизланганлиги тўғрисида ёки бундай актив бўйича олдин тан олинган **қадрсизланишдан зарар** суммасига тузатиш киритилиши лозимлиги тўғрисидаги маълумот олинishi. Масалан:
  - (i) ҳисобот давридан кейин харидорнинг банкрот бўлиши, одатда, ҳисобот даври охирида савдо дебиторлик қарзи бўйича зарар мавжудлигини тасдиқлайди ва ташкилот савдо дебиторлик қарзининг **баланс қиймати**га тузатиш киритиши зарур бўлади; ва

- (ii) **захираларнинг** ҳисобот давридан кейин сотилиши уларнинг ҳисобот даврининг охирида кадрсизланишини баҳолаш мақсадида ушбу санадаги сотилиш нархи тўғрисида маълумот бериши мумкин.
- (в) ҳисобот даври охирига қадар харид қилинган активларнинг таннархи ёки сотилган активлардан пул маблағлари тушишининг ҳисобот давридан кейин аниқланиши.
- (г) ҳисобот давридан кейин фойдани тақсимлаш ёки бонус суммасининг аниқланиши, агар ташкилот ҳисобот даври охирида бу санадан олдин юз берган ҳодисалар натижасида бундай тўловларни амалга ошириш бўйича юридик ёки конструктив жавобгарликка эга бўлган бўлса (31-боб “*Ходимларнинг даромадлари*”га қаранг).
- (д) молиявий ҳисоботнинг нотўғри эканини кўрсатувчи фирибгарлик ёки **хатоларнинг** топилиши.

Ҳисобот давридан кейинги, тузатиш талаб этмайдиган ҳодисалар

- 12.6 Ташкилот ҳисобот давридан кейинги, тузатиш талаб этмайдиган ҳодисаларни акс эттириш учун молиявий ҳисоботда тан олинган суммаларга тузатишлар киритмаслиги лозим.
- 12.7 Ҳисобот давридан кейинги, тузатиш талаб этмайдиган ҳодисаларга мисоллар қуйидагиларни ўз ичига олади:
  - (а) инвестиция ҳаққоний қийматининг ҳисобот даврининг охири ва молиявий ҳисоботни эълон қилиш учун маъқулланган сана оралиғида пасайиши. Ҳаққоний қийматдаги бундай пасайиш, одатда, ҳисобот даври охиридаги инвестициялар ҳолатига боғлиқ эмас, балки кейинги даврда юзага келган ҳолатни акс эттиради. Шунинг учун, ташкилот молиявий ҳисоботда инвестициялар бўйича тан олинган қийматларга тузатиш киритмайди. Шу каби, ташкилот инвестициялар учун, гарчи мазкур бобнинг 12.10-бандига мувофиқ қўшимча маълумотларни ёритиб бериш талаб этилган бўлса ҳам, ҳисобот даврининг охирида ёритиб берган қийматларга аниқлик киритмайди.
  - (б) ҳисобот санасидан кейин, лекин молиявий ҳисобот эълон қилиш учун маъқулланган санадан олдин суд иши бўйича ижобий мулоҳаза ёки қарор натижасидан олинадиган сумма. Бундай сумма ҳисобот санасига **шартли актив** бўлиши (26.13-бандга қаранг) ва мазкур бобнинг 26.16-банди орқали маълумотлар ёритиб берилиши талаб этилиши мумкин. Лекин, ҳисобот санасидан олдин судга киритилган, бироқ суммани ишончли тарзда баҳолаш имкони бўлмагани учун илгари тан олинмаган зарар миқдори тўғрисидаги келишув тузатиш талаб этадиган ҳодиса бўлиши мумкин.

Дивидендлар

- 12.8 Агар ташкилот ҳисобот давридан кейин **улушли** инструментлар эгаларига дивидендларни эълон қилса, ташкилот бу дивидендларни ҳисобот даври охирида **мажбурият** сифатида тан олмаслиги лозим. Дивиденд суммаси ҳисобот даври охирига тақсимланмаган фойданинг алоҳида компоненти сифатида тақдим этилиши мумкин.

Маълумотларни ёритиб бериш

Эълон қилиш учун маъқулланган сана

- 12.9 Ташкилот молиявий ҳисоботни эълон қилиш учун маъқулланган санани ва ким томонидан маъқулланганлиги тўғрисидаги маълумотни ёритиб бериши лозим. Агар ташкилот **мулкдорлари** ёки бошқа томонлар молиявий ҳисобот эълон қилинганидан кейин унга ўзгартириш киритиш ваколатига эга бўлса, ташкилот бу фактни ёритиб бериши лозим.

Ҳисобот давридан кейинги, тузатиш талаб этмайдиган ҳодисалар

- 12.10 Ташкилот ҳисобот давридан кейинги, тузатиш талаб этмайдиган ҳодисаларнинг ҳар бир муҳим тоифаси бўйича қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:
- (а) ходисанинг характери; ва
  - (б) унинг молиявий таъсирини ҳисоб баҳоси ёки бундай ҳисоб баҳосининг имконсизлиги баёноти.
- 12.11 Қуйида маълумотларни ёритиб берилиши талаб этиладиган, ҳисобот давридан кейинги, тузатиш талаб этмайдиган ҳодисаларга мисоллар келтирилган; ушбу ёритиб бериладиган маълумотлар ҳисобот давридан кейин, лекин молиявий ҳисобот эълон қилиш учун маъқулланганишидан олдин маълум бўлган маълумотларни акс эттиради:
- (а) йирик **бизнес бирлашуви** ёки йирик **шўъба ташкилотининг** ҳисобдан чиқарилиши;
  - (б) фаолиятни тугатиш режасини эълон қилиш;
  - (в) аҳамиятли суммадаги активларни сотиб олиш, активларни ҳисобдан чиқарилиши ёки ҳисобдан чиқариш режаси ёки давлат томонидан аҳамиятли активларнинг мусодара қилиниши;
  - (г) ёнғин натижасида йирик ишлаб чиқариш қувватларининг вайрон бўлиши;
  - (д) кенг қўламли реструктуризация режасини эълон қилиш ёки уни амалга оширишни бошлаш;
  - (е) ташкилотнинг қарз ёки улушли инструментларни чиқарилиши ёки қайта сотиб олиниши;
  - (ё) активлар нархлари ёки валюта айрибошлаш курсларидаги ғайриоддий даражадаги катта ўзгаришлар;
  - (ж) амалдаги ёки эълон қилинган солиқ ставкалари ёки солиқ қонунчилигидаги, жорий ва кечиктирилган солиқ активлари ва мажбуриятларига аҳамиятли таъсир қиладиган ўзгаришлар;
  - (з) аҳамиятли мажбуриятлар ёки аҳамиятли шартли мажбуриятларни олиш, масалан, аҳамиятли суммадаги кафолат бериш орқали; ва
  - (и) фақат ҳисобот давридан кейинги ҳодисалар билан боғлиқ йирик суд ишининг бошланиши.

13-боб. Мазкур МҲМСга ўтиш

Қўллаш доираси

- 13.1 Мазкур боб мазкур МҲМСни **биринчи марта қўллайдиган** ташкилот учун ушбу ташкилот олдин **тўлиқ МҲХС** ёки бухгалтерия ҳисобининг миллий стандарти (БҲМС) ёки солиқ ҳисоби каби бошқа асосни қўллаганидан қатъий назар қўлланади.
- 13.2 Олдинги **ҳисобот даврларидан** бирида мазкур МҲМСни қўллаган, лекин энг охирги йиллик **молиявий ҳисоботида** мазкур МҲМСга мувофиқликнинг ошкора ва шартсиз баёнотини билдирмаган ташкилот мазкур бобни ёки 11-боб “*Ҳисоб сийёсати, ҳисоб баҳолари ва хатолар*”га мувофиқ мазкур МҲМСни ретроспектив тарзда, худди ташкилот уни қўллашда олдин узилишлар бўлмагандек қўллаши лозим. Бундай ташкилот мазкур бобнинг 13.12-бандидаги маълумотларни ёритиб бериш талабларини қўллаши лозим.

МҲМСни биринчи марта қўллаш

- 13.3 Мазкур МҲМСни биринчи марта қўллайдиган ташкилот унинг талабларига жавоб берадиган биринчи молиявий ҳисоботга нисбатан мазкур бобни қўллаши лозим.
- 13.4 Ташкилотнинг биринчи молиявий ҳисоботи мазкур МҲМС талабларига жавоб берадиган ва ушбу молиявий ҳисоботда мазкур МҲМСга мувофиқликнинг ошкора ва шартсиз баёноти билдирилган биринчи йиллик молиявий ҳисоботидир. Ташкилотнинг мазкур МҲМСга мувофиқ тайёрланган молиявий ҳисоботи биринчи молиявий ҳисобот деб ҳисобланиши учун ташкилот, масалан:
- (а) олдинги даврлар учун молиявий ҳисоботни тақдим бўлиши;
  - (б) ўзининг барча жиҳатлари бўйича мазкур МҲМСга мувофиқ бўлмаган бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартлари (БҲМС) бўйича олдинги даврларнинг энг охиргиси учун молиявий ҳисобот тайёрлаган бўлиши; ёки
  - (в) **тўлиқ МҲХСга** мувофиқ молиявий ҳисоботини олдинги даврларнинг энг охиргиси учун тайёрланган бўлиши лозим.
- 13.5 4.15-бандда молиявий ҳисоботнинг тўлиқ тўплами таърифланган.
- 13.6 4.12-банд ташкилотдан молиявий ҳисоботнинг тўлиқ тўламида молиявий ҳисоботдаги барча монетар суммалар, шунингдек муайян изоҳловчи ва тавсифий маълумотлар бўйича ўтган қиёсий давр учун қиёсий маълумотни ёритиб беришни талаб этади. Мазкур МҲМСни биринчи марта қўллайдиган ташкилот ўтган қиёсий даврлар учун қиёсий маълумотни тақдим этмаслиги мумкин. Шунинг учун, ташкилотнинг мазкур **МҲМСга ўтиш санаси** ташкилот мазкур МҲМС талабларига жавоб берадиган биринчи молиявий ҳисоботида биринчи даврнинг бошланиши ҳисобланади.

Ўтиш санасига молиявий ҳисобот тайёрлаш жараёни

- 13.7 Мазкур бобнинг 13.9–13.10-бандлардаги ҳолатларни истисно қилганда, ташкилот мазкур МҲХСга ўтиш санасида (яъни тақдим этилган биринчи даврнинг бошида):
- (а) **тан олиниши** мазкур МҲМС орқали талаб этиладиган барча **активлар ва мажбуриятларни** тан олиши лозим;
  - (б) агар мазкур МҲМСда тан олинишига рухсат берилмаган бўлса, бундай моддаларни активлар ёки мажбуриятлар сифатида тан олмаслиги лозим;
  - (в) олдин қўлланган молиявий ҳисобот асосига мувофиқ бир турдаги активлар, мажбуриятлар ёки **хусусий капитал** компоненти сифатида тан олинган,

лекин мазкур МҲМСга мувофиқ бошқа турдаги актив, мажбурият ёки хусусий капитал компоненти бўлган моддаларни қайта таснифлаши лозим; ва

- (г) барча тан олинган актив ва мажбуриятларни баҳолашда мазкур МҲМСни қўллаши лозим.
- 13.8 Ташкилот мазкур МҲМСни қабул қилишда фойдаланадиган **ҳисоб сиёсати** ўзининг олдинги ҳисоб асосидан фойдаланиб худди шу санага фойдаланган ҳисоб сиёсатидан фарқ қилиши мумкин. Бунинг натижасида юзага келадиган тузатишлар мазкур МҲМСга ўтиш санасидан олдин рўй берган операция ва ҳодисаларга тааллуқли бўлади. Шунинг учун, ташкилот ушбу тузатишларни мазкур МҲМСга ўтиш санасига бевосита тақсимланмаган фойда таркибида (ёки ўринли бўлса хусусий капиталнинг бошқа тоифасида) тан олиши лозим.
- 13.9 Мазкур МҲМСни биринчи марта қўллашда ташкилот қуйидаги операциялар учун ўзи амал қилган олдинги ҳисоб асоси бўйича ҳисобга олишни ретроспектив тарзда ўзгартирмаслиги лозим:
- (а) **молиявий активлар ва молиявий мажбуриятларни тан олишни бекор қилиш.** Ўтиш санасидан олдинги ташкилотнинг ҳисоб стандарти бўйича тан олиниши бекор қилинган молиявий активлар ва молиявий мажбуриятлар мазкур МҲМСга ўтишда тан олинмаслиги лозим. Аксинча, ўтиш санасидан олдин амалга оширилган операция мазкур МҲМС бўйича тан олиниши бекор қилиниши мумкин бўлган, лекин ташкилотнинг олдинги ҳисоб стандартига кўра тан олиниши бекор қилинмаган молиявий активлар ва молиявий мажбуриятлар учун ташкилот уларни ҳисобдан чиқаргунга ёки сўндиргунга қадар тан олишди давом этади.
- (б) **хежлаш ҳисоби.** Ташкилот ўтиш санасида ортиқ мавжуд бўлмаган хежлаш муносабатларига нисбатан хежлаш ҳисобини мазкур МҲМСга ўтиш санасидан олдин ўзгартирмаслиги лозим. Ўтиш санасида мавжуд бўлган хежлаш муносабатлари учун ташкилот мазкур МҲМСдаги хежлаш ҳисоби талабларига риоя қилиши лозим.
- (в) **ҳисоб баҳолари.**
- (г) **тугатиш фаолият.**
- (д) **назорат кучига эга бўлмаган улушларни баҳолаш. Фойда ёки зарарни ва жами умумлашган даромадни** назорат кучига эга бўлмаган улуш ва **бош ташкилот мулкдорлари** ўртасида тақсимлаш бўйича 6.5-банддаги талаблар мазкур МҲМСга ўтиш санасидан бошлаб перспектив тарзда қўлланиши лозим.
- (е) **давлат томонидан берилган қарзлар.** Мазкур МҲМСни биринчи марта қўллайдиган ташкилот Ушбу МҲМСга ўтиш санасида мавжуд бўлган давлат томонидан берилган қарзларга нисбатан 23-боб “*Молиявий инструментлар*” ва 28-боб “*Давлат грантлари*”ни перспектив тарзда қўллаши лозим. Шундай қилиб, мазкур МҲМСни биринчи марта қўллайдиган ташкилот ўтиш санасига бозордан паст ставкадаги давлат томонидан берилган қарздан ҳар қандай нафни **давлат гранти** сифатида тан олмаслиги лозим.
- 13.10 Ташкилот мазкур МҲМСга мувофиқ бўлган ўзининг биринчи молиявий ҳисоботини тайёрлашда қуйидаги озод қилиш ҳолатларидан фойдаланиши мумкин:
- (а) **бизнес бирлашувлари.** Мазкур МҲМСни биринчи марта қўллайдиган ташкилот ушбу МҲМСга ўтиш санасидан олдин таъсирланган бизнес

бирлашувларига нисбатан 17-боб “*Бизнес бирлашувлари ва гудвил*”ни қўлламасликни танлаши мумкин.

- (б) **акцияга асосланган тўлов операциялари.** Мазкур МХМСни биринчи марта қўллайдиган ташкилот унга ўтиш санасидан олдин тақдим этилган улушли инструментларга ёки унга ўтиш санасидан олдин сўндирилган акцияга асосланган тўлов операцияларидан келиб чиқадиган мажбуриятларга нисбатан 30-боб “*Акцияга асосланган тўлов*”ни қўллаши талаб этилмайди.
- (в) **баланс қийматдан** шартли бошланғич қиймат сифатида фойдаланиш. Мазкур МХМСни биринчи марта қўллайдиган ташкилот **асосий восита, инвестиция кўчмас мулки, номоддий актив ёки заҳираларни** мазкур МХМСга ўтиш санасида баланс қиймати бўйича баҳолаши ва ушбу баланс қийматдан ўша санадаги шартли бошланғич қиймат сифатида фойдаланиши мумкин. Ташкилот мазкур МХМСга ўтиш санасига ушбу активларни 20-боб “*Активларнинг қадрсизланиши*”га мувофиқ қадрсизланиш тестидан ўтказиши лозим.
- (г) **индивидуал ва алоҳида молиявий ҳисобот.** Ташкилот индивидуал ёки алоҳида молиявий ҳисоботни тайёрлаганда ўзининг **шўъба ташкилотларига, таъсир остидаги ташкилотларига** ва биргаликда назорат қилинадиган ташкилотларига инвестицияларини 10.42-банд бўйича қуйидагилардан бири орқали ҳисобга олиши талаб этилади:
- (i) **қадрсизланиш** чегирилган бошланғич қийматда; ёки
- (ii) **ҳаққоний қийматдаги ўзгаришлар бошқа умумлашган даромадда** тан олинадиган ҳаққоний қийматда баҳолаш;
- Агар мазкур МХМСни биринчи марта қўллайдиган ташкилот бундай инвестицияни бошланғич қиймат бўйича ҳисобга олса, ташкилот ушбу инвестицияни мазкур МХМСга ўтиш санасидаги олдинги ҳисоб асоси бўйича ўша санадаги баланс қийматига тенг бўлган шартли бошланғич қийматда баҳолайди.
- (д) **таркибли молиявий инструментлар.** 25.14-банд ташкилотдан таркибли молиявий инструментни чиқариш санасида мажбурият ва хусусий капитал компонентларига ажратишни талаб этади. Мазкур МХМСни биринчи марта қўллайдиган ташкилот, агар қарз мажбуриятини ифодаловчи компоненти мазкур МХМСга ўтиш санасига қадар сўндирилмаган бўлса, уни икки компонентга ажратиши талаб этилмайди.
- (е) кечиктирилган фойда солиғи. Мазкур МХМСни биринчи марта қўллайдиган ташкилот унга ўтиш санасидан бошлаб 32-боб “*Фойда солиғи*”ни перспектив тарзда қўллаши мумкин.
- (ё) **хизмат кўрсатиш бўйича концессия келишуви.** Мазкур МХМСни биринчи марта қўллайдиган ташкилот унга ўтиш санасидан олдин тузилган хизмат кўрсатиш бўйича концессия келишувларига нисбатан 36.19-36.24-бандларни қўллаш талаб этилмайди.
- (ж) фойдали қазилмалар бўйича фаолият. Олдинги ҳисоб асоси бўйича тўлиқ бошланғич қийматдан фойдаланадиган мазкур МХМСни биринчи марта қўллайдиган ташкилот мазкур МХМСга ўтиш санасида нефт ва газ бўйича активларни (уларни қидириш, баҳолаш, такомиллаштириш ёки қазиб олишдаги активлар) ташкилотнинг олдинги ҳисоб асоси бўйича аниқланган қийматида баҳолашни танлаши мумкин. Ташкилот бундай активларни

мазкур МХМСга ўтиш санасида 20-боб “*Активларнинг кадрсизланиши*”га мувофиқ кадрсизланиш тестидан ўтказиши лозим.

- (з) **ижарани** ўз ичига олган келишувлар. Мазкур МХМСни биринчи марта қўллайдиган ташкилот унга ўтиш санасида мавжуд бўлган келишув ижарани ўз ичига олиши ёки олмаслигини келишув тузилган санада эмас, ўтиш санасида мавжуд бўлган далиллар ва ҳолатлар асосида аниқлашни танлаши мумкин.
- (и) асосий воситаларнинг бошланғич қийматида киритилган, фойдаланишдан чиқаришга тегишли мажбуриятлар. Мазкур МХМСни биринчи марта қўллайдиган ташкилот асосий воситалар объекти бошланғич қийматининг бундай компонентини бундай мажбурият юзага келган санада эмас, мазкур МХМСга ўтиш санасида баҳолашни танлаши мумкин.

Маълумотларни ёритиб бериш

Мазкур МХМСга ўтишни изоҳлаш

- 13.11 Ташкилот олдин қўлланган ҳисоб асосидан мазкур МХМСга ўтиши унинг ҳисоботида кўрсатилган **молиявий ҳолати, молиявий натижалари** ва **пул оқимларига** қандай таъсир кўрсатганини тушунтириб бериши лозим.
- 13.12 Мазкур бобнинг 13.2-бандида тавсифланганидек, олдинги даврлардан бирида мазкур МХМСни қўллаган ташкилот қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:
  - (а) мазкур МХМСни қўллашни тўхтатиши сабаби;
  - (б) мазкур МХМСни қўллашни қайта бошлаши сабаби; ва
  - (в) мазкур боб қўллангани ёки 11-боб “*Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳолари ва хатолар*”га мувофиқ мазкур МХМСни ретроспектив тарзда қўллагани.

Солиштирмалар

- 13.13 Мазкур бобнинг 13.11-бандига мувофиқ ташкилотнинг мазкур МХМС бўйича биринчи молиявий ҳисоботи қуйидагиларни ўз ичига олиши лозим:
  - (а) ҳисоб сиёсатидаги ўзгаришларнинг характери тавсифи;
  - (б) мазкур МХМСга ўтиш санасига олдинги ҳисоб стандартига мувофиқ тақдим этилган хусусий капитал кўрсаткичлари билан мазкур МХМС талабларига мувофиқ бўлган хусусий капитал кўрсаткичлари ўртасидаги солиштирмаси.
- 13.14 Агар ташкилот олдинги ҳисоб стандартини қўллаш доирасида йўл қўйилган **хатолардан** хабардор бўлса, мазкур бобнинг 13.13(б) кичик бандида талаб этилган солиштирмалар ушбу хатоларнинг тузатилишини **ҳисоб сиёсатидаги** ўзгаришлардан алоҳида акс эттириши лозим.

МАХСУС ҚИСМ

14-боб. Асосий воситалар

Қўллаш доираси

- 14.1 Мазкур боб **асосий воситалар** ҳамда **хаққоний қиймати** мунтазам асосда ишончли баҳолана олмайдиган **инвестиция кўчмас мулкни** ҳисобга олишга нисбатан қўлланади. 15-боб “*Инвестиция кўчмас мулки*” хаққоний қиймати ишончли баҳолана оладиган инвестиция кўчмас мулқига нисбатан қўлланади.
- 14.2 Асосий воситалар – бу қуйидаги мезонларга жавоб берадиган моддий **активлар**:
- (а) маҳсулотларни ишлаб чиқариш ёки етказиб бериш ёки хизматлар кўрсатиш ёки бошқа томонларга ижарага бериш ёхуд маъмурий мақсадларда фойдаланиш учун тутиб туриладиган; ва
  - (б) бир даврдан ортиқ муддат давомида фойдаланилиши кутиладиган.
- 14.3 Асосий воситалар қуйидагиларни ўз ичига олмайди:
- (а) дастлабки тан олинишида қишлоқ хўжалиги маҳсулотидан алоҳида баҳоланиши мумкин бўлган ҳосилдор ўсимликлардан ташқари **қишлоқ хўжалиги фаолияти** билан боғлиқ **биологик активлар** (36-боб “*Махсус фаолиятлар*”га қаранг); ёки
  - (б) нефть, табиий газ ва шунга ўхшаш қайта тикланмайдиган ресурслар каби фойдали қазилмалардан фойдаланиш ҳуқуқлари ва фойдали қазилмаларнинг манбалари.

Тан олиш

- 14.4 Ташкилот асосий воситалар моддасининг бошланғич қийматини актив сифатида фақатгина қуйидаги шартлар бажарилганда тан олиши лозим:
- (а) ташкилотга мазкур объект билан боғлиқ келгуси иқтисодий нафлар келиши **эҳтимоли мавжуд** бўлса; ва
  - (б) объектнинг бошланғич қийматини ишончли баҳолаш мумкин бўлса.
- 14.5 Эҳтиёт қисмлар, ишлатилмаётган ва ёрдамчи ускуналар каби моддалар асосий воситалар таърифига жавоб берганда, мазкур бобга мувофиқ тан олинади. Акс ҳолда, бундай моддалар захиралар сифатида таснифланади.
- 14.6 Айрим асосий воситалар объектларининг қисмлари мунтазам алмаштиришни талаб этиши мумкин (масалан, бинонинг томи). Ташкилот объектнинг бир қисмини алмаштириш бўйича сарфларни, агар бундай алмаштириладиган қисм ташкилотга кўшимча келгуси наф олиб келиши кутилса, ушбу сарфлар юзага келган пайтда асосий воситанинг **баланс қийматига** кўшилиши лозим. Алмаштириладиган қисмнинг баланс қиймати улар алоҳида эскириш ҳисобланган ёки йўқлигидан қатъий назар мазкур бобнинг 14.33–14.36-бандларига мувофиқ **тан олиниши бекор қилиниши** лозим. Агар ташкилот учун алмаштирилган қисмнинг баланс қийматини аниқлаш амалий имконсиз бўлса, ташкилот объект қисмини алмаштириш учун кетган сарфлар қийматини алмаштирилган қисмнинг қиймати сифатида сотиб олинган пайтдаги ёки қуриб битказилган пайтдаги қийматидан фойдаланиши мумкин. Мазкур бобнинг 14.21-бандига кўра, агар асосий воситалар объектнинг йирик компонентлари иқтисодий нафнинг истеъмол характерида аҳамиятли фарқларга эга бўлса, ташкилот активнинг бошланғич қийматини бундай йирик компонентларга тақсимлаши ва ҳар бир компонент учун унинг **фойдали хизмат муддати** мобайнида алоҳида **эскириш ҳисоблаши** лозим.

- 14.7 Асосий воситалар объектининг айрим қисмларини алмаштирилиши ёки алмаштирилмаслигидан қатъий назар, нуқсонларни аниқлаш учун мунтазам йирик техник кўрикларни ўтказиш ушбу объектдан (масалан автобус) фойдаланишда давом этишнинг шартларидан бири бўлиши мумкин. Ҳар бир йирик техник кўрик ўтказилганда, у бўйича сарфлар тан олиш мезонларига жавоб берганда, асосий воситалар объектининг баланс қийматида қисман алмаштириш сарфлари сифатида тан олинади. Аввалги техник кўрик бўйича сарфлар суммасининг актив баланс қийматидаги (моддий шаклга эга эҳтиёт қисмлардан ташқари) қолдиғини тан олиш бекор қилинади. Бу аввалги техник кўрик сарфлари мазкур объектни харид қилиш ёки қурилиши пайтидаги операциялар доирасида аниқланганлиги ёки аниқланмаганлигидан қатъий назар амалга оширилади.
- 14.8 Ер ва бинолар бир биридан ажратилиши мумкин бўлган активлардир ва улар биргаликда харид қилинса ҳам ташкилот уларни алоҳида ҳисобга олиши лозим.

Тан олиш пайтида баҳолаш

- 14.9 Ташкилот асосий воситалар объектини дастлабки тан олишда бошланғич қиймат бўйича баҳолаши лозим. Асосий воситалар объекти айрибошлаш бўлмаган операция орқали харид қилинса, уларнинг бошланғич қиймати харид қилинган санадаги ҳаққоний қиймати бўйича баҳоланиши лозим.

Бошланғич қиймат элементлари

- 14.10 Асосий воситалар объектининг бошланғич қиймати қуйидагиларнинг барчасидан ташкил топади:
- (а) сотиб олиш нархи, шунингдек юридик хизмат ва брокерлик ҳақлари, савдо чегирмалари ва рибейт чегирмаларни чиқариб ташлаган ҳолда импорт божлари ва қопланмайдиган солиқ суммаси.
  - (б) активни ундан раҳбарият томонидан назарда тутилган ҳолда фойдаланиш учун зарур бўлган жой ва ҳолатга келтириш билан боғлиқ бевосита сарфлар. Булар ўз ичига ер майдонларини тайёрлаш сарфлари, етказиб бериш ва ортиш-тушириш билан боғлиқ дастлабки сарфлар ҳамда бундай объектнинг тўғри ишлаётганлигини синовдан ўтказиш сарфларини олади.
  - (в) объект харид қилинган пайтда ёки ундан маълум давр мобайнида захираларни ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлмаган мақсадларда фойдаланиш даври мобайнида объектни демонтаж қилиш ва олиб ташлаш ҳамда у жойлашган жойдаги табиий ресурсларни қайта тиклаш учун қилинадиган сарфлар бўйича мажбуриятни ўз зиммасига олган ташкилотнинг ушбу сарфларнинг дастлабки ҳисоб баҳоси.
- 14.11 Қуйидаги сарфлар асосий воситалар объектининг бошланғич қийматига киритилмайдиган сарфлар ҳисобланмайди ва ташкилот ушбу сарфларни улар юзага келган пайтда **харажат** сифатида тан олиши лозим:
- (а) янги ишлаб чиқариш мажмуасини очиш сарфлари;
  - (б) янги маҳсулот ёки хизмат турини жорий қилиш сарфлари (шу жумладан, реклама ва намойиш этиш сарфлари);
  - (в) янги жойда ёки харидорларнинг янги синфи билан тижорат фаолиятини олиб бориш сарфлари (шу жумладан, ходимларни қайта тайёрлаш сарфлари);
  - (г) маъмурий ва бошқа умумий устама харажатлар; ва
  - (д) **қарзлар бўйича сарфлар** (29-боб “Қарзлар бўйича сарфлар”га қаранг);.

- 14.12 Асосий воситалар объектини куриш ёки такомиллаштириш мобайнидаги қўшимча операциялар билан боғлиқ даромад ва унга тегишли харажатлар, агар ушбу операциялар объектни фойдаланиш учун зарур бўлган жой ва ҳолатга келтириш учун зарур бўлмаса, фойда ёки зарар таркибида тан олинади.

Бошланғич қийматни баҳолаш

- 14.13 Асосий воситалар объектининг бошланғич қиймати тан олиш санасида пул маблағлари билан дарҳол тўланиши мумкин бўлган эквивалент нархга тенг бўлади. Агар тўлов одатий кредитлаш шартларидан ташқарида бўлган кечиктириш орқали амалга оширилса, бошланғич қиймат барча келгуси тўловларнинг **дисконтланган қийматига** тенг бўлади. Пул маблағлари билан дарҳол тўланиши мумкин бўлган эквивалент нарх ва дисконтланган қиймат ўртасидаги фарқ ушбу кредит муддати мобайнида фоиз харажати сифатида тан олинади.

Активларни айирбошлаш

- 14.14 Асосий воситалар объекти номонетар активга ёки активларга ёхуд монетар ва номонетар активлар комбинациясига айирбошлаш орқали харид қилиниши мумкин. Ташкилот, агар (а) айирбошлаш операцияси тижорий моҳиятга эга бўлмаслик ҳолати ёки (б) олинган активнинг ҳам берилган активнинг ҳам ҳаққоний қийматини ишончли баҳолаш мумкин эмаслиги ҳолати кузатилмаса, харид қилинган активнинг бошланғич қийматини ҳаққоний қийматда баҳолаши лозим. Акс ҳолда, активнинг бошланғич қиймати берилган активнинг баланс қиймати билан баҳоланади.

Дастлабки тан олишдан сўнг баҳолаш

- 14.15 Ташкилот ўзининг ҳисоб сиёсатини аниқлаш мақсадида мазкур бобнинг 14.16-бандида назарда тутилган бошланғич қиймат моделини ёки мазкур бобнинг 14.17-бандида назарда тутилган қайта баҳолаш моделини танлаши ва ушбу моделни асосий воситаларни бутун синфига нисбатан қўллаши лозим. Ташкилот ҳаққоний қиймати ишончли баҳолана олмайдиган инвестиция кўчмас мулкка нисбатан бошланғич қиймат моделини қўллаши лозим. Ташкилот асосий воситалар объектига кундалик хизмат кўрсатиш билан боғлиқ сарфларни ушбу сарфлар юзага келган даврда фойда ёки зарар таркибида тан олиши лозим.

Бошланғич қиймат модели

- 14.16 Ташкилот асосий воситалар объектини дастлабки тан олишдан сўнг, жамғарилган эскириш ва қадрсизланишдан жамғарилган зарарлар чегирилган ҳолда бошланғич қийматда баҳолаши лозим.

Қайта баҳолаш модели

- 14.17 Ташкилот ҳаққоний қиймати ишончли баҳоланиши мумкин бўлган асосий воситалар объектини кейинги жамғарилган эскириш ва қадрсизланишдан кейинги жамғарилган зарарларни чегирган ҳолда, қайта баҳолаш санасидаги ҳаққоний қийматни акс эттирадиган қайта баҳоланган қийматда ҳисобга олиши лозим. Ҳисобот даври охирида баланс қийматини унинг ҳаққоний қийматидан **муҳим** фарқланмаслиги учун қайта баҳолаш етарли даражада мунтазам амалга оширилиши лозим. Ҳаққоний қийматни аниқлаш бўйича кўрсатма 24-боб “*Ҳаққоний қийматни баҳолаш*”да келтирилган. Агар асосий воситалар объекти қайта баҳоланса, ушбу актив тегишли бўлган асосий воситаларнинг бутун синфи ҳам қайта баҳоланиши лозим. Асосий воситаларнинг бир синфига тегишли объектлар активларнинг танлаб қайта баҳоланишига ва турли саналарга сарфлар ва қийматларнинг комбинациясини

молиявий ҳисоботда акс эттирилишига йўл қўймаслик мақсадида бир пайтда қайта баҳоланади.

- 14.18 Агар қайта баҳолаш натижасида активнинг баланс қиймати ошса, у ҳолда ушбу ошган сумма **бошқа умумлашган даромад** таркибида тан олинishi ҳамда **хусусий капитал** таркибидаги “Қайта баҳолаш натижасида қийматнинг ўсиши” моддасида жамғариб борилиши лозим. Лекин бундай ўсиш суммаси олдин фойда ёки зарарларда тан олинган айни шу активни қайта баҳолаш натижасида қийматнинг камайishi суммасини тиклайдиган суммада фойда ёки зарарларда тан олинishi лозим.
- 14.19 Агар қайта баҳолаш натижасида активнинг баланс қиймати камаядиган бўлса, у ҳолда ушбу камайиш суммаси фойда ёки зарар таркибида тан олинishi лозим. Лекин бундай камайиш суммаси бошқа умумлашган даромадлар таркибидаги айни шу активга тегишли “Қайтабаҳолаш натижасида қийматнинг ўсиши” моддаси кредит қолдиғи суммаси миқдорида тан олинishi лозим. Бошқа умумлашган даромадлар таркибида тан олинган камайиш суммаси хусусий капитал таркибидаги “қайта баҳолаш натижасида қийматнинг ўсиши” моддасида жамғарилган суммани камайтиради.
- 14.20 Асосий восита бўйича хусусий капитал таркибидаги қайта баҳолаш натижасида қиймат ўсишининг жамғарилган суммаси тегишли актив тан олинishi бекор қилинган пайтда бевосита тақсимланмаган фойдага олиб борилиши лозим. Бу ўз ичига жами қиймат ўсиши тегишли активдан фойдаланиш тугатилганда ёки актив ҳисобдан чиқарилган пайтда тақсимланмаган фойда таркибига ўтказилишини олади. Қайтабаҳолаш натижасида қиймат ўсиши сечтидан тақсимланмаган фойда сечтига ўтказмалар фойда ёки зарарлар орқали акс эттирилмайди.

Эскириш

- 14.21 Агар асосий воситалар объектининг йирик компонентлари иктисодий нафнинг истемол характерида аҳамиятли фарқларга эга бўлса, ташкилот активнинг бошланғич қийматини бундай йирик компонентларга тақсимлаши ва ҳар бир компонент учун унинг фойдали хизмат муддати мобайнида алоҳида эскириш ҳисоблаши лозим. Бошқа активларга битта актив сифатида уларнинг фойдали хизмат муддати мобайнида эскириш ҳисобланиши лозим. Чикиндиларни кўмиш учун ажратилган кон ва ерлардан ташқари, ер майдонларининг фойдали хизмат муддати чекланмаган ва шу боис, эскириш ҳисобланмайди.
- 14.22 Ҳар бир даврда ҳисобланган эскириш суммаси фойда ёки зарар таркибида тан олинishi лозим, бундан мазкур МХМС нинг бошқа бир бобига мувофиқ уни бошқа активнинг бошланғич қийматининг бир қисми тарзида тан олинадиган ҳолатлар мустасно. Масалан, ишлаб чиқариш бўйича асосий воситаларнинг эскириш суммаси заҳираларни қайта ишлаш қийматига киритилади (21-боб “Заҳиралар”га қаранг).

Эскириш ҳисобланадиган қиймат ва эскириш муддати

- 14.23 Ташкилот активнинг эскириш ҳисобланадиган қийматини унинг фойдали хизмат муддати давомида тизимли асосда тақсимлаши лозим.
- 14.24 Активдан фойдаланиш усулининг ўзгариши, аҳамиятли даражада кутилмаган жисмоний эскириш, янги технологик ишланмалар ва бозор нархларининг ўзгариши каби омиллар охириги йиллик **ҳисобот санасидан** бери активнинг **тугатиш қиймати** ёки фойдали хизмат муддати ўзгарганлигини кўрсатиши мумкин. Агар бундай омиллар мавжуд бўлса, ташкилот ўзининг олдинги ҳисоб баҳоларини қайта кўриб чиқиши ва агар жорий кутишлар фарқ қилса, тугатиш қиймати, эскириш усули ёки фойдали хизмат муддатини ўзгартириши лозим. Ташкилот тугатиш қиймати,

эскириш усули ёки фойдали хизмат муддатидаги бундай ўзгаришни 11-боб “*Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳолари ва хатолар*”га мувофиқ ҳисоб баҳосидаги ўзгариш сифатида ҳисобга олиши лозим.

- 14.25 Актив бўйича эскириш ҳисоблаш ундан фойдаланиш имконияти мавжуд бўлган, яъни у раҳбарият томонидан назарда тутилган мақсадда фойдаланиш учун зарур бўлган жой ва ҳолатга келтирилган пайтдан бошланади. Активга эскириш ҳисоблаш ушбу активни тан олиш бекор қилинганда тўхтатилади. Эскириш ҳисоблаш, агар актив бўйича тўлиқ эскириш ҳисобланмаган бўлса, актив бекор туриб қолганда ёки фаол фойдаланишдан чиқарилганда тўхтатилмайди. Лекин, эскириш ҳисоблашнинг ишлаб чиқариш усули қўлланганда, махсулот ишлаб чиқарилмаган пайтда эскириш суммаси нолга тенг бўлиши мумкин.
- 14.26 Ташкилот активнинг фойдали хизмат муддатини аниқлашда қуйидаги барча омилларни ҳисобга олиши лозим:
- (а) активдан кутилаётган фойдаланиш. Фойдаланиш активнинг ҳисобланган қуввати ёки жисмоний ишлаб чиқариш кўрсаткичлари асосида аниқланади.
  - (б) активдан фойдаланиладиган сменалар сони, уни таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш дастури, шунингдек, актив бекор туриб қолган даврда уни сақлаш ва ишчи ҳолатда ушлаб туриш каби ишлаб чиқариш омилларига боғлиқ бўлган кутилаётган жисмоний эскириш.
  - (в) ишлаб чиқаришдаги ўзгаришлар ёки такомиллаштиришлар ёки активдан фойдаланиб ишлаб чиқарилаётган махсулот ёки кўрсатилаётган хизматга бозор талаби ўзгариши натижасида келиб чиқадиган маънавий ёки тижорий эскириш. Активдан фойдаланиб ишлаб чиқарилган махсулотнинг сотиш нархидаги кутилаётган келгуси камайишлар активнинг техник ёки тижорий эскириши кутилаётганини кўрсатиши мумкин.
  - (г) тегишли **ижара** шартномалари амал қилиш муддатининг тугаши каби активдан фойдаланишга қўйиладиган юридик ёки шунга ўхшаш чекловлар.

Эскириш ҳисоблаш усули

- 14.27 Ташкилот активдан олинadиган келгуси иқтисодий нафни ташкилот томонидан кутилаётган истеъмолининг характерини акс эттирадиган эскириш ҳисоблаш усули танлаши лозим. Амалда эскириш ҳисоблаш усуллари тўғри чизикли усул, камайиб борувчи қолдиқ усули ва ишлаб чиқариш усули каби фойдаланишга асосланган усулларни ўз ичига олади. Активдан фойдаланиладиган фаолият натижасида олинadиган тушумга асосланган эскириш ҳисоблаш усулини қўллаш ўринли эмас.
- 14.28 Эскиришнинг тўғри чизикли усули, агар активнинг тугатиш қиймати ўзгармаса, унинг фойдали хизмат муддати давомида ўзгармас эскириш суммасини келтириб чиқаради. Камайиб борувчи қолдиқ усулида эскириш суммаси унинг фойдали хизмат муддати давомида камайиб боради. Ишлаб чиқариш усулида эскириш суммаси активдан кутилаётган фойдаланиш ёки ишлаб чиқариш ҳажми асосида ҳисобланади.
- 14.29 Агар охириги ҳисобот санасидан бери активдан олинadиган келгуси иқтисодий нафни ташкилот томонидан кутилаётган истеъмолининг характерида аҳамиятли ўзгариш мавжудлигининг бирор аломати бўлса, ташкилот эскириш ҳисоблаш усулини қайта кўриб чиқиши ва агар жорий кутишлар фарқ қилса, ушбу истеъмол характеридаги ўзгаришни акс эттириш учун эскириш ҳисоблаш усулини ўзгартириши лозим. Ташкилот бундай ўзгаришни 11-боб “*Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳолари ва хатолар*”га мувофиқ ҳисоб баҳосидаги ўзгариш сифатида ҳисобга олиши лозим.

Қадрсизланиш

Қадрсизланишни тан олиш ва баҳолаш

- 14.30 Ҳар ҳисобот санасига ташкилот асосий воситалар объектларидан бири ёки уларнинг гуруҳи қадрсизланганлиги ёки йўқлигини аниқлаш ва агар қадрсизланган бўлса, қадрсизланишдан зарарни қандай тан олиш ва баҳолашга нисбатан 20-боб “*Активлар қадрсизланиши*”ни қўллаши лозим. 20-бобда ташкилот ўз активларининг баланс қийматини таҳлил қилиши тартиби, активнинг **қопланадиган қийматини** аниқлаши ва қадрсизланишдан зарарларни тан олиши ёки тиклаши тушунтириб берилган.

Қадрсизланишни қоплаш

- 14.31 Ташкилот қадрсизланган, йўқотилган ёки ўтказиб берилган асосий восита объектлари учун учинчи шахслар томонидан қоплаш суммасини бундай қоплаш суммасини олиш ҳуқуқи юзага келганда **фойда ёки зарар** таркибига киритиши лозим.

Сотиш учун мўлжалланган асосий воситалар

- 14.32 20.9(е)-банди активнинг кутилаётган санадан олдин режалаштирилган ҳисобдан чиқарилиши, активнинг қадрсизланганлигини аниқлаш учун активнинг қопланадиган қийматини ҳисоблаш учун асос бўлган қадрсизланиш аломати эканлигини кўрсатади.

Тан олишни бекор қилиш

- 14.33 Ташкилот асосий воситалар объектини қуйидаги ҳолларда тан олишни бекор қилади:
- (а) ҳисобдан чиқарилганда; ёки
  - (б) ундан фойдаланишдан ёки ҳисобдан чиқарилишидан ҳеч қандай келгуси иқтисодий наф кутилмаганда.
- 14.34 Ташкилот асосий воситалар объектини **тан олишни бекор қилишдан** юзага келадиган **бошқа фойда** ёки зарарни объектни тан олишни бекор қилиш пайтида фойда ёки зарар таркибида тан олиши лозим (бундан 22-боб “*Ижара*”да қайта ижарага олиш шарти билан сотиш операцияси бўйича бошқа талаблар мустасно). Ташкилот бундай фойдани **тушум** сифатида таснифламаслиги лозим.
- 14.35 Объектнинг ҳисобдан чиқариш санаси объектни қабул қилувчи 27-боб “*Тушум*”даги талабларга мувофиқ ушбу объектни назорат қилишни олган сана ҳисобланади. Қайта ижарага олиш шарти билан сотиш орқали объектларнинг чиқиб кетишига нисбатан 22-боб “*Ижара*” қўлланади.
- 14.36 Ташкилот асосий восита объектини тан олишни бекор қилиши натижасида юзага келадиган бошқа фойда ёки зарарни объектнинг чиқиб кетишидан олинадиган соф пул маблағлари тушиши билан объектнинг баланс қиймати, агар мавжуд бўлса, ўртасидаги фарқ сифатида аниқлаши лозим.

Маълумотларни ёритиб бериш

- 14.37 Ташкилот 5.13(а)-бандга мувофиқ аниқланган асосий воситаларнинг ҳар бир синфи учун ва жамғарилган эскириш ва қадрсизланишдан жамғарилган зарарлар чегирилган бошланғич қийматда ҳисобга олинган инвестиция кўчмас мулки учун қуйидаги маълумотларни алоҳида ёритиб бериши лозим:

- (а) ялпи баланс қийматини аниқлаш учун қўлланган **баҳолаш** асослари;
- (б) фойдаланилган эскириш ҳисоблаш усуллари;
- (в) фойдали хизмат муддатлари ёки қўлланган эскириш меъёрлари;
- (г) ҳисобот даври боши ва охирига жами баланс қиймати ва жамғарилган эскириш суммаси (жамғарилган қадрсизланишдан зарарлар билан бирга); ва
- (д) қуйидагиларни алоҳида акс эттирган ҳолда, ҳисобот даври бошига ва охирига бўлган баланс қиймати солиштирмаси:
  - (i) қиримлар;
  - (ii) ҳисобдан чиқаришлар;
  - (iii) **бизнес бирлашувлари** доирасида харид қилинган асосий воситалар;
  - (iv) мазкур бобнинг 14.17-14.20-бандларига асосан, қайта баҳолашлар ва 20-бобга мувофиқ қадрсизланишдан зарарлар натижасида бошқа умумлашган даромад таркибида тан олинган ёки тикланган актив қийматининг ошиши ёки камайиши;
  - (v) фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қийматда ҳисобга олинган инвестиция кўчмас мулкига ёки бундай инвестиция кўчмас мулкидан ўтказишлар (15.8-бандга қаранг);
  - (vi) 20-бобга мувофиқ фойда ёки зарар таркибида тан олинган ёки тикланган қадрсизланишдан зарарлар;
  - (vii) эскириш; ва
  - (viii) бошқа ўзгаришлар.

Мазкур солиштирма ўтган даврларга тақдим этилиши талаб этилмайди.

14.38 Ташкилот шунингдек қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:

- (а) ташкилот эгалик ҳуқуқи бўйича маълум чекланишларга эга бўлган ёки мажбуриятларни таъминлаш мақсадида гаровга берилган асосий воситаларнинг мавжудлиги ва уларнинг баланс қиймати;
- (б) асосий воситаларни харид қилиш бўйича шартномавий мажбуриятларнинг суммаси; ва
- (в) агар ташкилот ҳаққоний қиймати ишончли баҳолана олмайдиган инвестиция кўчмас мулкига эга бўлса, у ушбу фактни ёритиб бериши лозим.

14.39 Агар асосий воситалар объектлари қайта баҳоланган қийматда кўрсатилган бўлса, ташкилот қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:

- (а) қайта баҳолаш ўтказилган сана;
- (б) мустақил баҳоловчи иштирок этганлиги ёки иштирок этмаганлиги;
- (в) қайта баҳоланган асосий воситаларнинг ҳар бир синфи бўйича унинг таркибидаги активлар бошланғич қиймат модели бўйича ҳисобга олинганида уларнинг тан олиниши мумкин бўлган баланс қийматлари; ва
- (г) қайта баҳолаш натижасида қийматнинг ўсиши суммаси ҳамда бу суммани давр мобайнидаги ўзгаришлари.

15-боб. Инвестиция кўчмас мулки

Кўллаш доираси

15.1 Мазкур боб 15.2-банддаги инвестиция кўчмас мулки таърифига жавоб берадиган ер ёки биноларга инвестицияларни ҳисобга олиш ҳамда **инвестиция кўчмас мулки** каби ҳисобга олинадиган **оператив ижара** шартномаси (15.3-бандга қаранг) бўйича ижарачи томонидан тутиб туриладиган кўчмас мулк улушларини ҳисобга олишга нисбатан қўлланади. **Хаққоний қиймати** мунтазам асосда ишончли баҳоланиши мумкин бўлган инвестиция кўчмас мулки мазкур бобга мувофиқ **фойда ёки зарар** орқали хаққоний қийматда ҳисобга олинади. Бошқа барча инвестиция кўчмас мулки 14-боб “*Асосий воситалар*”даги бошланғич қиймат моделидан фойдаланиб ҳисобга олинади ва агар хаққоний қийматни ишончли баҳолаш имкони бўлмаса ва хаққоний қийматни мунтазам асосда ишончли баҳолаш кутилмаса, 14-боб қўллаш доирасида қолади.

Инвестиция кўчмас мулкининг таърифи ва дастлабки тан олиш

15.2 Инвестиция кўчмас мулки - бу қуйидаги мақсадларни истисно қилган ҳолда, ижара тўловларини олиш ёки капитал қийматининг ошиши ёки ҳар икки мақсад учун мўлжалланган (кўчмас мулк эгаси томонидан ёки **молиявий ижара** шартномаси бўйича ижарачи томонидан тутиб туриладиган) кўчмас мулк (ер ёки бино ёки бионинг бир қисми ёки ҳар иккаласи):

(а) ишлаб чиқариш ёки товарлар етказиб бериш ёки хизматлар кўрсатишда, ёки маъмурий мақсадларда фойдаланиладиган; ёки

(б) одатдаги фаолият доирасида сотиш учун мўлжалланган.

15.3 Оператив ижара шартномаси бўйича ижарачи томонидан тутиб туриладиган кўчмас мулк улуши мазкур бобдан фойдаланган ҳолда фақатгина агар бундай кўчмас мулк акс ҳолда инвестиция кўчмас мулки таърифига жавоб берганда ва ижарачи кўчмас мулк улушининг хаққоний қийматини мунтазам асосда баҳолай олганда инвестиция кўчмас мулки сифатида таснифланиши ва ҳисобга олиниши мумкин. Ушбу муқобил таснифлаш кўчмас мулкнинг ҳар бир алоҳида объектига нисбатан қўлланиши мумкин. Асосан ижтимоий мақсадларда сақланадиган кўчмас мулк инвестиция кўчмас мулки сифатида таснифланмайди ва 14-боб “*Асосий воситалар*”га мувофиқ асосий воситалар сифатида ҳисобга олиниши лозим.

15.4 Аралаш тарзда фойдаланиладиган кўчмас мулк инвестиция кўчмас мулки ва **асосий воситаларга** ажратилиши лозим. Лекин, агар инвестиция кўчмас мулки компонентининг хаққоний қиймати ишончли баҳолана олмаса, бутун кўчмас мулк 14-боб “*Асосий воситалар*”га мувофиқ асосий воситалар таркибида ҳисобга олиниши лозим.

Дастлабки тан олишда баҳолаш

15.5 Ташкилот инвестиция кўчмас мулкини дастлабки **тан олишда** бошланғич қийматда баҳолаши лозим. Ҳарид қилинган инвестиция кўчмас мулкининг бошланғич қиймати унинг сотиб олиш нархи ва бундай кўчмас мулкка бевосита тегишли бўлган сарфлар, масалан, юридик хизмат ва брокерлик ҳақлари, кўчмас мулкни ўтказиш бўйича солиқлар ва бошқа **операция бўйича сарфларни** ўз ичига олади. Агар тўлов одатий кредитлаш шартларидан ташқарида бўлган кечиктириш орқали амалга оширилса, бошланғич қиймат барча келгуси тўловларнинг **дисконтланган қийматига** тенг бўлади. Ташкилот ўзида яратилган инвестиция кўчмас мулкининг бошланғич қийматини 14.10–14.14-бандларга мувофиқ аниқлаши лозим.

- 15.6 **Ижара** шартномаси бўйича тутиб турилган ва инвестиция кўчмас мулки сифатида таснифланган кўчмас мулк улушининг бошланғич қиймати ҳатто ушбу ижара 22-боб “*Ижара*”нинг қўллаш доирасида бўлганда оператив ижара сифатида таснифланиши мумкин бўлган тақдирда ҳам 22.9-бандга мувофиқ молиявий ижара каби аниқланади. Яъни, бундай **актив** кўчмас мулкнинг ҳаққоний қиймати ва **минимал ижара тўловларининг** дисконтланган қийматидан кичиги билан тан олинади. Эквивалент сумма 22.9 ва 22.10-бандларга мувофиқ **мажбурият** сифатида тан олинади.

Тан олишдан кейинги баҳолаш

- 15.7 Ҳаққоний қиймати ишончли баҳолана оладиган инвестиция кўчмас мулки ҳаққоний қийматидаги ўзгаришлар фойда ёки зарар таркибида тан олинган ҳолда **ҳар ҳисобот санасига** ҳаққоний қийматда баҳоланиши лозим. Агар ижара шартномаси бўйича тутиб турилган кўчмас мулк улуши инвестиция кўчмас мулки сифатида таснифланса, ҳаққоний қийматда ҳисобга олинadиган модда таянч кўчмас мулк эмас, улушдан иборат бўлади. Ҳаққоний қийматни аниқлаш бўйича кўрсатма 24-боб “*Ҳаққоний қийматни баҳолаш*”да тақдим этилган. Ташкилот бошқа барча инвестиция кўчмас мулкларини 14-боб “*Асосий воситалар*”га мувофиқ бошланғич қиймат моделидан фойдаланиб ҳисобга олиши лозим.

Бир тоифадан бошқасига ўтказиш

- 15.8 Агар ҳаққоний қиймат моделидан фойдаланиб баҳоланган инвестиция кўчмас мулки моддасинининг ҳаққоний қийматини ишончли баҳолаш ортиқ мумкин бўлмаса, ташкилот ҳаққоний қийматни ишончли баҳолаш мумкин бўлгунга қадар ушбу моддани шундан сўнг 14-боб “*Асосий воситалар*”га мувофиқ ҳисобга олиши лозим. Инвестиция кўчмас мулкнинг ўша санадаги **баланс қиймати** 14-боб “*Асосий воситалар*”га мувофиқ унинг бошланғич қиймати ҳисобланади. Бу ўзгариш ҳолатдаги ўзгариш бўлиб, ҳисоб сиёсатидаги ўзгариш ҳисобланмайди.
- 15.9 Мазкур бобнинг 15.8-бандда талаб этилганлардан ташқари, ташкилот кўчмас мулкни ундан фойдаланиш усули ўзгарганда, кўчмас мулкни инвестиция кўчмас мулқига (ёки инвестиция кўчмас мулкни бошқа тоифадаги кўчмас мулқка) ўтказиши лозим. Фойдаланиш усулидаги ўзгариш кўчмас мулк инвестиция кўчмас мулкнинг таърифига дастлаб жавоб берганда ёки ортиқ жавоб бермаганда ҳамда фойдаланиш усулидаги ўзгариш далили мавжуд бўлганда юзага келади.

Тан олишни бекор қилиш

- 15.10 Ташкилот инвестиция кўчмас мулк объектини қуйидаги ҳолларда тан олишни бекор қилади:
- (а) ҳисобдан чиқарилганда; ёки
  - (б) ундан фойдаланишдан ёки ҳисобдан чиқарилишидан ҳеч қандай келгуси иқтисодий наф кутилмаганда.
- 15.11 Ташкилот инвестиция кўчмас мулк объектини **тан олишни бекор қилишдан** юзага келадиган **бошқа фойда** ёки зарарни объектни тан олишни бекор қилиш пайтида фойда ёки зарар таркибида тан олиши лозим (бундан 22-боб “*Ижара*”да қайта ижарага олиш шarti билан сотиш операцияси бўйича бошқа талаблар мустасно). Ташкилот бундай фойдани **тушум** сифатида таснифламаслиги лозим.
- 15.12 Объектнинг ҳисобдан чиқариш санаси объектни қабул қилувчи 27-боб “*Тушум*”даги талабларга мувофиқ ушбу объектни назорат қилишни олган сана ҳисобланади. Қайта ижарага олиш шarti билан сотиш орқали объектларнинг чиқиб кетишига нисбатан 22-боб “*Ижара*” қўлланади.

15.13 Ташкилот инвестиция кўчмас мулк объектини тан олишни бекор қилиши натижасида юзага келадиган бошқа фойда ёки зарарни объектнинг чиқиб кетишидан олинадиган соф пул маблағлари тушиши билан объектнинг баланс қиймати, агар мавжуд бўлса, ўртасидаги фарқ сифатида аниқлаши лозим.

Маълумотларни ёритиб бериш

15.14 Ташкилот фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қийматда ҳисобга олинган барча инвестиция кўчмас мулки учун қуйидагиларни ёритиб бериши лозим(15.7-банд):

- (а) инвестиция кўчмас мулкининг ҳаққоний қиймати (молиявий ҳисоботда баҳоланган ёки ёритиб берилганидек) тан олинган ва тегишли профессионал малакага эга ҳамда баҳоланаётган инвестиция кўчмас мулкининг жойида ва тоифасида илғор тажрибага эга мустақил баҳоловчи томонидан баҳолашга асосланганлиги даражаси. Агар бундай баҳолаш ўтказилмаган бўлса, ушбу факт ёритиб берилиши лозим.
- (б) инвестиция кўчмас мулкининг сотилиш имконияти ёки ҳисобдан чиқарилишидан **даромад** ўтказилиши ва пул маблағлари тушиши бўйича чекловларнинг мавжудлиги ва суммаси.
- (в) инвестиция кўчмас мулкни сотиб олиш, қуриш ёки такомиллаштириш бўйича ёки таъмирлаш, жорий хизмат кўрсатиш ёки яхшилаш бўйича шартномавий мажбуриятлар.
- (г) қуйидагиларни алоҳида акс эттирган ҳолда, ҳисобот даври бошига ва охирига бўлган баланс қиймати солиштирмаси:
  - (i) қиримлар, бунда **бизнес бирлашувлари** орқали харид қилиш натижасида юзага келган қиримларни алоҳида ёритиб берган ҳолда;
  - (ii) ҳаққоний қиймат тузатишларидан соф фойда ёки зарарлар;
  - (iii) жамғарилган **эскириш** ва **қадрсизланишдан** жамғарилган **зарарлар** чегирилган ҳолда бошланғич қиймат бўйича ҳисобга олинган инвестиция кўчмас мулकिга ёки бундай кўчмас мулкдан ўтказишлар (15.8-бандга қаранг);
  - (iv) **заҳиралар** ва эгаси фойдаланадиган кўчмас мулкка ва ундан инвестиция кўчмас мулкка ўтказишлар; ва
  - (v) бошқа ўзгаришлар.

Мазкур солиштирма ўтган даврларга тақдим этилиши талаб этилмайди.

15.15 22-боб “Ижара”га мувофиқ инвестиция кўчмас мулкининг эгаси ўзи тузган ижара шартномаси тўғрисида ижарага берувчининг маълумотларини таъминлайди. Молиявий ижара ёки оператив ижара бўйича инвестиция кўчмас мулकिга эга бўлган ташкилот маълумотларни ёритиб бериш талабларига мувофиқ молиявий ижара бўйича ижарачилар томонидан ва оператив ижара бўйича ижарага берувчилар томонидан тузилган ижара шартномасини ёритиб беради.

16-боб. Гудвилдан ташқари номоддий активлар

Қўллаш доираси

- 16.1 Мазкур боб гудвил (17-боб “*Бизнес бирлашувлари ва гудвил*”га қаранг) ҳамда ташкилот томонидан одатдаги фаолият доирасида сотиш учун тутиб турилган номоддий активлардан (21-боб “*Заҳиралар*” ва 27-боб “*Тушум*”га қаранг) ташқари барча **номоддий активларни** ҳисобга олишда қўлланади.
- 16.2 Номоддий актив – бу моддий–ашёвий мазмунга эга бўлмаган идентификацияланадиган номонетар **актив**. Бундай актив қуйидаги меъзонларга жавоб берганда идентификацияланадиган ҳисобланади:
- (а) ажраладиган бўлса, яъни уни ташкилотдан ажратиш ёки бўлиш ва индивидуал тарзда ёки тегишли шартнома, актив ёки **мажбурият** билан бирга сотиш, ўтказиш, лицензиялаш, ижарага бериш ёки айрибошлаш мумкин бўлса; ёки
  - (б) шартномавий ёки бошқа юридик ҳуқуқлар натижасида, бундай ҳуқуқлар ўтказиладиган ёки ташкилотдан ёки бошқа ҳуқуқлар ва мажбуриятлардан ажраладиган бўлишидан қатъий назар, келиб чиқадиган бўлса.
- 16.3 Мазкур боб қуйидагиларга нисбатан қўлланмайди:
- (а) **молиявий активлар**; ёки
  - (б) нефть, табиий газ ва шунга ўхшаш қайта тикланмайдиган ресурслар каби фойдали қазилмалардан фойдаланиш ҳуқуқлари ва фойдали қазилмаларнинг манбалари.

Тан олиш

Номоддий активларни тан олиш бўйича умумий тамойил

- 16.4 Ташкилот номоддий активнинг бошланғич қийматини актив сифатида фақатгина қуйидаги шартлар бажарилганда тан олиши лозим:
- (а) ташкилот ушбу актив билан боғлиқ кутилаётган келгуси иқтисодий нафни олиш **эҳтимоли мавжуд**; ва
  - (б) ушбу активнинг бошланғич қиймати ишончли баҳоланиши мумкин.
  - (в) активнинг ўзи номоддий объектни шакллантириш билан боғлиқ ҳолда ташкилот томонидан амалга оширилган сарфларнинг натижаси бўлмаса.
- 16.5 Ташкилот активнинг **фойдали хизмат муддати** давомида мавжуд бўладиган бир қатор иқтисодий шарт-шароитларга нисбатан раҳбариятнинг энг тўғри баҳосини ўзида акс эттирадиган ишончли ва асосланган тахминларни қўллаган ҳолда кутилаётган келгуси иқтисодий наф эҳтимоллигини баҳолаши лозим.
- 16.6 Ташкилот дастлабки тан олиш пайтидаги маълумотларга асосланган ҳолда, ташқи манбалардан олинган маълумотларга кўпроқ аҳамият бериб, активдан фойдаланиш натижасида олинадиган келгуси иқтисодий наф оқимига нисбатан аниқлик даражасини баҳолаш учун мулоҳазадан фойдаланади.
- 16.7 Мазкур бобнинг 16.4(а)-бандидаги эҳтимолли тан олиш меъзони алоҳида ҳарид қилинган номоддий активлар учун ҳар доим бажарилган ҳисобланади.

Бизнес бирлашув доирасида харид қилиш

- 16.8 **Бизнес бирлашувида** харид қилинган номоддий актив агар харид қилиш санасида унинг **ҳаққоний қиймати** ишончли баҳолана олса, тан олиниши лозим.

Дастлабки баҳолаш

- 16.9 Ташкилот номоддий активни дастлаб бошланғич қийматда баҳолаши лозим. Номоддий активлар объектининг бошланғич қиймати тан олиш санасида пул маблағлари билан дарҳол тўланиши мумкин бўлган эквивалент нархга тенг бўлади. Агар тўлов одатий кредитлаш шартларидан ташқарида бўлган кечиктириш орқали амалга оширилса, бошланғич қиймат барча келгуси тўловларнинг дисконтланган қийматига тенг бўлади. Пул маблағлари билан дарҳол тўланиши мумкин бўлган эквивалент нарх ва дисконтланган қиймат ўртасидаги фарқ ушбу кредит муддати мобайнида фоиз харажати сифатида тан олинади.

Алоҳида харид қилиш

- 16.10 Алоҳида харид қилинган номоддий активнинг бошланғич қиймати қуйидагиларни ўз ичига олади:
- (а) сотиб олиш нархи, шунингдек савдо чегирмалари ва рибейт чегирмаларни чиқариб ташланган ҳолда импорт божлари ва қопланмайдиган солиқ суммаси; ва
  - (б) активни белгиланган мақсадда фойдаланишга тайёрлаш билан боғлиқ барча бевосита сарфлар.

Бизнес бирлашув доирасида харид қилиш

- 16.11 Агар номоддий актив бизнес бирлашуви натижасида харид қилинган бўлса, номоддий активнинг бошланғич қиймати харид қилиш санасидаги унинг ҳаққоний қиймати ҳисобланади.

Активларнинг давлат гранти ёрдамида олинishi

- 16.12 Агар номоддий актив **давлат гранти** ёрдамида харид қилинса, ушбу номоддий активнинг бошланғич қиймати бўлиб 28-боб “*Давлат грантлари*”га мувофиқ грант олинган ёки грантни олиш бўйича ҳуқуқ юзага келган санадаги унинг ҳаққоний қиймати ҳисобланади.

Активларни айирбошлаш

- 16.13 Номоддий актив номонетар активга ёки активларга ёхуд монетар ва номонетар активлар комбинациясига айирбошлаш орқали харид қилиниши мумкин. Ташкилот бундай номоддий активнинг бошланғич қийматини, агар (а) айирбошлаш операцияси тижорий моҳиятга эга бўлмаслик ҳолати ёки (б) на олинган активнинг на берилган активнинг ҳаққоний қийматини ишончли баҳолаш мумкин эмаслиги ҳолати кузатилмаса, ҳаққоний қиймат бўйича баҳолаши лозим. Акс ҳолда, активнинг бошланғич қиймати берилган активнинг баланс қиймати билан баҳоланади.

Ташкилот ўзида яратилган номоддий активлар

- 16.14 Ташкилот номоддий актив объекти билан боғлиқ амалга оширилган ички сарфларни, шу жумладан **тадқиқот** ва **тажриба-конструкторлик ишлари** бўйича барча сарфларни улар юзага келган даврда **харажат** сифатида тан олиши лозим, бундан мазкур МХМСдаги тан олиш мезонларига жавоб берадиган бошқа активнинг бошланғич қийматига киритиладиган сарфлар мустасно.

- 16.15 Юқоридаги бандни қўллаш бўйича мисол тариқасида, ташкилот қуйидаги моддалар бўйича сарфларни харажат сифатида тан олиши лозим ҳамда бундай сарфларни номоддий активлар сифатида тан олмаслиги лозим:
- (а) ташкилот ўзида яратилган савдо белгилари, логотиплар, ноширлик ҳуқуқи, харидорлар рўйхати ва моҳиятан шунга ўхшаш моддалар;
  - (б) ташкилотни юридик жиҳатдан ташкил этишда сарфланадиган котиблик ёки юридик хизматлар ҳақини (яъни таъсис этиш сарфлари), янги завод ёки бизнес очиш сарфлари (яъни очилишга қадар сарфлар) ёки янги фаолиятни бошлаш сарфлари ва янги маҳсулотлар ёки жараёнларни яратиш учун сарфларни (яъни фаолият бошлангунга қадар сарфлар) ўз ичига оладиган стартап сарфлар;
  - (в) ходимларни ўқитиш бўйича сарфлар;
  - (г) реклама ва намойиш этиш сарфлари;
  - (д) ташкилотнинг қисман ёки тўлиқ бошқа жойга кўчириш ёхуд қайта ташкил этиш билан боғлиқ сарфлар; ва
  - (е) ташкилотнинг ўзида яратилган гудвил.
- 16.16 Мазкур бобнинг 16.15-бандида товарлар ёки хизматлар учун тўлов бундай товарлар етказиб берилиши ёки хизматлар кўрсатилишидан олдин амалга оширилганда олдиндан тўловни актив сифатида тан олишга тўсқинлик қилмайди.

Актив сифатида тан олинмайдиган ўтган давр харажатлари

- 16.17 Дастлаб харажат сифатида тан олинган номоддий актив объектига қилинган сарфлар кейинчалик активнинг бошланғич қиймати таркибида тан олинмаслиги лозим.

Тан олишдан кейинги баҳолаш

- 16.18 Ташкилот номоддий активларни жамғарилган **амортизация** ва **қадрсизланишдан** жамғарилган **зарарлар** чегирилган ҳолда бошланғич қийматда баҳолаши лозим. Амортизация бўйича талаблар мазкур бобда белгиланади. Қадрсизланишни тан олиш бўйича талаб 20-боб “*Активларнинг қадрсизланиши*”да белгиланади.

Фойдали хизмат муддати

- 16.19 Мазкур МҲМС мақсадларида барча номоддий активлар чекланган фойдали хизмат муддатига эга деб қаралиши лозим. Шартномавий ёки бошқа юридик ҳуқуқлардан келиб чиқадиган номоддий активнинг фойдали хизмат муддати ушбу ҳуқуқларнинг амал қилиш муддатидан ошмаслиги лозим, лекин ушбу муддат ташкилот активдан фойдаланиши кутилаётган даврга боғлиқ ҳолда қисқароқ бўлиши мумкин. Агар шартномавий ёки бошқа юридик ҳуқуқлар муддати узайтирилиши мумкин бўлган чекланган муддатга тақдим этилса ва фақат бундай муддат узайтирилиши ташкилот томонидан аҳамиятсиз сарфлар эвазига амалга ошириш далили мавжуд бўлса, номоддий активнинг фойдали хизмат муддати узайтириладиган муддат(лар)ни ҳам ўз ичига олиши лозим.
- 16.20 Агар номоддий активнинг фойдали хизмат муддати ишончли тарзда аниқлаб бўлмаса, бундай муддат раҳбариятнинг энг тўғри ҳисоб баҳосига асосан аниқланиши, лекин 10 йилдан ошмаслиги лозим.

Амортизация муддати ва амортизация усули

- 16.21 Ташкилот номоддий активнинг **амортизация ҳисобланадиган қийматини** унинг фойдали хизмат муддати давомида тизимли асосда тақсимлаши лозим. Ҳар бир даврда ҳисобланган амортизация суммаси харажат сифатида тан олиниши лозим,

бундан мазкур МХМСнинг бошқа бир бобига мувофиқ уни **захиралар ёки асосий воситалар** каби бошқа активнинг бошланғич қийматининг бир қисми тарзида тан олинадиган ҳолатлар мустасно.

- 16.22 Амортизация ҳисоблаш ушбу номоддий активдан фойдаланиш имконияти мавжуд бўлган, яъни у раҳбарият томонидан назарда тутилган тарзда фойдаланиш учун зарур бўлган жойга ва ҳолатга келтирилган пайтдан бошланади. Амортизация ҳисоблаш ушбу активни тан олиш бекор қилинганда тўхтатилади. Ташкилот активдан олинадиган келгуси иқтисодий нафни ташкилот томонидан кутилаётган истеъмолнинг характери асосида эътирайдиган амортизация ҳисоблаш усулини танлаши лозим. Агар ташкилот бундай истеъмол характери ишончли аниқлай олмаса, у ҳолда тўғри чизиқли усулдан фойдаланиши лозим. Ташкилот 14.27-14.29 бандларда асосий воситалар учун кўрсатилган амортизация ҳисоблаш усулларида бири танлаши мумкин.

Тугатиш қиймати

- 16.23 Ташкилот номоддий активнинг **тугатиш қийматини** нолга тенг деб баҳолаши лозим, бундан қуйидагилар мустасно:
- (а) мазкур активни унинг фойдали хизмат муддати охирида учинчи шахслар томонидан сотиб олиниши бўйича шартномавий мажбурият мавжудлиги; ёки
  - (б) мазкур актив учун **фаол бозор** мавжудлиги ва:
    - (i) тугатиш қийматини ушбу бозор маълумотлари асосида аниқлаш мумкинлиги; ва
    - (ii) мазкур активнинг фойдали хизмат муддати охирида ушбу бозорнинг мавжудлиги эҳтимоли бор.

Амортизация муддати ва амортизация усулини қайта кўриб чиқиш

- 16.24 Номоддий активдан фойдаланиш усулининг ўзгариши, янги технологик ишланмалар ва бозор нархларининг ўзгариши каби омиллар охириги йиллик **ҳисобот санасидан** бери номоддий активнинг тугатиш қиймати ёки фойдали хизмат муддати ўзгарганлигини кўрсатиши мумкин. Агар бундай омиллар мавжуд бўлса, ташкилот ўзининг олдинги ҳисоб баҳоларини қайта кўриб чиқиши ва агар жорий кутишлар фарқ қилса, тугатиш қиймати, амортизация усули ёки фойдали хизмат муддатини ўзгартириши лозим. Ташкилот тугатиш қиймати, амортизация усули ёки фойдали хизмат муддатидаги бундай ўзгаришни 11-боб “*Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳолари ва хатолар*”га мувофиқ **ҳисоб баҳосидаги ўзгариш** сифатида ҳисобга олиши лозим.

Баланс қийматининг қопланиши – қадрсизланишдан зарарлар

- 16.25 Номоддий активни қадрсизланганини аниқлаш учун ташкилот 20-бобни қўллаши лозим. 20-бобда ташкилот ўз активларининг баланс қийматини таҳлил қилиши тартиби, активнинг **қопланадиган қийматини** аниқлаши ва қадрсизланишдан зарарларни тан олиши ёки тиклаши тушунтириб берилган.

Тан олишни бекор қилиш

- 16.26 Ташкилот қуйидаги ҳолатларда номоддий активни тан олишни бекор қилиши ва **бошқа фойда** ёки зарарни **фойда ёки зарар** таркибида тан олиши лозим:
- (а) ҳисобдан чиқарилганда; ёки

- (б) ундан фойдаланишдан ёки ҳисобдан чиқарилишидан ҳеч қандай келгуси иқтисодий наф кутилмаганда.
- 16.27 Ташкилот номоддий активлар объектини **тан олишни бекор қилишдан** юзага келадиган **бошқа фойда** ёки зарарни объектни тан олишни бекор қилиш пайтида фойда ёки зарар таркибида тан олиши лозим (бундан 22-боб “Ижара”да қайта ижарага олиш шарти билан сотиш операцияси бўйича бошқа талаблар мустасно). Ташкилот бундай фойдани **тушум** сифатида таснифламаслиги лозим.
- 16.28 Объектнинг ҳисобдан чиқариш санаси объектни қабул қилувчи 27-боб “Тушум”даги талабларга мувофиқ ушбу объектни назорат қилишни олган сана ҳисобланади. Қайта ижарага олиш шарти билан сотиш орқали объектларнинг чиқиб кетишига нисбатан 22-боб “Ижара” қўлланади.
- 16.29 Ташкилот номоддий активлар объектини тан олишни бекор қилиши натижасида юзага келадиган бошқа фойда ёки зарарни объектнинг чиқиб кетишидан олинадиган соф пул маблағлари тушиши билан объектнинг баланс қиймати, агар мавжуд бўлса, ўртасидаги фарқ сифатида аниқлаши лозим.

Маълумотларни ёритиб бериш

- 16.30 Ташкилот номоддий активларнинг ҳар бир синфи бўйича қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:
- (а) фойдали хизмат муддатлари ёки қўлланган амортизация меъёрлари;
- (б) фойдаланилган амортизация ҳисоблаш усуллари;
- (в) давр боши ва давр охиридаги ялпи баланс қиймати ва жамғарилган амортизация (қадрсизланишдан жамғарилган зарарлар билан умумлашган ҳолда);
- (г) номоддий активларнинг амортизациясини ўз ичига оладиган **умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисобот** моддаси(моддалари); ва
- (д) қуйидагиларни алоҳида акс эттирган ҳолда, ҳисобот даври бошига ва охирига бўлган баланс қиймати солиштирмаси:
- (i) киримлар;
- (ii) ҳисобдан чиқаришлар;
- (iii) бизнес бирлашуви доирасида харид қилинган номоддий активлар;
- (iv) амортизация;
- (v) тан олинган ёки қайта тикланган қадрсизланишдан зарарлар; ва
- (vi) бошқа ўзгаришлар.

Мазкур солиштирма ўтган даврларга тақдим этилиши талаб этилмайди.

- 16.31 Ташкилот қуйидагиларни ҳам ёритиб бериши лозим:
- (а) ташкилотнинг **молиявий ҳисоботи** учун **муҳим** бўлган алоҳида номоддий активнинг тавсифи, баланс қиймати ва қолган амортизация даври;
- (б) давлат гранти ҳисобига харид қилинган ва дастлаб ҳаққоний қиймат бўйича тан олинган номоддий активларга нисбатан (16.12-бандга қаранг):
- (i) ушбу активларнинг дастлаб тан олинган ҳаққоний қиймати;
- (ii) уларнинг баланс қийматлари.
- (в) ташкилот эгалик ҳуқуқи бўйича маълум чекланишларга эга бўлган ёки мажбуриятларни таъминлаш мақсадида гаровга берилган номоддий активларнинг мавжудлиги ва уларнинг баланс қиймати; ва

(г) номоддий активларни харид қилиш бўйича шартномавий мажбуриятларнинг суммаси.

16.32 Ташкилот давр мобайнида харажат сифатида тан олган **тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишлари** бўйича барча сарфларнинг (яъни мазкур МХМСдаги тан олиш мезонларига жавоб берадиган бошқа активнинг қийматида капиталлаштирилмаган тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишлари билан боғлиқ амалга оширилган ички сарфларнинг) жами суммасини ёритиб бериши лозим.

17-боб. Бизнес бирлашувлари ва гудвил

Қўллаш доираси

- 17.1 Мазкур боб **бизнес бирлашуви** таърифини қаноатлантирадиган операция ва бошқа ҳодисага нисбатан қўлланади. Мазкур боб **бизнесни харид қилувчи** томонидан қуйидагиларни қандай амалга оширишига нисбатан тамойилларни ва талабларни белгилайди:
- (а) ўзининг молиявий ҳисоботида харид қилинган идентификацияланадиган **активларни**, қабул қилинган **мажбуриятларни** ва харид қилинадиган бизнесдаги ҳар қандай **назорат кучига эга бўлмаган улушни** тан олиши ва баҳолаши; ва
  - (б) бизнес (бизнес бирлашуви пайтида ва кейинчалик) бизнес бирлашувида харид қилинган **гудвил** ёки манфаатли хариддан кўрилган фойдани тан олиши ва баҳолаши.
- 17.2 Мазкур боб қуйидагиларга нисбатан қўлланмайди:
- (а) умумий **назорат** остида бўлган ташкилотлар ёки **бизнеслар** бирлашуви. Умумий назорат остидаги ташкилотлар ёки бизнесларни қамраб оладиган бизнес бирлашуви бу барча бирлашадиган ташкилот ёки бизнеслар пировардида бизнес бирлашувидан ҳам олдин ҳам кейин айнан бир томон ёки томонлар тарафидан назорат қилинадиган ва ушбу назорат вақтинчалик бўлмаган бизнес бирлашувидир;
  - (б) биргаликдаги фаолият объектининг молиявий ҳисоботида **биргаликдаги фаолият бўйича келишувни** шакллантириш;
  - (в) бизнесни ташкил этмайдиган актив ёки активлар гуруҳини харид қилиш.

Бизнес бирлашувини аниқлаш

- 17.3 Ташкилот харид қилинган активлар ва қабул қилинган мажбуриятлар бизнесни ташкил этишини талаб этадиган мазкур бобнинг 17.4-бандидаги таърифни қўллаш орқали операция ёки бошқа ҳодиса бизнес бирлашуви эканини аниқлаши лозим. Агар харид қилинган активлар бизнес ҳисобланмаса, у ҳолда **ҳисобот берувчи ташкилот** бундай операция ёки бошқа ҳодисани активни харид қилиш сифатида ҳисобга олиши лозим.
- 17.4 Бизнес бирлашуви бу бизнесни харид қилувчининг бир ёки ундан ортиқ бизнеслар устидан назоратга эга бўладиган операция ёки бошқа ҳодисадир. Бизнесни харид қилувчи турли йўллар орқали харид қилинадиган бизнес устидан назоратга эга бўлиши мумкин, масалан:
- (а) **пул маблағлари, пул маблағлари эквивалентлари** ёки бошқа активларни (жумладан бизнесни ташкил этадиган соф активларни) ўтказиш орқали;
  - (б) мажбуриятларни қабул қилиш орқали;
  - (в) хусусий капиталдаги улушларни чиқариш орқали; ёки
  - (г) товоннинг бир нечта турини тақдим этиш орқали.
- 17.5 Бизнес бирлашуви юридик, солиқ ёки бошқа сабаблар туфайли турли усулларда шаклланиши мумкин бўлиб, улар қуйидагиларни ўз ичига олади, лекин улар билан чекланиб қолмайди:
- (а) бир ёки бир нечта бизнеслар бизнесни харид қилувчининг шўъба ташкилотларига айланади ёки бир ёки бир нечта бизнесларнинг соф активлари бизнесни харид қилувчига юридик тарзда қўшилади;

- (б) бир бирлашадиган ташкилот ўзининг соф активларини ёки унинг мулкдорлари ўзларининг хусусий капиталдаги улушларини, бошқа бирлашадиган ташкилотга ёки унинг **мулкдорларига** ўтказди;
- (в) барча бирлашадиган ташкилотлар ўзларининг соф активларини ёки ушбу ташкилотларнинг мулкдорлари ўзларининг хусусий капиталдаги улушларини, янги ташкил этилган ташкилотга ўтказдилар; ёки
- (г) бирлашадиган ташкилотлардан бирининг собиқ мулкдорининг гуруҳи бирлашган ташкилот устидан назоратга эга бўлади.

Ҳисобга олиш тартиби

- 17.6 Ташкилот ҳар бир бизнес бирлашувини харид қилиш усулини қўллаш орқали ҳисобга олиши лозим.
- 17.7 Харид қилиш усулини қўллаш қуйидагиларни талаб этади:
- (а) бизнесни харид қилувчини идентификациялаш;
  - (б) харид қилиш санасини аниқлаш;
  - (в) харид қилинган идентификацияланадиган активларни, қабул қилинган мажбуриятларни ва харид қилинадиган бизнесда ҳар қандай назорат кучига эга бўлмаган улушни тан олиш ва баҳолаш; ва
  - (г) гудвилни ёки манфаатли хариддан фойдани тан олиш ва баҳолаш.

Бизнесни харид қилувчини идентификациялаш

- 17.8 Ҳар бир бизнес бирлашуви учун бирлашадиган ташкилотлардан бири бизнесни харид қилувчи сифатида идентификацияланиши лозим.
- 17.9 10-боб “*Консолидацияланган ва алоҳида молиявий ҳисобот*”даги талаб харид қилинадиган бизнес устидан назоратга эга бўладиган бизнесни харид қилувчини идентификациялаш учун фойдаланилиши лозим.

Харид қилиш санасини аниқлаш

- 17.10 Бизнесни харид қилувчи харид қилиш санасини, яъни харид қилинадиган бизнес устидан назоратга эга бўладиган санани аниқлаши лозим.

Харид қилинган идентификацияланадиган активлар, қабул қилинган мажбуриятлар ва харид қилинадиган бизнесдаги назорат кучига эга бўлмаган улушни тан олиш ва баҳолаш

Тан олиш тамойили

- 17.11 Харид қилиш санасида бизнесни харид қилувчи гудвилдан алоҳида тарзда, харид қилинган идентификацияланадиган активлар, қабул қилинган мажбуриятлар ва харид қилинадиган бизнесдаги назорат кучига эга бўлмаган улушни фақатгина мазкур бобнинг 17.12-бандидаги шартлар бажарилганда тан олиши лозим.
- 17.12 Харид қилиш усулини қўллашнинг бир қисми сифатида тан олиш учун идентификацияланадиган активлар, қабул қилинган мажбуриятлар қуйидаги шартларга жавоб бериши лозим:
- (а) харид қилиш санасида 3-боб “*Концепциялар ва асосий тамойиллар*”даги активлар ва мажбуриятлар таърифларига жавоб берса; ва
  - (б) бизнесни харид қилувчи билан харид қилинадиган бизнес (ёки унинг собиқ мулкдорлари) ўртасидаги алоҳида операциялар натижасида эмас, балки бизнес бирлашуви операциясидаги айирбошлашнинг бир қисми бўлса (17.24 бандга қаранг).

Баҳолаш тамойили

- 17.13 Бизнесни харид қилувчи харид қилинган идентификацияланадиган активлар ва қабул қилинган мажбуриятларни уларни харид қилиш санасидаги ҳаққоний қиймати бўйича баҳолаши лозим.
- 17.14 Бизнесни харид қилувчи ҳар бир бизнес бирлашуви учун харид қилиш санасида харид қилинадиган бизнеснинг идентификацияланадиган соф активларининг тан олинган суммаларига нисбатан назорат кучига эга бўлмаган улушларининг пропорционал улуши сифатида назорат кучига эга бўлмаган улушларни баҳолаши лозим.

Гудвилни ёки манфаатли харид қилишда фойдани тан олиш ва баҳолаш

- 17.15 Бизнесни харид қилувчи харид қилиш санасида қуйидаги (а) кичик бандининг (б) кичик бандидан ортиқ қисми сифатида баҳоланган гудвилни тан олиши лозим:
- (а) қуйидагиларнинг жами:
- (i) одатда харид қилиш санасида ҳаққоний қийматда акс эттиришни талаб этадиган мазкур бобнинг 17.18-бандига мувофиқ баҳоланган ўтказилган товон;
  - (ii) харид қилинадиган бизнесда қатнашадиган ҳар қандай назорат кучига эга бўлмаган улушнинг мазкур бобнинг 17.14-бандига мувофиқ баҳоланган суммаси; ва
  - (iii) босқичма – босқич амалга ошириладиган бизнес бирлашувида харид қилинадиган бизнес капиталида олдин эгалик қилинган улушнинг харид қилиш санасидаги ҳаққоний қиймати (17.22 – 17.23 бандларга қаранг).
- (б) харид қилиш санасида қабул қилинган мажбуриятларни чиқариб ташлаган ҳолда харид қилинган идентификацияланадиган активларнинг соф қиймати.

Манфаатли харидлар

- 17.16 Баъзан бизнесни харид қилувчи 17.15(б)-бандда келтирилган сумма 17.15(а)-бандда келтирилган суммаларнинг йиғиндисидан ошадиган бизнес бирлашуви ҳисобланадиган манфаатли харидни амалга оширади. Агар бундай ортган сумма мазкур бобнинг 17.17-бандида келтирилган талабларни қўллангандан сўнг ҳам сақланиб қолса, у ҳолда бизнесни харид қилувчи харид қилиш санасида юзага келган фойдани фойда ёки зарар таркибида тан олиши лозим. Фойда бизнесни харид қилувчида акс эттирилиши лозим.
- 17.17 Манфаатли харид бўйича фойдани тан олишдан олдин, бизнесни харид қилувчи барча харид қилинган активлар ва қабул қилинган мажбуриятларни тўғри идентификацияланганлигини қайта кўриб чиқиши лозим ва ушбу қайта кўриб чиқишда идентификацияланган ҳар қандай кўшимча активлар ёки мажбуриятларни тан олиши лозим. Бундан кейин, бизнесни харид қилувчи қуйидагиларнинг барчасига нисбатан харид қилиш санасида тан олинishi талаб этилган суммаларни баҳолашда фойдаланиладиган тартибларни қайта кўриб чиқиши лозим:
- (а) харид қилинган идентификацияланадиган активлар ва қабул қилинган мажбуриятлар;
  - (б) харид қилинадиган бизнес хусусий капиталида олдин эгалик қилган улушига нисбатан босқичма – босқич амалга ошириладиган бизнес бирлашуви; ва
  - (в) ўтказилган товон.

Ўтказилган товон

- 17.18 Бизнес бирлашувида ўтказилган товон ҳаққоний қийматда баҳоланиши лозим ва у бизнесни харид қилувчи томонидан ўтказилган активларнинг харид қилиш санасидаги ҳаққоний қийматлари, бизнесни харид қилувчи томонидан харид қилинадиган бизнеснинг собиқ мулкдорлари олдидаги қабул қилган мажбуриятлари ва бизнесни харид қилувчи томонидан чиқарилган хусусий капиталдаги улушлар йиғиндиси сифатида ҳисобланиши лозим. Товоннинг мумкин бўлган шаклларига мисоллар пул маблағларини, бошқа активларни, бизнес ёки бизнесни харид қилувчининг шўъба ташкилотини, **шартли товонни**, оддий ёки имтиёзли улушли инструментларни, опционларни, варрантларни ўз ичига олади.

Шартли товон

- 17.19 Бизнесни харид қилувчи томонидан харид қилинадиган бизнесга айрибошлаш учун бериладиган товон ўз ичига шартли товон келишувидан юзага келадиган ҳар қандай актив ёки мажбуриятни олади (17.18-бандга қаранг). Бизнесни харид қилувчи шартли товоннинг харид қилиш санасидаги ҳаққоний қийматини, агар уни ишончли баҳолаш мумкин бўлса, харид қилинадиган бизнес эвазига ўтказилган товоннинг бир қисми сифатида тан олиши лозим.
- 17.20 Лекин, агар шартли товоннинг харид қилиш санасидаги ҳаққоний қийматини ишончли баҳолаш мумкин бўлмаса, бизнесни харид қилувчи шартли товоннинг харид қилиш санасидаги энг тўғри ҳисоб баҳосини тан олиши лозим.
- 17.21 Бизнесни харид қилувчи 25-боб “*Мажбуриятлар ва хусусий капитал*”да келтирилган улушли инструмент ёки молиявий мажбуриятни таърифланишидан келиб чиқиб, молиявий инструментни таърифига жавоб берадиган шартли товонни тўлаш жавобгарлигини молиявий мажбурият ёки хусусий капитал сифатида таснифлаши лозим. Бизнесни харид қилувчи олдин ўтказилган товонни қайтариб олиш ҳуқуқини, агар муайян шартлар бажарилса, актив сифатида таснифлаши лозим. Мазкур бобнинг 17.29-бандида шартли товонни кейинги ҳисобга олиниши бўйича кўрсатма берилган.

Босқичма – босқич амалга ошириладиган бизнес бирлашуви

- 17.22 Баъзи ҳолатларда бизнесни харид қилувчи бевосита харид қилиш санасидан олдин хусусий капиталида улуши бўлган харид қилинадиган бизнес устидан назоратга эга бўлади. Бундай ҳолатда, бизнесни харид қилувчи харид қилинадиган бизнес олдин хусусий капиталида эгалик қилган улушини харид қилиш санасида ҳаққоний қиймат бўйича қайта баҳолаши лозим ва юзага келадиган фойда ёки зарарни, агар мавжуд бўлса, фойда ёки зарарда тан олиши лозим.
- 17.23 Агар биргаликдаги фаолият бўйича келишув томони бирагиликдаги операция ёки биргаликда назорат қилинадиган ташкилот ҳисобланадиган бизнесни харид қилиш санасидан олдин назорат қилса, ушбу келишув босқичма-босқич амалга ошириладиган бизнес бирлашуви ҳисобланади. Бизнесни харид қилувчи босқичма – босқич амалга ошириладиган бизнес бирлашувига, жумладан, мазкур бобнинг 17.22-бандида таърифланган тарзда биргаликдаги операциялар ёки биргаликда назорат қилинадиган ташкилотларда олдин эгалик қилинган улушларни қайта баҳолашга нисбатан ушбу талабларни қўллаши лозим.

Баҳолаш даври

- 17.24 Агар бизнес бирлашувининг дастлабки ҳисобга олиниши бирлашув содир бўлган **ҳисобот даври** охиригача тугатилмаса, бизнесни харид қилувчи тўлиқ бўлмаган

моддалар ҳисобини шартли баҳо бўйича ўзининг **молиявий ҳисоботида** акс этириши лозим. Харид қилиш санасида кейин 12 ой ичида бизнесни харид қилувчи харид қилиш санасида мавжуд бўлган ўринли фактлар ва ҳолатлар тўғрисида олинган янги маълумотларни акс эттириш учун харид қилиш санасида активлар ва мажбуриятлар сифатида тан олинган шартли суммаларни ретроспектив тарзда тузатиши (яъни ушбу суммалар харид қилиш санасида тан олингандек ҳисобга олиши) лозим. Ҳар қандай амалга оширилган тузатиш харид қилинган гудвил ёки манфаатли харид қилишда тан олинган фойдага таъсир кўрсатади. Харид қилиш санасидан кейин 12 ой ўтгандан сўнг бизнес бирлашувини дастлабки ҳисобга олишга нисбатан тузатишлар 11-боб “*Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳолари ва хатолар*”га мувофиқ фақат **муҳим хатони** тузатиш мақсадида тан олиниши лозим.

Харид қилиш билан боғлиқ сарфлар

- 17.25 Харид қилиш билан боғлиқ сарфлар бу бизнесни харид қилувчи бизнес бирлашувини амалга оширишдаги сарфлардир. Ушбу сарфлар бизнес бирлашувидан алоҳида тарзда ҳисобга олиниши лозим. Бизнесни харид қилувчи харид қилиш билан боғлиқ сарфларни улар сарфланган ва хизматлар қабул қилинган даврларда харажатлар сифатида ҳисобга олиши лозим. Лекин, қарз ёки улушли қимматли қоғозларни чиқариш билан боғлиқ сарфлар 23-боб “*Молиявий инструментлар*”га мувофиқ тан олиниши лозим.

Кейинги баҳолаш ва ҳисобга олиш

- 17.26 Умуман олганда бизнесни харид қилувчи харид қилинган активлар, қабул қилинган ёки тўланган мажбуриятлар ҳамда бизнес бирлашув натижасида чиқарилган улушли инструментларни, уларнинг характеридан келиб чиққан ҳолда мазкур МҲМСнинг бошқа қўлланадиган бобларига мувофиқ кейинчалик баҳолаши ва ҳисобини амалга ошириши лозим. Лекин, мазкур бобнинг 17.27-17.29 бандлари қуйидагилар учун кейинги баҳолаш ва ҳисобга олиш тартибини белгилайди:

- (а) гудвил
- (б) харид қилиш санасида тан олинган шартли мажбуриятлар; ва
- (в) шартли товон

Гудвил

- 17.27 Дастлабки тан олишдан сўнг, бизнесни харид қилувчи бизнес бирлашувида харид қилинган бизнесни жамғарилган **амортизация** ва **қадрсизланишдан жамғарилган зарарлар** чегирилган бошланғич қийматда баҳолаши лозим. Бунда:

- (а) бизнесни харид қилувчи гудвилни амортизация қилиш бўйича 16.19–16.24 бандлардаги тамойилларга амал қилиши лозим. Агар гудвилнинг **фойдали хизмат муддати** ишончли тарзда аниқлана олмаса, бундай муддат раҳбариятнинг энг тўғри ҳисоб баҳосига асосан аниқланиши, лекин 10 йилдан ошмаслиги лозим.
- (б) ташкилот гудвилнинг қадрсизланишини тан олиш ва баҳолаш учун 20-боб “*Активларнинг қадрсизланиши*”га амал қилиши лозим.

Шартли мажбуриятлар

- 17.28 Дастлабки тан олишдан сўнг ва мажбурият сўндирилиши, бекор қилиниши ёки муддати тугашига қадар, бизнесни харид қилувчи бизнес бирлашувида тан олинган шартли мажбуриятни қуйидаги суммалардан юқорироғи бўйича баҳолаши лозим:

- (а) 26-боб “*Баҳоланган мажбуриятлар ва шартли ҳодисалар*”га мувофиқ тан олиниши мумкин бўлган сумма; ва

- (б) дастлаб тан олинган суммадан, агар ўринли бўлса, 27-боб “*Тушум*”га мувофиқ тан олинган жамғарилган **даромадларни** чегирган ҳолдаги сумма.

Шартли товон

- 17.29 Мазкур бобнинг 17.24-бандига мувофиқ даврий тузатишлар орқали баҳоланадиган шартли товон суммасидаг ўзгаришларни ҳисобга олмаганда, харид қилиш санасидан кейинги ҳодисалардан, масалан фойда кўрсаткичига эришиш, белгиланган акцияга нархига эришиш ёки тадқиқот ва тажриба-конструкторлик лойиҳасида муҳим босқичга эришишдан юзага келадиган ўзгаришлар баҳолаш даврининг тузатишлари бўлиб ҳисобланмайди. Бизнесни харид қилувчи баҳолаш даврининг тузатишлари бўлмаган шартли товоннинг суммасидаги ўзгаришларни қуйидагича ҳисобга олиши лозим:
- (а) хусусий капитал сифатида таснифланган шартли товон қайта баҳоланмаслиги лозим ва унинг кейинги ҳисоб-китоби хусусий капитал ичида ҳисобга олиниши лозим.
- (б) Қуйидаги шартлардаги бошқа шартли товон:
- (i) агар (ҳаққоний қиймати ишончли баҳолаш мумкин бўлган) шартли товон 23-боб “*Молиявий инструментлар*”нинг қўллаш доирасида бўлса, у хар ҳисобот санасида ҳаққоний қийматидаги ўзгаришлари фойда ёки зарардан тан олиндагиган ҳаққоний қийматда тан олиниши лозим.
- (ii) агар (ҳаққоний қиймати ишончли баҳолана олмайдиган (17.20 бандга қаранг)) шартли товон 23-боб “*Молиявий инструментлар*”нинг қўллаш доирасида бўлмаса, хар ҳисобот даврида қайта кўриб чиқилади ва ҳисобот санасидаги энг тўғри жорий ҳисоб баҳосини акс эттириш учун тузатиш киритилди. Илгари тан олинган хар қандай тузатиш суммалари фойда ёки зарар таркибида тан олиниши лозим.

Маълумотларни ёритиб бериш

Ҳисобот давр мобайнидаги бизнес бирлашувлари учун

- 17.30 Ҳисобот даври мобайнидаги ҳар бир бизнес бирлашуви бўйича бизнесни харид қилувчи қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:
- (а) харид қилинадиган бизнес номи ва тавсифи;
- (б) харид қилиш санаси.
- (в) харид қилинган хусусий капиталдаги овоз бериш улушларининг фоизи.
- (г) жами товоннинг харид қилиш санасидаги ҳаққоний қиймати ва ушбу товон компонентлари тавсифи (масалан, пул маблағлари, улушли инструментлар ва қарз инструментлар);
- (д) шартли товон келишувлари бўйича:
- (i) харид қилиш санаси ҳолатига тан олинган сумма;
- (ii) келишувнинг тавсифи ва тўлов суммасини аниқлаш асоси; ва
- (е) харид қилиш санасида тан олинган харид қилинадиган бизнеснинг активлари ва мажбуриятлари ҳар бир синфининг суммалари;
- (ё) 17.16-бандга мувофиқ манфаатли харид бўйича фойда ёки зарарда тан олинган хар қандай фойда суммаси ва фойда тан олинган умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботнинг сатр моддаси.

Барча бизнес бирлашувлари учун

17.31 Бизнесни харид қилувчи гудвил учун фойдаланилган фойдали хизмат муддати ва ҳисобот даври бошига ва охирига гудвилнинг **баланс қийматининг** солиштирмасини ёритиб бериши лозим. Бундай солиштирма қуйидагиларни алоҳида кўрсатиши лозим:

- (а) янги бизнес бирлашувларидан келиб чиқадиган ҳисобот даври мобайнида тан олинадиган қўшимча гудвил;
- (б) 20-боб “*Активларнинг қадрсизланиши*”ни қўллаган ҳолда ҳисобот даври мобайнида тан олинган қадрсизланишдан зарарлар;
- (в) илгари харид қилинган бизнесга боғлиқ бўлган ҳисобот даври мобайнида тан олиниши бекор қилинган гудвил; ва
- (г) бошқа ўзгаришлар.

Мазкур солиштирма ўтган даврларга тақдим этилиши талаб этилмайди.

Харид қилиш санасидан кейин хар ҳисобот даври учун

17.32 Харид қилиш санасидан кейин ташкилот шартли товон активини ундириб олиши, сотиши ёки бошқа ҳолларда унга нисбатан ҳуқуқдан махрум бўлишига ёки ташкилот шартли товон мажбуриятини ҳисоб-китоб қилиши ёки мажбурият бекор қилиниши ёки муддати тугашига қадар хар бир ҳисобот даври учун ташкилот хар бир муҳим бизнес бирлашуви учун ҳамда жамланган ҳолда муҳим бўлган алоҳида бизнес бирлашувлари жамланмаси учун қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:

- (а) тан олинган суммалардаги хар қандай ўзгаришлар, жумладан ҳисоб-китобда юзага келадиган хар қандай фарқлар; ва
- (б) баҳолаш усуллари ва шартли товонни баҳолашда фойдаланилган асосий бошланғич маълумотлар.

18-боб. Таъсир остидаги ташкилотларга инвестициялар

Қўллаш доираси

- 18.1 Мазкур боб консолидациялашган молиявий ҳисоботдаги ва бош ташкилот бўлмаган лекин бир ёки бир нечта таъсир остидаги ташкилотларда инвестицияга эга бўлган инвесторнинг молиявий ҳисоботидаги таъсир остидаги ташкилотларни ҳисобга олишга нисбатан қўлланади. 10.42-бандда **индивидуал ёки алоҳида молиявий ҳисоботда** таъсир остидаги ташкилотларни ҳисобга олишга нисбатан талаблар белгиланган.

Таъсир остидаги ташкилотлар таърифи

- 18.2 Таъсир остидаги ташкилот - бу инвестор аҳамиятли таъсирга эга бўлган ташкилот (ширкат каби юридик шахс бўлмаган ташкилотни ҳам ўз ичига олади) бўлиб, **шўъба ташкилот** ҳам биргаликдаги фаолият бўйича келишув ҳам ҳисобланмайди.
- 18.3 Аҳамиятли таъсир - бу таъсир остидаги ташкилотнинг молиявий ва операцион сиёсати бўйича **назорат** ёки **биргаликдаги назоратни** амалга ошириш эмас, балки бундай сиёсат бўйича қарорларни қабул қилишда иштирок этиш ваколатидир, бунда:
- (а) агар инвестор таъсир остидаги ташкилотга нисбатан бевосита ёки билвосита (масалан шўъба ташкилотлари орқали) овоз бериш ваколатининг 20 фоизи ёки ундан ортиғига эга бўлса, бундай инвестор аҳамиятли таъсирга эга ҳисобланади (агар бундай таъсир мавжуд эмаслиги аниқ кўрсатила олмаса);
  - (б) аксинча, агар инвестор таъсир остидаги ташкилотга нисбатан бевосита ёки билвосита (масалан шўъба ташкилотлари орқали) овоз бериш ваколатининг 20 фоиздан камроғига эга бўлса, бундай инвестор аҳамиятли таъсирга эга бўлмайди (агар бундай таъсир мавжудлиги аниқ кўрсатила олмаса); ва
  - (в) бошқа инвестор томонидан акцияларнинг аҳамиятли қисмига ёки назорат пакетига эгаллик қилиниши инвесторнинг аҳамиятли таъсирга эга бўлишига тўсқинлик қилмайди.

Баҳолаш—ҳисоб сиёсатини танлаш

- 18.4 Инвестор ўзининг таъсир остидаги ташкилотлардаги барча инвестицияларини қуйидагилардан биридан фойдаланиб ҳисобга олиши лозим:
- (а) мазкур бобнинг 18.6-18.7-бандларидаги бошланғич қиймат модели; ёки
  - (б) мазкур бобнинг 18.9-18.11-бандларидаги **хаққоний қиймат** модели.
- 18.5 Бош ташкилот ҳисобланадиган инвестор ўзининг консолидациялашган молиявий ҳисоботида таъсир остидаги ташкилотларга инвестицияларини мазкур бобнинг 18.8 бандига мувофиқ улушли қатнашиш усули бўйича ҳисобга олиши лозим.

Бошланғич қиймат модели

- 18.6 Инвестор ўзининг таъсир остидаги ташкилотларга инвестицияларини 20-боб “*Активларнинг қадрсизланиши*”га мувофиқ тан олинган **қадрсизланишдан жамғарилган зарарлар** чегирилган бошланғич қийматда баҳолаши лозим.
- 18.7 Инвестор дивидендлар ва инвестициядан олинадиган бошқа тақсимланишларни бундай тақсимланишлар таъсир остидаги ташкилотнинг ҳарид қилиш санасидан олдин ёки кейин юзага келган жамғарилган фойдасидан бўлишидан қатъий назар **даромад** сифатида тан олиши лозим.

Улушли қатнашиш усули

18.8 Улушли қатнашиш усулида улушли инвестиция дастлаб операция нарҳида (**операция бўйича сарфларни** ўз ичига олган ҳолда) тан олиниши ва кейинчалик инвесторнинг таъсир остидаги ташкилотнинг **фойда ёки зарар ва бошқа умумлашган даромадидаги** улушини акс эттириш учун куйидагиларга нисбатан тузатилади:

- (а) *тақсимлашлар ва баланс қийматида бошқа тузатишлар.* Таъсир остидаги ташкилотдан олинадиган тақсимлашлар инвестициянинг баланс қийматини камайтиради. Баланс қийматида тузатишлар бошқа умумлашган даромаднинг моддаларидан келиб чиқадиган таъсир остидаги ташкилотнинг хусусий капиталидаги ўзгаришлар оқибати сифатида ҳам талаб этилиши мумкин.
- (б) *потенциал овоз бериш ҳуқуқлари.* Потенциал овоз бериш ҳуқуқлари аҳамиятли таъсир мавжудлиги бўйича қарор қабул қилишда инobatга олинишига қарамай, инвестор таъсир остидаги ташкилотнинг фойда ёки зарар ва бошқа умумлашган даромадидаги ўз улушини ва таъсир остидаги ташкилотнинг хусусий капиталидаги ўзгаришлардаги ўз улушини мавжуд эгалик улушига асосан баҳолаши лозим. Бундай баҳолаш потенциал овоз бериш ҳуқуқларининг мумкин бўлган фойдаланилиши ёки конвертацияланишини акс эттирмайди.
- (в) *назарда тутилган гудвил ва ҳаққоний қиймат бўйича тузатишлар.* Таъсир остидаги ташкилотдаги инвестицияни харид қилишда инвестор харид қилиш қиймати ва инвесторнинг таъсир остидаги ташкилотнинг идентификацияланган соф **активларининг** ҳаққоний қийматдаги улуши ўртасидаги ҳар қандай фарқни (ижобий ёки салбий фарқ) ҳисобга олиши лозим. Инвестор таъсир остидаги ташкилотнинг харид қилингандан кейинги фойда ёки зараридаги ўз улушини таъсир остидаги ташкилотнинг эскириш ҳисобланадиган ёки амортизация ҳисобланадиган активларининг (**гудвилни** ўз ичига олган ҳолда) инвестиция харид қилинган пайтдаги уларнинг ҳаққоний қийматининг уларнинг баланс қийматидан ошган қисмига асосланган **эскириши** ёки **амортизацияси** бўйича тузатиши лозим.
- (г) *қадрсизланиш.* Агар таъсир остидаги ташкилотга инвестиция қадрсизланган бўлиши мумкинлигининг бирор аломати мавжуд бўлса, инвестор инвестициянинг бутун баланс қийматини ягона актив сифатида 20-боб “*Активларнинг қадрсизланиши*”га мувофиқ қадрсизланиш тестидан ўтказиши лозим. Таъсир остидаги ташкилотга инвестициянинг баланс қийматининг бир қисми сифатида киритилган гудвил қадрсизланиш тестидан алоҳида ўтказилмайди, аксинча инвестициянинг қадрсизланиши сифати бир бутун ҳолда тестдан ўтказилади.
- (д) *инвесторнинг таъсир остидаги ташкилотлар билан операциялари* Инвестор “Пастдан юқорига” (таъсир остидаги ташкилотдан инвесторга) ва “Юқоридан пастга” (инвестордан таъсир остидаги ташкилотга) операциялар натижасида юзага келадиган реализация қилинмаган фойда ёки зарарлар инвесторнинг таъсир остидаги ташкилотдаги улуши даражасида чиқариб ташлаши лозим. Бундай операциялар бўйича реализация қилинмаган зарарлар ўтказилган активнинг қадрсизланганлигининг далили бўлиши мумкин.
- (е) *таъсир остидаги ташкилотнинг молиявий ҳисобот ва санаси.* Улушли қатнашиш усулини қўллашда инвестор таъсир остидаги ташкилот молиявий

ҳисобот ини ўзининг молиявий ҳисоботи билан бир хил санага тайёрланиши лозим.

- (ё) *таъсир остидаги ташкилотнинг ҳисоб сиёсати.* Агар таъсир остидаги ташкилот инвесторнинг ҳисоб сиёсатидан фарқли **ҳисоб сиёсатидан** фойдаланса, инвестор улушли қатнашиш усулини қўллаш мақсадида ўзининг ҳисоб сиёсатини акс эттириш учун таъсир остидаги ташкилот молиявий ҳисоботига тузатиш киритиши лозим, бундан амалий имконсиз бўлган ҳоллар мустасно.
- (ж) *Инвестиция суммасидан ошадиган зарарлар.* Агар инвесторнинг таъсир остидаги ташкилот зарарларидаги улуши таъсир остидаги ташкилотга инвестициянинг баланс қийматига тенг ёки ошган бўлса, инвестор кейинги зарарлардаги ўз улушини тан олишни тўхтатиши лозим. Инвесторнинг улуши нолгача камайтирилгандан сўнг, инвестор фақат юридик ёки **конструктив жавобгарликларга** эга бўлган ёки таъсир остидаги ташкилот номидан тўловларни амалга оширган даражада кўшимча зарарларни **баҳоланган мажбурият** орқали тан олиши лозим (26-боб “*Баҳоланган мажбуриятлар ва шартли ҳодисалар*”га қаранг). Агар таъсир остидаги ташкилот кейинчалик ҳисоботда фойдани акс эттирса, инвестор фақат фойдадаги ўзининг улуши тан олинмаган зарарлардаги улушига тенг бўлгандан сўнг мазкур фойдадаги ўз улушини тан олишни бошлайди.
- (и) *улушли қатнашиш усулидан фойдаланишни тўхтатиш.* Инвестор қуйидаги шартларда аҳамиятли таъсир йўқолган санадан бошлаб улушли қатнашиш усулидан фойдаланишни тўхтатади:
- (i) агар таъсир остидаги ташкилот шўъба ташкилот ёки биргаликда назорат қилинадиган ташкилотга айланса, инвестор ўзининг хусусий капиталидаги олдинги улушини ҳаққоний қийматга қайта баҳолаши ва юзага келадиган ҳар қандай **бошқа фойда** ёки зарарни, агар мавжуд бўлса, фойда ёки зарар таркибида тан олиши лозим.
- (ii) агар инвестор таъсир остидаги ташкилот бўйича аҳамиятли таъсирни тўлиқ ёки қисман ҳисобдан чиқариш натижасида йўқотса, инвестор ушбу таъсир остидаги ташкилотни тан олишни бекор қилиши ва бир тарафдан пул маблағлари келиб тушиши ҳамда сақлаб қолинган улушнинг ҳаққоний қиймати йиғиндиси ва иккинчи тарафдан аҳамиятли таъсир йўқотилган санадаги таъсир остидаги ташкилотга гудвилни ўз ичига олган инвестициянинг баланс қиймати ўртасидаги фарқни фойда ёки зарар таркибида тан олиши лозим. Шундан сўнг, инвестор сақланган улушни 23-боб “*Асосий молиявий инструментлар*” фойдаланиб ҳисобга олиши лозим.
- (iii) Агар инвестор аҳамиятли таъсирни инвестициянинг қисман ҳисобдан чиқарилишидан бошқа сабабларга кўрса йўқотса, инвестор ўша санадаги инвестицияларнинг баланс қийматини янги бошланғич қиймат асоси сифатида кўриб чиқиши ва 23-боб талабларини қўллаган ҳолда инвестицияларни ҳисобга олиши лозим.

Ҳаққоний қиймат модели

- 18.9 Таъсир остидаги ташкилотга инвестиция дастлаб тан олинганда инвестор уни операция нархида баҳолаши лозим. Операция нархи операция бўйича сарфларни ўз ичига олмайди.

- 18.10 **Ҳар ҳисобот санасига** инвестор таъсир остидаги ташкилотга инвестицияни 24-боб “*Ҳаққоний қийматни баҳолаш*”даги ҳаққоний қийматни баҳолаш кўрсатмасидан фойдаланиб ҳаққоний қийматдаги ўзгаришларни бошқа умумлашган даромад таркибида тан олган ҳолда ҳаққоний қийматда баҳолаши лозим. Ҳаққоний қиймат моделидан фойдаланадиган инвестор ҳаққоний қиймати ишончли баҳоланиши мумкин бўлмаган таъсир остидаги ташкилотга инвестиция учун бошланғич қиймат моделидан фойдаланиши лозим.
- 18.11 Инвестор дивидендлар ва инвестициядан олинган бошқа тақсимланишларни бундай тақсимланишлар таъсир остидаги ташкилотнинг харид қилиш санасидан олдин ёки кейин юзага келган жамғарилган фойдасидан бўлишидан қатъий назар **даромад** сифатида тан олиши лозим.

Молиявий ҳисоботни тақдим этиш

- 18.12 Инвестор таъсир остидаги ташкилотга инвестицияларни узоқ муддатли активлар сифатида таснифлаши лозим.

Маълумотларни ёритиб бериш

- 18.13 Ташкилот қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:
- (а) таъсир остидаги ташкилотларга инвестициялар бўйича ўзининг **ҳисоб сиёсати**;
  - (б) таъсир остидаги ташкилотларга инвестицияларнинг баланс қиймати (5.2(е)-бандга қаранг); ва
  - (в) агар инвестиция учун бозор нархи котировкаси мавжуд бўлса ва таъсир остидаги ташкилотларга инвестицияларнинг улушли қатнашиш усулидан фойдаланиб ҳисобга олинган бўлса, бундай инвестициянинг ҳаққоний қиймати.
- 18.14 Бошланғич қиймат модели бўйича ҳисобга олинган таъсир остидаги ташкилотларга инвестициялар учун инвестор даромад сифатида тан олинган дивидендлар ва бошқа тақсимлашлар суммасини ёритиб бериши лозим.
- 18.15 Улушли қатнашиш усулидан фойдаланиб ҳисобга олинган таъсир остидаги ташкилотларга инвестициялар учун инвестор фойда ёки зарардаги ўз улушини ва таъсир остидаги ташкилотнинг **туғатилган фаолиятидаги** ўз улушини алоҳида ёритиб бериши лозим.
- 18.16 Ҳаққоний қиймат модели бўйича ҳисобга олинган таъсир остидаги ташкилотларга инвестициялар учун инвестор 24-боб “*Ҳаққоний қийматни баҳолаш*”даги талаб этилган маълумотларни ёритиб бериши лозим.

19-боб. Биргаликдаги фаолият бўйича келишувлар

Қўллаш доираси

19.1 Мазкур боб консолидациялашган молиявий ҳисоботдаги биргаликдаги келишув томони бўлган ташкилотга; индивидуал молиявий ҳисоботда бош ташкилот бўлмаган ташкилотга нисбатан қўлланади. 10.42-бандда алоҳида молиявий ҳисоботда биргаликдаги фаолият бўйича келишувдаги томоннинг улушини ҳисобга олиш бўйича талаблар белгиланган.

Биргаликдаги фаолият бўйича келишув таърифи

19.2 Биргаликдаги назорат фаолият бўйича назоратни шартномада назарда тутилган тарзда бўлиниши бўлиб, у фақат аҳамиятли фаолиятга нисбатан қарорлар қабул қилишда назорат бўлинадиган томонларнинг бир овоздан розилигини талаб этадиган пайтда мавжуд бўлади.

19.3 Биргаликдаги фаолият бўйича келишув - бу икки ёки ундан ортиқ томонлар биргаликдаги назоратга эга бўлган фаолият бўйича келишув. Биргаликдаги фаолият бўйича келишув биргаликда назорат қилинадиган операциялар ва биргаликда назорат қилинадиган ташкилотлар шаклида бўлиши мумкин.

Биргаликда назорат қилинадиган операциялар

19.4 Баъзи биргаликдаги фаолият бўйича келишувлар кўринишлари бўйича юридик шахс, ширкат ёки бошқа ташкилот ёхуд томонлардан мустақил бўлган молиявий тузилма ўрнига томонларнинг активлари ва бошқа ресурсларидан фойдаланишни ўз ичига олади. Ҳар бир томон ўзининг асосий воситаларидан фойдаланади ва ўзининг захираларига эга бўлади. Шунингдек, у ўзининг харажатлари ва мажбуриятлари ҳамда ўзининг жавобгарлигини назарда тутадиган ўз молиявий ресурсларига эга бўлади. Биргаликдаги фаолият бўйича келишув томон билан параллел равишда ушбу томоннинг ходимлари тарафидан амалга оширилиши мумкин. Биргаликдаги фаолият бўйича келишув одатда биргаликда ишлаб чиқарилган маҳсулотни сотишдан тушум ва биргаликда сарфланган ҳар қандай харажатларни томонлар ўртасида тақсимлаш усулини ўз ичига олади.

19.5 Биргаликда назорат қилинадиган операциялардаги ўз улушларига нисбатан, томон ўзининг молиявий ҳисоботида қуйидагиларни тан олиши лозим:

- (а) ўзининг активларини, жумладан биргаликдаги ҳар қандай активлардаги ўз улушини;
- (б) ўзининг мажбуриятларини, жумладан биргаликдаги ҳар қандай мажбуриятлардаги ўз улушини;
- (в) биргаликдаги операциядан юзага келадиган маҳсулотлардаги улушини сотишдан олинадиган тушуми;
- (г) биргаликдаги операциядан юзага келадиган маҳсулотларни сотишдан олинадиган тушумдаги ўз улушини; ва
- (д) ўзининг харажатларини, жумладан биргаликдаги ҳар қандай харажатлардаги ўз улушини.

Биргаликда назорат қилинадиган ташкилотлар

19.6 Биргаликда назорат қилинадиган ташкилот- бу томон улушга эга бўлган юридик шахс, ширкат ёки бошқа ташкилот таъсис этилишини назарда тутадиган биргаликдаги фаолиятдир. Бундай томонлар биргаликдаги назоратни ўрнатадиган

келишувни истисно қилганда бошқа ташкилотлар билан бир ҳил тарзда фаолият юритади.

Баҳолаш—ҳисоб сиёсатини танлаш

- 19.7 Томон биргаликда назорат қилинадиган ташкилотлардаги ўз улушларини қуйидагилардан биридан фойдаланиб ҳисобга олиши лозим:
- (а) мазкур бобнинг 19.9-19.10-бандларидаги бошланғич қиймат модели; ёки
  - (б) мазкур бобнинг 19.12-19.14-бандларидаги **хаққоний қиймат** модели.
- 19.8 Бош ташкилот ҳисобланадиган томон ўзининг консолидациялашган молиявий ҳисоботида биргаликда назорат қилинадиган ташкилотларга инвестицияларини 19.11 бандга мувофиқ улушли қатнашиш усулидан фойдаланиб ҳисобга олиши лозим.

Бошланғич қиймат модели

- 19.9 Томон ўзининг биргаликда назорат қилинадиган ташкилотларга инвестицияларини 20-боб “*Активларнинг қадрсизланиши*”га мувофиқ тан олинган **қадрсизланишдан жамғарилган зарарлар** чегирилган бошланғич қийматда баҳолаши лозим.
- 19.10 Томон инвестициядан олинадиган тақсимланишларни бундай тақсимланишлар биргаликда назорат қилинадиган ташкилотнинг ҳарид қилиш санасидан олдин ёки кейин юзага келган жамғарилган фойдасидан бўлишидан қатъий назар даромад сифатида тан олиши лозим.

Улушли қатнашиш усули

- 19.11 Томон ўзининг биргаликда назорат қилинадиган ташкилотларга инвестицияларини 18.8-банддаги (бунда ушбу банддаги “аҳамиятли таъсир” жумласи “биргаликдаги назорат”ни назарда тутди) тартиблардан фойдаланиб улушли қатнашиш усули орқали баҳолаши лозим.

Хаққоний қиймат модели

- 19.12 Биргаликда назорат қилинадиган ташкилотга инвестиция дастлаб тан олинганда томон уни операция нархида баҳолаши лозим. Операция нархи **операция бўйича сарфларни** ўз ичига олмайди.
- 19.13 Ҳар **ҳисобот санасига** томон биргаликда назорат қилинадиган ташкилотга инвестицияни 24-боб “*Хаққоний қийматни баҳолаш*”даги хаққоний қийматни **баҳолаш** кўрсатмасидан фойдаланиб хаққоний қийматдаги ўзгаришларни **бошқа умумлашган даромад** таркибида тан олган ҳолда хаққоний қийматда баҳолаши лозим. Хаққоний қиймат моделидан фойдаланадиган томон хаққоний қиймати ишончли баҳоланиши мумкин бўлмаган биргаликда назорат қилинадиган ташкилотга инвестиция учун бошланғич қиймат моделидан фойдаланиши лозим.
- 19.14 Томон инвестициядан олинадиган тақсимланишларни бундай тақсимланишлар биргаликда назорат қилинадиган ташкилотнинг ҳарид қилиш санасидан олдин ёки кейин юзага келган жамғарилган фойдасидан бўлишидан қатъий назар даромад сифатида тан олиши лозим.

Томон ва биргаликдаги фаолият ўртасидаги операциялар

- 19.15 Томон биргаликдаги фаолиятга активлар киритса ёки сотса, бундай операциядан **фойда** ёки зарарнинг бирор қисмини **тан олиш** ушбу операциянинг моҳиятини акс эттириши лозим. Активлар биргаликдаги фаолиятда қолганда томон эгалик ҳуқуқи билан боғлиқ аҳамиятли рисклар ва муқофотларни ўтказган бўлса, биргаликдаги фаолият иштирокчиси фақат бошқа томонлар улушларига тегишли фойда ёки зарарнинг ўша қисмини тан олиши лозим. Томон бундай улушларни киритиш ёки сотиш қадрсизланишдан зарар юзага келиши далили бўлганда ҳар қандай зарарни тўлиқ суммада тан олиши лозим.
- 19.16 Томон активларни биргаликдаги фаолият бўйича келишув доирасида сотиб олганда, томон ушбу активни мустақил томонга сотмагунча биргаликдаги фаолиятнинг ушбу операциядан фойдасидаги ўз улушини тан олмаслиги лозим. Биргаликдаги фаолият иштирокчиси бундай операциялардан зарарларни фойда тан олинадиган тартиб билан бир хил тарзда тан олиши лозим, бундан ушбу зарарлар қадрсизланишдан зарарларни назарда тутганда дарҳол тан олиниши лозимлиги мустасно.

Томон биргаликдаги назоратга эга бўлмаган ҳолат

- 19.17 Биргаликдаги фаолиятда биргаликдаги назоратга эга бўлмаган томон бундай инвестицияни 23-боб “*Молиявий инструментлар*”га ёки агар инвестор биргаликдаги фаолиятда аҳамиятли таъсирга эга бўлса, 18-боб “*Таъсир остидаги ташкилотларга инвестициялар*”га мувофиқ ҳисобга олиши лозим.

Маълумотларни ёритиб бериш

- 19.18 Ташкилот қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:
- (а) биргаликда назорат қилинадиган ташкилотлардаги ўз улушлари тан олиш учун фойдаланган **ҳисоб сиёсати**;
  - (б) биргаликда назорат қилинадиган ташкилотларга инвестицияларнинг баланс қиймати (5.2(ё)-бандга қаранг);
  - (в) агар инвестиция учун бозор нархи котировкаси мавжуд бўлса ва биргаликда назорат қилинадиган ташкилотларга инвестицияларнинг улушли қатнашиш усулидан фойдаланиб ҳисобга олинган бўлса, бундай инвестициянинг ҳаққоний қиймати; ва
  - (г) биргаликдаги фаолият билан боғлиқ ўзининг мажбуриятларининг умумий суммаси, шу жумладан бошқа томонлар билан биргаликда қабул қилинган шартномавий мажбуриятлардаги ўз улуши.
- 19.19 Улушли қатнашиш усулига мувофиқ ҳисобга олинган биргаликда назорат қилинадиган ташкилотлар учун томон 18.14-банд орқали улушли қатнашиш усулида ҳисобга олиннадиган инвестициялар учун талаб этиладиган маълумотларни ҳам ёритиб бериши лозим.
- 19.20 Ҳаққоний қиймат модели бўйича ҳисобга олинган биргаликда назорат қилинадиган ташкилотлар учун томон 24-боб “*Ҳаққоний қийматни баҳолаш*”да талаб этилган маълумотларни ёритиб бериши лозим.

20-боб. Активларнинг қадрсизланиши

Қўллаш доираси

- 20.1 Қадрсизланишдан зарар активнинг баланс қиймати унинг қопланадиган қийматидан ошганда юзага келади. Мазкур боб ушбу МҲМСнинг бошқа бобларидаги қадрсизланиш бўйича талаблар қўлланадиган қуйидаги активлардан ташқари барча активларнинг қадрсизланишини ҳисобга олишда қўлланиши лозим:
- (а) кечиктирилган солиқ активлари (32-боб “Фойда солиғи”га қаранг);
  - (б) ходимларнинг даромадлари натижасида келиб чиқадиган активларга (31-боб “Ходимларнинг даромадлари”га қаранг);
  - (в) 23-боб “Молиявий инструментлар”нинг қўллаш доирасидаги молиявий активлар;
  - (г) ҳаққоний қийматда баҳоланадиган инвестиция кўчмас мулки (15-боб “Инвестиция кўчмас мулки”га қаранг);
  - (д) сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қийматда баҳоланадиган қишлоқ хўжалиги фаолиятига тегишли биологик активлар (36-боб “Маҳсул фаолиятлар”га қаранг); ва
  - (е) қурилиш шартномаларидан юзага келадиган активлар (27-боб “Тушум”га қаранг).

Заҳиралар қадрсизланиши

Яқунлаш ва сотиш сарфлари чегирилган сотиш нархи

- 20.2 Ташкилот заҳираларни қадрсизланганлигини ҳар ҳисобот санасига баҳолаши лозим. Ташкилот заҳиранинг ҳар бир моддасининг (ёки ўхшаш моддалар гуруҳининг – мазкур бобнинг 20.3-бандига қаранг) баланс қийматини унинг яқунлаш ва сотиш сарфлари чегирилган сотиш нархи билан таққослаш орқали баҳолашни амалга ошириши лозим. Агар заҳиралар моддаси (ёки ўхшаш моддалар гуруҳи) қадрсизланган бўлса, ташкилот заҳиранинг (ёки гуруҳнинг) баланс қийматини унинг яқунлаш ва сотиш сарфлари чегирилган сотиш нархига қадар камайтириши лозим. Ушбу камайтириш қадрсизланишдан зарар ҳисобланади ва дарҳол **фойда ёки зарар** таркибида тан олинади.
- 20.3 Агар заҳираларнинг ҳар бир моддаси учун яқунлаш ва сотиш сарфлари чегирилган сотиш нархини аниқлаш амалий имконсиз бўлса, ташкилот қадрсизланишни баҳолаш мақсадларида бир хил маҳсулот ассортиментига кирувчи бир хил мақсадли ёки бир хил якуний фойдаланишга эга бўлган ҳамда бир географик ҳудудда ишлаб чиқариладиган ва сотиладиган заҳиралар моддаларини гуруҳлаши мумкин.

Қадрсизланишни қайта тикланиши

- 20.4 Ташкилот ҳар бир кейинги ҳисобот санасига яқунлаш ва сотиш сарфлари чегирилган сотиш нархи бўйича қайта баҳолашни амалга ошириши лозим. Агар заҳираларнинг қадрсизланишига сабаб бўлган дастлабки шарт-шароитлар мавжуд бўлмаса ёки иқтисодий шарт-шароитларнинг ўзгариши натижасида яқунлаш ва сотиш сарфлари чегирилган сотиш нархининг ошганлигига аниқ далиллар мавжуд бўлса, ташкилот камайтириш суммасини заҳиранинг таннархи ва ўзгарган яқунлаш ва сотиш сарфлари чегирилган сотиш нархининг кичиги билан баҳоланадиган баланс қийматига келтириш учун қайта тиклаши лозим (яъни қайта тиклаш дастлабки қадрсизланишдан зарар суммаси чегарасида амалга оширилади).

Захиралардан ташқари активларнинг қадрсизланиши

Умумий тамойиллар

- 20.5 Фақатгина агар активнинг қопланадиган қиймати унинг баланс қийматидан кам бўлса, ташкилот активнинг баланс қийматини унинг қопланадиган қийматига қадар камайтириши лозим. Бундай камайтириш қадрсизланишдан зарар ҳисобланади. Қопланадиган қийматни баҳолаш бўйича кўрсатма мазкур бобнинг 20.11–20.20-бандларида келтирилган.
- 20.6 Ташкилот қадрсизланишдан зарарни, агар актив 14-боб “*Асосий воситалар*”даги қайта баҳолаш усулига мувофиқ қайта баҳоланган қийматда ҳисобга олинмаган бўлса, бевосита фойда ёки зарарда тан олиши лозим. Қайта баҳоланган актив бўйича ҳар қандай қадрсизланишдан зарар 14.19-бандга мувофиқ қайта баҳолаш суммасининг камайиши тарзида ҳисобга олиниши лозим.

Қадрсизланиш аломатлари

- 20.7 Ташкилот ҳар бир ҳисобот санасига активлар қадрсизланганлигининг бирор аломати мавжудлиги ёки мавжуд эмаслигини баҳолаши лозим. Агар шундай аломат мавжуд бўлса, ташкилот активнинг қопланадиган қийматини баҳолаши лозим. Агар қадрсизланиш аломати мавжуд бўлмаса, қопланадиган қийматни баҳолаш зарур бўлмайди.
- 20.8 Агар алоҳида активнинг қопланадиган қийматини баҳолашнинг имкони бўлмаса, ташкилот актив тегишли бўлган **пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликнинг** қопланадиган қийматини аниқлаши лозим. Бундай ҳолат қопланадиган қийматни баҳолаш пул оқимларини прогноз қилиш ва баъзан алоҳида активларнинг ўзи пул оқимларини яратмаслиги оқибатида юзага келиши мумкин. Активнинг пул маблағларини ҳосил қилувчи бирлиги - бошқа активлар ёки активлар гуруҳларидан келиб тушадиган пул маблағлари киримларидан аҳамиятли даражада мустақил тарзда пул маблағлари киримларини ҳосил қилувчи ва активларни ўз ичига оладиган энг кичик идентификацияланадиган активлар гуруҳидир.
- 20.9 Актив қадрсизланган бўлиши мумкинлигининг бирор аломати мавжудлигини баҳолашда, ташкилот камида қуйидаги аломатларни кўриб чиқиши лозим:

Маълумотларнинг ташқи манбалари

- (а) активнинг қиймати вақт ўтиши ёки одатдаги фойдаланиш натижасида кутилиши мумкин бўлган давр мобайнида аҳамиятли даражада камайганлиги;
- (б) ташкилот фаолият юритадиган технологик, бозор, ҳуқуқий ёки иқтисодий муҳитда ёки актив йўналтирилган бозорда давр мобайнида юз берган ёки яқин келажакда юз берадиган ташкилотга салбий таъсир кўрсатадиган аҳамиятли ўзгаришлар;
- (в) бозор фоиз ставкалари ёки инвестиция даромадлилиги бўйича бошқа бозор ставкалари давр мобайнида ўсган ва ушбу ўсиш активнинг **фойдаланиш қийматини** ҳисоблашда қўлланадиган дисконтлаш ставкасига **муҳим** таъсир кўрсатиши ҳамда активнинг сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қийматини муҳим даражада камайтириши мумкин;
- (г) ташкилот соф активларининг баланс қиймати ташкилотнинг бир бутун ҳолда баҳоланган ҳаққоний қийматидан ортиқ бўлса (масалан, бу каби баҳолаш бутун ташкилотни ёки унинг бир қисмини потенциал сотиш билан боғлиқ тарзда амалга оширилганда).

Маълумотларнинг ички манбалари

- (д) активнинг маънавий эскирганлиги ёки жисмоний шикастланганлигига оид далилнинг мавжудлиги.
  - (е) активдан фойдаланишда ёки ундан кутилаётган фойдаланиш даражаси ва усулида давр мобайнида юз берган ёки яқин келажакда юз берадиган ташкилотга салбий таъсир кўрсатадиган аҳамиятли ўзгаришлар. Ушбу ўзгаришлар активни бекор туриб қолишини, актив тегишли бўлган фаолиятнинг тугатилишини ёки реструктуризация қилиш режаларини, илгари режалаштирилган муддатидан олдин активларни ҳисобдан чиқариш режаларини ўз ичига олади.
  - (ё) ички ҳисоботда активнинг иқтисодий самарадорлиги кутилганидан салбий бўлганлигини ёки бўлишини кўрсатадиган далилнинг мавжудлиги. Ушбу контекстда иқтисодий самарадорлик ўз ичига операцион натижалар ва пул оқимларини олади.
- 20.10 Агар актив қадрсизланган бўлиши мумкинлигининг аломати мавжуд бўлса, бу актив бўйича қолган **фойдали хизмат муддатини, эскириш (амортизация)** ҳисоблаш усулини ёки **тугатиш қийматини**, ҳатто агар актив бўйича қадрсизланишдан ҳеч қандай зарар тан олинмайдиган бўлса ҳам, қайта кўриб чиқиш ва ушбу активга нисбатан қўлланадиган мазкур МҲМСнинг тегишли бобига мувофиқ тузатишлар киритилиши зарурлигини кўрсатиши мумкин (масалан, 14-боб “*Асосий воситалар*” ва 16-боб “*Гудвилдан ташқари номоддий активлар*”).

Қопланадиган қийматни баҳолаш

- 20.11 Қопланадиган қиймат - актив ёки пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликнинг сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қиймати ва фойдаланиш қийматидан каттасидир. Агар алоҳида активнинг қопланадиган қийматини баҳолашнинг имкони бўлмаса, активга нисбатан 20.12–20.20-бандлардаги ҳаволалар активнинг пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликка ҳаволалар тарзида ўқилади.
- 20.12 Ҳар доим ҳам активнинг сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қийматини ва унинг фойдаланиш қийматини аниқлаш талаб этилмайди. Агар ушбу қийматларнинг бири активнинг баланс қийматидан ортиқ бўлса, актив қадрсизланмаган ҳисобланади ва иккинчи қийматни баҳолаш зарур бўлмайди.
- 20.13 Агар активнинг фойдаланиш қиймати унинг сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қийматидан муҳим даражада ортиқ бўлишига ишонч ҳосил қилиш учун ҳеч қандай сабаб бўлмаса, активнинг сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қийматидан унинг қопланадиган қиймати сифатида фойдаланиш мумкин. Бу кўп ҳолларда ҳисобдан чиқариш учун мўлжалланган активга нисбатан ўринли бўлади.

Сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қиймат

- 20.14 Ҳаққоний қийматни баҳолаш бўйича кўрсатмалар 24-боб “*Ҳаққоний қийматни баҳолаш*”да келтирилган.

Фойдаланиш қиймати

- 20.15 Фойдаланиш қиймати - бу активдан олиниши кутилаётган келгуси пул оқимларининг **дисконтланган қиймати**. Дисконтланган қийматни ҳисоблаш қуйидаги қадамларни ўз ичига олади:

- (а) активдан узлуксиз фойдаланиш ва уни бутунлай ҳисобдан чиқариш натижасида юзага келадиган келгуси пул маблағлари киримлари ва чиқимларини баҳолаш; ва
  - (б) ушбу келгуси пул оқимларига нисбатан мос дисконт ставкасини қўллаш.
- 20.16 Активнинг фойдаланиш қийматини ҳисоблашда қуйидаги элементлар акс эттирилиши лозим:
- (а) ташкилотнинг активдан олиши кутилаётган келгуси пул оқимларининг баҳоси;
  - (б) ушбу келгуси пул оқимларининг суммасидаги ёки вақт бўйича юзага келиши мумкин бўлган тебранишлар тўғрисидаги кутилмалар;
  - (в) рискдан ҳоли жорий бозор ставкаси орқали акс эттирилган пулнинг вақт қиймати;
  - (г) активга хос бўлган ноаниқлик билан боғлиқ нарх; ва
  - (е) ташкилотнинг активдан олиши кутилаётган келгуси пул оқимлари суммасини аниқлашда бозор иштирокчилари ҳисобга оладиган бошқа омиллар, масалан ноликвидлик.
- 20.17 Фойдаланиш қийматини баҳолашда келгуси пул оқимларининг ҳисоб баҳолари қуйидагиларни ўз ичига олиши лозим:
- (а) активдан узлуксиз фойдаланишдан келгуси пул маблағлари киримларининг прогнозлари;
  - (б) активдан узлуксиз фойдаланишдан келгуси пул маблағлари киримлари учун зарур бўлган (жумладан активни фойдаланишга тайёрлаш билан боғлиқ пул маблағлари чиқимлари) ва активга изчиллик ва оқилона асосда тақсимланадиган ёки бевосита акс эттирилиши мумкин бўлган пул маблағлари чиқимларининг прогнозлари; ва
  - (в) фойдали хизмат муддати охирида ўзаро операцияларни амалга оширишни истаган хабардор мустақил томонлар ўртасидаги операцияда активнинг ҳисобдан чиқарилишидан олинадиган (ёки тўланадиган) соф пул оқимлари.
- Ташкилот, агар мавжуд бўлса, пул оқимларини баҳолаш учун энг охириги молиявий бюджетлар/прогноزلардан фойдаланиши мумкин. Кейинги йиллар бўйича энг сўнгги молиявий бюджетларда/прогноزلарда қамраб олинган даврдан ташқари пул оқимлари прогнозларини баҳолаш учун агар ўсиш суръатини асослаш мумкин бўлмаса, ташкилот ўсиш суръатининг барқарор ёки камаювчи кўрсаткичларини қўллаган ҳолда бюджетларга/прогноزلарга асосланган ҳолда прогнозларни экстраполяция орқали баҳолаши лозим.
- 20.18 Келгуси пул оқимларининг ҳисоб баҳолари қуйидагиларни ўз ичига олмаслиги лозим:
- (а) молиявий фаолият бўйича пул маблағлари киримлари ёки чиқимлари; ёки
  - (б) **фойда солиғи** бўйича пул маблағлари келиб тушиши ёки тўловлар.
- 20.19 Актив учун келгуси пул оқимлари унинг жорий ҳолатида баҳоланиши лозим. Келгуси пул оқимларининг ҳисоб баҳолари қуйидагилардан юзага келиши кутилаётган келгуси пул маблағлари киримлари ёки чиқимлари бўйича ҳисоб баҳоларини ўз ичига олмаслиги лозим:
- (а) ташкилот ҳали мажбурият сифатида қабул қилмаган келгуси реструктуризация; ёки
  - (б) активнинг фаолият кўрсатишини яхшилаш ёки такомиллаштириш.

20.20 Дисконтланган қийматни ҳисоблашда фойдаланиладиган дисконт ставкаси (ставкалари) қуйидагиларнинг жорий бозор баҳоларини акс эттирадиган, солиқ солингунга қадар ставка (ставкалар) бўлиши лозим:

- (а) пулнинг вақт бўйича қиймати; ва
- (б) келгуси пул оқимларининг ҳисоб баҳоларига тузатиш киритилмаган, активга хос бўлган рисклар.

Активнинг фойдаланиш қийматини баҳолашда икки марта ҳисобга олишни олдини олиш учун қўлланган дисконт ставка(лар)и келгуси пул оқимларининг баҳолаши бўйича тузатиш рискларини акс эттирмаслиги лозим.

Пул маблағларини ҳосил қилувчи бирлик бўйича қадрсизланишдан зарарни тан олиш ва баҳолаш

20.21 Қадрсизланишдан зарар пул маблағларини ҳосил қилувчи бирлик учун фақатгина агар бирликнинг қопланадиган қиймати бирликнинг баланс қийматидан кам бўлса, тан олиниши лозим. Қадрсизланишдан зарар бирлик активларининг баланс қийматини камайтириш учун қуйидаги тартибда тақсимланиши лозим:

- (а) дастлаб, пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликка тақсимланган ҳар қандай гудвилнинг баланс қийматини камайтиришга; ва
- (б) сўнгра, пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликнинг бошқа активларига, бирликдаги ҳар бир активнинг баланс қийматига мутаносиб равишда.

20.22 Лекин, ташкилот пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликдаги активнинг баланс қийматини қуйидагиларнинг энг каттасидан кам бўладиган даражага камайтирмаслиги лозим:

- (а) унинг сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қиймати (агар аниқлаш мумкин бўлса);
- (б) унинг фойдаланиш қиймати (агар аниқлаш мумкин бўлса); ва
- (в) нол.

20.23 Мазкур бобнинг 20.22-банддаги чеклов туфайли активга тақсимлаш мумкин бўлмаган қадрсизланишдан зарарнинг ортган қисми бирликнинг бошқа активларига ушбу активларнинг баланс қийматига мутаносиб равишда тақсимланиши лозим.

Гудвилнинг қадрсизланиши бўйича қўшимча талаблар

20.24 Гудвил алоҳида сотилмайди. Шу билан бирга, у бошқа активлар пул оқимларидан ташкилот учун мустақил тарзда пул оқимларини келтирмайди. Натижада, гудвилнинг ҳаққоний қиймати бевосита баҳоланмайди. Шунинг учун, гудвилнинг ҳаққоний қиймати гудвилнинг бир қисми бўлган пул маблағларини ҳосил қилувчи бирлик(лар)нинг ҳаққоний қийматини баҳолашдан келиб чиқади.

20.25 Қадрсизланиш тестидан ўтказиш мақсадида, **бизнес бирлашувида** харид қилинган гудвил харид қилиш санасидан бошлаб харид қилувчининг бирлашувдан наф олиши кутилаётган пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликларининг ҳар бирига, харид қилинадиган бизнеснинг бошқа активлари ёки **мажбуриятлари** ушбу бирликларга бириктирилган бўлиши ёки бўлмаслигидан қатъий назар, тақсимланиши лозим.

20.26 Пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликнинг қопланадиган қийматининг қисми гудвилдаги **назорат кучига эга бўлмаган улушга** олиб борилади. гудвилга эга бўлган, тўлиқ эгалик қилинмайдиган пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликнинг қадрсизланиш тестидан ўтказиш мақсадида, ушбу бирликнинг баланс қиймати унинг қопланадиган қиймати юилан таққослашдан олдин назорат кучига эга бўлмаган улушларга тегишли гудвилни инобатга олиш учун бирликка тақсимланган

гудвилнинг баланс қийматини қайта ҳисоблаш орқали тузатиш киритади. Сўнгра ушбу тузатилган баланс қиймат пул маблағларини ҳосил қилувчи бирлик қадрсизланганлигини аниқлаш учун бирликнинг қопланадиган қиймати билан таққосланади.

20.27 Агар гудвил пул маблағларини ҳосил қилувчи алоҳида бирликларга (ёки пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликлар гуруҳларига) асосли тарзда тақсимлаш мумкин бўлмаса, у ҳолда гудвилни тестдан ўтказиш мақсадида ташкилот қуйидагилардан бирининг қопланадиган қийматини аниқлаш орқали гудвилни қадрсизланиш тестидан ўтказиши лозим:

- (а) агар гудвил интеграцияланмаган ҳарид қилинган ташкилотга боғлиқ бўлса, ҳарид қилинган ташкилот тўлиқ ҳолда (Интеграциялашган деганда ҳарид қилинган бизнес ҳисобот берувчи ташкилотга ёки бошқа шўъба ташкилотларга реструктуризация қилинган ёки ликвидация қилинганини англатади); ёки
- (б) агар гудвил интеграциялашган ташкилотга боғлиқ бўлса, интеграциялашмаган ташкилотларни истисно қилган ҳолда ташкилотларни бутун гуруҳи.

Мазкур бандни қўллашда ташкилот гудвилни интеграциялашган ташкилотларга боғлиқ гудвил ва интеграциялашмаган ташкилотларга боғлиқ гудвилга ажратиши зарур. Шунингдек, ташкилот пул маблағларини ҳосил қилувчи бирлик учун ҳарид қилинган ташкилот ёки ташкилотлар гуруҳига тегишли қопланадиган қийматни ҳисоблаш ҳамда қадрсизланишдан зарарларни тақсимлаш ва тегишли активларга қадрсизланишдан зарарларни қайта тиклаш бўйича мазкур бобдаги талабларни қўллаши лозим.

Қадрсизланишдан зарарнинг қайта тикланиши

20.28 Гудвил бўйича тан олинган қадрсизланишдан зарар кейинги даврларда қайта тикланмаслиги лозим.

20.29 Ташкилот ҳар бир ҳисобот санасига гудвилдан ташқари актив учун ўтган даврларда тан олинган қадрсизланишдан зарар ортиқ мавжуд бўлмаслигининг ёки камайган бўлиши мумкинлигининг бирор аломати мавжуд бўлиши ёки бўлмаслигини баҳолаши лозим. Қадрсизланишдан зарарлар камайган бўлиши мумкинлиги ёки ортиқ мавжуд бўлмаслигининг аломатлари одатда мазкур бобнинг 20.9-бандидаги келтирилганларнинг аксидир. Агар бундай бирор аломат мавжуд бўлса, ташкилот олдинги қадрсизланишдан зарарни тўлиқ ёки бир қисмини қайта тиклаш лозим ёки йўқлигини аниқлаши лозим. Бундай аниқлашнинг тартиби олдинги қадрсизланишдан зарар қуйидагилардан бирига асосланганлиги билан боғлиқ:

- (а) индивидуал активнинг қопланадиган қиймати (20.30-бандга қаранг); ёки
- (б) актив тегишли бўлган пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликнинг қопланадиган қиймати (20.31-бандга қаранг).

Индивидуал актив учун қадрсизланишдан зарарни қайта тиклаш

20.30 Олдинги қадрсизланишдан зарар индивидуал қадрсизланган активнинг қопланадиган қийматига асосланган бўлса, қуйидаги талаблар қўлланади:

- (а) ташкилот активнинг қопланадиган қийматини жорий ҳисобот санасига баҳолаши лозим.
- (б) агар активнинг баҳоланган қопланадиган қиймати унинг баланс қийматидан ортиқ бўлса, ташкилот ушбу баланс қийматини (в)-бандда тавсифланган

чекловни инобатга олган ҳолда қопланадиган қийматга қадар ошириши лозим. Бундай ошиш кадрсизланишдан зарарнинг қайта тикланиши ҳисобланади. Ташкилот кадрсизланишдан зарар қайта тикланишини, агар актив 14.18-банддаги қайта баҳолаш усулига мувофиқ қайта баҳоланган қийматда ҳисобга олинмаган бўлса, бевосита фойда ёки зарардан тан олиши лозим. Қайта баҳоланган актив бўйича кадрсизланишдан зарарнинг ҳар қандай қайта тикланиши 14.19-бандга мувофиқ қайта баҳолашдан ўсиш сифатида инобатга олиниши лозим.

- (в) кадрсизланишдан зарарни қайта тикланиши актив учун олдинги йилларда ҳеч қандай кадрсизланишдан зарардан тан олинмаганда аниқланадиган (амортизациядан ёки эскиришдан ҳоли бўлган) баланс қийматидан ортик баланс қийматига оширилмаслиги лозим.
- (г) кадрсизланишдан зарарнинг қайта тикланишидан тан олингандан сўнг, ташкилот актив учун эскириш (амортизация) суммаси келгуси даврлар учун, (агар мавжуд бўлса) активнинг тугатиш қиймати чегирилган ҳолдаги тузатиш киритилган баланс қийматини унинг қолган фойдали хизмат муддати мобайнида тизимли равишда тақсимлаши лозим.

Пул маблағларини ҳосил қилувчи бирлик учун кадрсизланишдан зарарни қайта тиклаш

20.31 Олдинги кадрсизланишдан зарар актив тегишли бўлган пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликнинг қопланадиган қийматига асосланган бўлса, қуйидаги талаблар қўлланади:

- (а) ташкилот пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликнинг қопланадиган қийматини жорий ҳисобот санасига баҳолаши лозим.
- (б) агар пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликнинг баҳоланган қопланадиган қиймати унинг баланс қийматидан ортик бўлса, ушбу ортган сумма кадрсизланишдан зарарнинг қайта тикланиши ҳисобланади. Бундай кадрсизланишдан зарарни қайта тикланиши (в)-бандда тавсифланган чекловни ҳисобга олган ҳолда бирликнинг гудвилдан ташқари активларига уларнинг баланс қийматларига мутаносиб равишда тақсимланиши лозим. Агар актив 14.17-банддаги қайта баҳолаш моделига мувофиқ қайта баҳоланган суммада ҳисобга олинмаса, баланс қийматларидаги ушбу ўсишлар индивидуал активлар учун кадрсизланишдан зарарларнинг қайта тикланишлари сифатида ҳисобга олиниши ва дарҳол фойда ёки зарар таркибида тан олиниши лозим. Қайта баҳоланган актив бўйича кадрсизланишдан зарарнинг ҳар қандай қайта тикланиши 14.18-бандга мувофиқ қайта баҳолашдан ўсиш сифатида инобатга олиниши лозим.
- (в) пул маблағларини ҳосил қилувчи бирлик учун кадрсизланишдан зарарни қайта тикланишини тақсимлашда, қайта тиклаш суммаси бирор активнинг баланс қийматини қуйидагиларнинг кичигидан оширмаслиги лозим:
  - (i) унинг қопланадиган қиймати; ва
  - (ii) актив учун олдинги даврларда ҳеч қандай кадрсизланишдан зарардан тан олинмаганида аниқланиши мумкин бўлган (амортизация ёки эскириш суммалари чегирилган) баланс қиймати.
- (г) (в)-банддаги чеклов туфайли бирор активга тақсимлана олмайдиган кадрсизланишдан зарарнинг қайта тикланишининг ортган суммаси пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликнинг гудвилдан ташқари бошқа активларига мутаносиб тарзда тақсимланиши лозим.

- (д) кадрсизланишдан зарарнинг қайта тикланиши тан олингандан сўнг, ташкилот пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликдаги ҳар бир актив учун эскириш (амортизация) суммасига келгуси даврлар учун, (агар мавжуд бўлса) активнинг тугатиш қиймати чегирилган ҳолдаги тузатиш киритилган баланс қийматини унинг қолган фойдали хизмат муддати мобайнида тизимли равишда тақсимлаши учун тузатиш киритиши лозим.

Маълумотларни ёритиб бериш

20.32 Ташкилот мазкур бобнинг 20.33-бандида кўрсатилган **активларнинг ҳар бир синфи** учун қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:

- (а) давр мобайнида фойда ёки зарарда тан олинган кадрсизланишдан зарарларнинг суммаси ва ушбу кадрсизланишдан зарарларни ўз ичига оладиган **умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботнинг** моддаси (моддалари); ва
- (б) давр мобайнида фойда ёки зарарда тан олинган кадрсизланишдан зарарларнинг қайта тикланиши суммаси ва ушбу кадрсизланишдан зарарлар қайта тикланишини ўз ичига олган умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботнинг моддаси (моддалари).

20.33 Ташкилот қуйидаги актив синфларининг ҳар бири учун мазкур бобнинг 20.32-бандида талаб этилган маълумотларни ёритиб бериши лозим:

- (а) асосий воситалар (шу жумладан бошланғич қиймат модели бўйича ҳисобга олинадиган инвестиция кўчмас мулки);
- (б) гудвил;
- (в) гудвилдан ташқари **номоддий активлар**;
- (г) **таъсир остидаги ташкилотларга** инвестициялар; ва
- (д) **биргаликда назорат қилинадиган ташкилотларга** инвестициялар.

21-боб. Заҳиралар

Қўллаш доираси

- 21.1 Мазкур боб **заҳираларни** тан олиш ва баҳолаш бўйича тамойилларни белгилайди. Заҳиралар бу қуйидаги **активлар** ҳисобланади:
- (а) одатдаги фаолият доирасида сотиш учун мўлжалланган;
  - (б) сотиш учун ишлаб чиқариш жараёнида бўлган; ёки
  - (в) ишлаб чиқариш ёки хизматлар кўрсатиш жараёнида ишлатиладиган хом ашё ёки материаллар шаклида бўлган.
- 21.2 Мазкур боб қуйидагилардан ташқари, барча заҳираларга нисбатан қўлланади:
- (а) бевосита боғлиқ бўлган хизмат кўрсатиш шартномаларини ўз ичига олган ҳолда, **қурилиш шартномалари** бўйича тугалланмаган ишлаб чиқариш (27-боб “*Тушум*”га қаранг);
  - (б) **молиявий инструментлар** (23-боб “*Молиявий инструментлар*”га қаранг); ва
  - (в) **қишлоқ хўжалиги фаолияти** ва йиғим пайтидаги **қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари** билан боғлиқ **биологик активлар** (36-боб “*Махсус фаолиятлар*”га қаранг).
- 21.3 Мазкур боб қуйидагилар эгалик қиладиган заҳираларни баҳолашга нисбатан қўлланмайди:
- (а) **фойда ёки зарар** орқали сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қийматда баҳоланадиган қишлоқ ва ўрмон хўжаликлари маҳсулотлари, йиғимдан кейинги қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, фойдали қазилмалар ва уларни қайта ишлаш маҳсулотларини ишлаб чиқарувчилар; ёки
  - (б) ўз заҳираларини фойда ёки зарар орқали сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қийматда баҳолайдиган товар брокерлари ва дилерлари.

Заҳираларни баҳолаш

- 21.4 Ташкилот заҳираларни таннарх ва якунлаш ва сотиш сарфлари чегирилган сотиш нархининг кичиги билан баҳолаши лозим.

Заҳиралар таннархи

- 21.5 Ташкилот заҳиралар таннархида уларни харид қилиш, қайта ишлаш бўйича барча сарфлар ва заҳираларни жорий жойлашган жойига ҳамда ҳолатига келтириш учун амалга оширилган бошқа сарфларни ҳисобга олиши лозим. Заҳиралар айрибошлаш бўлмаган операция орқали харид қилинса, уларнинг таннархи харид қилинган санадаги ҳаққоний қиймати бўйича баҳоланиши лозим.

Харид қилиш сарфлари

- 21.6 Заҳираларнинг харид қилиш сарфлари харид нархи, импорт божлари ва бошқа солиқлар (солиқ органлари томонидан ташкилотга кейинчалик қопланадиган солиқлардан ташқари), шунингдек, ташиш, ортиш-тушириш ҳамда тайёр маҳсулотлар, материаллар ва хизматлар таннархига бевосита киритиладиган бошқа сарфларни ўз ичига олади. Савдо чегирмалари, рибейт чегирмалар ва шу кабилар харид қилиш сарфларидан чегирилади.
- 21.7 Ташкилот заҳираларни кечиктириб тўлаш шарти билан харид қилиши мумкин. Баъзи ҳолатларда, шартнома белгиланмаган молиялаштириш элементини ўз ичига олади, масалан одатдаги кредит шартлари асосидаги харид қилиш нархи ва кечиктирилган тўлов суммаси ўртасидаги фарқ. Бундай ҳолатларда, ушбу фарқ

молиялаштириш даври мобайнида фоиз харажати сифатида тан олинади ва заҳираларнинг таннархига киритилмайди.

Қайта ишлаш сарфлари

21.8 Заҳираларни қайта ишлаш сарфлари маҳсулотни ишлаб чиқариш билан бевосита боғлиқ сарфларни, масалан бевосита меҳнат сарфларини ўз ичига олади. Улар, шунингдек, хом ашёни тайёр маҳсулотга айлантиришда амалга ошириладиган ва тизимли тақсимланадиган доимий ва ўзгарувчан ишлаб чиқариш устама сарфларини ҳам ўз ичига олади. Доимий ишлаб чиқариш устама сарфлари ишлаб чиқариш ҳажмидан қатъий назар нисбий ўзгармас бўлиб қоладиган билвосита ишлаб чиқариш сарфларидир. Буларга, ишлаб чиқариш бинолари, ускуналарнинг эскириши ва уларни сақлаб туриш сарфлари ҳамда ишлаб чиқариш билан боғлиқ бошқарув ва маъмурий сарфлардан иборат. Ўзгарувчан ишлаб чиқариш устама сарфлари- бу ишлаб чиқариш ҳажмига бевосита ёки деярли бевосита боғлиқликда ўзгарадиган билвосита ишлаб чиқариш сарфларидир, масалан билвосита хом ашё сарфлари ва билвосита меҳнатга ҳақ тўлаш сарфлари.

Ишлаб чиқариш устама сарфларини тақсимлаш

21.9 Ташкилот доимий ишлаб чиқариш устама сарфларини қайта ишлаш таннархига ишлаб чиқаришнинг меъёрий қуввати асосида тақсимлаши лозим. Меъёрий қувват бир нечта даврлар ёки мавсум давомида нормал шароитда, режалаштирилган таъмирлаш билан боғлиқ ишлаб чиқариш қувватидаги йўқотишларни ҳисобга олган ҳолда, ўртача кўрсаткичлар асосида олиниши кутилаётган ишлаб чиқариш ҳажмидир. Ҳақиқий ишлаб чиқариш ҳажмидан факатгина у меъёрий қувватга тахминан тенг бўлгандагина фойдаланиш мумкин. Маҳсулот бирлигига тўғри келадиган доимий устама сарфлар суммаси ишлаб чиқаришнинг пасайиши ёки бекор туришлар натижасида ошмайди. Тақсимланмаган устама сарфлар улар юзага келган даврда харажат сифатида тан олинади. Ишлаб чиқариш жуда юқори бўлган даврларда маҳсулот бирлигига тўғри келадиган доимий устама сарфлар заҳиралар таннархидан юқори баҳоланмаслиги учун камайтирилади. Ўзгарувчан ишлаб чиқариш устама сарфлари ишлаб чиқариш қувватларидан ҳақиқатда фойдаланиш асосида ҳар бир маҳсулот таннархига олиб борилади.

Биргаликда ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар ва қўшимча маҳсулотлар

21.10 Ишлаб чиқариш жараёнида бир вақтнинг ўзида бир нечта маҳсулот ишлаб чиқарилиши мумкин. Бундай ҳолат, масалан, биргаликда ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар ёки асосий ва қўшимча маҳсулот ишлаб чиқаришда кузатилиши мумкин. Агар хом-ашёлар ёки ҳар бир маҳсулотнинг қайта ишлаш сарфларини алоҳида аниқлаш мумкин бўлмаса, ташкилот ушбу сарфларни маҳсулотлар ўртасида мутаносиб ва изчил тарзда тақсимлаши лозим. Тақсимлашни, масалан, маҳсулотларни алоҳида ажратиш мумкин бўлган ишлаб чиқариш жараёни босқичида ёки ишлаб чиқариш тугалланганда, ҳар бир маҳсулотнинг нисбий сотиш қийматидан келиб чиққан ҳолда амалга ошириш мумкин. Аксарият қўшимча маҳсулотлар хусусиятига кўра, муҳим ҳисобланмайди. Қўшимча маҳсулотлар муҳим бўлмаганда, ташкилот уларни яқунлаш ва сотиш сарфлари чегирилган сотиш нархида баҳолаши ва асосий маҳсулот таннархидан чегириши лозим. Бунинг натижасида асосий маҳсулотнинг **баланс қиймати** унинг таннархидан **муҳим** даражада фарқ қилмайди.

Заҳиралар таннархига киритиладиган бошқа сарфлар

21.11 Ташкилот бошқа сарфларни заҳираларни жорий жойлашган жойи ва ҳолатига келтириш учун сарфланган тақдирдагина заҳиралар таннархига киритиши лозим.

Заҳиралар таннархига киритилмайдиган сарфлар

- 21.12 Заҳиралар таннархига киритилмайдиган ва улар юзага келган давр харажатлари сифатида тан олинадиган сарфларга мисол тариқасида қуйидагилар киради:
- (а) меъёрдан ортиқ сарфланган хом ашё, меҳнат ва бошқа ишлаб чиқариш сарфлари суммаси;
  - (б) ишлаб чиқаришнинг кейинги босқичига ўтиш учун ишлаб чиқариш жараёнида сақлаш сарфлари талаб этилмаса, сақлаш сарфлари;
  - (в) заҳираларни жорий жойлашган жойи ва ҳолатига келтириш билан боғлиқ бўлмаган маъмурий устама сарфлар; ва
  - (г) сотиш сарфлари.

Хизмат кўрсатувчининг заҳиралари таннархи

- 21.13 Агар хизмат кўрсатувчилар заҳираларга эга бўлса, улар заҳираларни ишлаб чиқариш таннархида баҳолайди. Бундай таннарх асосан назорат қилувчи персонал ва тегишли устама сарфларини ўз ичига олган ҳолда меҳнатга ҳақ тўлаш ва хизмат кўрсатишда бевосита иштирок этувчи персонал бўйича бошқа сарфлардан ташкил топади. Сотувлар ва умумий маъмурий персоналга боғлиқ меҳнатга ҳақ тўлаш ва бошқа сарфлар заҳиралар таннархига киритилмайди, аксинча улар юзага келган даврда харажатлар сифатида тан олинади. Хизмат кўрсатувчининг заҳиралари таннархи фойда маржасини ёки кўпинча хизмат кўрсатувчи томонидан нархларга киритилмайдиган бевосита устама сарфларини ўз ичига олмайди.

Биологик активлардан олинган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг таннархи

- 21.14 36-боб “*Махсус фаолиятлар*”га асосан, ташкилот ўзининг биологик активларидан олган, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларидан иборат заҳиралари дастлабки тан олишда йиғим пайтидаги сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қиймат бўйича баҳоланиши лозим. Ушбу қиймат мазкур бобни қўллаш мақсадида заҳираларнинг ўша санадаги таннархи ҳисобланади.

Таннархни баҳолаш бўйича усуллар

- 21.15 Ташкилот заҳиралар таннархини баҳолашда аниқроқ натижага эришиш учун меъёрий сарфлар, чакана нархлар ва сўнгги харид нархи бўйича ҳисобга олиш каби таннархни баҳолаш бўйича усуллардан фойдаланиши мумкин. Меъёрий сарфларда хом ашё ва материаллар, меҳнат, самарадорлик ва ишлаб чиқариш қувватидан фойдаланишнинг меъёрий даражаси ҳисобга олинади. Улар мунтазам таҳлил қилинади ва зарурат бўлса, жорий ҳолатни ҳисобга олган ҳолда қайта кўриб чиқилади. Чакана нархлар усулида таннарх ушбу заҳиранинг сотиш нархини ялпи маржанинг тегишли фоизига камайтириш йўли билан аниқланади.

Таннархни ҳисоблаш формулалари

- 21.16 Ташкилот одатда бир-бирининг ўрнини босмайдиган заҳиралар бирликларининг таннархини ҳамда ишлаб чиқарилган ва аниқ лойиҳалар учун ажратилган товарлар ва хизматларнинг таннархини уларга тегишли алоҳида сарфлар бўйича таннархни идентификациялаш усули билан аниқлайди. Таннархни идентификациялаш усули деганда алоҳида сарфларни заҳираларнинг идентификацияланган бирликларига олиб борилиши тушунилади. Бундай тартиб аниқ лойиҳа учун ажратилган заҳираларни ҳисобга олишда, улар сотиб олинган ёки ишлаб чиқарилган бўлишидан қатъий назар, ўринли ҳисобланади.
- 21.17 Ташкилот мазкур бобнинг 21.17-бандида кўрсатилган ҳолатлардан ташқари, заҳиралар таннархини “биринчи кирим, биринчи чиқим қилиниши” (ФИФО) усули

ёки ўртача тортилган қиймат формуласи орқали баҳолаши лозим. Ташкилот ўзи учун фойдаланиши ва характери жиҳатидан бир хил бўлган барча заҳиралар бўйича таннархни ҳисоблашнинг бир хил формуласидан фойдаланиши лозим. Характери ва фойдаланиши жиҳатидан турли хил бўлган заҳиралар учун таннархни ҳисоблашнинг турли формулаларидан фойдаланиш ўзини оқлаши мумкин. Мазкур МХМСда “сўнги кирим, биринчи чиқим қилиниши” (ЛИФО) усулини қўллашга рухсат этилмайди.

- 21.18 ФИФО формуласи биринчи харид қилинган ёки ишлаб чиқарилган заҳиралар биринчи бўлиб сотилиши ва ўз навбатида, давр охирида қолган заҳира бирликлари энг охирги харид қилинган ёки ишлаб чиқарилганини назарда тутати. Ўртача тортилган таннарх формуласида ҳар бир бирликнинг таннархи, худди шундай бирликларнинг давр бошига ўртача тортилган қиймати ва давр мобайнида харид қилинган ёки ишлаб чиқарилган худди шундай бирлик таннархининг ўртача тортилган қиймати бўйича аниқланади. Ўртача қиймат, ташкилот фаолиятининг ўзига хос хусусиятига қараб, даврий асосда ёки ҳар бир янги партия олинганда ҳисобланиши мумкин.

Заҳиралар қадрсизланиши

- 21.19 20.2–20.4-бандлар ташкилотдан ҳар бир **ҳисобот даври** охирига заҳиралар қадрсизланганлиги ёки йўқлигини баҳолаши яъни унинг баланс қиймати тўлиқ копланмаслигини (масалан, зарарланиш, муддати ўтиб қолганлиги ёки сотиш нархларидаги камайиш) баҳолашини талаб этади. Агар заҳиралар моддаси (ёки моддалар гуруҳи) қадрсизланса, ушбу бандлар ташкилотдан заҳирани яқунлаш ва сотиш сарфлари чегирилган сотиш нархида баҳолаши ва **қадрсизланишдан зарарни** тан олиши лозимлигини талаб этади. Ушбу бандлар шунингдек баъзи ҳолатларда қадрсизланишдан зарарни қайта тикланишини талаб этади.

Харажат сифатида тан олиш

- 21.20 Заҳиралар сотилганда, ташкилот ушбу заҳираларни баланс қийматини тегишли **тушум** тан олинадиган даврда харажат сифатида тан олиши лозим.
- 21.21 Баъзи заҳираларнинг қиймати бошқа активлар қийматида, масалан, ташкилотнинг ўзида яратилган асосий воситанинг компоненти сифатида ҳисобга олинishi мумкин. Шу тарзда бошқа активга киритиладиган заҳиралар кейинчалик шундай активга оид мазкур МХМСнинг тегишли бобида мувофиқ ҳисобга олинади.

Маълумотларни ёритиб бериш

- 21.22 Ташкилот қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:
- (а) заҳираларни баҳолаш учун қабул қилинган **ҳисоб сиёсати**, жумладан, қўлланган таннархни ҳисоблаш формуласи;
  - (б) заҳираларнинг жами баланс қиймати ва ташкилот учун ўринли таснифланган баланс қиймати;
  - (в) даври мобайнида харажат сифатида тан олинадиган заҳиралар суммаси;
  - (г) 20-боб “*Активларнинг қадрсизланиши*”га мувофиқ фойда ёки зарарда тан олинган ёки қайта тикланган қадрсизланишдан зарарлар; ва
  - (д) **мажбуриятлар** таъминоти сифатида гаровга қўйилган заҳираларнинг жами баланс қиймати.

22-боб. Ижара

Қўллаш доираси

- 22.1 Мазкур боб қуйидагилардан ташқари **ижаранинг** барча турларини ҳисобга олиш тартибини қамраб олади:
- (а) фойдали қазилмалар, нефть, табиий газ ва шунга ўхшаш қайта тикланмайдиган ресурсларни қидириш ёки улардан фойдаланишга оид ижара шартномалари (36-боб “*Махсус фаолиятлар*”га қаранг);
  - (б) кинофильмлар, видеоёзувлар, пьесалар, қўлёзмалар, патентлар ва муаллифлик ҳуқуқлари каби объектлар учун лицензия келишувлари (16-боб “*Гудвилдан ташқари номоддий активлар*”га қаранг);
  - (в) инвестиция кўчмас мулки сифатида ҳисобга олинган ижарачи томонидан тутиб турилган кўчмас мулкни **баҳолаш** ва **оператив ижара** шартномаси бўйича ижарага берувчи томонидан тақдим этилган **инвестиция кўчмас мулкни** баҳолаш (15-боб “*Инвестиция кўчмас мулки*”);
  - (г) **молиявий ижара** шартномаси бўйича ижарачи томонидан тутиб турилган **биологик активларни** баҳолаш ва оператив ижара шартномаси бўйича ижарага берувчи томонидан тақдим этилган биологик активлар (36-боб “*Махсус фаолиятлар*”га қаранг);
  - (д) ижара предмети бўлган **актив** нархининг ўзгаришига, валюта курсларининг ўзгаришига, ўзгарувчан бозор фоиз ставкаларига асосан ижара тўловларидаги ўзгаришларга ёки томонлардан бирининг шартнома шартларини бажармаслигига боғлиқ бўлмаган шартнома шартлари сабабли ижарага берувчи ёки ижарачига зарар етказиши мумкин бўлган ижара шартномалари (23.32(е)-бандга қаранг); ва
  - (е) зарар келтирувчи оператив ижара шартномалари.
- 22.2 Мазкур боб, гарчи бундай активларнинг ишлаши ижарага берувчидан уларни сақлаш билан боғлиқ муҳим хизматларни кўрсатишни талаб қилса ҳам, активдан фойдаланиш ҳуқуқини ўтказишни назарда тутадиган шартномаларга нисбатан қўлланади. Активлардан фойдаланиш ҳуқуқини шартноманинг бир томонидан бошқасига ўтказишни назарда тутмайдиган хизмат кўрсатиш шартномаларига нисбатан мазкур боб қўлланмайди.
- 22.3 Баъзи аутсорсинг келишувлар, муайян ҳажм учун ҳуқуқларни тақдим этиш бўйича телекоммуникация шартномалари ва “қабул қил ва тўловни амалга ошир” мазмунидаги шартномалар каби баъзи келишувлар юридик шакли бўйича ижара шартномаси ҳисобланмайди, лекин тўлов эвазига активлардан фойдаланиш ҳуқуқи ўтказишни назарда тутади. Бундай келишувлар моҳиятан активлар ижараси ҳисобланади ва улар мазкур бобга мувофиқ ҳисобга олиниши лозим.

Ижарани таснифлаш

- 22.4 Ижара активга эгалик қилиш билан боғлиқ амалдаги барча рисклар ва нафлар ўтказилишини назарда тутса, молиявий ижара сифатида таснифланади. Ижара активга эгалик қилиш билан боғлиқ амалдаги барча рисклар ва нафлар ўтказилишини назарда тутмаса, оператив ижара сифатида таснифланади.
- 22.5 Ижаранинг молиявий ижара ёки оператив ижара сифатида таснифланиши шартнома шаклига эмас, кўпроқ операция моҳиятига боғлиқ. Одатда ижаранинг молиявий ижара сифатида таснифланишига олиб келадиган алоҳида ёки биргаликдаги ҳолатларга мисоллар қуйида келтирилган:

- (а) ижара шартномаси ижара муддати охирида ижарачига активга бўлган мулк ҳукуқи ўтказилишини назарда тутди;
  - (б) ижарачи активни **хаққоний қийматидан** анча паст нархда сотиб олиш бўйича ижара муносабатлари бошланиш санасида амалга оширилиши асосланган тарзда кутиладиган опционга эга бўлади;
  - (в) ҳатто мулк ҳукуқи ўтказилмаган бўлса ҳам, ижара муддати активнинг иқтисодий хизмат муддатининг аҳамиятли қисмини ташкил қилади;
  - (г) ижара муносабатлари бошланиш санасига **минимал ижара тўловларининг дисконтланган қиймати** активнинг хаққоний қийматига деярли тенг бўлади; ва
  - (д) актив фақат ижарачи аҳамиятли модификацияларсиз ундан фойдаланиши мумкин бўлган ихтисослаштирилган характерга эга бўлади.
- 22.6 Шунингдек, қуйидаги ҳолатлар, алоҳида ёки биргаликда, ижаранинг молиявий ижара сифатида таснифланиши аломати бўлиши мумкин:
- (а) агар ижарачи ижара шартномасини муддатидан олдин бекор қилиш ҳукуқига эга бўлса, ижарага берувчининг ижара шартномасини бекор қилиш билан боғлиқ зарарлари ижарачи томонидан қопланади;
  - (б) ижара предмети бўлган активнинг **тугатиш қийматидаги** ўзгаришдан **бошқа фойда** ёки зарарлар ижарачига тегишли бўлади (масалан, ижара охирида сотишдан пул маблағлари келиб тушишининг аксарият қисмига тенг бўлган ижара тўловидан чегирма шаклида); ва
  - (в) ижарачи бозор қийматидан аҳамиятли даражада паст ижара тўлови билан иккинчи муддатга узайтириш имконига эга бўлади.
- 22.7 Мазкур бобнинг 22.5–22.6-бандларида кўрсатилган мисоллар ва аломатлар ҳар доим ҳам ягона хулоса чиқариш имконини бермайди. Бошқа омиллар активга эгалик қилиш билан боғлиқ амалдаги барча рисклар ва нафлар ўтказилмаслигини яққол кўрсатса, ижара оператив ижара сифатида таснифланади. Масалан, бундай ҳолат, актив бўйича эгалик ҳукуқи ижара охирида активнинг ўша пайтдаги хаққоний қийматига тенг бўлган ўзгарувчан тўлов эвазига ўтказилса ёки шартли ижара тўловлари назарда тутилган бўлиб, бунинг натижасида ижарачи амалдаги барча шундай рисклар ва нафларга эга бўлмаса, рўй бериши мумкин.
- 22.8 Ижарани таснифлаш ижара муносабатлари бошланиш санасида амалга оширилади ва агар ижарачи ва ижарага берувчи ижара шартномаси шартларини ўзгаритиришга (ижара шартномасини янгилашдан бошқа) келишмаган бўлса, ижарани таснифлаш ижара муддати мобайнида ўзгартирилмайди акс ҳолда ижарани таснифлаш қайта баҳоланиши лозим.

Ижарачиларнинг молиявий ҳисоботи - молиявий ижара

Дастлабки тан олиш

- 22.9 Ижара муддати бошланиш санасида ижарага берувчи **молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботида** молиявий ижара бўйича ўзининг фойдаланиш ҳукуқи ва жавобгарликларини активлар ва **мажбуриятлар** сифатида ижара предмети бўлган мулкнинг хаққоний қийматига тенг суммада ёки агар кичик бўлса, ижара муносабатлари бошланиш санасида аниқланадиган минимал ижара тўловларининг дисконтланган қийматида тан олиши лозим. Ижарачининг ҳар қандай дастлабки бевосита сарфлари (ижара шартномасини тайёрлаш ва тузиш жараёнига бевосита тегишли кўшимча сарфлар) актив сифатида тан олинадиган суммага қўшилади.

- 22.10 Минимал ижара тўловларининг дисконтланган қийматини **ижара шартномасида назарда тутилган фоиз ставкасидан** фойдаланиб ҳисоблаш лозим. Агар уни аниқлашнинг имкони бўлмаса, **ижарачининг қўшимча қарз маблағларини жалб қилиш ставкасидан** фойдаланилиши лозим.

Кейинги баҳолаш

- 22.11 Ижарачи минимал ижара тўловларини молиявий сарфлар ва сўндирилмаган мажбурият ўртасида **эффектив фоиз ставкаси усулини** қўллаган ҳолда тақсимлаши лозим (23.14–23.19-бандларга қаранг). Ижарачи молиявий сарфларни ижара муддати мобайнида ҳар бир даврга мажбуриятнинг қолдиғига ўзгармас даврий фоиз ставкасида амалга ошишига олиб келадиган тарзда тақсимлаши лозим. Ижарачи шартли ижара тўловларини улар юзага келган давр **харажатларига** олиб бориши лозим.
- 22.12 Ижарачи молиявий ижара бўйича олинган активни бундай актив бўйича мазкур МҲМСнинг тегишли бобига мувофиқ, масалан 14-боб “*Асосий воситалар*” ёки 16-боб “*Гудвилдан ташқари номоддий активлар*”, эскириш ҳисоблаши лозим. Агар ижарачи ижара муддати охиригача эгалик ҳуқуқини олмаса, актив ижара муддати ва унинг **фойдали хизмат муддатининг** қисқароғи мобайнида тўлиқ эскириш ҳисобланади. Ижарачи шунингдек ҳар **ҳисобот санасига** молиявий ижара бўйича олинган актив қадрсизланганлигини баҳолаши лозим (20-боб “*Активларнинг қадрсизланиши*”).

Маълумотларни ёритиб бериш

- 22.13 Ижарачи молиявий ижара бўйича қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:
- (а) **ҳисобот даври** охирига ҳар бир **актив синфи** учун соф **баланс қиймати**;
  - (б) қуйидаги даврларнинг ҳар бирига ҳисобот даври охиридаги келгуси минимал ижара тўловларининг жами:
    - (i) бир йилгача;
    - (ii) бир йилдан беш йилгача; ва
    - (iii) беш йилдан ортиқ.
  - (в) ижарачининг аҳамиятли ижара келишувлари, масалан, шартли ижара тўлови, ижарани янгилаш ёки сотиб олиш опционлари ва нархлар ўзгариши қоидалари, суб ижара ва ижара шартномасида белгиланган чекланишларнинг умумий тавсифи.
- 22.14 Шу билан бирга, ижарачи томонидан 14, 16, 20 ва 36-бобларга мувофиқ актив тўғрисида ёритиб бериладиган маълумотлар молиявий ижара бўйича олинган активлар учун қўлланади.

Ижарачиларнинг молиявий ҳисоботи - оператив ижара

Тан олиш ва баҳолаш

- 22.15 Ижарачи оператив ижара бўйича ижара тўловларини (бундан суғурта ва сақлаб туриш каби хизматлар учун сарфлар мустасно) тўғри чизикли усулда ижара муддати мобайнида харажат сифатида тан олиши лозим, бундан қуйидаги ҳолатлар мустасно:
- (а) хатто агар тўловлар бошқа асосда тўланса ҳам, бошқа тизимли асос фойдаланувчининг наф олиш даври характерини назарда тутса; ёки

- (б) ижарага берувчига тўловлар ижарага берувчининг кутилаётган инфляция сарфларининг ўсишини қоплаш учун кутилаётган асосий инфляцияга (эълон қилинган индекслар ва статистик маълумотларга асосланиб) мос равишда ўсиши учун тузилган бўлса.

Агар ижарачига тўловлар умумий инфляциядан ташқари омилар сабабли ўзгарса, мазкур банднинг (б) кичик бандидаги шарт бажарилмайди.

Маълумотларни ёритиб бериш

- 22.16 Ижарачи оператив ижара бўйича қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:
- (а) қуйидаги даврларнинг ҳар бирига муддатидан аввал бекор қилинмайдиган оператив ижара бўйича келгуси минимал ижара тўловларининг жами:
- (i) бир йилгача;
- (ii) бир йилдан беш йилгача; ва
- (iii) беш йилдан ортиқ.
- (б) харажат сифатида тан олинган ижара тўловлари; ва
- (в) ижарачининг аҳамиятли ижара келишувлари, масалан, шартли ижара тўлови, ижарани янгилаш ёки сотиб олиш опционлари ва нархлар ўзгариши қоидалари, суб ижара ва ижара шартномасида белгиланган чекланишларнинг умумий тавсифи.

Ижарага берувчиларнинг молиявий ҳисоботи - молиявий ижара

Дастлабки тан олиш ва баҳолаш

- 22.17 Ижарага берувчи молиявий ижарага оид активларни молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботида тан олиши ва уларни **ижарага соф инвестицияга** тенг суммада дебиторлик қарзи сифатида тақдим этиши лозим. Ижарага соф инвестиция бу ижарага берувчининг ижара шартномасида назарда тутилган фойз ставкасидан фойдаланиб дисконтланган **ижарага ялпи инвестициясидир**. Ижарага ялпи инвестиция қуйидагиларнинг жамланмасидир:
- (а) молиявий ижара шартномаси бўйича ижарага берувчи оладиган минимал ижара тўловлари; ва
- (б) ижарага берувчига тўланадиган кафолатланмаган тугатиш қиймати.
- 22.18 Молиявий ижара бўйича ишлаб чиқарувчи ёки дилер бўлган ижарага берувчилардан ташқари ижарага берувчилар томонидан дастлабки бевосита сарфлар (ижара шартномасини тайёрлаш ва тузиш жараёнига бевосита тегишли қўшимча сарфлар) молиявий ижаранинг бошланғич баҳосига киритилади ва ижара муддати давомида тан олинадиган **даромад** суммасини камайтиради.

Кейинги баҳолаш

- 22.19 Молиявий даромад **тан олиниши** молиявий ижарада ижарага берувчининг ижарага соф инвестицияси бўйича даромадлиликининг ўзгармас даврий нормасини акс эттирувчи график асосида амалга оширилиши лозим. Хизматлар сарфларини ўз ичига олмаган даврга тегишли ижара тўловлари асосий сумма ва ўзлаштирилмаган молиявий даромадни камайтириш учун ижарага ялпи инвестициядан чегирилади. Агар ижарага берувчининг ижарага ялпи инвестициясини ҳисоблашда фойдаланилган кафолатланмаган тугатиш қийматининг ҳисоб-китоблари аҳамиятли даражада ўзгарганлиги тўғрисида кўрсатма мавжуд бўлса, ижара

муддати давомида даромадларни тақсимлаш қайта кўриб чиқилади ва ҳисобланган суммаларни камайтириш дарҳол **фойда ёки зарар** таркибида тан олинади.

Ишлаб чиқарувчи ёки дилер бўлган ижарага берувчилар

- 22.20 Ишлаб чиқарувчилар ёки дилерлар кўпинча харидорларга активни сотиб олиш ёки ижарага олишни танлаш ҳуқуқини берадилар. Ишлаб чиқарувчилар ёки дилерлар томонидан активларнинг молиявий ижараси ижарага берувчида икки турдаги даромадни келтириб чиқаради:
- (а) қўлланадиган улгуржи ёки савдо чегирмаларини ҳисобга олган ҳолда активни одатдаги сотиш нархида бевосита сотишдан фойда ёки зарарга эквивалент бўлган фойда ёки зарар; ва
  - (б) ижара муддати мобайнида молиявий даромад.
- 22.21 Ижарага берувчи бўлган ишлаб чиқарувчи ёки дилер томонидан ижара муддати бошланиш санасида тан олинadиган сотишдан **тушум** активнинг ҳаққоний қиймати ёки агар камроқ бўлса, ижарага берувчига тўланиши лозим бўлган, бозордаги фоиз ставкасидан фойдаланган ҳолда минимал ижара тўловларининг дисконтланган қийматидан иборат. Ижара муддати бошланиш санасида тан олинadиган сотиш таннархи ижара предмети бўлган активнинг кафолатланмаган тугатиш қийматининг дисконтланган қиймати чегирилган ёки (агар фарқли бўлса) баланс қийматидан иборат. Сотишдан тушум ва сотиш таннархи ўртасидаги фарқ ташкилотнинг одатдаги сотиш бўйича сиёсатиға мувофиқ тан олинadиган сотишдан фойда ҳисобланади.
- 22.22 Агар сунъий равишда пасайтирилган фоиз ставкалари эълон қилинган бўлса, сотишдан фойда бозордаги фоиз ставкасидан фойдаланганда олинishi мумкин бўлган сумма билан чекланиши лозим. Ижарага берувчи бўлган ишлаб чиқарувчи ёки дилер ижара шартномасини тайёрлаш ва тузиш билан боғлиқ сарфлар сотишдан фойда тан олинган пайтда харажат сифатида тан олинishi лозим.

Маълумотларни ёритиб бериш

- 22.23 Ижарага берувчи молиявий ижара бўйича қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:
- (а) ҳисобот даври охиридаги ижарага ялпи инвестиция ва ҳисобот даври охиридаги олинadиган минимал ижара тўловларининг дисконтланган қиймати солиштирмаси. Шу билан бирга, ижарага берувчи қуйидаги даврларнинг ҳар бири учун ҳисобот даври охириға ижарага ялпи инвестиция ва олинadиган минимал ижара тўловларининг дисконтланган қийматини ёритиб бериши лозим:
    - (i) бир йилгача;
    - (ii) бир йилдан беш йилгача; ва
    - (iii) беш йилдан ортик.
  - (б) ўзлаштирилмаган молиявий даромад.
  - (в) ижарага берувчи фойдасига ҳисобланган кафолатланмаган тугатиш қиймати.
  - (г) умидсиз олинadиган минимал ижара тўловлари бўйича жамғарилган баҳоланадиган резерв.
  - (д) давр мобайнида даромад сифатида тан олинган шартли ижара тўловлари.

- (е) ижарага берувчининг аҳамиятли ижара келишувлари, масалан, шартли ижара тўлови, ижарани янгилаш ёки сотиб олиш опционлари ва нархлар ўзгариши қоидалари, суб ижара ва ижара шартномасида белгиланган чекланишларнинг умумий тавсифи.

Ижарага берувчиларнинг молиявий ҳисоботи - оператив ижара

Тан олиш ва баҳолаш

- 22.24 Ижарага берувчи **молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда** оператив ижара предмети бўлган активларни бундай активнинг характериға мувофиқ тақдим этиши лозим.
- 22.25 Ижарага берувчи оператив ижара бўйича ижара даромадини (бундан суғурта ва саклаб туриш каби хизматлар суммалари мустасно) тўғри чизиқли усулда ижара муддати мобайнида фойда ёки зарар таркибида тан олиши лозим, бундан қуйидаги ҳолатлар мустасно:
  - (а) хатто агар тўлов қабул қилиниши бошқа асосда бўлса ҳам, бошқа тизимли асос ижарачининг активдан наф олиш даври характериғи назарда тутса; ёки
  - (б) ижарага берувчига тўловлар ижарага берувчининг кутилаётган инфляция сарфларининг ўсишини қоплаш учун кутилаётган асосий инфляцияға (эълон қилинган индекслар ва статистик маълумотларға асосланиб) мос равишда ўсиши учун тузилган бўлса.

Агар ижарачига тўловлар умумий инфляциядан ташқари омилларға мувофиқ ўзгарса, мазкур банднинг (б) кичик бандидаги шарт бажарилмайди.

- 22.26 Ижарага берувчи ижарадан даромад олишда амалға оширилган сарфларни, шу жумладан **эскириш** суммасини харажат сифатида тан олиши лозим. Ижара предмети бўлган эскириш ҳисобланадиган активларға нисбатан қўлланадиган эскириш бўйича сиёсати ижарага берувчи айнан ўхшаш активларға нисбатан қабул қилган одатдаги эскириш сиёсатиға мувофиқ келиши лозим.
- 22.27 Ижарага берувчи оператив ижара шартномасини тайёрлаш ва тузиш чоғида амалға оширилган дастлабки бевосита сарфларни активнинг баланс қийматиға киритиши ва бундай сарфларни ижарадан даромадға нисбатан қўлланадиган асосдан фойдаланган ҳолда ижара муддати давомида харажат сифатида тан олиши лозим.
- 22.28 Ижара предмети бўлган актив қадирсизланганини аниқлаш учун ташкилот 20-боб “*Активларнинг қадирсизланиши*”ни қўллаши лозим.
- 22.29 Ишлаб чиқарувчи ёки дилер бўлган ижарага берувчи оператив ижара шартномасини тузиш чоғида сотишдан фойдани тан олмайди, чунки бундай шартнома сотиш эквиваленти ҳисобланмайди.

Маълумотларни ёритиб бериш

- 22.30 Ижарага берувчи оператив ижара бўйича қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:
  - (а) қуйидаги даврларнинг ҳар бириға муддатидан аввал бекор қилинмайдиган оператив ижара бўйича келгуси минимал ижара тўловлари:
    - (i) бир йилгача;
    - (ii) бир йилдан беш йилгача; ва
    - (iii) беш йилдан ортиқ.
  - (б) даромад сифатида тан олинган шартли ижара тўловлари; ва

- (в) ижарага берувчининг аҳамиятли ижара келишувлари, масалан, шартли ижара тўлови, ижарани янгилаш ёки сотиб олиш опционлари ва нархлар ўзгариши қоидалари, ижара шартномасида белгиланган чекланишларнинг умумий тавсифи.

22.31 Шу билан бирга, ижарачи томонидан 14, 16, 20 ва 36-бобларга мувофиқ актив тўғрисида ёритиб бериладиган маълумотлар оператив ижара бўйича олинган активлар учун қўлланади.

Қайта ижарага олиш шарти билан сотиш операциялари

22.32 Қайта ижарага олиш шарти билан сотиш операцияси активни сотишни ва айнан шу активни қайта ижарага олишни назарда тутди. Ижара тўлови ва сотиш нархи одатда ўзаро боғлиқ бўлади чунки улар комплекс келишилади. Қайта ижарага олиш шарти билан сотиш операциясини ҳисобга олиш тартиби ижара турига боғлиқ бўлади.

Молиявий ижарага олиб келадиган қайта ижарага олиш шарти билан сотиш операцияси

22.33 Агар қайта ижарага олиш шарти билан сотиш операцияси молиявий ижарага олиб келса, сотувчи-ижарачи сотишдан пул маблағлари тушишини унинг баланс қийматидан ортик қисмини дарҳол даромад тарзида тан олмаслиги лозим. Бунинг ўрнига, сотувчи-ижарачи бундай ошган суммани кечиктириши ва ижара муддати давомида амортизация қилиши лозим.

Оператив ижарага олиб келадиган қайта ижарага олиш шарти билан сотиш операцияси

22.34 Агар қайта ижарага олиш шарти билан сотиш операцияси оператив ижарага олиб келса ва операция ҳаққоний қийматда амалга оширилиши аниқ бўлса, сотувчи-ижарачи ҳар қандай фойда ёки зарарни дарҳол тан олиши лозим. Агар сотув нархи ҳаққоний қийматдан паст бўлса, сотувчи-ижарачи агар бозор нархидан паст бўлган келгуси ижара тўловлари орқали зарар қопланмаса, ҳар қандай фойда ёки зарарни тан олиши лозим. Акс ҳолда, сотувчи - ижарачи бундай зарарни кечиктириши ва актив фойдаланилиши кутилаётган давр мобайнида ижара тўловларига мутаносиб тарзда амортизация қилиши лозим. Агар сотув нархи ҳаққоний қийматдан юқори бўлса, сотувчи-ижарачи ҳаққоний қийматдан ошган суммани кечиктириши ва актив фойдаланилиши кутилаётган давр мобайнида амортизация қилиши лозим.

Маълумотларни ёритиб бериш

22.35 Қайта ижарага олиш шарти билан сотиш операцияси бўйича маълумотларни ёритиб бериш талаблари ижарачилар ва ижарага берувчиларга тенг қўлланади. Аҳамиятли ижара шартномаларининг талаб этилган тавсифи ўз ичига шартноманинг алоҳида ёки ноодатий шартлари тавсифи ёки қайта ижарага олиш шарти билан сотиш операциясининг шартларини олади.

23-боб. Молиявий инструментлар

Қўллаш доираси

- 23.1 Мазкур боб қуйидагиларни инобатга олган ҳолда **молиявий инструментларни (молиявий активлар ва молиявий мажбуриятлар)** тан олиш, тан олишни бекор қилиш, баҳолаш ва ёритиб беришни белгилайди:
- (а) асосий молиявий инструментлар (23.2-23.31-бандларга қаранг);
  - (б) бошқа молиявий инструментлар (23.32-23.55-бандларга қаранг);
  - (в) асосий ва бошқа молиявий инструментларни ёритиб бериш бўйича талаблар (23.56-23.65-бандларга қаранг).

Асосий молиявий инструментлар

- 23.2 Молиявий инструмент - бу бир ташкилотда молиявий актив ва бошқа ташкилотда молиявий мажбурият ёки улушли инструмент юзага келишига олиб келадиган шартнома.
- 23.3 Барча асосий молиявий инструментлар учун амортизацияланган қиймат модели қўлланиши лозим. Бундан **очик бозорда савдо қилинадиган ёки хаққоний қиймати** ишончли баҳоланиши мумкин бўлган конвертацияланмайдиган имтиёзли акцияларга ва қайтариб сотиш ҳуқуқини бермайдиган оддий акциялар ёки имтиёзли акцияларга инвестициялар мустасно.
- 23.4 Асосий молиявий инструментлар мазкур бобнинг 23.7-банддаги шартларни қаноатлантирадиган инструментлардир. Одатда ушбу шартларни қаноатлантирадиган молиявий инструментларга мисоллар қуйидагиларни ўз ичига олади:
- (а) **пул маблағлари;**
  - (б) ташкилот омонатчи ҳисобланадиган талаб қилиб олингунча ва муддатли омонатлар, масалан, банк ҳисобварақлари;
  - (в) эгаликдаги тижорат векселлари;
  - (г) савдо дебиторлик ва кредиторлик қарзлари, олинадиган ёки тўланадиган векселлар;
  - (д) облигациялар ва ўхшаш қарз инструментлари;
  - (е) конвертацияланмайдиган имтиёзли акциялар ва қайтариб сотиш ҳуқуқини бермайдиган оддий акциялар ёки имтиёзли акциялар; ва
  - (ё) агар мажбурият пул маблағлари билан сўндирилмайдиган бўлса, қарз олиш бўйича шартномавий мажбурият.
- 23.5 Одатда мазкур бобнинг 23.7-банддаги шартларни қаноатлантирмайдиган ва шунинг учун бошқа молиявий инструментлар қўллаш доирасида бўлган молиявий инструментларга мисоллар қуйидагиларни ўз ичига олади:
- (а) ипотека мажбуриятлари билан таъминланадиган облигациялар каби активлар билан таъминланган қимматли қоғозлар ва қайта сотиб олиш шартномалари (РЕПО) ва қарз инструментларининг секюризацияланган пакетлари;
  - (б) пул маблағлари билан сўндириладиган ёки бошқа молиявий инструментга айрибошланадиган опционлар, ҳуқуқлар, варрантлар, фьючерс шартномалар, форвард шартномалар ва фоиз ставкаси своплари;

- (в) мазкур бобнинг 23.42-23.55 бандларидаги талабларга мувофиқ **хежлаш инструментлари** сифатида ҳисобга олинadиган ва белгиланган молиявий инструментлар;
  - (г) бошқа ташкилотга қарз бериш бўйича шартномавий мажбурият; ва
  - (д) агар шартномавий мажбурият пул маблағлари билан сўндириладиган бўлса, қарз олиш бўйича шартномавий мажбурият.
- 23.6 Мазкур бобнинг 23.2-23.31 бандлари 23.7-банддаги шартларни қаноатлантирадиган барча молиявий инструментларга нисбатан қўлланади, бундан қуйидагилар мустансо:
- (а) 10-боб “*Консолидациялашган ва алоҳида молиявий ҳисобот*”, 18-боб “*Таъсир остидаги ташкилотларга инвестициялар*” ёки 19-боб “*Биргаликдаги фаолият бўйича келишувлар*”га мувофиқ ҳисобга олинadиган **шўъба ташкилотлар, таъсир остидаги ташкилотлар ва биргаликдаги фаолият бўйича келишувларга** инвестициялар.
  - (б) ташкилотнинг ўз хусусий капитали таърифини қаноатлантирадиган молиявий инструментлар, шу жумладан ташкилот томонидан чиқарилган **таркибли молиявий инструментларнинг** хусусий капитал компоненти (25-боб “*Мажбуриятлар ва хусусий капитал*”га қаранг).
  - (в) 22-боб “*Ижара*” ёки мазкур бобнинг 23.32(д)-банди қўлланадиган **ижара**. Лекин, мазкур бобнинг 23.26-23.31 бандларидаги **тан олишни бекор қилиш** талаблари ижарага берувчи томонидан тан олинган ижара бўйича дебитор қарздорликларнинг ва ижарачи томонидан тан олинган ижара бўйича кредиторлик қарзларнинг тан олинишини бекор қилишга нисбатан қўлланади ҳамда мазкур бобнинг 23.20-23.25-бандларидаги қадрсизланиш бўйича талаблар ижарага берувчи томонидан тан олинган ижара бўйича дебиторлик қарзларига нисбатан қўлланади.
  - (г) **ходимлар даромадлари** дастури асосида юзага келадиган иш берувчиларнинг 31-боб “*Ходимларнинг даромадлари*” қўлланадиган ҳуқуқлари ва мажбуриятлари.
  - (д) 30-боб “*Акцияга асосланган тўлов*” қўлланадиган **акцияга асосланган тўлов операциялари** асосидаги молиявий инструментлар, шартномалар ва мажбуриятлар.
  - (е) 26-боб “*Баҳоланган мажбуриятлар ва шартли ҳодисалар*”га мувофиқ ҳисобга олинadиган қопланадиган **активлар** (26.9-бандга қаранг).
- 23.7 Ташкилот мазкур бобга мувофиқ қуйидаги молиявий инструментларни асосий молиявий инструментлар сифатида ҳисобга олиши лозим:
- (а) пул маблағлари;
  - (б) мазкур бобнинг 23.8-бандидаги шартларни қаноатлантирадиган қарз инструментлари (масалан, дебиторлик ва кредиторлик қарзлари, вексел бўйича дебиторлик ва кредиторлик қарзлари ва олинган ёки берилган қарз бўйича дебиторлик ва кредиторлик қарзлари);
  - (в) қуйидаги шартлардаги қарз олиш бўйича шартномавий мажбурият:
    - (i) пул маблағлари билан соф асосда ҳисоб-китоб қилиш имконияти бўлмаган; ва
    - (ii) шартномавий мажбурият бажарилишида мазкур бобнинг 23.8-бандидаги шартлар қаноатлантирилиши кутиладиган.

- (г) конвертацияланмайдиган имтиёзли акцияларга ва қайтариб сотиш ҳуқуқини бермайдиган **оддий акциялар** ёки имтиёзли акцияларга инвестициялар.
- 23.8 Қуйидаги (а)–(г)-бандлардаги шартларни барчасини қаноатлантирадиган қарз инструменти мазкур бобга мувофиқ ҳисобга олиниши лозим:
- (а) қарз инструменти белгиланган валютада баҳоланган инструмент эгасига (қарз берувчи/кредитор) даромадлар:
- (i) қатъий белгиланган сумма бўлса;
  - (ii) инструмент амал қилиш муддати мобайнида қатъий белгиланган ставкадаги даромад шаклида бўлса;
  - (iii) инструментнинг амал қилиш муддати давомида ягона котировка асосида ёки қузатилиши мумкин бўлган фоиз ставкасига (масалан LIBOR) тенг бўлган ўзгарувчан ставкали даромад шаклида бўлса; ёки
  - (iv) қатъий ва ўзгарувчан ставка ижобий бўлиш шarti билан бундай қатъий ва ўзгарувчан ставкаларнинг баъзи комбинациялари (масалан, ижобий қатъий ставка ва салбий ўзгарувчан ставкага эга бўлган фоиз ставкаси бу мезонга жавоб бермайди).
- Қатъий ва ўзгарувчан ставкали даромадлар учун фоизлар кўриб чиқиладиган давр учун фоиз ставкасини худди шу давр учун тўланмаган асосий қарз қолдиғига кўпайтириш орқали ҳисобланади.
- (б) шартлари эгасига (қарз берувчи/кредитор) жорий ёки олдинги даврлар учун ҳисобланган асосий қарз ва фоизларни йўқотишига олиб келиши мумкин бўлган ҳеч қандай шартномавий қоидалар мавжуд эмас. Қарз воситасининг бошқа қарз воситаларига субординацияси бундай шартнома шартларига мисол бўла олмайди.
- (в) эмитентга (қарз олувчига) қарз воситасини олдиндан тўлашига рухсат бериш ёки талаб қилиш ёки эгасидан (қарз берувчидан/кредитордан) уни муддатидан олдин эмитентга қайтаришга (яъни тўлашни талаб қилишга) рухсат берадиган ёки талаб қиладиган шартнома қоидалари қуйидиги ҳимоялаш мақсадидаги ходисалардан ташқари келгусидаги ходисаларга боғлиқ бўлмайди:
- (i) эгаси эмитент ёки инструмент кредит рискининг ўзгаришига (масалан, дефолт, кредит даражасини пасайтириш ёки қарз бўйича ковенантларни бузиш) ёки эмитентнинг **назоратидаги** ўзгаришга қарши бўлган ходисалар; ёки
  - (ii) эгаси ёки эмитент тегишли солиқ ёки қонунчиликдаги ўзгаришларга қарши бўлган ходисалар.
- (г) (а)-бандида кўрсатилган ўзгарувчан даромад ставкаси бўйича шартнома қоидалари ва (в)-бандида кўрсатилган муддатидан олдин тўлаш қоидаларидан ташқари шартли даромад ёки қайтариб олиш шarti бўйича қоидалар мавжуд эмас.
- 23.9 Мазкур бобнинг 23.8-банддаги меъзонларни одатда қаноатлантирадиган молиявий инструментларга мисоллар қуйидагиларни ўз ичига олади:
- (а) савдо дебиторлик ва кредиторлик қарзлари, олинмайдиган ёки тўланмайдиган векселлар, банклар ва бошқа учинчи шахслардан олинган қарзлар.

- (б) чет эл валютасидаги кредиторлик қарзлари. Лекин, айрибошлаш курси ўзгариши туфайли кредиторлик қарзидаги ўзгариш 33.8-бандда талаб этилганидек, **фойда ёки зарарда** тан олинади.
  - (в) талаб қилиш асосида сўндириладиган шўъба ёки таъсир остидаги ташкилотдан олинган ёки уларга берилган қарзлар.
  - (г) агар эмитент фоиз ёки асосий қарз тўлови бўйича дефолтга учраса, дархол тўланиши лозим бўлган қарз инструменти (бундай шарт 23.8-банддаги шартлар бузилишига олиб келмайди).
- 23.10 Мазкур бобнинг 23.8-бандидаги меъзонларга жавоб бермайдиган (ва шунинг учун бошқа молиявий инструментлар доирасида бўлган) молиявий инструментларга мисоллар қуйидагиларни ўз ичига олади:
- (а) бошқа ташкилотнинг улушли инструментларига инвестиция, бундан конвертацияланмайдиган имтиёзли акцияларга ва қайтариб сотиш ҳуқуқини бермайдиган оддий акциялар ёки имтиёзли акцияларга инвестициялар мустансо (23.7(г)-бандга қаранг);
  - (б) ижобий ёки манфий пул оқимларига эга бўлган фоиз ставкаси свопи ёки пул маблағлари билан ҳисоб-китоб қилиниши мумкин бўлган ва амалга оширилган тақдирда, ижобий ёки салбий пул оқимлари келтириб чиқариши мумкин бўлган товар ёки молиявий инструментни сотиб олиш бўйича форвард битими, чунки бундай своп ва форвард шартномалари 23.8(а)-бандида белгиланган талабларга жавоб бермайди;
  - (в) опционлар ва форвард шартномалари, чунки эгасига тегишли даромадлар қатъий белгиланмаган ва мазкур бобнинг 23.9(а)-бандидаги шарт бажарилмайди; ва
  - (г) конвертацияланадиган қарзга инвестициялар, чунки эгасига тегишли даромад фақат бозор фоиз ставкаси ҳисобига ўзгариши ўрнига эмитентнинг ўз акциялари нархида боғлиқ тарзда ўзгариши мумкин.

Молиявий активлар ва молиявий мажбуриятларни дастлабки тан олиш

- 23.11 Ташкилот молиявий активни ёки молиявий мажбуриятни фақат ташкилот инструмент бўйича шартнома қоидалари бўйича унинг бир томони бўлганда тан олиши лозим.

Дастлабки баҳолаш

- 23.12 Молиявий актив ёки молиявий мажбурият дастлабки тан олишда, агар келишув ташкилот учун (молиявий мажбурият учун) ёки контрагент учун (молиявий актив учун) молиялаштириш операцияси бўлишини назарда тутмаса, ташкилот уни операция нархи (шу жумладан, операция бўйича сарфлар бундан фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қиймат бўйича баҳоланадиган молиявий активлар ва мажбуриятларни дастлабки баҳолаш мустасно) бўйича баҳолаши лозим. Агар тўлов одатдаги фаолият шартларидан ташқари кечиктирилса, масалан, харидорга товарларни сотиш учун фоизсиз кредит тақдим этилса ёки бозор ставкасига тенг бўлмаган фоиз ставкаси бўйича (масалан, ходимга берилган фоизсиз ёки бозор фоиз ставкасидан паст ставкада қарз берилса) молиялаштирилса, келишув молиялаштириш операциясини назарда тутади. Агар келишув молиялаштириш операциясини назарда тутса, ташкилот молиявий актив ёки молиявий мажбуриятни келгуси тўловларнинг дастлабки тан олишда аниқланадиган ўхшаш қарз инструменти учун бозор фоиз ставкасида дисконтланган қийматда баҳолаши лозим.

Мисоллар—молиявий активлар

- 1 Бошқа ташкилотга берилган узоқ муддатли қарз бўйича дебиторлик қарзи ушбу ташкилотдан олинган пул маблағларининг (шу жумладан фоиз тўловлари ва асосий қарзни қайтариш) дисконтланган қиймати бўйича тан олинади.
- 2 Харидорга қисқа муддатли кредитга сотилган товарлар бўйича, дебиторлик қарзи, одатда, ҳисобварақ-фактура нархи бўлган ушбу ташкилотдан олинган пул маблағларининг дисконтланмаган суммаси бўйича тан олинади.
- 3 Харидорга икки йиллик фоизсиз кредит асосида сотилган товар учун дебиторлик қарзи ушбу товар учун пул маблағлари билан дарҳол тўланиши мумкин бўлган эквивалент нарх бўйича тан олинади. Агар бундай эквивалент нарх номаълум бўлса, у шунга ўхшаш дебиторлик қарзи учун амалдаги бозор фоиз ставкаларидан фойдаланган ҳолда дисконтланган пул маблағларининг дисконтланган қиймати сифатида баҳоланиши мумкин.
- 4 Бошқа ташкилотнинг оддий акцияларини пул маблағларига сотиб олишда инвестициялар акцияларни сотиб олиш учун тўланган пул миқдори бўйича тан олинади.

Мисоллар—молиявий мажбуриятлар

- 1 Банкдан олинган кредит бўйича кредиторлик қарзи дастлаб банкка тўланиши лозим бўлган (масалан, фоиз тўловлари ва асосий қарзни қайтариш) пул маблағларининг дисконтланган қиймати бўйича тан олинади.
- 2 Етказиб берувчидан қисқа муддатли кредит бўйича сотиб олинган товарлар учун кредиторлик қарзи, одатда, ҳисобварақ-фактура нархи бўлган етказиб берувчига тўланган сумманинг дисконтланмаган қийматида тан олинади.

Кейинги баҳолаш

23.13 Ҳар бир **ҳисобот даври** охирида ташкилот молиявий инструментларни ташкилот томонидан сотишда ёки бошқача тарзда ҳисобдан чиқаришда амалга оширилиши мумкин бўлган операция бўйича сарфлар суммасини чегирмаган ҳолда қуйидагича баҳолаши лозим:

- (а) 23.7(б)-банддаги меъзонларга жавоб берадиган қарз инструментлари **эфектив фоиз ставкаси** усулидан фойдаланиб **амортизацияланган қийматда** баҳоланиши лозим. 23.14–23.19-бандлар эфектив фоиз ставкаси усулидан фойдаланиб амортизацияланган қийматни аниқлаш бўйича кўрсатма беради. Жорий активлар ёки жорий мажбуриятлар сифатида таснифланган қарз инструментлари агар келишув молиялаштириш операциясини назарда тутмаса (23.12-бандга қаранг), тўланиши ёки олиниши кутилаётган (яъни қадрсизланиш чегирилган ҳолда 23.20–23.25-бандларга қаранг) пул маблағлари ёки бошқа товоннинг дисконтланмаган қийматида баҳоланиши лозим.

- (б) 23.7(в)-бандидаги шартларга жавоб берадиган қарз олиш бўйича шартномавий мажбуриятлар қадрсизланиш суммаси чегирилган бошланғич қиймат бўйича (баъзан нолга тенг) баҳоланиши лозим.
- (в) конвертацияланмайдиган имтиёзли акцияларга ва қайтариб сотиш ҳуқуқини бермайдиган оддий акциялар ёки имтиёзли акцияларга инвестициялар қуйидагича баҳоланиши лозим (ҳаққоний қиймат бўйича кўрсатма 24-боб “*Ҳаққоний қийматни баҳолаш*”да келтирилган):
  - (i) агар акциялар очик бозорда савдо қилинадиган бўлса ёки уларнинг ҳаққоний қиймати ишончли тарзда баҳоланиши мумкин бўлса, инвестиция ҳаққоний қийматдаги ўзгаришлари фойда ёки зарарда тан олинадиган ҳаққоний қийматда баҳоланиши лозим; ва
  - (ii) бошқа барча инвестициялар қадрсизланиш суммаси чегирилган бошланғич қийматда баҳоланиши лозим.

Қадрсизланиш ёки ундирилмаслик ҳолати (а), (б) ва (в)(ii)-бандлардаги молиявий активлар учун баҳоланиши лозим. Молиявий активларнинг қадрсизланиши бўйича 23.20–23.25-бандларда кўрсатмалар берилган.

Амортизацияланган қиймат ва эффектив фоиз ставкаси усули

23.14 **Хар ҳисобот санасига молиявий актив ёки молиявий мажбуриятнинг амортизацияланган қиймати** қуйидаги миқдорларнинг соф суммасига тенг:

- (а) молиявий актив ёки молиявий мажбуриятнинг дастлабки тан олишда баҳоланган суммаси;
- (б) минус асосий сумманинг хар қандай қайтарилиши;
- (в) плюс ёки минус эффектив фоиз ставкаси усулидан фойдаланган ҳолда дастлабки тан олиш ва сўндириш суммаси ўртасидаги хар қандай фарқнинг жамғарилган **амортизацияси**;
- (г) минус, молиявий актив ҳолатида, қадрсизланиш ёки ундирилмаслик ҳолати бўйича (бевосита ёки баҳоланадиган резервлар сечидан фойдаланиш орқали) хар қандай камайтиришлар.

Белгиланган фоиз ставкасига эга бўмаган, молиялаштириш операциясини назарда тутадиган келишувга боғлиқ бўлмаган ва жорий актив ёки жорий мажбурият сифатида таснифланган молиявий активлар ва молиявий мажбуриятлар дастлаб мазкур бобнинг 23.12-бандига мувофиқ дисконтланмаган қийматда баҳоланади. Натижада, (в) кичик банд уларга нисбатан қўлланмайди.

23.15 **Эффектив фоиз ставкаси усули** бу молиявий актив ёки молиявий мажбуриятнинг (ёки молиявий активлар ёки молиявий мажбуриятларнинг гуруҳи) амортизацияланган қийматини ҳисоблаш ва фоиз **даромади** ёки фоиз **харажати**ни тегишли давр мобайнида тақсимлаш усули ҳисобланади. Эффектив фоиз ставкаси бу кутилаётган келгуси пул маблағлари тўлови ёки пул маблағлари тушишини молиявий инструментнинг кутилаётган амал қилиш муддати давомида ёки ўринли бўлса, молиявий актив ёки молиявий мажбуриятнинг соф **баланс қийматигача** аниқ дисконтлайдиган ставка. Эффектив фоиз ставкаси дастлабки тан олишда молиявий актив ёки молиявий мажбуриятнинг баланс қиймати асосида аниқланади. Эффектив фоиз ставкаси усули бўйича:

- (а) молиявий активнинг (мажбуриятнинг) амортизация сарфи бу эффектив фоиз ставкасида дисконтланган келгуси пул маблағлари тушишлари (тўловлари) дисконтланган қийматидир; ва

- (б) давр учун фоиз харажати (даромади) давр бошидаги молиявий мажбурият (актив) баланс қийматининг давр учун эффектив фоиз ставкасига кўпайтмасига тенг.
- 23.16 Эффектив фоиз ставкасини ҳисоблашда ташкилот молиявий инструментнинг барча шартнома шартларини (масалан, олдиндан тўлов ҳуқуқлари, сотиб олиш опционли ва шунга ўхшаш опционлар) ва юзага келган мавжуд кредит зарарларини ҳисобга олган ҳолда пул оқимларини ҳисоблаши лозим, лекин ташкилот юзага келмаган келгуси кредит зарарларини ҳисобга олмаслиги лозим.
- 23.17 Эффектив фоиз ставкани ҳисоблашда ташкилот куйидаги ҳоллардан ташқари ҳар қандай тегишли комиссия ҳақлари, тўланган ёки олинган молиявий сарфлар, операция бўйича сарфлар ва бошқа мукофот ёки дисконтларни инструментнинг кутилаётган амал қилиш муддати давомида амортизация қилиши лозим. Агар комиссия ҳақлари, тўланган ёки олинган молиявий тўловлар, операция бўйича сарфлар, мукофотлар ёки дисконтлар қисқа даврга тегишли бўлса, ташкилот ушбу қисқа даврдан фойдаланиши лозим. Бундай ҳолат, агар комиссия ҳақлари, тўланган ёки олинган молиявий тўловлар, операция бўйича сарфлар, мукофотлар ёки дисконтларга тегишли бўлган ўзгарувчи инструментнинг кутилаётган сўнидириш муддати тугашидан олдин бозор ставкалари бўйича қайта баҳоланганда юзага келади. Бундай ҳолатда ўринли амортизация даври бу шундай кейинги қайта баҳоланган санасидир.
- 23.18 Ўзгарувчан ставкали молиявий активлар ва ўзгарувчан ставкали молиявий мажбуриятлар учун бозор фоиз ставкаларидаги ўзгаришларни акс эттириш учун пул оқимларини даврий қайта баҳоланган эффектив фоиз ставкасини ўзгартиради. Агар ўзгарувчан ставкали молиявий актив ёки молиявий мажбурият дастлаб сўнидириш муддатида олинадиган ёки тўланадиган асосий суммага тенг суммада дастлаб тан олинса, келгуси фоиз тўловларини қайта баҳоланган актив ёки мажбуриятнинг баланс қийматига аҳамиятли таъсир кўрсатмайди.
- 23.19 Агар ташкилот ўзининг пул маблағлари тўловлари ёки пул маблағлари тушишларини қайта кўриб чиқса, ташкилот ҳақиқий ва қайта баҳоланган пул оқимларини акс эттириш учун молиявий актив ёки молиявий мажбурият (ёки молиявий инструментлар гуруҳи) баланс қийматига тузатиш киритиши лозим. Ташкилот молиявий инструментнинг дастлабки эффектив фоиз ставкаси бўйича баҳоланган келгуси пул оқимларининг дисконтланган қийматини ҳисоблаб, баланс қийматини қайта ҳисоблаши лозим. Ташкилот бундай тузатишни қайта кўриб чиқиш санасида фойда ёки зарар таркибида даромад ёки харажат сифатида тан олиши лозим.

Эффектив фоиз ставкаси усулидан фойдаланиб беш йиллик қарз учун амортизацияланган қийматни аниқлаш бўйича мисол

20X0 йил 1 январда, ташкилот 50 п.б.га тенг операция бўйича сарфни амалга оширган ҳолда 900 п.б.га облигация харид қилган.^(а) 40 п.б.га тенг фоиз келгуси беш йил давомида (20X0 йил 31 декабр–20X4 йил 31 декабр) ҳар йилнинг охирида йиллик асосда олинади. Мазкур облигация 1100 п.б.га тенг номинал қийматга эга ва 20X4 йил 31 декабрда сўнидирилиши лозим.

Йил	Давр бошига баланс қиймати	Фоиз даромади 6.9584%*	Пул оқими	Давр охирига баланс қиймати
-----	----------------------------	------------------------	-----------	-----------------------------

Эффектив фоиз ставкаси усулидан фойдаланиб беш йиллик қарз учун амортизацияланган қийматни аниқлаш бўйича мисол

	п.б.	п.б.	п.б.	п.б.
20X0	950,00	66,11	(40,00)	976,11
20X1	976,11	67,92	(40,00)	1 004,03
20X2	1 004,03	69,86	(40,00)	1 033,89
20X3	1 033,89	71,94	(40,00)	1 065,83
20X4	1 065,83	74,17	(40,00)	1 100,00
			(1 100,00)	—

* 6.9584 фоизга тенг эффектив фоиз ставкаси облигация бўйича кутилаётган пул оқимларини унинг дастлабки баланс қийматида дисконтлайдиган ставка ҳисобланади:

$$40 \div (1.069584)^1 + 40 \div (1.069584)^2 + 40 \div (1.069584)^3 + 40 \div (1.069584)^4 + 1,140 \div (1.069584)^5 = 950$$

(а) Мазкур МХМСда, монетар моддалар “пул бирликлари” (п.б.) билан белгиланади.

Бошланғич қийматда ёки амортизацияланган қийматда баҳоланадиган молиявий активларнинг қадрсизланиши

Тан олиш

- 23.20 Ҳар бир ҳисобот даврининг охирида ташкилот бошланғич қийматда ёки амортизацияланган қийматда баҳоланадиган молиявий активлар бўйича қадрсизланишнинг ҳолис далили мавжуд ёки мавжуд эмаслигини баҳолаши лозим. Агар қадрсизланишнинг ҳолис далили мавжуд бўлса, ташкилот қадрсизланишдан зарарни дархол фойда ёки зарар таркибида тан олиши лозим.
- 23.21 Молиявий актив ёки активлар гуруҳи қадрсизлангани бўйича ҳолис далил ўз ичига қуйидаги зарар келтирувчи ҳодисалар тўғрисида актив эгасини эътиборини тортадиган кузатиладиган ахборотни олади:
- (а) эмитент ёки қарздорнинг молиявий жиҳатдан аҳамиятли қийинчилиги;
  - (б) шартнома шарти бузилиши, масалан, фоиз ёки асосий сумма тўловларини муддати ўтиши ёки бажарилмаслиги;
  - (в) кредитор томонидан - қарз олувчининг молиявий қийинчиликлари билан боғлиқ иқтисодий ёки ҳуқуқий сабабларга кўра - қарздорга кредитор акс холда инобатга олмайдиган шартнома қоидаларидан воз кечиш учун рухсат бериши;
  - (г) қарздорнинг банкротликка учраши ёки бошқача тарзда молиявий қайта ташкил қилиш эҳтимоли мавжудлиги; ёки
  - (д) бундай активлар дастлабки тан олинганидан бери молиявий активлар гуруҳи бўйича кутилаётган келгуси пул оқимлари миқдори камайганлиги тўғрисида кузатилиши мумкин бўлган далиллар мавжуд (масалан, миллий ёки ҳудудий ноқулай иқтисодий муҳит ёки саноатнинг салбий

ўзгаришлари), гарчи бундай пасайишни гуруҳдаги алоҳида молиявий активлар учун ҳали аниқлаб бўлмаса ҳам.

23.22 Эмитент фаолият юритадиган технологик, бозор, иқтисодий ёки юридик муҳитда юз берган салбий таъсирларга эга аҳамиятли ўзгаришларни ўз ичига олган ҳолда бошқа омиллар ҳам қадрсизланиш далили бўлиши мумкин.

23.23 Ташкилот қуйидаги молиявий активларни қадрсизланиш учун индивидуал тарзда баҳолаши лозим:

(а) аҳамиятлилик даражасидан қатъий назар барча улушли инструментлар; ва

(б) индивидуал тарзда аҳамиятли бўлган бошқа молиявий активлар.

Ташкилот бошқа молиявий активларни ўхшаш кредит rischi хусусиятларига асосан молиявий активлар учун индивидуал тарзда ёки гуруҳлаган ҳолда баҳолаши лозим.

Баҳолаш

23.24 Ташкилот бошланғич қийматда ёки амортизацияланган қийматда баҳоланадиган қуйидаги молиявий активлар бўйича қадрсизланишдан зарарни қуйидаги тартибда тан олиши лозим:

(а) мазкур бобнинг 23.13(а) кичик бандига мувофиқ амортизацияланган қийматда баҳоланадиган молиявий актив учун қадрсизланишдан зарар активнинг баланс қиймати ва баҳоланган пул оқимларининг актив бўйича дастлабки эффе́ктив фоиз ставкасида дисконтланган дисконтланган қиймати ўртасидаги фарқдир.

(б) мазкур бобнинг 23.13(б) ва (в)(ii) кичик бандларга мувофиқ бошланғич қийматда баҳоланадиган молиявий актив учун қадрсизланишдан зарар активнинг баланс қиймати ва ҳисобот санасида актив сотилишидан олиниши мумкин бўлган сумманинг (нол бўлиши мумкин) энг тўғри ҳисоб баҳоси (бу албатта тахминий қиймат бўлади) ўртасидаги фарқдир.

Қайта тиклаш

23.25 Агар навбатдаги даврда қадрсизланишдан зарар камайса ва камайиш холис тарзда қадрсизланиш тан олингандан сўнг юз берган ходисага (масалан, қарздорнинг кредит рейтингига) боғлиқ бўлса, ташкилот илгари тан олинган қадрсизланишдан зарарни бевосита ёки баҳоланадиган резерв сечтини тузатиш орқали қайта тиклаши лозим. Қайта тиклаш молиявий активнинг баланс қиймати агар илгари қадрсизланишдан зарар тан олинмагандаги баланс қийматидан ошишига олиб келмаслиги лозим. Ташкилот қайта тиклаш суммасини дарҳол фойда ёки зарар таркибида тан олиши лозим.

Молиявий активни тан олишни бекор қилиш

23.26 Ташкилот молиявий активни фақат қуйидаги ҳолатлардан бирида тан олишни бекор қилади:

(а) молиявий активдан олинадиган пул оқимларига бўлган шартномавий ҳуқуқ муддати ўтганда ёки сўндирилганда;

(б) ташкилот молиявий активга эгалик бўйича барча аҳамиятли рисклар ва мукофотларни бошқа томонга ўтказганда; ёки

(в) ташкилот эгалик қилиш билан боғлиқ баъзи аҳамиятли рисклар ва мукофотларни сақлаб қолган бўлишига қарамай, актив устидан назоратни бошқа томонга ўтказган ва бошқа томон активни боғлиқ бўлмаган учинчи томонга сотиш учун амалий имкониятга эга ва бир томонлама тартибда ва

ўтказиш учун қўшимча чекловлар қўймасдан бу имкониятдан фойдаланишга қодир бўлганда. Мазкур ҳолатда ташкилот:

- (i) ушбу активни тан олишни бекор қилиш лозим; ва
- (ii) ўтказишда сақланган ёки юзага келган ҳар қандай ҳуқуқлар ва жавобгарликларни алоҳида тан олиши лозим.

Ўтказилган активнинг баланс қиймати сақланган ҳуқуқлар ва жавобгарликларга ва ўтказилган активларга уларнинг ўтказиш санасидаги нисбий ҳаққоний қийматига асосан тақсимланиши лозим. Юзага келган янги ҳуқуқлар ва жавобгарликлар уша санада уларнинг ҳаққоний қиймати билан баҳоланиши лозим. Олинган товон ва мазкур бандга мувофиқ тан олинган ва тан олиниши бекор қилинган суммалар ўртасидаги фарқ ўтказиш давридаги фойда ёки зарар таркибида тан олиниши лозим.

23.27 Агар ташкилот ўтказиладиган активга эгалик бўйича аҳамиятли рисклар ва муқофотларни сақлаб қолганлиги сабабли, активни ўтказиш тан олишни бекор қилиш билан яқунланмаса, ташкилот ўтказиладиган активни тўлиқ ҳолда тан олишда давом этиши ва олинган товон учун молиявий мажбуриятни тан олиши лозим. Актив ва мажбурият ўзаро ҳисоб-китоб қилинмаслиги лозим. Кейинги даврларда, ташкилот ўтказилган актив бўйича ҳар қандай даромадни ва қабул қилинган молиявий мажбурият бўйича ҳар қандай харажатни тан олиши лозим.

23.28 Агар активни ўтказувчи томон пул маблағлари шаклида бўлмаган таъминотни (масалан қарз ёки улушли инструментлар бўйича таъминотни) активни қабул қилувчи томонга берса, улар томонидан таъминотнинг ҳисобга олиниши активни қабул қилувчи томон таъминотни сотиш ёки қайта гаровга бериш ҳуқуқига эга эканлиги ҳамда активни ўтказувчи томонда дефолт юз берганига боғлиқ бўлади. Активни ўтказувчи томон ва активни қабул қилувчи томон таъминотни қуйидагича ҳисобга олишлари лозим:

- (а) агар активни қабул қилувчи томон шартнома ёки одатга кўра, таъминотни сотиш ёки қайта гаровга қўйиш ҳуқуқига эга бўлса, активни ўтказувчи томон ушбу активни **молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда** акс эттирилган бошқа активлардан алоҳида кўрсатиши лозим (масалан, кредитга берилган актив, гаровга берилган улушли инструментлар ёки қайта сотиб олинган дебиторлик қарзи сифатида);
- (б) агар активни қабул қилувчи томон унга берилган таъминотни сотса, у сотишдан пул маблағлари келиб тушишини ва таъминотни қайтариб бериш бўйича ҳаққоний қийматда баҳоланадиган мажбуриятни тан олиши лозим;
- (в) агар активни ўтказувчи томон шартнома шартларини бажармаса ва таъминотни қайтариб олиш ҳуқуқига эга бўлмаса, у гаровга берилган активларни тан олинишини бекор қилиши лозим, активни қабул қилувчи томон эса таъминотни дастлаб ҳаққоний қийматда баҳоланадиган актив сифатида тан олиши лозим ёки у таъминотни аллақачон сотиб бўлган бўлса, таъминотни қайтариб бериш бўйича мажбуриятни тан олинишини бекор қилиши лозим; ва
- (г) (в) кичик бандда келтирилган ҳолатдан ташқари ҳолларда, активни қабул қилувчи томон таъминотни актив сифатида тан олишни давом эттириши лозим ва активни ўтказувчи томон таъминотни актив сифатида тан олмаслиги лозим.

Мисол-Тан олишни бекор қилиш мезонларига мос ўтказиш

Ташкилот ўзининг дебиторлик қарзлари гуруҳини банкка уларнинг номинал қийматидан пастроқ суммага сотмоқда. Ташкилот банк номидан қарздорлардан пул маблағларини ундириш, шу жумладан ойлик ҳисоботларни жўнатишда давом этмоқда ва банк дебиторлик қарзларига хизмат кўрсатганлик учун ташкилотга бозор фоиз ставкаси бўйича ҳақ тўлайди. Ташкилот қарздорлардан олинган ҳар қандай ва барча суммаларни зудлик билан банкка жўнатиши шарт, аммо ташкилот қарзларни ўз вақтида тўламаганлик ёки умуман тўланмаганлик учун жавобгар бўлмайди. Бу ҳолатда, ташкилот дебитор қарзларга эгалик бўйича барча аҳамиятли рисклар ва мукофотларни банкка ўтказган. Шунга кўра, у дебиторлик қарзларни ўзининг молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботидан чиқаради (яъни тан олишни бекор қилади) ва банк томонидан олинishi лозим бўлган пул маблағлари тушиши бўйича мажбуриятни акс эттирмайди. Ташкилот сотиш вақтидаги дебиторлик қарзларининг баланс қиймати ва банк томонидан олинishi лозим бўлган пул маблағлари келиб тушуши ўртасидаги фарқ сифатида ҳисобланган зарарни тан олиши лозим. Ташкилот қарздорлардан пул маблағларини олган, лекин уларни ҳали банкка жўнатмаган даражада мажбуриятни тан олади.

Мисол-Тан олишни бекор қилиш мезонларига мос келмайдиган ўтказиш

Фактлар юқоридаги мисолдаги билан бир хил, фақат ташкилот қарздорнинг муддати 120 кундан ортиқ муддатга кечиктирилган ҳар қандай қарзини банкдан қайтариб олишга рози бўлган. Мазкур ҳолатда ташкилот қарздорлар томонидан тўлов ўз вақтида амалга оширилмаслиги ёки умуман тўланмаслиги riskини яъни дебитор қарздорлигига нисбатан аҳамиятли riskни ўзида салаб қолган. Шунга кўра, ташкилот дебитор қарздорликларни банкка сотилган деб ҳисобга ололмайди ва уларни тан олишни бекор қилолмайди. Бунинг ўрнига, ташкилот банкдан олинган пул маблағлари тушишларини ушбу дебиторлик қарзлари билан таъминланган қарз сифатида ҳисобга олади. Ташкилот ушбу дебиторлик қарзларини улар ундирилгунга ёки умидсиз қарз сифатида ҳисобдан чиқарилгунга қадар актив сифатида тан олишда давом этади.

Молиявий мажбуриятни тан олишни бекор қилиш

- 23.29 Ташкилот молиявий мажбуриятни (ёки молиявий мажбуриятнинг бир қисмини) фақатгина сўндирилганда, яъни шартномада белгиланган мажбурият бажарилган, бекор қилинган ёки муддати ўтганда тан олишни бекор қилиши лозим.
- 23.30 Агар мавжуд қарз олувчи ва қарз берувчи молиявий инструментларни аҳамиятли даражада бошқа шартларда айирбошласа, ташкилотлар ушбу операцияни дастлабки молиявий мажбуриятнинг сўндирилиши ва янги молиявий мажбуриятнинг тан олинishi сифатида ҳисобга олиши лозим. Шу каби, мавжуд молиявий мажбуриятнинг ёки унинг бир қисмининг (қарздорнинг молиявий қийинчилигига боғлиқ бўлиши ёки бўлмаслигидан қатъий назар) шартлари аҳамиятли даражада ўзгартирилиши бошланғич молиявий мажбуриятнинг сўндирилиши сифатида ҳисобга олинishi ва янги молиявий мажбурият тан олинishi сифатида ҳисобга олинishi лозим.

23.31 Ташкилот сўндирилган ёки бошқа томонга ўтказилган молиявий мажбуриятнинг (ёки молиявий мажбурият бир қисмининг) баланс қиймати ва у бўйича тўланган товоннинг, шу жумладан пул маблағлари шаклида бўлмаган активларнинг ўтказилиши ёки мажбуриятларнинг қабул қилиниши ўртасидаги фарқни фойда ёки зарар таркибида тан олиши лозим.

Бошқа молиявий инструментлар

23.32 мазкур бобнинг 23.32-23.55 бандлари қуйидагилардан ташқари барча молиявий инструментларга нисбатан қўлланади:

- (а) мазкур бобнинг 23.2-23.31 бандларида қамраб олинган асосий молиявий инструментлар;
- (б) 10-боб “Консолидациялашган ва алоҳида молиявий ҳисобот”, 18-боб “Таъсир остидаги ташкилотларга инвестициялар” ёки 19-боб “Биргаликдаги фаолият бўйича келишувлар”га мувофиқ ҳисобга олинмаган **шўъба ташкилотлар, таъсир остидаги ташкилотлар ва биргаликдаги фаолият бўйича келишувларга** инвестициялар;
- (в) **ходимлар даромадлари** дастурлари бўйича иш берувчиларнинг талаблари қўлланадиган ҳуқуқлари ва мажбуриятлари (31-боб “Ходимларнинг даромадлари”га қаранг);
- (г) ташкилот томонидан чиқарилган **таркибли молиявий инструментларнинг** хусусий капитал компонентини ўз ичига олган ҳолда ташкилот ўз хусусий капитали таърифига жавоб берадиган молиявий инструментлар (25-боб “Мажбуриятлар ва хусусий капитал”);
- (д) 22-боб “Ижара”нинг қўллаш доирасида бўлган **ижара шартномалари**. Оқибатда, қуйидагиларга боғлиқ бўлмаган шартнома шартлари ижарага берувчига ёки ижарачига зарар келтириши мумкин бўлган ижарага нисбатан мазкур бобнинг 23.32-23.55 бандлари қўлланади:
  - (i) ижара предмети бўлган **актив** нархидаги ўзгаришлар;
  - (ii) чет эл валютаси курсидаги ўзгаришлар;
  - (iii) ўзгарувчан бозор фоиз ставкаларига асосан ижара тўловларидаги ўзгаришлар; ёки
  - (iv) контрагентларнинг бири томонидан мажбуриятлар бажарилмаслиги;
- (е) 30-боб “Акцияга асосланган тўлов” қўлланадиган **акцияга асосланган тўлов операциялари** бўйича молиявий инструментлар, шартномалар ва жавобгарликлар;
- (ё) 26-боб “Баҳоланган мажбуриятлар ва шартли ҳодисалар”га мувофиқ ҳисобга олинмаган қопланадиган активлар (26.9-бандга қаранг).

23.33 Товарлар, **заҳиралар** ёки **асосий воситалар** каби номолиявий объектни сотиб олиш ёки сотиш бўйича кўп шартномалар молиявий инструментлар бўлмаганлиги сабабли мазкур бобнинг қўллаш доирасига киритилмайди. Лекин, мазкур бобнинг 23.32-23.55 бандлари номолиявий объектларни сотиб олиш ёки сотиш бўйича типик шартномалар бўлмаган ва харидорлар ёки сотувчиларни риск остига қўядиган барча шартномалар учун амал қилади. Масалан, мазкур бобнинг 23.32-23.55 бандлари номолиявий объектлар нархларининг ўзгариши, валюта курсларининг ўзгариши ёки томонлардан бирининг мажбурият бажарилмаслигига боғлиқ бўлмаган шартнома шартлари натижасида харидор ёки сотувчига зарар етказиши мумкин бўлган шартномаларга нисбатан қўлланади.

23.34 Мазкур бобнинг 23.33-бандида тавсифланган шартномаларга қўшимча тарзда мазкур бобнинг 23.32-23.55 бандлари номолиявий объектлар сотиб олиш ёки сотиш бўйича шартномаларга, агар бундай шартнома соф ҳолатда **пул маблағлари** ёки бошқа молиявий инструмент билан ёки шартномалар худди молиявий инструментлар бўлгани каби молиявий инструментларни айрибошлаш орқали сўндирилганда қўлланади. Бундан тузилган ва ташкилотнинг кутилаётган хариди, сотиш ёки фойдаланиш талабларига мувофиқ номолиявий объектни олиш ёки етказиб бериш мақсадида тутиб турилган шартномалар мазкур бобнинг 23.32-23.55 бандлари мақсадларида молиявий инструментлар ҳисобланмайди.

Молиявий активлар ва молиявий мажбуриятларни дастлабки тан олиш

23.35 Ташкилот молиявий активни ёки молиявий мажбуриятни фақат ташкилот инструмент бўйича шартнома қоидалари бўйича унинг бир томони бўлганда тан олиши лозим.

Дастлабки баҳолаш

23.36 Молиявий актив ёки молиявий мажбуриятни дастлабки тан олишда, ташкилот уни одатда операция нархи бўлган **ҳаққоний қийматда** баҳолаши лозим.

Кейинги баҳолаш

23.37 Ҳар бир **ҳисобот даври** охирида ташкилот мазкур бобнинг 23.32-23.55 бандлари қўллаш доирасида бўлган барча молиявий инструментларни баҳолаши лозим ва ҳаққоний қийматдаги ҳар қандай ўзгаришлар давр учун **фойда ёки зарарда** тан олиниши ва ҳаққоний қийматда баҳолаши лозим, бундан қуйидагилар мустасно:

(а) белгиланган хежлаш муносабатида **хежлаш инструментларининг** ҳаққоний қийматидаги баъзи ўзгаришлар **бошқа умумлашган даромадда** тан олиниши талаб этилади; ва

(б) **очик бозорда савдо қилинмайдиган** ва ҳаққоний қиймати акс ҳолда ишончли баҳолана олмайдиган **улушли** инструментлар ва агар амалга оширилса, бундай инструментлар ўтказилишига олиб келадиган бундай инструментларга боғланган шартномалар қадрсизланиш чегирилган бошланғич қийматда баҳоланади.

23.38 Дивидендлар фойда ёки зарар таркибида фақат қуйидаги шартлар бажарилганда тан олинади:

(а) ташкилотнинг тўловни олишга ҳукуқи мавжуд;

(б) дивиденд билан боғлиқ иқтисодий нафлар ташкилотга кириб келиши эҳтимоли мавжуд; ва

(в) дивиденд суммаси ишончли баҳоланиши мумкин.

23.39 Агар очик бозорда савдо қилинмайдиган лекин фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қийматда баҳоланадиган улушли инструментлар амалга оширилса, бундай инструмент ўтказилишига олиб келадиган бундай инструментларга боғланган шартномалар учун ҳаққоний қийматни ишончли баҳолашнинг ортиқ имкони бўлмаса, ушбу инструмент ишончли баҳоланган охириги санадаги ҳаққоний қиймати ушбу инструментнинг бошланғич қиймати сифатида ҳисобга олинади. Ташкилот ҳаққоний қийматни ишончли баҳолай олгунга қадар ушбу инструментни қадрсизланиш чегирилган бошланғич қийматда баҳолаши лозим.

Бошланғич қийматда ёки амортизацияланган қийматда баҳоланадиган молиявий активларнинг қадрсизланиши

23.40 Ташкилот мазкур бобга мувофиқ қадрсизланиш чегирилган бошланғич қийматда баҳоланадиган молиявий активлар учун мазкур бобнинг 23.20–23.25-бандларидаги қадрсизланиш бўйича кўрсатмаларни қўллаши лозим.

Молиявий актив ёки молиявий мажбуриятнинг тан олишни бекор қилиш

23.41 Ташкилот мазкур боб қўлланадиган молиявий активлар ва молиявий мажбуриятлар учун мазкур бобнинг 23.26–23.31-бандларидаги тан олишни бекор қилиш талабларини қўллаши лозим.

Хежлаш ҳисоби

23.42 Хежлаш муносабати хежлаш инструменти ва хежлаш объектини ўз ичига олади. Агар мазкур бобнинг 23.46-бандидаги муносиблик шартлари бажарилса, ташкилот хежлаш ҳисобини қўллаши мумкин.

Хежлаш объектлари

23.43 Хежлаш объекти тан олинган актив ёки мажбурият, тан олинмаган қатъий шартномавий мажбурият, прогноз қилинадиган операция ёки чет эл бўлинмасига соф инвестиция ёки ишончли баҳолана олиши шарти билан бундай модданинг хар қандай компонентидан иборат бўлиши мумкин.

23.44 Хежлаш ҳисоби мақсадлари учун фақат ҳисобот берувчи ташкилотга нисбатан ташқи томон ҳисобланувчи тарафлар билан активлар, мажбуриятлар, қатъий шартномавий мажбуриятлар ёки юқори эҳтимолли прогноз қилинадиган операциялар хежлаш объекти сифатида белгиланиши мумкин. Объектлар компонентларини ўз ичига олган ҳолда объектлар гуруҳи қуйидаги шартларнинг барчаси бажарилиши шарти билан хежлаш объекти бўлиши мумкин:

- (а) индивидуал тарзда муносиб хежлаш объектларини ўз ичига олса;
- (б) гуруҳдаги объектлар бир хил рискка эга бўлса;
- (в) рискни бошқариш мақсадларида гуруҳдаги объектлар биргаликда гуруҳ тарзида бошқарилса; ва
- (г) риск позицияларини ўзаро ҳисоб-китоб қилувчи объектларни ўз ичига олмаса.

Хежлаш инструментлари

23.45 Агар қуйидаги шартларнинг барчаси бажарилса, инструмент хежлаш инструменти бўлиши мумкин:

- (а) фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қийматда баҳоланадиган молиявий инструмент бўлса;
- (б) ҳисобот берувчи ташкилотга нисбатан ташқи тараф билан шартнома бўлса (яъни ҳисобот бериладиган гуруҳ ёки индивидуал ташкилотга нисбатан ташқи томон билан шартнома бўлса; ва
- (в) чиқарилган опцион бўлмаса.

Хежлаш ҳисоби шартлари

23.46 Ташкилот қуйидаги шартларнинг барчаси бажарилган санадан хежлаш муносабатига нисбатан хежлаш ҳисобини қўллаши мумкин:

- (а) хежлаш муносабати фақат мазкур бобнинг 23.42-23.45-бандларида тавсифланган хежлаш инструменти ва хежлаш объектини ўз ичига олса;
- (б) бундай хежлаш муносабати ташкилотнинг хежлашни амалга оширишда рискларни бошқариш мақсадларига мувофиқ бўлса;

- (в) хежлаш объекти ва хежлаш инструменти ўртасида иқтисодий боғлиқлик мавжуд бўлса;
- (г) ташкилот хежланаётган риск, хежлаш объекти ва хежлаш инструменти аниқ идентификацияланиши учун хежлаш муносабати хужжатлаштирилган бўлса; ва
- (д) ташкилот хежлаш самарасизлиги сабабларини аниқлаган ва хужжатлаштирган бўлса.

Муносиб хежлаш муносабатлари ҳисоби

23.47 Учта турдаги хежлаш муносабатлари мавжуд:

- (а) **ҳаққоний қийматни хежлаш:** маълум бир рискка тортилган ва фойда ёки зарарга таъсир кўрсатиши мумкин бўлган тан олинган актив ёки мажбурият ёки тан олинмаган қатъий шартномавий мажбурият ёки уларнинг турли компонентининг ҳаққоний қийматидаги ўзгаришларнинг хежи;
- (б) **пул оқимини хежлаш:** маълум бир рискка тортилган ва фойда ёки зарарга таъсир кўрсатиши мумкин бўлган тан олинган актив ёки мажбурият (ўзгарувчан ставкадаги қарздорлик бўйича барча ёки қисман прогноз қилинган фоиз тўловлари) ёки юқори эҳтимолли прогноз қилинган операция бўйича ёки уларнинг турли компонентининг пул оқимлари ўзгаришларининг хежи; ва
- (в) чет эл бўлинмасига соф инвестицияни хежлаш.

23.48 Қатъий шартномавий мажбуриятнинг чет эл валютаси rischi хежи ҳаққоний қийматни хежлаш ёки пул оқимини хежлаш сифатида ҳисобга олиниши мумкин.

Ҳаққоний қийматни хежлаш

23.49 Ҳаққоний қийматни хежлаш мазкур бобнинг 23.46 бандидаги шартлар бажарилган санадан бошлаб қуйидагича ҳисобга олиниши лозим:

- (а) хежлаш инструменти бўйича фойда ёки зарар умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботнинг фойда ёки зарар қисмида тан олиниши лозим; ва
- (б) хежлаш объекти бўйича хежлашдан фойда ёки зарар хежлаш объектининг баланч қийматига тузатиш сифатида (агар қўллаш мумкин бўлса) ва фойда ёки зарар таркибида тан олиниши лозим. Хежлаш объекти тан олинмаган қатъий шартномавий мажбурият бўлса, хежлаш объекти бўйича хежлашдан жамғарилган фойда ёки зарар актив ёки мажбурият сифатида ва тегишли фойда ёки зарар умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботнинг фойда ёки зарар қисмида тан олинади.

23.50 Агар актив харид қилиш ёки мажбуриятни қабул қилиш учун тан олинмаган қатъий шартномавий мажбурият хежлаш объекти бўлса, ташкилотда юзага келган қатъий шартномавий мажбурият бўйича актив ёки мажбуриятнинг дастлабки баланс қиймати молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда тан олинган хежлаш объектининг хежлашдан жамғарилган фойда ёки зарарига тузатиш сифатида ҳисобга олинади.

23.51 Мазкур бобнинг 23.49(б) кичик бандидаги тузатишдан келиб чиқадиган тузатиш, агар хежлаш объекти амортизацияланган қийматда баҳоланадиган молиявий инструмент бўлса, фойда ёки зарарга амортизация қилиниши лозим. Амортизация тузатиш юзага келган пайдан бошлаб ҳисобланиши мумкин ва хежлаш объекти хежлашдан фойда ёки зарар учун тузатиш яқунланган пайдан кеч бўлмаган пайдан бошланиши лозим. Амортизация ҳисоблаш амортизация бошланган санадаги қайта ҳисобланган эффе́ктив фоиз ставкасига асосланади.

Пул оқимини хежлаш

23.52 Пул оқимини хежлаш мазкур бобнинг 23.46 бандидаги шартлар бажарилган санадан бошлаб қуйидагича ҳисобга олиниши лозим:

- (а) хежланган модда (пул оқимини хежлаш резерви) билан боғлиқ хусусий капиталнинг алоҳида компоненти қуйидагиларнинг энг камига қадар тузатилади (мутлақ суммада):
  - (i) мазкур бобнинг 23.46 бандидаги шартлар бажарилган санадан бошлаб хежлаш инструменти бўйича жамғарилган фойда ёки зарар; ва
  - (ii) мазкур бобнинг 23.46 бандидаги шартлар бажарилган санадан бошлаб хежлаш объекти бўйича ҳаққоний қийматдаги жамғарилган ўзгариш (яъни кутилаётган келгуси пул оқимларидаги жамғарилган ўзгаришнинг дисконтланган қиймати);
- (б) самарали хеж сифатидан аниқланган хежлаш инструменти бўйича фойда ёки зарарнинг қисими (яъни (а) кичик бандга мувофиқ ҳисобланган пул оқимини хежлаш резервидаги ўзгариш орқали ўзаро ҳисоб-китоб қилинган қисм) бошқа умумлашган даромадда ҳисобга олиниши лозим;
- (в) хежлаш инструменти бўйича қолган ҳар қандай фойда ёки зарар (ёки (а) кичик бандга мувофиқ ҳисобланган пул оқимини хежлаш резервидаги ўзгаришни тенглашни талаб этадиган ҳар қандай фойда ёки зарар) фойда ёки зарар таркибида тан олиниши лозим бўлган хежлаш самарасизлиги ҳисобланади; ва
- (г) (а) кичик бандга мувофиқ пул оқимини хежлаш резервида жамғарилган сумма қуйидагича ҳисобга олиниши лозим:
  - (i) агар хежланган келгуси операция номолиявий актив ёки номолиявий мажбуриятни тан олишни ёхуд номолиявий актив ёки номолиявий мажбурият учун хежланган прогноз қилинган операция қатъий шартномавий мажбурият бўлса ва унга ҳаққоний қийматни хежлаш ҳисоби қўлланса, ташкилот ушбу суммани пул оқимлари хеж резерви суммасидан чегириб ташлаши ва актив ёки мажбуриятнинг бошланғич қийматига ёки бошқа баланс қийматига киритиши лозим;
  - (ii) (i) кичик бандда кўрсатилганлардан бошқа пул оқимини хежлашда, ушбу сумма пул оқимини хежлаш резервидан фойда ёки зарарга ушбу даврда ёки кутилаётган келгуси пул оқимлари фойда ёки зарарга таъсир кўрсатган даврда (масалан, фоиз даромади ёки харажати тан олинганда ёки прогноз қилинган сотувлар рўй берганда) қайта таснифланиши лозим; ва
  - (iii) агар сумма зарар бўлса ва унинг барчаси ёки бир қисми қайта тикланмаслиги кутилаётган бўлса, ушбу қайта тикланмаслиги кутилаётган сумма фойда ёки зарарга қайта таснифланиши лозим.

Чет эл бўлинмасига соф инвестицияни хежлаш

23.53 Чет эл бўлинмасига соф инвестицияни хежлаш, шу жумладан соф инвестициянинг бир қисми ҳисобланган монетар моддани хежлаш (33-боб “Чет эл валютасидаги операцияларни ҳисобга олиш”га қаранг), мазкур бобнинг 23.46 бандидаги шартлар бажарилган санадан бошлаб пул оқимини хежлаш ҳисобига ўхшаш тарзда ҳисобга олиниши лозим:

- (а) самарали хеж ҳисобланган хежлаш инструментининг фойда ёки зарар қисми бошқа умумлашган даромадда тан олиниши лозим (23.52 (а) ва (б) кичик бандларга қаранг); ва

- (б) самарасиз бўлган қисми фойда ёки зарарда тан олиними лозим.

Хусусий капиталда жамғарилган хежнинг самарали қисмига тегишли хежлаш инструменти бўйича жамғарилган фойда ёки зарар чет эл бўлинмасини ҳисобдан чиқарилиши ёки қисман чиқарилиши натижасида хусусий капиталдан фойда ёки зарарга қайта таснифланмайди.

Хежлаш ҳисобини яқунлаш

- 23.54 Ташкилот ўз танловини хужжатлаштирган ҳолда хежлаш ҳисобини яқунлаши мумкин. Ташкилот қуйидаги ҳолларда хежлаш ҳисобини яқунлаши мумкин:
- (а) хежлаш инструменти муддати яқунланган, сотилган, тугатилган ёки бажарилганда; ёки
  - (б) хежлаш ҳисоби бўйича 23.46 банддаги шартлар ортиқ бажарилмаганда.
- Барча ҳолларда, хежлаш ҳисоби перспектив тарзда яқунланиши лозим.

- 23.55 Ҳаққоний қийматни хежлашда мазкур бобнинг 23.49(б) бандидан келиб чиқадиган ҳар қандай тузатиш мазкур бобнинг 23.51 бандига мувофиқ ҳисобга олинади. Пул оқимини хежлашда агар хежланган келгуси пул оқими ортиқ юзага келиши кутилмаса, мазкур бобнинг 23.53(а) бандига мувофиқ пул оқимини хежлаш резервида жамғарилган сумма пул оқимини хежлаш резервидан фойда ёки зарарга дарҳол қайта таснифланиши лозим. Агар хежланган келгуси пул оқими юзага келиши хали ҳам кутилса (масалан, юқори эҳтимолли бўлмаган келгуси пул оқимлари юзага келиши кутилса), пул оқимини хежлаш резервида жамғарилган сумма мазкур бобнинг 23.52(г) бандига мувофиқ ҳисобга олинади. Мазкур бобнинг 23.53-бандига мувофиқ соф инвестицияни хежлашда хусусий капиталда жамғарилган сумма фойда ёки зарарга қайта таснифланмайди.

Маълумотларни ёритиб бериш

- 23.56 Қуйидаги маълумотларни ёритиб бериш фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қийматда баҳоланадиган молиявий мажбуриятлар бўйича маълумотларни ёритиб беришга ҳавола қилади. Фақат асосий молиявий инструментларга ташкилотлар фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қийматда баҳоланадиган молиявий мажбуриятларга эга бўлмайди ва шу сабабли қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши зарур бўлмайди.

Молиявий инструментлар бўйича ҳисоб сиёсатини ёритиб бериш

- 23.57 Ташкилот 9.5 бандга мувофиқ ҳисоб сиёсатининг муҳим жиҳатларини ёритиб бериши лозим. Молиявий ҳисоботни таёрлашда молиявий инструментлар учун фойдаланилган баҳолаш асоси (лари) тўғрисидаги маълумот ҳисоб сиёсатининг муҳим жиҳати бўлиши кутилади.

Молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот—молиявий активлар ва молиявий мажбуриятларнинг тоифалари

- 23.58 Ташкилот қуйидаги молиявий активлар ва молиявий мажбуриятларнинг тоифаларининг ҳар бирининг баланс қийматини ҳисобот санасига молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда ёки изоҳларда ёритиб бериши лозим:
- (а) фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қийматда баҳоланадиган молиявий активлар;
  - (б) амортизацияланган қийматда баҳоланадиган қарз инструментиладан иборат молиявий активлар;

- (в) кадрсизланиш чегирилган бошланғич қийматда баҳоланадиган улушли инструментлардан иборат молиявий активлар;
  - (г) фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қийматда баҳоланадиган молиявий мажбуриятлар;
  - (д) амортизацияланган қийматда баҳоланадиган молиявий мажбуриятлар; ва
  - (е) кадрсизланиш чегирилган бошланғич қийматда баҳоланадиган қарз мажбуриятлари.
- 23.59 Ташкилот молиявий ҳисоботдан фойдаланувчиларга ўзининг **молиявий ҳолати ва молиявий натижалари** бўйича молиявий инструментларнинг аҳамиятини баҳолаш имконини берадиган маълумотларни ёритиб бериши лозим. Масалан, узоқ муддатли қарз бўйича бундай маълумот одатда ўз ичига қарз инструментининг муддати ва шартларини (масалан, фоиз ставкаси, муддати, қайтариш графиги ва қарз инструменти ташкилот учун келтириб чиқарадиган чекловларни) олади.
- 23.60 Агар акс ҳолда мазкур МХМСга мувофиқ фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қийматда баҳоланиши талаб этилиши мумкин бўлган ҳар қандай молиявий инструментлар учун ҳаққоний қийматни ишончли баҳолашнинг ортиқ имкони бўлмаса, ташкилот ушбу фактни ва ушбу молиявий инструментларнинг баланс қийматини ёритиб бериши лозим.

Тан олишни бекор қилиш меъзонига молиявий активларни бошқа томонга ўтказиш

- 23.61 Агар ташкилот тан олишни бекор қилиш меъзонига (23.26-23.31-бандларга қаранг) мос бўлмаган операцияда молиявий активларни бошқа томонга ўтказган бўлса, ташкилот бундай молиявий активларнинг ҳар бир синфи учун қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:
- (а) активлар характери;
  - (б) ташкилотда қолган эгалик ҳуқуқи билан боғлиқ рисклар ва мукофотларнинг характери; ва
  - (в) ташкилот тан олишда давом этадиган активлар ва ҳар қандай тегишли мажбуриятларнинг баланс қийматлари.

Таъминот

- 23.62 Ташкилот молиявий активларни мажбурият ёки шартли мажбурият таъминоти сифатида берган бўлса, ташкилот қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:
- (а) таъминот сифатида берилган молиявий активларнинг баланс қиймати; ва
  - (б) бундай гаровнинг муддати ва шартлари.

Мажбуриятларни бажармаслик ва тўланадиган қарзлар тўланмай қолиши

- 23.63 Ташкилот ҳисобот санасига қадар тузатилмаган асосий қарзни, фоизларни тўлаш бўйича муддатлар бузилиши ёки мажбурият бажарилмаслиги ҳолати мавжуд бўлган, ҳисобот санасида тан олинган **тўланадиган қарзлар** тўғрисида қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:
- (а) бундай мажбурият бузилиши ёки бажарилмаслигининг тафсилотлари;
  - (б) ҳисобот санасида тегишли тўланадиган қарзларнинг баланс қиймати; ва

- (в) молиявий ҳисобот эълон қилиш учун маъқулланган санадан олдин мажбурият бузилиши ёки бажарилмаслиги тузатилганлиги ёки тўланадиган қарзлар шартлари қайта кўриб чиқилганлиги.

Даромадлар, харажатлар, фойда ёки зарарлар моддалари

23.64 Ташкилот қуйидаги даромадлар, харажатлар, **фойда** ёки зарарлар моддаларини ёритиб бериши лозим:

- (а) қуйидагилар бўйича тан олинган ҳаққоний қийматдаги ўзгаришларни ўз ичига олган даромадлар, харажатлар, фойда ёки зарарлар:
  - (i) фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қийматда баҳоланадиган молиявий активлар;
  - (ii) фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қийматда баҳоланадиган молиявий мажбуриятлар;
  - (iii) амортизацияланган қийматда баҳоланадиган молиявий активлар; ва
  - (iv) амортизацияланган қийматда баҳоланадиган молиявий мажбуриятлар.
- (б) фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қийматда баҳоланмайдиган молиявий активлар ёки молиявий мажбуриятлар учун (эффektiv фоиз ставкаси усулидан фойдаланиб ҳисобланган) жами фоиз даромади ва жами фоиз харажати; ва
- (в) молиявий активнинг ҳар бир синфи учун кадрсизланишдан зарарлар суммаси.

23.65 Ташкилот хежлаш муносабатларининг ҳар бир тури бўйича алоҳида қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:

- (а) хеж тавсифи;
- (б) хежлаш инструменти сифатида белгиланган молиявий инструментлар ва уларнинг **ҳисобот санасига** ҳаққоний қийматлари тавсифи; ва
- (в) хежланган модда тавсифи билан бирга хежланган рисклар тавсифи.

24-боб. Ҳаққоний қийматни баҳолаш

Қўллаш доираси

- 24.1 Мазкур боб ҳаққоний қийматни баҳолаш ёки ҳаққоний қийматни баҳолаш тўғрисидаги маълумотни ёритиб бериш бошқа боб орқали талаб этилганда ёки рухсат берилганда қўлланади. Қуйидагилар бундан мустасно:
- (а) 30-боб “*Акцияларга асосланган тўлов*”даги **акцияга асосланган тўлов операциялари**; ва
  - (б) 22-боб “*Ижара*”нинг қўллаш доирасида бўлган ижара операциялари.
- 24.2 Мазкур бобнинг маълумотларни ёритиб бериш талаблари қуйидагиларга нисбатан талаб қилинмайди:
- (а) 31-боб “*Ходимларнинг даромадлари*”га мувофиқ ҳаққоний қийматда баҳоланадиган **дастур активлари**;
  - (б) 20-боб “*Активларнинг қадрсизланиши*”га мувофиқ **қопланадиган қиймати** ҳисобдан чиқариш сарфлари чегирилган ҳаққоний қийматдан иборат бўлган активлар.

Баҳолаш

- 24.3 Ҳаққоний қийматни баҳолашнинг мақсади жорий бозор шартлари асосида баҳолаш санасида **бозор иштирокчилари** ўртасида содир бўлиши мумкин бўлган активни сотиш ёки мажбуриятни ўтказиш бўйича **одатдаги операцияда** нархни баҳолаш ҳисобланади (яъни актив ёки мажбуриятга эга бўлган бозор иштирокчиси нуқтаи назаридан баҳолаш санасидаги чиқиш нархидир).
- 24.4 Ҳаққоний қиймат ташкилотга хос баҳолаш эмас, балки бозорга асосланган баҳолаш ҳисобланади. Шу сабабли, ҳаққоний қиймат бозор иштирокчилари актив ёки мажбуриятни нархлашда фойдаланиши мумкин бўлган фаразлардан фойдаланган ҳолда баҳоланиши лозим. Ташкилотнинг активни сақлаш ёки мажбуриятни ҳисоб-китоб қилиш ёки бошқа усулда бажаришни назарда тутиши ҳаққоний қийматни баҳолашда ўринли бўлмайди.
- 24.5 Агар бозор иштирокчилари баҳолаш санасида актив ёки мажбуриятни нархлашда уларнинг хусусиятларини инобатга олиши мумкин бўлса, ташкилот ҳаққоний қийматни баҳолашда ушбу хусусиятларни инобатга олиши лозим. Бундай хусусиятлар, масалан, қуйидагиларни ўз ичига олади:
- (а) активнинг ҳолати ва жойлашган жойи; ва
  - (б) агар мавжуд бўлса, активнинг сотилиши ёки фойдаланилиши бўйича чекловлар.
- 24.6 Ҳаққоний қийматни баҳолашда активни сотиш ёки мажбуриятни ўтказиш бўйича операция қуйидаги бозорлардан бирида содир бўлади деб фараз қилинади:
- (а) актив ёки мажбурият учун асосий бозорда; ёки
  - (б) асосий бозор мавжуд бўлмаганда, ушбу актив ёки мажбурият учун энг манфаатли бозорда.
- Ташкилот баҳолаш санасида асосий (ёки энг манфаатли) бозордан фойдаланиш имкониятига эга бўлиши шарт. Агар кузатиладиган бозор мавжуд бўлмаса, ташкилот баҳолаш санасида амалга ошириладиган операцияни ҳаққоний қийматни баҳолаш асоси сифатида ҳисобга олиши лозим.
- 24.7 Аксинча, далил мавжуд бўлмаганда, ташкилот одатда активни сотиш ёки мажбуриятни ўтказиш бўйича операцияни амалга ошириши мумкин бўлган бозор асосий бозор ёки, асосий бозор мавжуд бўлмаганда, энг манфаатли бозор деб фараз қилинади.

24.8 Актив ёки мажбуриятнинг ҳаққоний қийматини баҳолашда фойдаланиладиган асосий (ёки энг манфаатли) бозордаги нарх **операция бўйича сарфлар** суммасига тузатилмаслиги лозим. Операция бўйича сарфлар актив ёки мажбуриятнинг хусусияти эмас, балки улар операцияга оид хусусият ҳисобланади.

24.9 Агар жойлашган жой активнинг хусусияти ҳисобланса, асосий (ёки энг манфаатли) бозордаги нарх **ташиш сарфларига** тузатилиши лозим.

Номолиявий активлар учун энг тўғри ва самарали фойдаланиш

24.10 Номолиявий активнинг ҳаққоний қийматини баҳолашда бозор иштирокчисининг активдан энг тўғри ва самарали фойдаланиш орқали ёки активни ундан энг тўғри ва самарали фойдаланиши мумкин бўлган бошқа бозор иштирокчисига сотиш орқали иктисодий нафларни юзага келтириш имконияти инобатга олинади.

24.11 Номолиявий активдан энг тўғри ва самарали фойдаланиш активдан қуйида қайд қилингани каби жисмоний мумкин бўлган, қонуний рухсат этилган ва молиявий имкони бўлган тарзда фойдаланишни инобатга олади:

(а) жисмоний мумкин бўлган фойдаланиш бозор иштирокчилари активни нархлашда инобатга олиши мумкин бўлган активнинг жисмоний хусусиятларини инобатга олади (масалан, мулкнинг жойлашган жойи ва ўлчами);

(б) қонуний рухсат этилган фойдаланиш бозор иштирокчилари активни нархлашда инобатга олиши мумкин бўлган активдан фойдаланиш бўйича ҳар қандай қонуний чекловларни инобатга олади (масалан, мулкка нисбатан қўлланадиган ҳудудий меъёрий тартиблар);

(в) молиявий имкони бўлган фойдаланиш бозор иштирокчилари бундай фойдаланишга қўйилган активга киритиладиган инвестициядан талаб этиши мумкин бўлган етарли **даромад ёки пул оқимларини** юзага келтириши ёки келтирмаслигини инобатга олади.

24.12 Агар бозор ёки бошқа омиллар бозор иштирокчилари томонидан бошқача тарзда фойдаланиш активнинг қийматини максималлаштириши мумкинлигини кўрсатмаса, ташкилотнинг номолиявий активдан жорий фойдаланиши ундан энг тўғри ва самарали фойдаланиш деб фараз қилинади.

24.13 Агар номолиявий активдан энг тўғри ва самарали фойдаланиш бозор иштирокчиларига уни бошқа активлар (ва мажбуриятлар) билан биргаликда гуруҳ сифатида фойдаланиш орқали максимум қиймат берса, ушбу активнинг ҳаққоний қийматини баҳолашда ушбу актив ўша бошқа активлар (ва мажбуриятлар) билан бирга фойдаланилиши ва ўша тўлдирувчи активлар (ва мажбуриятлар) бозор иштирокчилари фойдаланиши учун мавжуд бўлиши инобатга олинади. Номолиявий активдан энг тўғри ва самарали фойдаланиш тўғрисидаги фаразлар актив фойдаланилиши мумкин бўлган активлар ва мажбуриятлар гуруҳидаги барча (энг тўғри ва самарали фойдаланиш ўринли бўлган) активларга нисбатан изчил қўлланиши лозим.

Баҳолаш усуллари

24.14 Бир хил актив ёки мажбурият учун нарх кузатиладиган бўлмаса, ташкилот бошқа баҳолаш усулидан фойдаланиб ҳаққоний қийматни баҳолайди. Ташкилот мавжуд шароитларда ўринли бўладиган ва **ўринли кузатиладиган манба маълумотларидан** фойдаланишни максималлаштирган ва **кузатилмайдиган манба маълумотларидан** фойдаланишни минималлаштирган ҳолда ҳаққоний

қийматни баҳолаш учун етарли маълумот мавжуд бўладиган баҳолаш усулларидадан фойдаланиши лозим.

24.15 Кенг қўлланадиган баҳолаш усуллари учта бўлиб, бозор ёндашуви, сарф ёндашуви ва даромад ёндашувидан иборат. Ташкилот ҳаққоний қийматни баҳолаш учун ушбу ёндашувларнинг бири ёки бир нечтаси билан изчил бўлган баҳолаш усулларидадан фойдаланиши лозим:

- (а) бозор ёндашуви бир хил ёки қиёсий (яъни ўхшаш) активлар, мажбуриятлар ёки активлар ва мажбуриятлар гуруҳини, масалан **бизнесни**, қамраб оладиган бозор операциялари орқали юзага келадиган нархлар ва бошқа ўринли маълумотлардан фойдаланади. Масалан, бозор ёндашувига мос баҳолаш усуллари кўп ҳолларда қиёсий кўрсаткичлар тўпламидан келиб чиқадиган бозор коэффициентларидан фойдаланади.
- (б) сарф ёндашуви активнинг хизмат кўрсатиш қувватини алмаштиришда жорий даврда талаб этилиши мумкин бўлган суммадир (кўп ҳолларда ўрнини қоплашнинг жорий қиймати деб юритилади).
- (в) даромад ёндашуви келгуси суммаларни (масалан пул оқимларини ёки даромад ва харажатларни) ягона жорий (яъни дисконтланган) суммага келтиради. Ушбу баҳолаш усуллари, масалан, қуйидагиларни ўз ичига олади:
  - (i) **дисконтланган қиймат** усуллари;
  - (ii) опцион нархлаш модели; ва
  - (iii) айрим **номоддий активларнинг** ҳаққоний қийматини баҳолашда фойдаланиладиган кўп марталик даврнинг ортиқча фойдаси усули.

24.16 Баҳолаш усулидаги ёки унинг қўлланишидаги ўзгариш натижасида юзага келадиган қайта кўриб чиқиш 11-боб “*Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳолари ва хатолар*”га мувофиқ ҳисоб баҳоларидаги ўзгариш сифатида ҳисобга олиниши лозим. Лекин, ҳисоб баҳоларидаги ўзгариш бўйича 11-бобдаги ёритиб бериладиган маълумотлар баҳолаш усулидаги ёки унинг қўлланишидаги ўзгариш натижасида қайта кўриб чиқилиши талаб этилмайди.

24.17 Агар ҳаққоний қийматда баҳоланган актив ёки мажбурият таклиф нархи ва талаб нархига (масалан, дилерлик бозоридаги манба маълумотга) эга бўлса, ушбу ҳолатларда ҳаққоний қийматни энг яхши акс эттирувчиси бўлган талаб ва таклиф спрэди ичидаги нарх манба маълумот ҳаққоний қиймат иерархияси бўйича (яъни, 1, 2 ёки 3-даража; 24.22-24.27-бандларга қаранг) тоифаланган бўлишидан қатъий назар, ҳаққоний қийматни баҳолашда фойдаланилиши лозим. Актив позициялари бўйича таклиф нархларидан фойдаланишга ва мажбурият позициялари бўйича талаб нархларидан фойдаланишга рухсат этилади, лекин талаб этилмайди.

Ҳаққоний қийматни ишончли баҳолаш

24.18 Баҳолаш усули қуйидаги шартларда ҳаққоний қийматнинг ишончли ҳисоб баҳосини таъминлаши кутилади:

- (а) у активнинг кутилаётган бозор баҳосини асосланган тарзда акс эттиради; ва
- (б) баҳолаш усули бўйича маълумотлар бозор тахминларини ва активга хос бўлган риск -даромад омилларини баҳолашни асосланган тарзда акс эттиради.

24.19 Фаол бозорда котировкаланган бозор нархига эга бўлмаган активларга инвестицияларнинг ҳаққоний қиймати қуйидаги шартларда ишончли баҳоланадиган ҳисобланади:

- (а) ҳаққоний қийматни асосли баҳолашнинг ўзгарувчанлик оралиғи мазкур актив учун аҳамиятли бўлмаса; ёки
  - (б) ушбу ўзгаришлар оралиғида турли ҳисоб баҳолари эҳтимолини асосли равишда баҳолаш мумкин бўлса ва ундан ҳаққоний қийматни баҳолашда фойдаланилса.
- 24.20 Ҳаққоний қийматни асосли баҳолашнинг ўзгарувчанлик оралиғи котировкаланган бозор нархига эга бўлмаган активлар учун аҳамиятли бўлмайдиган кўплаб ҳолатлар мавжуд. Одатда, ташкилот ташқи томондан харид қилинган активнинг ҳаққоний қийматини ҳисоблаш мумкин. Лекин, агар ҳаққоний қийматни асосли баҳолашнинг ўзгарувчанлик оралиғи аҳамиятли бўлса ва ушбу ўзгаришлар оралиғида турли баҳолар эҳтимолини асосли равишда баҳолаш мумкин бўлмаса, ташкилот активни ҳаққоний қийматда баҳоламайди.
- 24.21 Агар ҳаққоний қийматда баҳоланадиган актив учун ҳаққоний қийматни ишончли баҳолашнинг ортиқ имкони бўлмаса, актив ишончли баҳоланиши мумкин бўлган сўнгги санадаги унинг баланс қиймати унинг янги қиймати ҳисобланади. Ташкилот ҳаққоний қийматни ишончли баҳолай олгунга қадар ушбу активни кадрсизланиш чегирилган бошланғич қийматда баҳолаши лозим.

Ҳаққоний қиймат иерархияси

- 24.22 Мазкур боб ҳаққоний қийматни баҳолаш учун фойдаланиладиган баҳолаш усулларига манба маълумотларни учта даражага тоифалайдиган ҳаққоний қиймат иерархиясини белгилайди. Ҳаққоний қиймат иерархияси бир хил активлар ёки мажбуриятлар бўйича фаол бозорлардаги (тузатилмаган) нархлар котировкасига (1-даражали манба маълумотлар) энг юқори устунликни ва кузатилмайдиган манба маълумотларига (3-даражали манба маълумотлар) энг қуйи устунликни белгилайди. Ҳаққоний қийматни баҳолаш унинг бутунлигича тўлиқ баҳолаш учун аҳамиятли бўлган энг қуйи даражадаги манба маълумоти каби бир хил ҳаққоний қиймат иерархиясининг даражасида тоифаланади.

1-даражали манба маълумотлар

- 24.23 1-даражали манба маълумотлар баҳолаш санасида ташкилот фойдаланиши мумкин бўлган бир хил активлар ёки мажбуриятлар бўйича фаол бозорлардаги (тузатилмаган) нархлар котировкаси ҳисобланади. Фаол бозордаги нарх котировкаси ҳаққоний қийматнинг энг ишончли далилини таъминлайди ва у мавжуд бўлган пайтда ҳаққоний қийматни баҳолаш учун тузатишсиз фойдаланилиши лозим.
- 24.24 Агар ташкилот ягона актив ёки мажбуриятдаги позицияга (жумладан бир хил активлар ёки мажбуриятларнинг йирик миқдорини қамраб оладиган позиция, масалан **молиявий инструментларга** эгалик қилиш) эга бўлса ва ушбу актив ёки мажбурият фаол бозорда савдо қилинса, актив ёки мажбуриятнинг ҳаққоний қиймати алоҳида актив ёки мажбурият бўйича нарх котировкаси ва ташкилот эгалик қиладиган миқдорнинг купайтмаси сифатида 1-даражада баҳоланиши лозим.

2-даражали манба маълумотлар

- 24.25 2-даражали манба маълумотлар 1-даражага киритилган нархлар котировкасидан ташқари манба маълумотлар бўлиб, улар бевосита ёки билвосита актив ёки мажбурият бўйича кузатиладиган манба маълумотлар ҳисобланади. 2-даражали манба маълумотлар қуйидагиларни ўз ичига олади:

- (а) фаол бозорлардаги ўхшаш активлар ёки мажбуриятлар бўйича нархлар котировкаси;
- (б) фаол бўлмаган бозорлардаги бир хил ёки ўхшаш активлар ёки мажбуриятлар бўйича нархлар котировкаси;
- (в) актив ёки мажбурият бўйича кузатиладиган нархлар котировкасидан ташқари манба маълумотлар, масалан:
  - (i) фоиз ставкалари ва тартибли котировкаланган оралиқларда кузатиладиган даромадлилик эгри чизиқлари;
  - (ii) назарда тутилган тебранишлар; ва
  - (iii) кредит спрэдлири.
- (г) бозор орқали тасдиқланган манба маълумотлар.

24.26 Бутун баҳолашга нисбатан аҳамиятли бўлган 2-даражали манба маълумотга тузатиш, агар тузатиш учун аҳамиятли кузатилмайдиган манба маълумотларидан фойдаланилса, ҳаққоний қиймат иерархиясининг 3-даражасида тоифаланган ҳаққоний қийматни баҳолашга олиб келиши мумкин.

3-даражали манба маълумотлар

24.27 3-даражали манба маълумотлар актив ёки мажбурият бўйича кузатилмайдиган манба маълумотларидир. Ташкилот муаяйн ҳолатларда мавжуд бўлган энг яхши маълумотлар орқали ташкилотнинг ўз маълумотларини ҳам ўз ичига олиши мумкин бўлган кузатилмайдиган манба маълумотларини ишлаб чиқиши лозим. Кузатилмайдиган манба маълумотларини ишлаб чиқишда, ташкилот ўзининг маълумотлари билан бошлаши мумкин. Лекин, агар асосланган тарзда мавжуд бўлган маълумотлар бошқа бозор иштирокчилари бошқа маълумотлардан фойдаланиши мумкинлигини ёки бошқа бозор иштирокчилари учун мавжуд бўлмаган ҳолда ташкилотга хос маълумотлар (масалан ташкилотга хос синергия) мавжуд бўлишини кўрсатса, у ушбу маълумотларга тузатиш киритиши лозим. Ташкилот бозор иштирокчисининг фаразлари тўғрисидаги маълумотларга эга бўлиш учун ортиқча уринишларни амалга ошириши талаб этилмайди. Лекин, ташкилот асосланган тарзда мавжуд бўлган бозор иштирокчисининг фаразлари тўғрисидаги барча маълумотларни инобатга олиши лозим.

Маълумотларни ёритиб бериш

24.28 Ташкилот дастлабки тан олишдан кейин **молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда** ҳаққоний қийматда баҳоланган **активлар ва мажбуриятлар синфининг** ҳар бири учун қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:

- (а) **ҳисобот даври** охирида уларнинг баланс қиймати;
- (б) ҳаққоний қийматни баҳолашлар бутунлигича тоифаланган ҳаққоний қиймат иерархиясининг даражаси (1, 2 ва 3-даража);
- (г) ҳаққоний қиймат иерархиясининг 2-даражаси ва 3-даражасида тоифаланган такрорланадиган ва такрорланмайдиган ҳаққоний қийматни баҳолашлар учун, ҳаққоний қийматни баҳолашда фойдаланилган баҳолаш усул(лар)ининг ва манба маълумотларнинг изоҳи.

24.29 Ҳаққоний қиймат иерархиясининг 3-даражасида тоифаланган такрорланадиган ҳаққоний қийматни баҳолашлар бўйича ташкилот қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:

- (а) фойда ёки зарарда тан олинган давр учун жами фойда ёки зарарлар, ва ушбу фойда ёки зарарлар тан олинган **фойда ёки зарардаги** сатр моддаси;
- (б) **бошқа умумлашган даромадда** тан олинган давр учун жами фойда ёки зарарлар ва ушбу фойда ёки зарарлар тан олинган бошқа умумлашган даромаддаги сатр моддаси.

- 24.30 Ташкилот активлар ва мажбуриятларнинг ўринли синфларини қуйидагилар асосида аниқлаши лозим:
- (а) актив ёки мажбуриятнинг характери, хусусиятлари ва рисклари; ва
  - (б) ҳаққоний қийматни баҳолаш тоифаланган ҳаққоний қиймат иерархиясининг даражаси.
- 24.31 Активлар ва мажбуриятлар синфи кўп ҳолларда молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда тақдим этилган қатор моддаларига нисбатан кўпроқ батафсиллаштиришни талаб этади. Лекин, ташкилот молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда акс эттириладиган моддаларнинг солиштирмасини шакллантириш учун етарли бўлган маълумотларни таъминлаши лозим.
- 24.32 Агар бошқача шакл ўринлироқ бўлмаса, ташкилот мазкур бобнинг 24.28-24.31 бандларида талаб этилган миқдорий маълумотларни жадвал шаклида тақдим этиши лозим.

25-боб. Мажбуриятлар ва хусусий капитал

Қўллаш доираси

- 25.1 Мазкур боб **молиявий инструментларни** мажбурият ёки хусусий капитал сифатида таснифлаш тамойилларини белгилайди, шунингдек, жисмоний шахсларга ва улушли инструментларнинг инвесторлари (яъни, **мулкдор** сифатида амал қиладиган) сифатида фаолият юритувчи бошқа шахсларга чиқарилган улушли инструментларни ҳисобга олишни ҳам белгилайди.
- 25.2 Мазкур боб қуйидагилардан ташқари барча турдаги молиявий инструментларни таснифлашда қўлланиши лозим:
- (а) 10-боб “*Консолидациялашган ва алоҳида молиявий ҳисобот*”, 18-боб “*Таъсир остидаги ташкилотларга инвестициялар*” ёки 19-боб “*Биргаликдаги фаолият бўйича келишувлар*”га мувофиқ ҳисобга олинadиган **шўъба ташкилотлар, таъсир остидаги ташкилотлар ва биргаликдаги фаолият бўйича келишувларга** инвестициялар.
  - (б) 31-боб “*Ходимларнинг даромадлари*” талаблари қўлланадиган **ходимлар даромадлари** дастурлари бўйича иш берувчиларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари.
  - (в) 30-боб “*Акцияга асосланган тўлов*” қўлланадиган **акцияга асосланган тўлов операцияларидан** юзага келадиган молиявий инструментлар, шартномалар ва мажбуриятлар, бундан ходимларнинг акция опцион дастурлари, ходимларнинг акция сотиб олиш дастурлари ва бошқа барча **акцияга асосланган тўлов келишувларига** боғлиқ бўлган сотиб олинган, сотилган, чиқарилган ёки бекор қилинган, сотиб олинган **ўз акцияларига** нисбатан қўлланиши лозим бўлган мазкур бобнинг 25.3–25.6-бандлари мустасно.

Молиявий инструментни мажбурият ёки хусусий капитал сифатида таснифланиши

- 25.3 Хусусий капитал ташкилотнинг барча мажбуриятлари чегирилгандан кейин унинг **активларидаги** қолдиқ улушдир. Мазкур боб мақсадларида мажбурият – бу ташкилотнинг бўлиб ўтган ҳодисалардан юзага келадиган мавжуд жавобгарлиги бўлиб, унинг сўндирилиши натижасида ташкилотдан ўзида иқтисодий нафни мужассамлаштирган ресурсларнинг чиқиб кетиши кутилади. Хусусий капитал ташкилот мулкдорларининг инвестициялари плюс фойдали фаолият натижасида олинган ва ташкилот фаолиятида фойдаланиш учун жамғарилган инвестицияларга киримлар минус фойда келтирмайдиган операциялар натижасида мулкдорларнинг инвестициялари камайишлари ва мулкдорларга тақсимланишларни ўз ичига олади.
- 25.4 Ташкилот молиявий инструментни **молиявий мажбурият** ёки хусусий капитал сифатида нафақат унинг ҳуқуқий шаклига, балки шартномавий келишувнинг моҳиятига кўра ва молиявий мажбурият ва улушли инструмент таърифларига мувофиқ таснифлаши лозим. Агар ташкилот шартномавий мажбуриятни бажариш учун пул маблағлари ёки бошқа молиявий активни ўтказиб беришни рад этиш бўйича шартсиз ҳуқуққа эга бўлмаса, мажбурият молиявий мажбурият таърифига жавоб беради ва шундай таснифланади, бундан мазкур бобнинг 25.5-бандига мувофиқ улушли инструментлар сифатида таснифланган инструментлар мустасно.
- 25.5 Мажбурият таърифига жавоб берадиган баъзи молиявий инструментлар хусусий капитал сифатида таснифланади, чунки улар ташкилот соф активларидаги қолдиқ улушни ифодалайди:

- (а) қайтариб сотиш ҳуқуқини берадиган инструмент ушбу инструментни эгасига уни эмитентга пул маблағлари ёки бошқа молиявий актив ҳисобига қайта сотиш ҳуқуқини берадиган ёки юзага келишига ишонч бўлмаган келгуси ҳодиса содир бўлганда ёки инструмент эгаси вафот этганда ёхуд нафақага чиқиши билан эмитентга автоматик тарзда қайта сотиладиган молиявий инструментдир. Қуйидаги барча хусусиятларга эга бўлган қайтариб сотиш ҳуқуқини берадиган инструмент улушли инструмент сифатида таснифланади:
- (i) у ўзининг эгасига ташкилотни тугатиш пайтида ташкилот соф активларининг мутаносиб улушини олиш ҳуқуқини беради. Ташкилотнинг соф активлари бу унинг активларига тегишли бошқа барча талаблар чегириб ташлагандан сўнг қоладиган активлардир.
  - (ii) ушбу инструмент бошқа барча инструментлар синфига нисбатан субординацияда бўлган инструментлар синфига тегишли.
  - (iii) бошқа барча инструментлар синфига нисбатан субординацияда бўлган инструментлар синфига тегишли барча молиявий инструментлар бир хил хусусиятларга эга бўлади.
  - (iv) эмитент томонидан инструментни пул маблағлари ёки бошқа молиявий актив ҳисобига қайта харид қилиш ёки сўндириш бўйича шартномавий жавобгарликдан ташқари, мазкур инструмент бошқа ташкилот олдида пул маблағлари ёки бошқа молиявий активни ўтказиш ёхуд ташкилот эмитент учун потенциал фойдали бўлмаган шартларда бошқа ташкилот билан молиявий активларни ёки молиявий мажбуриятларни айирбошлаш бўйича бошқа ҳеч қандай шартномавий мажбуриятни назарда тутмайди, шунингдек, ташкилотнинг ўз улушли инструментлари билан ҳисоб-китоб қилинадиган ёки қилиниши мумкин бўлган шартнома ҳисобланмайди.
  - (v) инструментнинг амал қилиш муддати давомида унга тегишли бўлган жами кутилаётган пул оқимлари суммаси асосан инструментнинг амал қилиш муддати давомидаги (бунда инструментнинг ҳар қандай таъсирини ҳисобга олмаган ҳолда) ташкилотнинг **фойда ёки зарардан**, тан олинган соф активларнинг ўзгаришидан ёки тан олинган ва тан олинмаган соф активлар **хаққоний қийматининг** ўзгаришидан келиб чиқиб аниқланади.
- (б) фақат тугатиш жараёнида ташкилотга унинг соф активлари мутаносиб улушини бошқа томонга ўтказиш мажбуриятини юкласа, бошқа барча инструментлар синфларига нисбатан субординацияда бўлган инструментлар ёки инструментнинг компонентлари хусусий капитал сифатида таснифланади.

25.6 Қуйида хусусий капитал эмас, мажбуриятлар сифатида таснифланадиган инструментларга мисоллар келтирилган:

- (а) агар тугатиш жараёнида соф активларни тақсимлаш максимал миқдорига (юқори чегарасигача) боғлиқ бўлса, инструмент мажбурият сифатида таснифланади. Масалан, агар тугатиш пайтида инструмент эгалари соф активлари мутаносиб улушини олсалар, лекин бу миқдор юқори чегарасигача чекланган бўлса ва соф активларнинг чегарадан ортиқ қисми хайрия ташкилоти ёки давлатга тақсимланса, бундай инструмент хусусий капитал сифатида таснифланмайди.

- (б) қайтариб сотиш ҳуқуқини берадиган инструментлар, агар қайтариб сотиш ҳуқуқи амалга оширилганда, инструмент эгаси мазкур МХМСга мувофиқ баҳоланган ташкилот соф активларининг мутаносиб улушини оладиган бўлса, хусусий капитал сифатида таснифланади.
- (в) агар инструмент ташкилотни тугатишдан олдин эгасига мажбурий дивидендлар каби тўловларни амалга ошириш мажбуриятини юкласа, бундай инструмент мажбурият сифатида таснифланади.
- (г) шўъба ташкилотнинг молиявий ҳисоботларида хусусий капитали сифатида таснифланган қайтариб сотиш ҳуқуқини берадиган инструментлар, унинг бош ташкилотининг консолидациялашган **молиявий ҳисоботида** мажбурият сифатида таснифланади.
- (д) қатъий белгиланган ёки келгусидаги аниқ ёки аниқланадиган санада белгиланадиган суммада эмитент томонидан мажбурий қайта харид қилишни назарда тутадиган ёки унинг эгасига эмитентдан белгиланган санада ёки ушбу сана ўтгандан кейин қатъий белгиланган ёки аниқланадиган нархда инструментни қайта харид қилиш ҳуқуқини талаб этадиган имтиёзли акция молиявий мажбурият ҳисобланади.

25.7 Кооператив ташкилотлардаги иштирокчиларнинг улушлари ва ўхшаш инструментлар хусусий капитал ҳисобланади, агар:

- (а) ташкилот иштирокчилар улушларини қайта сотиб олишни рад этиш бўйича шартсиз ҳуқуққа эга бўлса; ёки
- (б) агар қайта сотиб олиш қонунчилик, меъёрий ҳужжатлар ёки ташкилотнинг устави билан шартсиз тақиқланган бўлса.

Акциялар ёки бошқа улушли инструментларнинг муомалага дастлабки чиқарилиши

25.8 Ташкилот акциялар ёки бошқа улушли инструментларнинг муомалага чиқарилишини, агар ташкилот бундай инструментларни чиқарган ва бошқа томон ушбу инструментлар эвазига ташкилотга пул маблағлари ёки бошқа ресурсларни ўтказиш мажбуриятига эга бўлса, қуйидаги шартларда хусусий капитал сифатида тан олиши лозим:

- (а) агар улушли инструментлар ташкилот пул маблағлари ёки бошқа ресурсларни олишдан олдин чиқарилган бўлса, ташкилот дебиторлик суммасини ўзининг **молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботида** актив сифатида эмас, балки хусусий капитал билан ўзаро ҳисоб-китоб қилиш орқали тақдим этиши лозим;
- (б) агар ташкилот улушли инструментлар чиқарилгунга қадар пул маблағлари ёки бошқа ресурсларни олган бўлса ва ташкилотдан пул маблағлари ёки олинган бошқа ресурсларни қайтариб тўлашни талаб қилиш мумкин бўлмаса, ташкилот олинган тўлов миқдорида хусусий капиталдаги тегишли ўсишни тан олиши лозим; ва
- (в) улушли инструментларга обуна ўтказилган, лекин чиқарилмаган ва ташкилот ҳали пул маблағлари ёки бошқа ресурсларни олмаган бўлса, ташкилот хусусий капиталдаги ўсишни тан олмаслиги лозим.

25.9 Ташкилот бизнес бирлашувининг бир қисми сифатида чиқарилган ёки 25.13–25.18-бандларига мувофиқ ҳисобга олинадиган маблағлардан ташқари улушли инструментларни, **операция бўйича сарфларни** ҳисобга олган ҳолда олинган ёки олинадиган пул маблағлари ёки бошқа ресурсларнинг ҳаққоний қиймати бўйича баҳолаши лозим. Агар тўлов кечиктирилган бўлса ва пулнинг вақт қиймати **муҳим**

бўлса, дастлабки **баҳолаш дисконтланган** қиймат асосида амалга оширилиши лозим.

- 25.10 Ташкилот хусусий капитал билан боғлиқ операция бўйича сарфларни хусусий капиталдан чегириладиган сарфлар сифатида ҳисобга олиши лозим. Операция бўйича сарфлар билан боғлиқ **фойда солиғи** 32-боб “*Фойда солиғи*”га мувофиқ ҳисобга олиниши лозим.
- 25.11 Акциялар ёки бошқа қимматли қоғозларни чиқариш натижасида келиб чиқадиган хусусий капиталнинг кўпайиши молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда акцияларнинг номинал қиймати (ёки бошқа номинал қиймати) асосида акс эттирилиши ва номинал қийматдан ортиқ тўланган суммани алоҳида акс эттирилиши лозим.

Бошқа турдаги улушли инструментларнинг сотилиши

- 25.12 Ташкилот акциялардан бошқа турдаги улушли инструментларни сотиш йўли билан чиқарилган хусусий капиталга нисбатан мазкур бобнинг 25.8–25.11-бандларидаги тамойилларни қўллаши лозим.

Капиталлаштириш ёки бонусли акцияларни чиқариш ва акция майдаланиши

- 25.13 Капиталлаштириш ёки бонусли акцияларни чиқариш акциядорларга уларнинг мавжуд акцияларига мутаносиб равишда янги акцияларни чиқаришдир. Масалан, ташкилот ўз акциядорларига ҳар бешта акция учун битта қўшимча ёки бонусли акция бериши мумкин. Акцияларнинг майдаланиши ташкилотнинг мавжуд акцияларини бир нечта акцияларга бўлишдир. Масалан, акцияларни майдаланишда ҳар бир акциядор эгалик қилган ҳар бир акция учун битта қўшимча акция олиши мумкин. Айрим ҳолларда аввал муомалага чиқарилган акциялар бекор қилинади ва янги акциялар билан алмаштирилади. Капиталлаштириш ва бонусли акцияларни чиқариш ҳамда акция майдаланиши жами хусусий капитални ўзгартирмайди. Ташкилот амалдаги қонунчиликка мувофиқ хусусий капиталдаги суммаларни қайта таснифлаши лозим.

Конвертацияланадиган қарз ёки ўхшаш таркибли молиявий инструментлар

- 25.14 Конвертацияланадиган қарзни ёки шунга ўхшаш мажбурият ва хусусий капитал компонентини ўз ичига олган **таркибли молиявий инструментларни** чиқаришда ташкилот пул маблағлари келиб тушишини мажбурият компоненти ва хусусий капитал компоненти ўртасида тақсимлаши лозим. Тақсимлаш учун ташкилот дастлаб мажбурият компоненти суммасини конвертация хусусиятига ёки шунга ўхшаш тегишли хусусий капитал компонентига эга бўлмаган ўхшаш мажбуриятнинг ҳаққоний қиймати сифатида аниқлаши лозим. Ташкилот қолдиқ суммани хусусий капитал компоненти сифатида ҳисобга олиши лозим. Операция бўйича сарфлар қарз компоненти ва хусусий капитал компоненти ўртасида уларнинг нисбий ҳаққоний қийматидан келиб чиққан ҳолда тақсимланади.
- 25.15 Ташкилот бундан тақсимлашни кейинги даврда қайта кўриб чиқмаслиги лозим.
- 25.16 Инструментлар чиқарилгандан кейинги даврларда ташкилот мажбурият компонентини қуйидагича ҳисобга олиши лозим:
- (а) агар мажбурият компоненти 23.8-банддаги шартларга жавоб берса, 23-боб “*Молиявий инструментлар*”га мувофиқ. Бундай ҳолларда ташкилот мажбурият компоненти ва тўланиши лозим бўлган асосий қарз ўртасидаги ҳар қандай фарқни **эффектив фоиз ставкаси усулидан** фойдаланган ҳолда

кўшимча фоиз **харажатлари** сифатида мунтазам равишда тан олиши лозим (23.14-23.19-бандларга қаранг).

- (б) агар мажбурият компоненти 23.8-банддаги шартларга жавоб бермаса, 23.32-23.55 бандларга мувофиқ.

Молиявий мажбуриятларни улушли инструментлар билан сўндириш

- 25.17 Ташкилот ўз кредитори билан молиявий мажбурият шартларини қайта кўриб чиқиши мумкин, натижада ташкилот кредиторга улушли инструментлар чиқариш орқали мажбуриятни тўлиқ ёки қисман сўндиради. Улушли инструментларни чиқариш 23.31-бандга мувофиқ тўланган товонни ташкил қилади. Ташкилот чиқарилган улушли инструментларни ҳаққоний қиймат бўйича баҳолаши лозим. Лекин, чиқарилган улушли инструментларнинг ҳаққоний қийматини ортиқча сарф ва ҳаракатсиз ишончли баҳолаш мумкин бўлмаса, у ҳолда, улушли инструмент сўндирилган молиявий мажбуриятнинг ҳаққоний қийматида баҳоланиши лозим. Ташкилот молиявий мажбуриятни ёки молиявий мажбуриятнинг бир қисмини 23.29–23.31-бандларга мувофиқ тан олишни бекор қилиши лозим.
- 25.18 Агар тўланган товоннинг бир қисми сўндирилмай қолган мажбурият шартларини ўзгартириш билан боғлиқ бўлса, ташкилот ушбу тўланган товонни сўндирилган мажбурият қисми ва сўндирилмай қолган мажбурият қисми ўртасида тақсимлаши лозим. Ушбу тақсимлаш асосланган тарзда амалга оширилиши лозим. Агар мажбурият қолдиғининг шартлари аҳамиятли даражада ўзгарган бўлса, ташкилот 23.30-бандга мувофиқ бундай ўзгартиришни дастлабки мажбуриятнинг сўндирилиши ва янги мажбуриятнинг **тан олиниши** каби ҳисобга олиши лозим.
- 25.19 Ташкилот мазкур бобнинг 25.17–25.18-бандларини қуйидаги ҳоллардаги операцияларга нисбатан қўлламаслиги лозим:
- (а) кредитор ташкилотнинг бевосита ёки билвосита акциядори ҳисобланса ва шундай амалдаги акциядори сифатида ҳаракат қилса;
  - (б) операциядан олдин ҳам кейин ҳам кредитор ва ташкилот бир хил томон ёки томонлар орқали назорат қилинса ва операциянинг моҳияти ташкилотга улуш киритиш ёки ташкилот томонидан хусусий капитални тақсимлашни ўз ичига олса; ёки
  - (в) молиявий мажбуриятни улушли инструментлар чиқариш орқали сўндириш молиявий мажбуриятнинг дастлабки шартига мувофиқ амалга оширилса (25.14–25.16-бандларга қаранг).

Сотиб олинган ўз акциялари

- 25.20 Сотиб олинган ўз акциялари ташкилот томонидан чиқарилган ва кейинчалик қайта сотиб олинган ташкилотнинг улушли инструментларидир. Ташкилот сотиб олинган ўз акциялари учун берилган тўловнинг ҳаққоний қийматини хусусий капиталдан чегириб ташлаши лозим. Ташкилот сотиб олинган ўз акцияларини сотиб олиш, сотиш, чиқариш ёки бекор қилишдан олинган **бошқа фойда** ёки зарарни фойда ёки зарар таркибида тан олмаслиги лозим.

Мулқдорларга хусусий капитални тақсимлаш

- 25.21 Ташкилот хусусий капитални ўз мулқдорларига (улушли инструментлар эгаларига) тақсимлаш суммасига камайтириши лозим. Мулқдорларга тақсимлаш билан боғлиқ фойда солиғи 32-боб “*Фойда солиғи*”га мувофиқ ҳисобга олиниши лозим.
- 25.22 Баъзида ташкилот ўзининг мулқдорларига пулдан фарқли бошқа активларни (пулсиз активларни) тақсимлайди. Ташкилот бундай тақсимлаш тўғрисида эълон қилганда ва тегишли активларни мулқдорларга тақсимлаш жавобгарлиги мавжуд

бўлганда, у мажбуриятни тан олиши лозим. Агар 25.23-банддаги шартлар қаноатлантирилмаса, ташкилот мажбуриятни тақсимладиган активларнинг ҳаққоний қийматида баҳолаши лозим. Ташкилот ҳар бир **ҳисобот даври** охирида ва ҳисоб-китоб кунида тўладиган дивиденднинг **баланс қийматини** тақсимладиган активларнинг ҳаққоний қиймати суммасига тузатиш сифатида тан олинган тўладиган дивиденднинг суммасидаги ҳар қандай ўзгаришлар билан бирга кўриб чиқиши ва хусусий капитал орқали тузатиш киритиши лозим. Ташкилот тўладиган дивидендларни тўлашда, у тақсимланган активларнинг баланс қиймати ва тўладиган дивиденднинг баланс қиймати ўртасидаги ҳар қандай фарқни фойда ёки зарарда тан олиши лозим.

- 25.23 Агар тақсимладиган активларнинг ҳаққоний қийматини ишончли баҳолаш мумкин бўлмаса, мажбурият тақсимладиган активларнинг баланс қийматида баҳоланиши лозим. Агар ҳисоб-китоб қилишдан олдин тақсимладиган активларнинг ҳаққоний қиймати ишончли баҳолаш мумкин бўлса, мажбурият тақсимлаш суммасига тегишли тузатиш киритилган ҳолда ҳаққоний қиймат бўйича қайта баҳоланади ва мазкур бобнинг 25.22-бандига мувофиқ ҳисобга олинади.
- 25.24 Мазкур бобнинг 25.22–25.23-бандлари тақсимлашдан олдин ҳам кейин ҳам охири-оқибат бир хил томон ёки томонлар орқали назорат қилинадиган пулсиз активларни тақсимланишига нисбатан қўлланмайди. Ушбу истисно тақсимлашни амалга оширадиган ташкилотнинг алоҳида, индивидуал ва **консолидациялашган молиявий ҳисоботи**га нисбатан қўлланади.

Маълумотларни ёритиб бериш

- 25.25 Агар мазкур бобнинг 25.22-25.23-бандларида кўрсатилганидек, тақсимладиган активларнинг ҳаққоний қийматини ишончли баҳолаш мумкин бўлмаса, ташкилот бу фактни ёритиб бериши лозим.

26-боб. Баҳоланган мажбуриятлар ва шартли ҳодисалар

Қўллаш доираси

- 26.1 Мазкур боб ушбу МҲМСнинг бошқа боблари орқали қамраб олинган баҳоланган мажбуриятлардан ташқари барча **баҳоланган мажбуриятларга** (яъни ноаниқ бажариш муддатига ёки ноаниқ қийматга эга бўлган мажбуриятларга), **шартли мажбуриятларга** ва **шартли активларга** нисбатан қўлланади. Мазкур МҲМСнинг бошқа боблари орқали қамраб олинган баҳоланган мажбуриятлар қуйидагиларни ўз ичига олади:
- (а) **ижара** (22-боб “*Ижара*”). Лекин, мазкур боб **зарар келтирувчи шартнома бўлган** оператив ижарага нисбатан қўлланади.
  - (б) **қурилиш шартномалари** (27-боб “*Тушум*”). Лекин, мазкур боб зарар келтирувчи бўлган қурилиш шартномаларига нисбатан қўлланади.
  - (в) **ходимларнинг даромадлари** бўйича мажбуриятлар (31-боб “*Ходимларнинг даромадлари*”).
  - (г) **фойда солиғи** (32-боб “*Фойда солиғи*”).
- 26.2 Мазкур бобдаги талаблар ижро этиладиган шартномаларга, агар улар **зарар келтирувчи шартномалар** бўлмаса, қўлланмайди. Ижро этиладиган шартнома – томонларнинг ҳеч бири шартномада белгиланган жавобгарликларни бажармаган ёки иккала томон ҳам ўз жавобгарликларини тенг тарзда қисман бажарган шартномалардир.
- 26.3 Мазкур боб молиявий инструментларга (кредит такдим этиш бўйича мажбуриятларга) нисбатан қўлланмайди. Улар 23-боб “*Молиявий инструментлар*” қўллаш доирасига киради.

Дастлабки тан олиш

- 26.4 Ташкилот баҳоланган мажбуриятни фақат қуйидаги ҳолларда қўлланади:
- (а) ташкилот ўтган ҳодиса натижасида **ҳисобот санасига** жавобгарликка эга бўлса;
  - (б) сўндириш учун ўзида иқтисодий нафлар ўтказилишининг талаб этилиши **эҳтимоли мавжуд** бўлса (яъни содир бўлиши эҳтимоли содир бўлмаслик эҳтимолидан юқори); ва
  - (в) жавобгарлик суммасини ишончли баҳолаш мумкин бўлганда.
- 26.5 Ташкилот баҳоланган мажбуриятни **молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда** тан олиши ва баҳоланган мажбурият миқдорига тенг суммани **харажат** сифатида тан олиши лозим, бундан мазкур МҲМСнинг бошқа бир бобига мувофиқ уни **заҳиралар** ёки **асосий воситалар** каби бошқа активнинг бошланғич қийматининг бир қисми тарзида тан олинган ҳолатлар мустасно.
- 26.6 Мазкур бобнинг 26.4(а)-бандидаги шарт (ўтган ҳодиса натижасида ҳисобот санасига жавобгарлик) ташкилот жавобгарликни сўндиришдан бошқа муқобил чораси йўқлигини билдиради. Бу ҳолат ташкилот қонун ҳужжатлари билан таъминланган юридик жавобгарликка эга бўлганда ёки ташкилот ўтган ҳодиса (ташкилотнинг ўз хатти-ҳаракати ҳам бўлиши мумкин) ташкилот ўз зиммасига олган жавобгарликларни бажариши юзасидан бошқа томонларда асосли кутишларни ҳосил қилиши сабабли **конструктив жавобгарликка** эга бўлганда юзага келади. Ташкилотнинг келгуси ҳаракатларидан юзага келадиган жавобгарликлар (яъни ўз фаолиятини келгусида юритишида) уларнинг юзага келиш эҳтимоллиги ва улар шартномавий бўлишидан қатъий назар, мазкур бобнинг 26.4(а)-бандидаги шартни қаноатлантирмайди. Бунга мисол, тижорат босимлари

остида ёки қонуний талаблар сабабли ташкилот келгусида муайян йўналишда фаолият юритиш учун сарфларни амалга оширишни режалаштириши ёки бундай сарфларни амалга ошириши зарур бўлиши мумкин (масалан, муайян турдаги заводда зарарли тутунга қарши филтрларни ўрнатиш). Ташкилот ўзининг келгуси хатти-ҳаракатлари ёрдамида, масалан фаолият юритиш усулини ўзгартириш ёки заводни сотиш орқали, келгуси сарфларни четлаб ўтиши мумкинлиги сабабли, унда келгуси сарфлар учун ҳеч қандай мавжуд жавобгарлик бўлмайди ва ҳеч қандай баҳоланган мажбурият тан олинмайди.

Дастлабки баҳолаш

26.7 Ташкилот баҳоланган мажбуриятни ҳисобот санасига жавобгарликни бажариш учун талаб этиладиган сумманинг энг тўғри ҳисоб баҳосида баҳолаши лозим. Энг тўғри ҳисоб баҳоси – бу ташкилот томонидан ҳисобот даври охирида жавобгарликни бажариш учун ёки уни учинчи томонга ўтказиш учун етарли бўлган асосланган сумма ҳисобланади.

(а) агар баҳоланган мажбурият катта ҳажмдаги моддалар жамланмасини ўз ичига олса, ҳисоб баҳоси суммаси мумкин бўлган натижаларни уларга тегишли бўлган эҳтимолликлар билан ҳисобга олган ҳолдаги тортилган қийматини акс эттиради. Мумкин бўлган натижаларнинг оралиғи узлуксиз бўлса ва бу оралиқнинг ҳар бир нуқтаси бошқаси каби бир хил эҳтимолли бўлса, оралиқдаги ўрта нуқта олинади.

(б) агар баҳоланган мажбурият алоҳида олинган жавобгарликдан келиб чиқса, унинг энг катта эҳтимолли ягона натижаси жавобгарликни бажариш учун талаб этиладиган сумманинг энг тўғри ҳисоб баҳоси бўлиши мумкин. Лекин бундай ҳолда ҳам, ташкилот бошқа мумкин бўлган натижаларни кўриб чиқади. Бошқа мумкин бўлган натижалар, эҳтимоллий натижадан юқорироқ ёки пастроқ бўлганда, энг тўғри ҳисоб баҳоси мос равишда юқорироқ ёки пастроқ қийматга эга бўлади.

Пулнинг вақт қиймати таъсири **муҳим** бўлганда, баҳоланган мажбуриятнинг қиймати жавобгарликни бажариш учун талаб этилиши кутилаётган сарфларнинг **дисконтланган қийматига** тенг бўлиши лозим. Дисконтлаш ставкаси (ёки ставкалари) пулнинг вақт қийматининг жорий бозор баҳолашларини акс эттирадиган солиқ солишдан олдинги ставкаси (ёки ставкалари) бўлиши лозим. Мажбуриятга хос рисклар дисконтлаш ставкасида ёки жавобгарликни бажариш учун талаб этиладиган суммаларни баҳолашда (лекин ҳар иккисида эмас) акс эттирилиши лозим.

26.8 Ташкилот активларнинг кутилаётган чиқиб кетишидан **фойдани** баҳоланган мажбуриятни **баҳолашда** ҳисобга олмаслиги лозим.

26.9 Баҳоланган мажбуриятни сўндириш учун талаб этиладиган тўлиқ суммани ёки унинг бир қисмини бошқа томон қоплаб бериши мумкин бўлса (масалан, суғурта даъвоси бўйича), ташкилот бундай қоплаб бериш суммасини фақатгина ташкилот томонидан жавобгарлик сўндирилганда, қоплаб бериш суммасининг олинishi деярли аниқ бўлганда алоҳида актив сифатида тан олинади. Қоплаб бериш бўйича тан олинган сумма баҳоланган мажбурият суммасидан ошмаслиги лозим. Олинадиган қоплаш суммаси молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда актив сифатида тақдим этилиши ва баҳоланган мажбурият билан ўзаро ҳисоб-китоб қилинмаслиги лозим. **Умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда**, ташкилот бошқа томондан олинадиган қоплаш суммасини баҳоланган мажбуриятга тегишли харажат билан ўзаро ҳисоб-китоб қилиши мумкин.

Кейинги баҳолаш

- 26.10 Ташкилот баҳоланган мажбуриятни фақат ушбу баҳоланган мажбурият дастлаб қайси сарфлар бўйича тан олинган бўлса, ўша сарфлар бўйича ҳисобдан чиқариши лозим.
- 26.11 Ташкилот баҳоланган мажбуриятларни ҳар ҳисобот санасида қайта кўриб чиқиши ва ўша ҳисобот санасида жавобгарликни бажариш учун талаб этиладиган сумманинг энг тўғри ҳисоб баҳосини ақс эттириш учун уларга тузатиш киритиши лозим. Илгари тан олинган суммаларга ҳар қандай тузатишлар, агар баҳоланган мажбурият дастлаб бошқа актив қийматининг бир қисми тарзида тан олинмаган бўлса, **фойда ёки зарар** таркибида тан олиниши лозим (26.5-бандга қаранг). Баҳоланган мажбурият жавобгарликни бажариш учун талаб этилиши кутилаётган суммаларнинг дисконтланган қийматида баҳоланганда, дисконтлашнинг даврий амортизацияси юзага келган даврда фойда ёки зарар таркибида молиявий харажат сифатида тан олиниши лозим.

Шартли мажбуриятлар

- 26.12 **Шартли мажбурият** - бу мумкин бўлган лекин ноаниқ жавогарлик ёки 26.4-банднинг (б) ва (в) кичик-бандларидаги шартлардан бири ёки ҳар иккиси бажарилмаслиги оқибатида тан олинмайдиган мавжуд жавобгарликдир. **Бизнес бирлашувидаги** шартли мажбуриятлардан ташқари ҳолларда (17.28 бандга қаранг) ташкилот шартли мажбуриятни мажбурият сифатида тан олмаслиги лозим. Ресурсларнинг чиқиб кетиши эҳтимоли кам бўлган ҳоллардан ташқари, шартли мажбуриятни ёритиб бериш талаблари мазкур бобнинг 26.15-бандида келтирилган. Ташкилот жавобгарлик учун солидар жавобгар бўлса, мажбуриятнинг бошқа томонлар бажариши кутилаётган қисми шартли мажбурият сифатида ҳисобга олинади.

Шартли активлар

- 26.13 Ташкилот **шартли активни** актив сифатида тан олмаслиги лозим. Иқтисодий наф келиб тушиши эҳтимоли мавжуд бўлганда, шартли активни ёритиб бериш талаблари мазкур бобнинг 26.16-бандида келтирилган. Лекин, ташкилотга келгуси иқтисодий нафлар келтириши деярли аниқ бўлганда, тегишли актив шартли актив ҳисобланмайди ва унинг тан олиниши ўринли бўлади.

Маълумотларни ёритиб бериш

Баҳоланган мажбурият тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериш

- 26.14 Ташкилот баҳоланган мажбуриятнинг ҳар бир синфи бўйича қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:
- (а) қуйидагиларни кўрсатадиган солиштирма:
    - (i) давр бошидаги ва охиридаги баланс қиймати;
    - (ii) давр мобайнида баҳоланган мажбурият суммаси ошиши, жумладан дисконтланган суммани баҳолашдаги ўзгаришлар бўйича тузатишлар;
    - (iii) давр мобайнида баҳоланган мажбурият ҳисобидан сарфланган суммалар; ва
    - (iv) давр мобайнида қайта тикланган фойдаланилмаган суммалар.
  - (б) жавобгарлик характерининг қисқача тавсифи ва унинг натижасидаги тўловларнинг кутилётган суммаси ва муддати;

- (в) ресурслар чиқиб кетишининг суммаси ёки муддатига тегишли ноаниқликларнинг таснифи; ва
- (г) кутилаётган қоплаб бериш суммаси бўйича тан олинган ҳар қандай активнинг қийматини кўрсатган ҳолда, ҳар қандай кутилаётган қоплаб бериш суммаси.

Олдинги даврлар учун қийёсий маълумот талаб этилмайди.

Шартли мажбуриятлар тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериш

26.15 Агар мажбурият сўндириш учун ресурслар чиқиб кетиш эҳтимоли кам бўлмаса, ташкилот ҳисобот санасига шартли мажбуриятнинг ҳар бир синфи бўйича шартли мажбурият характерининг қисқача тавсифи ва, амалий имкони бўлса, қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:

- (а) мазкур бобнинг 26.7–26.11-бандларига мувофиқ баҳоланган шартли мажбуриятнинг молиявий таъсири ҳисоб баҳоси;
- (б) ресурсларнинг чиқиб кетиши билан боғлиқ сумма ёки муддатга тегишли ноаниқликларнинг таснифи; ва
- (в) ҳар қандай қоплаб бериш эҳтимоллиги.

Агар ушбу ёритиб бериладиган маълумотлардан бири ёки бир нечтасини ёритиб бериш амалий имконсиз бўлса, ушбу факт кўрсатиб берилиши лозим.

Шартли активлар тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериш

26.16 Иқтисодий нафлар келиб тушиши эҳтимоли мавжуд бўлганда, ташкилот ҳисобот даври охирида шартли активлар характерининг қисқача тавсифини ва 26.7–26.11-бандлардаги белгиланган тамойиллардан фойдаланган ҳолда баҳоланган уларнинг молиявий таъсирининг ҳисоб баҳоси тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим.

Ёритиб берилиши зарар келтирадиган маълумотлар

26.17 Жуда камдан-кам ҳолатларда, мазкур бобнинг 26.14–26.16-бандларида талаб этилган барча маълумотлар ёки уларнинг бир қисми ёритиб берилиши ташкилотнинг баҳоланган мажбурият, шартли мажбурият ёки шартли актив масаласида бошқа томонлар билан мунозараларида ташкилотнинг позициясига жиддий зарар келтириши кутилиши мумкин. Бундай ҳолатларда, ташкилот маълумотларни ёритиб бериши шарт эмас, лекин маълумотлар ёритиб берилмаслиги фактини ва сабабини мунозаранинг умумий характери билан биргаликда ёритиб бериши лозим.

27-боб. Тушум

Қўллаш доираси

- 27.1 Мазкур боб куйидаги операциялар ва ҳодисалар натижасида юзага келадиган тушумни ҳисобга олиш учун қўлланиши лозим:
- (а) товарларни сотиш (ташкилот томонидан сотиш мақсадида ишлаб чиқарилган ёки қайта сотиш учун сотиб олинган);
  - (б) хизматлар кўрсатиш;
  - (в) ташкилот шартнома тузувчи томон бўлган **қурилиш шартномалари**; ва
  - (г) фоизлар, роялти ёки дивидендлар келтирадиган ташкилот **активларининг** бошқалар томонидан фойдаланилиши.
- 27.2 Қуйидагилар бўйича баъзи операциялар ёки ҳодисалар натижасида юзага келадиган тушум ва бошқа **даромадлар** мазкур МҲМСнинг бошқа бобларида кўриб чиқилади:
- (а) **ижара** шартномалари (22-боб “*Ижара*”га қаранг)
  - (б) улушли қатнашиш усули орқали ҳисобга олинадиган инвестициялардан юзага келадиган дивидендлар ва бошқа даромадлар (18-боб “*Таъсир остидаги ташкилотларга инвестициялар*” ва 19-боб “*Биргаликдаги фаолият бўйича келишувлар*”га қаранг);
  - (в) **молиявий активлар** ва **молиявий мажбуриятларнинг ҳаққоний қийматидаги ўзгаришлар** ёки уларнинг ҳисобдан чиқарилиши (23-боб “*Молиявий инструментлар*”га қаранг);
  - (г) **инвестиция кўчмас мулкнинг ҳаққоний қийматидаги ўзгаришлар** (15-боб “*Инвестиция кўчмас мулки*”га қаранг);
  - (д) **қишлоқ хўжалиги фаолияти** билан боғлиқ **биологик активларнинг тан олинishi** ва ҳаққоний қийматидаги ўзгаришлар (36-боб “*Махсус фаолиятлар*”га қаранг); ва
  - (е) **қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини** дастлабки тан олиш (36-боб “*Махсус фаолиятлар*”га қаранг).

Тушумнинг баҳоланиши

- 27.3 Ташкилот тушумни олинган ёки олинадиган товоннинг ҳаққоний қийматида баҳолаши лозим. Олинган ёки олинадиган товоннинг ҳаққоний қиймати ташкилот томонидан тақдим этилган ҳар қандай савдо чегирмалари, тезкор ҳисоб-китоб чегирмалари ва муайян харид қилинган ҳажм учун рибейт чегирмалар суммасини ҳисобга олади.
- 27.4 Ташкилот тушумга фақат ташкилот томонидан ўз ҳисобидан олинган ва олинадиган иқтисодий нафларнинг ялпи келиб тушишини киритиши лозим. Ташкилот тушумдан қўшилган қиймат солиғи каби учинчи шахслар номидан олинган суммаларни чиқариб ташлаши лозим. Воситачилик муносабатларида ташкилот (агент ёки воситачи) тушумга фақат унинг воситачилик ҳақи суммасини киритиши лозим. Принципал (комитент) номидан олинган суммалар ташкилотнинг тушуми ҳисобланмайди.

Кечиктирилган тўлов

- 27.5 Агар пул **маблағлари** ёки пул **маблағларининг эквивалентлари** келиб тушиши кечиктирилган бўлса ва келишув амалда молиялаштириш операцияси бўлса, товоннинг ҳаққоний қиймати **муқобил фоиз ставкаси** ёрдамида аниқланган барча келгуси тушумларнинг **дисконтланган қиймати** ҳисобланади. Молиялаштириш

операциялари, масалан, ташкилот харидорга фоизсиз кредит берганда ёки товарларни сотиш учун компенсация сифатида харидордан бозордаги фоиз ставкасидан паст бўлган вексел бўйича дебиторлик қарзини қабул қилганда юзага келади. Муқобил фоиз ставкаси қуйидагилардан бири орқали яхшироқ аниқланади:

- (а) ўхшаш кредит рейтингига эга бўлган эмитентнинг ўхшаш инструменти учун устун фоиз ставкаси; ёки
- (б) молиявий инструментнинг номинал қийматини товарлар ёки хизматларнинг дарҳол пул маблағлари билан тўланиши мумкин бўлган нархига дисконтлангандаги фоиз ставкаси.

Ташкилот мазкур бобнинг 27.28 ва 27.29-бандларига ҳамда 23-боб “*Асосий молиявий инструментлар*”га мувофиқ барча келгуси тушумларнинг дисконтланган қиймати ва товоннинг номинал суммаси ўртасидаги фарқни фоиз кўринишидаги тушум сифатида тан олиши лозим.

Товарлар ёки хизматларни айирбошлаш

27.6 Ташкилот қуйидаги ҳолларда тушумни тан олмаслиги лозим:

- (а) товарлар ёки хизматлар ўхшаш характер ва қийматга эга бўлган товарлар ёки хизматларга айирбошланганда; ёки
- (б) товарлар ёки хизматлар ўхшаш бўлмаган товарлар ёки хизматларга айирбошлашда, бироқ бундай операция тижорий моҳиятга эга бўлмаганда.

27.7 Ташкилот тижорий моҳиятга эга бўлган операцияда товарлар ёки хизматлар ўхшаш бўлмаган товарлар ёки хизматларга айирбошлаганда тушумни тан олиши лозим. Мазкур ҳолатда ташкилот операцияларни қуйидагича баҳолаши лозим:

- (а) ўтказилган ҳар қандай пул маблағлари ёки пул маблағлари эквивалентлари суммасига тузатилган, қабул қилинган товарлар ёки хизматларни ҳаққоний қийматида;
- (б) агар (а) кичик банд бўйича суммани ишончли баҳолаш мумкин бўлмаса, унда берилган ҳар қандай пул маблағлари ёки пул маблағлари эквивалентлари суммасига тузатилган, ўтказилган товарлар ёки хизматларни ҳаққоний қийматида; ёки
- (в) агар на қабул қилинган товарлар ёки хизматларнинг на берилган товарлар ёки хизматларнинг ҳаққоний қийматини ишончли баҳолаш мумкин бўлмаса, унда ўтказилган ҳар қандай пул маблағлари ёки пул маблағлари эквивалентлари суммасига тузатилган, берилган товарлар ёки хизматларнинг баланс қийматида.

Тушум бўйича операцияларни аниқлаш

27.8 Ташкилот одатда ушбу бобдаги тушумларни тан олиш мезонларини ҳар бир операция учун алоҳида қўллайди. Лекин, ташкилот, операция моҳиятини акс эттириш зарур бўлганда, тан олиш мезонларини битта операциянинг алоҳида идентификацияланадиган компонентларига нисбатан қўллайди. Масалан, ташкилот, маҳсулотни сотиш нархи кейинги хизмат кўрсатиш учун аниқланадиган суммани ўз ичига олганида, битта операциянинг алоҳида идентификацияланадиган компонентларига нисбатан тан олиш мезонларини қўллайди. Аксинча, агар операцияларнинг тижорат таъсирини уларнинг тўпламига бир бутун сифатида қарамасдан тушуниб бўлмайдиган тарзда боғланган бўлса, ташкилот тан олиш мезонларини икки ёки ундан ортиқ операцияларга нисбатан қўллайди. Масалан, ташкилот товарларни сотганда ва бир вақтнинг ўзида товарларни кейинроқ сотиб олиш тўғрисида алоҳида шартнома тузганда, шу билан операциянинг моҳиятан бир

ҳил таъсирини инкор этганда, у тан олиш мезонларини икки ёки ундан ортиқ операцияларга биргаликда қўллайди.

- 27.9 Баъзан, савдо операциясининг бир қисми сифатида, ташкилот ўз харидорига келгусида харидор товарлар ёки хизматларни бепул ёки чегирма билан сотиб олиши мумкин бўлган лояллик мукофотини беради. Бундай ҳолда, мазкур бобнинг 27.8-бандига мувофиқ, ташкилот бонус балларини дастлабки савдо операциясининг алоҳида идентификацияланадиган компоненти сифатида ҳисобга олиши лозим. Ташкилот дастлабки сотиш бўйича олинган ёки олиннадиган товоннинг ҳаққоний қийматини бонус баллар ва сотишнинг бошқа компонентлари ўртасида тақсимлаши лозим. Бонус баллар учун ажратилган товон уларнинг ҳаққоний қийматида, яъни бонус баллар алоҳида сотилиши мумкин бўлган суммага қараб баҳоланиши лозим.

Товарлар сотиш

- 27.10 Ташкилот қуйидаги шартларнинг барчаси қаноатлантирилганда товарларнинг сотилишидан тушумни тан олиши лозим:
- (а) ташкилот товарларга эгалик ҳуқуқи билан боғлиқ аҳамиятли рисклар ва нафларни харидорга ўтказганда;
  - (б) ташкилот, одатда, эгалик қилиш билан боғлиқ бўлган давом этаётган бошқарув иштирокини ҳам, сотилган товарлар устидан самарали назоратни ҳам сақлаб қолмайди;
  - (в) тушум суммасини ишончли баҳолаш мумкин бўлганда;
  - (г) операциялар билан боғлиқ иқтисодий нафнинг ташкилотга келиб тушиши **эҳтимоли мавжуд** бўлганда; ва
  - (д) операцияга нисбатан амалга оширилган ёки амалга ошириладиган сарфларни ишончли баҳолаш мумкин бўлганда.
- 27.11 Ташкилот товарларга эгалик ҳуқуқи билан боғлиқ аҳамиятли рисклар ва нафларни харидорга ўтказилган пайтни баҳолаш учун операция бўйича ҳолатларни ўрганишни талаб қилади. Кўп ҳолларда, эгалик ҳуқуқи билан боғлиқ рисклар ва нафларнинг ўтказилиши ҳуқуқий мақомнинг ўтказилиши ёки эгалик ҳуқуқининг харидорга ўтиши билан бир вақтга тўғри келади. Бу кўпинча чакана савдода юзага келади. Бошқа ҳолатларда, эгалик ҳуқуқи билан боғлиқ рисклар ва нафларнинг ўтказилиши ҳуқуқий мақомнинг ўтказилиши ёки эгалик ҳуқуқининг ўтиши билан турли вақтларда содир бўлади.
- 27.12 Агар ташкилот эгалик ҳуқуқи билан боғлиқ аҳамиятли рисклар ва нафларни сақлаб қолган бўлса, у тушумни тан олмайди. Ташкилот эгалик ҳуқуқи билан боғлиқ аҳамиятли рисклар ва нафларни сақлаб қолиши мумкин бўлган ҳолатларга қуйидагилар мисол бўлади:
- (а) ташкилот одатдаги кафолатлар билан қопланмаган қониқарсиз бажариш учун жавобгарликни сақлаб қолганда;
  - (б) муайян сотишдан тушумнинг олинishi товарни сотаётган харидорга боғлиқ бўлганда;
  - (в) товарлар ўрнатиш шарти билан жўнатилган ва ҳали тугалланмаган ўрнатиш ишлари шартноманинг аҳамиятли қисми бўлганда; ва
  - (г) харидор савдо шартномасида белгиланган маълум бир сабабга кўра харидни бекор қилиш ҳуқуқига эга бўлганда ёки ҳар қандай сабабсиз харидорнинг ихтиёри ўзида бўлганда ва ташкилот қайтариш эҳтимоли ҳақида хабардор бўлмаганда.

- 27.13 Агар ташкилот эгалик қилишнинг аҳамиятсиз рискинни сақлаб қолса, операция сотиш ҳисобланади ва ташкилот тушумни тан олади. Масалан, сотувчи фақатгина тўлов тўланмай қолишидан ҳимояланиш учун товарга бўлган қонуний ҳуқуқни сақлаб қолганда ташкилот тушумни тан олади. Худди шундай, агар харидор товарларни нуқсонли деб ҳисобласа ёки бошқа сабабларга кўра қоникмаса ва ташкилот қайтаришларни ишончли баҳолай олса, қоплаб бериш таклиф қилинганда, ташкилот тушумни тан олади. Бундай ҳолларда, ташкилот 26-боб “*Баҳоланган мажбуриятлар ва шартли ҳодисалар*”га мувофиқ қайтаришлар учун **баҳоланган мажбуриятни** тан олади.

Хизматлар кўрсатиш

- 27.14 Хизматлар кўрсатиш билан боғлиқ бўлган операциянинг натижаси ишончли баҳоланиши мумкин бўлганда, ташкилот ҳисобот даври охиридаги операциянинг яқунланиши босқичига ҳавола орқали (баъзан бажариш фоизи усули деб аталади) операция билан боғлиқ тушумни тан олиши лозим. Операция натижаси қуйидаги шартлар бажарилганда ишончли баҳоланиши мумкин:

- (а) тушум суммасини ишончли баҳолаш мумкин бўлганда;
- (б) операциялар билан боғлиқ иқтисодий нафнинг ташкилотга келиб тушиши эҳтимоли мавжуд бўлганда;
- (в) ҳисобот даври охиридаги операциянинг яқунланиш босқичини ишончли баҳолаш мумкин бўлганда; ва
- (г) операция бўйича амалга оширилган сарфлар ва операцияни яқунлаш учун сарфларни ишончли баҳолаш мумкин бўлганда.

Мазкур бобнинг 27.21–27.27-бандлари бажариш фоизи усулини қўллаш бўйича кўрсатмалар беради.

- 27.15 Хизматлар маълум вақт оралиғида ноаниқ миқдордаги ҳаракатлар орқали амалга оширилганда, агар бошқа усул яқунланиш босқичини яхшироқ ифодалашига далил бўлмаса, ташкилот белгиланган давр мобайнида тушумни тўғри чизиқли усулда тан олади. Муайян ҳаракат бошқа ҳар қандай ҳаракатга қараганда кўпроқ аҳамиятли бўлса, ташкилот тушумни тан олишни бундай аҳамиятли ҳаракат амалга оширилгунга қадар кечиктиради.
- 27.16 Хизматларни кўрсатиш билан боғлиқ бўлган операция натижасини ишончли баҳолаш мумкин бўлмаса, ташкилот тушумни қопланиши мумкин бўлган тан олинган **ҳаражатлар** суммасига тенг суммада тан олиши лозим.

Қурилиш шартномалари

- 27.17 Қурилиш шартномасининг натижаси ишончли тарзда баҳоланиши мумкин бўлган тақдирда, ташкилот шартнома бўйича тушумни ва қурилиш шартномаси билан боғлиқ бўлган шартнома сарфларини ҳисобот даври охиридаги шартнома фаолиятини тугатиш босқичига (кўпинча бажарилиш фоизи усули деб аталади) асосланиб мос равишда тушум ва ҳаражатлар сифатида тан олиши лозим. Натижани ишончли баҳолаш яқунланиш босқичини, келгуси сарфларни ва тўловларни йиғиш қобилиятини ишончли баҳолашни талаб қилади. Мазкур бобнинг 27.21–27.27-бандлари бажариш фоизи усулини қўллаш бўйича кўрсатмалар беради.
- 27.18 Мазкур бобнинг талаблари одатда ҳар бир қурилиш шартномасига алоҳида қўлланилади. Бироқ, айрим ҳолларда, шартнома ёки шартномалар гуруҳининг моҳиятини акс эттириш учун ушбу бўлимни битта шартноманинг алоҳида идентификацияланадиган компонентларига ёки шартномалар гуруҳига биргаликда қўллаш зарур.

- 27.19 Шартнома бир қатор активларни қамраб олганда, қуйидаги ҳолларда ҳар бир активнинг қурилиши алоҳида қурилиш шартномаси сифатида ҳисобга олиниши лозим:
- (а) ҳар бир актив учун алоҳида лойиҳалар тақдим этилганда;
  - (б) ҳар бир актив учун алоҳида келишувлар олиб борилганда ҳамда пудратчи ва буюртмачи шартноманинг ҳар бир активга тегишли қисмини қабул қилиш ёки рад этиш имкониятига эга бўлганда; ва
  - (в) ҳар бир актив бўйича тушумлар ва сарфларни аниқлаш мумкин бўлганда.
- 27.20 Битта буюртмачи ёки бир нечта буюртмачилар билан тузилган шартномалар гуруҳи қуйидаги ҳолларда битта қурилиш шартномаси сифатида ҳисобга олиниши лозим:
- (а) шартномалар гуруҳи шартномаларнинг ягона пакети сифатида келишилганда;
  - (б) шартномалар шу қадар чамбарчас боғлиқки, улар, аслида, моҳиятан умумий фойда маржасига эга бўлган ягона лойиҳанинг бир қисми бўлганда; ва
  - (в) шартномалар бир вақтнинг ўзида ёки изчил кетма-кетликда амалга оширилганда.

Бажариш фоизи усули

- 27.21 Мазкур усул хизматлар кўрсатиш бўйича тушумларни (27.14–27.16-бандларга қаранг) ва қурилиш шартномалари бўйича тушумларни (27.17–27.20-бандларга қаранг) тан олиш учун фойдаланилади. Ташкилот хизмат кўрсатиш бўйича операция ёки қурилиш шартномасини амалга ошириш жараёни давом этиши билан тушум ва сарфларни баҳолашни таҳлил қилиши ва зарур бўлганда қайта кўриб чиқиши лозим.
- 27.22 Ташкилот операция ёки шартноманининг бажарилиши босқичини бажарилган ишни энг ишончли баҳолайдиган усулдан фойдаланган ҳолда аниқлаши лозим. Мумкин бўлган усуллар қуйидагиларни ўз ичига олади:
- (а) ҳисобот кунига қадар бажарилган ишлар учун қилинган сарфларнинг жами сарфлар ҳисоб баҳосига нисбати. Ҳисобот кунига қадар бажарилган ишлар учун қилинган сарфлар келгусидаги фаолият билан боғлиқ сарфларни, масалан, материаллар ёки олдиндан тўловларни ўз ичига олмайди.
  - (б) бажарилган ишларнинг эксперт баҳолари.
  - (г) хизмат кўрсатиш операцияси ёки шартнома бўйича иш хажмининг жисмоний қисмини бажарилиши.
- Харидорлардан олинган оралиқ тўловлар ва бўнақлар одатда бажарилган ишларни акс эттирмайди.
- 27.23 Ташкилот шартнома ёки операция бўйича келгусидаги фаолият билан боғлиқ сарфларни, масалан, материаллар ёки бўнақлар учун сарфларни, агар амалга оширилган сарфларнинг қопланиши эҳтимоли бўлса, актив сифатида тан олиши лозим.
- 27.24 Ташкилот қопланиши эҳтимоли мавжуд бўлмаган ҳар қандай сарфларни дарҳол харажат сифатида тан олиши лозим.
- 27.25 Шартнома натижасини ишончли баҳолаш мумкин бўлмаганда:
- (а) ташкилот тушумни фақат амалга оширилган сарфларнинг қопланиши эҳтимоли мавжуд бўлган қисми даражасида тан олиши лозим; ва

- (б) ташкилот шартнома бўйича сарфларни улар юзага келган даврда харажат сифатида тан олиши лозим.
- 27.26 Шартнома бўйича жами сарфлар шартнома бўйича жами тушумдан ошиб кетиши эҳтимоли мавжуд бўлганда, кутилаётган йўқотиш **зарар келтирувчи шартнома** бўйича тегишли алоҳида баҳоланган мажбуриятни ҳисобга олган ҳолда дарҳол харажат сифатида тан олиниши лозим (26-боб “Баҳоланган мажбуриятлар ва шартли ҳодисалар”га қаранг).
- 27.27 Агар аллақачон шартнома тушуми сифатида тан олинган суммани ундириш эҳтимоли ортиқ мавжуд бўлмаса, ташкилот ундириб бўлмайдиган суммани шартнома бўйича тушум суммасини тузатиш сифатида эмас, харажат сифатида тан олиши лозим (23.21–23.25 бандларга қаранг).

Фоизлар, роялтилар ва дивидендлар

- 27.28 Ташкилот фоизлар, роялтилар ёки дивидендлар келтирадиган ташкилот активларининг бошқалар томонидан фойдаланилишидан келиб чиқадиган тушумни, қуйидаги ҳолларда, мазкур бобнинг 27.29-бандида келтирилган шартлар асосида тан олиши лозим:
- (а) операциялар билан боғлиқ иктисодий нафнинг ташкилотга келиб тушиши эҳтимоли мавжуд бўлганда; ва
- (б) тушумнинг бошланғич қийматини ишончли баҳолаш мумкин бўлганда.
- 27.29 Ташкилот тушумни қуйидаги асосларда тан олиши лозим:
- (а) фоизлар 23.14-23.19-бандларда тавсифланган **эффектив фоиз ставкаси усулидан** фойдаланган ҳолда тан олиниши лозим;
- (б) роялтилар тегишли келишувнинг моҳиятига мувофиқ **ҳисоблаш усулида** тан олиниши лозим; ва
- (в) дивидендлар акциядорнинг тўловни олиш ҳуқуқи белгиланган пайтда тан олиниши лозим.

Маълумотларни ёритиб бериш

Тушумлар тўғрисида умумий маълумотларни ёритиб бериш

- 27.30 Ташкилот қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:
- (а) тушумни тан олиш учун қабул қилинган **ҳисоб сиёсати**, шу жумладан хизматлар кўрсатиш билан боғлиқ операцияларни яқунланиш босқичини аниқлаш учун қабул қилинган усуллар; ва
- (б) энг камида қуйидагилардан олинган тушумларни алоҳида кўрсатган ҳолда давр мобайнида тан олинган тушумларнинг ҳар бир тоифасининг суммаси:
- (i) товарлар сотиш;
- (ii) хизматлар кўрсатиш;
- (iii) роялти;
- (iv) воситачилик ҳақлари; ва
- (v) ҳар қандай бошқа аҳамиятли тушум турлари.

Қурилиш шартномалари бўйича тушумларга оид маълумотларни ёритиб бериш

- 27.31 Ташкилот қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:

- (а) давр учун тушум сифатида тан олинган шартнома бўйича тушумлар суммаси;
- (б) давр учун тан олинган шартнома бўйича тушумларни аниқлаш учун қўлланадиган усуллар; ва
- (в) шартномаларни якунланиш босқичини аниқлаш учун фойдаланиладиган усуллар.

27.32 Ташкилот қуйидагиларни тақдим этиши лозим:

- (а) шартнома ишлари учун буюртмачилардан олинадиган ялпи суммани актив сифатида; ва
- (б) шартнома ишлари учун буюртмачиларга тўланадиган ялпи суммани **мажбурият** сифатида.

28-боб. Давлат грантлари

Қўллаш доираси

- 28.1 Мазкур боб барча **давлат грантларини** ҳисобга олиш тартибини белгилайди. Давлат гранти - бу ташкилотнинг операцион фаолияти билан боғлиқ маълум шартларни ўтган даврда ёки келгусида бажариши эвазига ташкилотга ресурсларни ўтказиш шаклидаги давлат ёрдами.
- 28.2 Асосланган тарзда баҳолаб бўлмайдиган давлат ёрдамлари ва ташкилотнинг одатдаги тижорат операцияларидан фарқланмайдиган давлат билан боғлиқ операциялар давлат грантига кирмайди.
- 28.3 Мазкур боб **солиқ солинадиган фойда** ёки зарарни аниқлашда ёки **фойда солиғи** бўйича мажбурият суммаси асосида аниқланадиган ёки у билан чекланган, имтиёзлар тарзида ташкилотга тақдим этиладиган давлат ёрдамини қамраб олмайди. Бундай имтиёзларга фойда солиғи бўйича таътиллер, инвестицияга оид солиқ имтиёзлари, тезлаштирилган **эскириш** бўйича солиқ чегирмалари ва пасайтирилган фойда солиғи ставкалари мисол бўлади. 32-боб “*Фойда солиғи*” **даромадга** асосланган солиқларни ҳисобга олиш тартибини ўз ичига олади.

Тан олиш ва баҳолаш

- 28.4 Давлат грантлари, шу жумладан номонетар грантлар, қуйидагилар бўйича асосли ишонч мавжуд бўлмагунга қадар тан олинмаслиги лозим:
- (а) ташкилот грант олиш билан боғлиқ шартларга риоя этиши; ва
  - (б) грантлар олинishi.
- 28.5 Ташкилот грантларни натижадорлик модели ёки ҳисоблаш моделига асосан тан олиши лозим. Танланган ҳисоб сиёсати синфлар бўйича қўлланиши лозим.
- 28.6 Ташкилот грантларни олинган ёки олинадиган **активнинг ҳаққоний қийматида** баҳолаши лозим.
- 28.7 Грант қайта тўланадиган бўлганда, агар бундай қайта тўлов **мажбурият** таърифини қаноатлантирса, ушбу грант мажбурият сифатида тан олинishi лозим.

Натижадорлик модели

- 28.8 Ташкилот давлат грантларини қуйидагича тан олиши лозим:
- (а) келгусида олувчи томонидан муайян шартлар бажарилишини назарда тутмайдиган грант ушбу грант бўйича пул маблағлари олинадиган пайтда фойда ёки зарар таркибида тан олинади;
  - (б) келгусида олувчи томонидан муайян шартлар бажарилишини назарда тутадиган грант ушбу шартлар бажарилганда фойда ёки зарар таркибида тан олинади; ва
  - (в) **тушумни тан олиш** меъзонларига жавоб беришдан олдин олинган грантлар **мажбурият** сифатида тан олинади.

Ҳисоблаш модели

- 28.9 Ташкилот ҳисоблаш моделини қўллаб грантларни даромадга оид грант ёки активларга оид грант сифатида таснифлаши лозим.
- 28.10 Даромадга оид грантлар тизимли асосда, улар билан қопланиши кўзланган тегишли сарфларни харажатлар сифатида тан олинадиган даврлар мобайнида фойда ёки зарар таркибида тан олинishi лозим. Ташкилот томонидан аллақачон амалга оширилган **харажатлар** ёки зарарларни қоплаш тарзида ёки келгусидаги ҳеч қандай сарфларга

боғлиқ бўлмаган тезкор молиявий ёрдам тарзида олинадиган грант олинishi лозим бўлган даврда фойда ёки зарар таркибида тан олинishi лозим.

- 28.11 Грант активнинг **фойдали хизмат муддати** мобайнида тизимли асосда фойда ёки зарар таркибида тан олинishi лозим. Активга оид грантнинг қисми кечиктирилганда у кечиктирилган даромад сифатида тан олинishi ва активнинг баланс қийматидан чегирилмаслиги лозим.

Грантларнинг қайтарилиши

- 28.12 Давлат грантининг қайтарилиши ҳисоб баҳосидаги ўзгариш тарзида ва перспектив ҳисобга олинishi лозим (11-боб “*Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳолари ва хатолар*”га қаранг)

Маълумотларни ёритиб бериш

- 28.13 Ташкилот қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:
- (а) мазкур бобнинг 28.5-бандига мувофиқ грантлар учун қабул қилинган ҳисоб сиёсати;
  - (б) **молиявий ҳисоботда** тан олинган давлат грантларининг характери ва суммалари;
  - (в) даромад сифатида тан олинмаган давлат грантлари бўйича бажарилмаган шартлар ва бошқа қутилмаган ҳолатлар; ва
  - (г) ташкилот бевосита наф олган давлат ёрдамининг бошқа шакллари кўрсатиш.
- 28.14 Давлат ёрдами - бу муайян мезонларга жавоб берадиган муайян ташкилотни ёки бир қатор ташкилотларни иқтисодий наф билан таъминлашга қаратилган давлат ҳаракати. Мазкур бобнинг 28.13(г)-банди орқали ёритиб берилиши талаб этилган маълумотлар мақсадларида, бунга мисол тариқасида бепул техник ёки маркетинг маслаҳати, кафолатларнинг тақдим этилиши ва нол ёки паст фоиз ставкадаги қарзларни келтириш мумкин.

29-боб. Қарзлар бўйича сарфлар

Қўллаш доираси

29.1 Мазкур боб **қарзлар бўйича сарфларни** ҳисобга олиш тартибини белгилайди. Қарзлар бўйича сарфлар - бу ташкилот томонидан қарз маблағларини олиш билан боғлиқ равишда амалга оширилган фоизлар ва бошқа сарфлар. Қарзлар бўйича сарфлар қуйидагиларни ўз ичига олади:

- (а) 23-боб “*Молиявий инструментлар*”да тавсифланганидек, **эффектив фоиз ставкаси усулидан** фойдаланган ҳолда ҳисобланган фоиз **харажати**;
- (б) 22-боб “*Ижара*”га мувофиқ тан олинган **молиявий ижара** бўйича молиявий сарфлар; ва
- (в) фоизлар бўйича сарфларга тузатиш ҳисобланадиган даражада, чет эл валютасидаги қарзларни жалб қилишдан келиб чиқадиган **курс фарқлари**.

Тан олиш

29.2 Ташкилот қарзлар бўйича сарфларнинг барчаси улар юзага келган даврда **фойда ёки зарар** таркибида харажат сифатида тан олиши лозим.

Маълумотларни ёритиб бериш

29.3 6.4(б)-бандда молиявий сарфларни ёритиб бериш талаб этилган. 23-боб “*Молиявий инструментлар*”да фойда ёки зарар орқали **ҳаққоний қийматда** бўлмаган **молиявий мажбуриятлар** учун (эффектив фоиз ставкаси усулини қўллаган ҳолда) жами фоиз харажатларини ёритиб бериш талаб этилган. Мазкур боб қўшимча маълумотларни ёритиб берилишини талаб қилмайди.

30-боб. Акцияга асосланган тўлов

Қўллаш доираси

- 30.1 Мазкур боб барча **акцияга асосланган тўлов операциялари**, шу жумладан, улушли инструментлар ёки пул маблағлари билан сўндириладиган ёки келишув шартлари ташкилот операцияни **пул маблағлари** (ёки бошқа **активлар**) билан ёки **улушли** инструментларни чиқариш орқали сўндириш имкониятини таъминлайдиган акцияларга асосланган тўлов операциялари учун ҳисобга олишни белгилайди.
- 30.2 Акцияга асосланган тўлов операцияси товарлар ёки хизматларни қабул қиладиган ташкилот номидан гуруҳдаги бошқа ташкилот (ёки ҳар қандай **гуруҳдаги** ташкилотнинг акциядори) томонидан сўндирилиши мумкин. Мазкур боб қуйидаги ташкилотга нисбатан ҳам қўлланади:
- (а) худди шу гуруҳ (ёки гуруҳнинг ҳар қандай ташкилоти акциядори)нинг бошқа ташкилоти акцияга асосланган тўлов операциялари ва тўловлар бўйича ҳисоб-китоб қилиш мажбуриятига эга бўлганда товарлар ёки хизматларни олаётган ташкилотга; ёки
  - (б) худди шу гуруҳдаги бошқа ташкилот товарлар ёки хизматларни қабул қилганда, акцияга асосланган тўлов операциялари ва тўловлар бўйича ҳисоб-китоб қилиш мажбуриятига эга бўлган ташкилотга,
- бундан операция олувчи ташкилотга етказиб бериладиган товарлар ёки хизматларга ҳақ тўлаш мақсадида амалга оширилмаётганлиги аниқ бўлган ҳолатлар мустасно.
- 30.3 Муайян тарзда идентификацияланадиган товарлар ёки хизматлар мавжуд бўлмаганда, бошқа ҳолатлар товарлар ва хизматлар олинганлигини (ёки олиншини) кўрсатиши мумкин ва бундай ҳолатда мазкур боб қўлланади (30.19-бандга қаранг). Мазкур боб мақсадларида операцияларни амалга оширишни истаган хабардор мустақил томонлар ўртасидаги битимда активни айирбошлаш, мажбуриятни сўндириш ёки тақдим этилган улушли инструментни айирбошлаш мумкин бўлган қийматдир.
- 30.4 **Пул маблағлари билан сўндириладиган акцияга асосланган тўлов операциялари** акция қиймати ўсишидан фойда олиш ҳуқуқларини ўз ичига олади. Масалан, ташкилот ходимларга уларнинг иш ҳақи пакетининг бир қисми сифатида акция қиймати ўсишидан фойда олиш ҳуқуқларини тақдим этиши мумкин, бунда ходимлар белгиланган давр мобайнида ташкилотнинг акция нархининг белгиланган даражадан ошишига асосланган ҳолда келгуси пул маблағлари тўловига (улушли инструментга ўрнига) нисбатан эгалик ҳуқуқига эга бўладилар. Муқобил тарзда, ташкилот, ўз ходимларига, мажбурий тарзда (масалан ишдан бўшашда) ёки ходим талаби билан сўндириладиган акцияларга (жумладан, акция опционлари амалга оширилганда чиқариладиган акцияларга) нисбатан ҳуқуқни тақдим этиш орқали уларга келгуси пул маблағлари тўловини олиш ҳуқуқини тақдим этиши мумкин.

Тан олиш

- 30.5 Ташкилот акцияга асосланган тўлов операцияси асосида қабул қилинган ёки харид қилинган товарлар ёки хизматларни, товарларга эга бўлганда ёки хизматлар қабул қилинганда тан олиши лозим. Агар товарлар ёки хизматлар **улушли инструментлар билан сўндириладиган акцияга асосланган тўлов операциясида** қабул қилинган бўлса, ташкилот хусусий капиталдаги тегишли ўсишни ёки агар товарлар ёки хизматлар пул маблағлари билан сўндириладиган акцияга асосланган тўлов операциясида харид қилинган бўлса, **мажбуриятдаги** тегишли ўсишни тан олиши лозим.

- 30.6 Акцияга асосланган тўлов операциясида қабул қилинган ёки харид қилинган товарлар ёки хизматлар актив сифатида **тан олиш** мезонларига жавоб бермаган ҳолатда, улар **харажатлар** сифатида тан олиниши лозим.

Ҳуқуқ ўтиши шартлари мавжуд бўлганда тан олиш

- 30.7 Агар ходимга тақдим этилган акцияга асосланган тўлов дарҳол ўтказилса, ходимдан мазкур акцияга асосланган тўлов бўйича шартсиз эгалик ҳуқуқига эга бўлишидан олдин муайян хизмат муддатини яқунлаши талаб этилмайди. Бунга зид далил мавжуд бўлмаганда, ташкилот, акцияга асосланган тўловлар учун товон сифатида ходим томонидан кўрсатилган хизматлар қабул қилинган деб фараз қилиши лозим. Мазкур ҳолатда, **тақдим этиш санасида** ташкилот қабул қилинган хизматларни тўлиқ ҳажмда, хусусий капиталдаги ёки мажбуриятлардаги тегишли ўсиш билан бирга тан олиши лозим.
- 30.8 Агар акцияга асосланган тўловлар бўйича ҳуқуқ ходим муайян хизмат муддатини яқунлашига қадар ўтказилмаса, ташкилот мазкур акцияга асосланган тўловлар учун товон сифатида ходим томонидан кўрсатиладиган хизматлар келгусида, **ҳуқуқ ўтиши даври** мобайнида қабул қилинади, деб фараз қилиши лозим. Ташкилот мазкур хизматларни улар ходим томонидан ҳуқуқ ўтиши даври мобайнида кўрсатилиши билан, хусусий капиталдаги ёки мажбуриятлардаги тегишли ўсиш билан бирга ҳисобга олиши лозим.

Улушли инструментлар билан сўндириладиган акцияга асосланган тўлов операцияларининг баҳоланиши

Баҳолаш тамойили

- 30.9 Улушли инструментлар билан сўндириладиган акцияга асосланган тўлов операцияларида ташкилот қабул қилинган товарлар ёки хизматларни ва хусусий капиталдаги тегишли ўсишни қабул қилинган товарлар ёки хизматларнинг **ҳаққоний қийматида** баҳолаши лозим, бундан ҳаққоний қийматни ишончли баҳолаш мумкин бўлмаган ҳоллар мустасно. Агар ташкилот қабул қилинган товарлар ёки хизматларнинг ҳаққоний қийматини ишончли баҳолай олмаса, ташкилот уларнинг қийматини ва хусусий капиталдаги тегишли ўсишни тақдим этилган улушли инструментларнинг ҳаққоний қиймати асосида баҳолаши лозим. Ушбу талабларни ўхшаш хизматларни кўрсатадиган ходимлар ва бошқа шахслар билан операцияларга нисбатан қўллаш учун ташкилот қабул қилинган хизматларнинг ҳаққоний қийматини тақдим этилган улушли инструментларнинг ҳаққоний қиймати асосида баҳолаши лозим, чунки қабул қилинган хизматларнинг ҳаққоний қийматини ишончли баҳолаш мумкин бўлмайди.
- 30.10 Ходимлар (шу жумладан, шунга ўхшаш хизматларни таъминлайдиган бошқа шахслар) билан операциялар учун улушли инструментларнинг ҳаққоний қиймати тақдим этиш санасида баҳоланиши лозим. Ходимлар бўлмаган бошқа томонлар билан операциялар учун **баҳолаш санаси** ташкилот товарларга эга бўладиган ёки контрагент хизмат кўрсатадиган санадир.
- 30.11 Улушли инструментларнинг тақдим этилиши ходимларнинг хизмат кўрсатиш ёки ишлаш билан боғлиқ белгиланган **ҳуқуқ ўтиши шартларини** бажариш шартига боғлиқ бўлиши мумкин. Масалан, ходимларнинг хизмат кўрсатиш билан боғлиқ ҳуқуқ ўтиши шартига ходимларга акциялар ва акция опционларини тақдим этиш ходимнинг ташкилотда ўз иш фаолиятини белгиланган давр мобайнида давом эттириш шартига боғлиқ бўлиши мисол бўлади. Ходимларнинг ишлаш билан боғлиқ ҳуқуқ ўтиши шартларига акциялар ва акция опционларини тақдим этиш муайян хизмат муддатига ва ташкилот фойданинг муайян белгиланган ўсишига

(бозор шартли бўлмаган ҳуқуқ ўтиши шартли) ёки ташкилотнинг акция нархининг белгиланган ошишига (**бозор шартли бўлган ҳуқуқ ўтиши шартли**) эришиши шартлига боғлиқ бўлиши мисол бўлади. Ҳуқуқ ўтиши шартлари қуйидагича ҳисобга олинади:

- (а) ходимларга хизмат кўрсатиш ёки бозор шартли бўлмаган фаолият натижасига эришиш билан боғлиқ бўлган барча ҳуқуқ ўтиш шартлари ўтказилиши кутилаётган улушли инструментларнинг сонини баҳолашда ҳисобга олиними лозим. Шунга кўра, агар янги маълумотлар ўтказилиши кутилаётган улушли инструментлар сонининг олдинги ҳисоб баҳоларидан фарқ қилишини кўрсатса, ташкилот ушбу ҳисоб баҳосини қайта кўриб чиқиши лозим. Ҳуқуқ ўтиши санасида ташкилот якуний тарзда ўтган улушли инструментлар миқдорига тенглаштириш учун ҳисоб баҳосини қайта кўриб чиқиши лозим. Ходимларга хизмат кўрсатиш ёки бозор шартли бўлмаган фаолият натижасига эришиш билан боғлиқ бўлган ҳуқуқ ўтиш шартлари баҳолаш санасида акциялар, акция опционлари ёки бошқа улушли инструментларнинг ҳаққоний қийматини баҳолашда бозор шартларидан фарқ қиладиган ҳуқуқ ўтиш шартлари ҳисобга олинмаслиги лозим.
- (б) барча бозор шартли бўлган ҳуқуқ ўтиши шартлари ва бозор шартли бўлмаган ҳуқуқ ўтиш шартлари баҳолаш санасида акциялар, акция опционлари ёки улушли инструментларнинг ҳаққоний қийматини баҳолашда, бозор шартлари ёки ҳуқуқ ўтмаслиги шартлари натижаларидан қатъий назар, агар барча бошқа ҳуқуқ ўтиши шартлари бажарилган бўлса, баҳоланган ҳаққоний қийматга кейинчалик тузатишлар киритилмаган ҳолда ҳисобга олиними лозим.

Акциялар

30.12 Ташкилот қуйидаги уч босқичли баҳолаш иерархиясидан фойдаланган ҳолда акцияларнинг (ва қабул қилинган товарлар ёки хизматларга тегишли) ҳаққоний қийматини баҳолаши лозим:

- (а) тақдим этилган улушли инструментлар учун кузатиладиган бозор нархи мавжуд бўлса, ушбу нархдан фойдаланилади.
- (б) агар кузатиладиган бозор нархи мавжуд бўлмаса, қуйидагилар каби ташкилотга хос бўлган кузатиладиган бозор маълумотларидан фойдаланган ҳолда тақдим этилган улушли инструментларнинг ҳаққоний қиймати баҳоланади:
  - (i) ташкилотнинг акцияларидаги сўнгги операция; ёки
  - (ii) ташкилот ёки унинг асосий активларининг сўнгги мустақил ҳаққоний баҳоланиши.
- (в) агар кузатиладиган бозор нархи мавжуд бўлмаса ва (б)-банд бўйича ҳаққоний қийматни ишончли баҳолаш **амалий имконсиз** бўлса, акцияларнинг ҳаққоний қийматини билвосита ўзаро операцияларни амалга оширишни истаган хабардор мустақил томонлар ўртасидаги операцияда ушбу улушли инструментлар нархини тақдим этиш санасида қандай бўлишини тахмин қилиш учун бозор маълумотларидан максимал даражада фойдаланадиган, баҳолаш усулидан фойдаланган ҳолда баҳоланади. Ташкилотнинг директорлари ҳаққоний қийматни аниқлаш учун энг тўғри баҳолаш усулини қўллаш учун ўз мулоҳазаларидан фойдаланишлари керак. Фойдаланиладиган ҳар қандай баҳолаш усули улушли инструментларни

баҳолаш бўйича умумий қабул қилинган баҳолаш услубиётларига мос бўлиши лозим.

Акция опционлари ва улушли инструментлар билан сўндириладиган акция қиймати ўсишидан фойда олиш ҳуқуқлари

- 30.13 Ташкилот қуйидаги уч босқичли баҳолаш иерархиясидан фойдаланган ҳолда акцияларнинг акция опционлари ва улушли инструментлар билан сўндириладиган акция қиймати ўсишидан фойда олиш ҳуқуқлари (ва қабул қилинган товарлар ёки хизматларга тегишли) ҳаққоний қийматини баҳолаши лозим:
- (а) тақдим этилган улушли инструментлар учун кузатиладиган бозор нархи мавжуд бўлса, ушбу нархдан фойдаланилади.
  - (б) агар кузатиладиган бозор нархи мавжуд бўлмаса, (а)-банддаги каби ташкилотга хос бўлган кузатиладиган бозор маълумотларидан фойдаланган ҳолда тақдим этилган акция опционлари ва акция қиймати ўсишидан фойда олиш ҳуқуқларининг ҳаққоний қиймати баҳоланади.
  - (в) агар кузатиладиган бозор нархи мавжуд бўлмаса ва (б)-банд бўйича ҳаққоний қийматни ишончли баҳолаш амалий имконсиз бўлса, акция опционлари ва акция қиймати ўсишидан фойда олиш ҳуқуқларининг ҳаққоний қийматини билвосита опцион нархини шакллантириш моделидан фойдаланган ҳолда баҳоланади. Модел учун кирувчи маълумотлар (масалан, акциянинг тортилган ўртача нархи, амалга ошириш нархи, кутилаётган ўзгарувчанлик, опцион муддати, кутилаётган дивидендлар, рискдан-холи фоиз ставкаси) бозор маълумотларидан максимал даражада фойдаланиши лозим. Мазкур бобнинг 30.12-бандида акциянинг тортилган ўртача нархини аниқлашда фойдаланиладиган акцияларнинг ҳаққоний қийматини аниқлаш бўйича кўрсатма берилган. Ташкилот акцияларнинг ҳаққоний қийматини аниқлашда қўлланиладиган баҳолаш услубиётига мос кутилаётган ўзгарувчанликнинг ҳисоб баҳосини олиши лозим.

Улушли инструментлар тақдим этиладиган шартларга ўзгартиришлар

- 30.14 Ташкилот улушли инструментлар тақдим этиладиган шартларни ходимга манфаатли бўлган тарзда, масалан опцион фойдаланиш нархини камайтириш орқали ёки ҳуқуқ ўтиши даврини камайтириш орқали ёки фаолият натижасига эришиш шартини камайтириш орқали, ўзгартириши мумкин. Муқобил тарзда, ташкилот ходимга манфаатли бўлмаган тарзда, масалан ҳуқуқ ўтиши даврини узайтириш ёки фаолият натижасига эришиш шартини ошириш орқали шартларни ўзгартириши мумкин. Ташкилот акцияга асосланган тўлов операциясини ҳисобга олишда ўзгартирилган ҳуқуқ ўтиши шартларини қуйидагича ҳисобга олиши лозим:
- (а) агар ўзгартириш бевосита ўзгартиришдан олдин ва кейин баҳоланган тақдим этилган улушли инструментларнинг ҳаққоний қийматини оширса (масалан амалга ошириш нархини камайтириш орқали) тақдим этилган қўшимча ҳаққоний қийматни тақдим этилган улушли инструментлар учун товон сифатида қабул қилинган хизматлар учун тан олинган суммани баҳолашда инобатга олиши лозим. Тақдим этилган қўшимча ҳаққоний қиймат ўзгартирилган улушли инструментнинг ҳаққоний қиймати ва дастлабки улушли инструментнинг ҳаққоний қиймати ўртасидаги фарқ бўлиб, иккиси ҳам ўзгартириш санасида баҳоланади. Агар ўзгартириш ҳуқуқ ўтиши даври мобайнида содир бўлса, тақдим этилган қўшимча ҳаққоний қиймат қабул қилинган хизматлар учун тан олинган суммани баҳолашда ўзгартириш санасидан ўзгартирилган улушли инструментлар

ўтадиган санагача бўлган давр мобайнида инобатга олинади, бунда у дастлабки ҳуқуқ ўтиши даврининг қолган қисми мобайнида тан олинadиган дастлабки улушли инструментларнинг тақдим этиш санасидаги ҳаққоний қийматига асосланган суммага қўшимча тарзда бўлади.

- (б) агар ўзгартириш улушли инструментларнинг шартларини **акцияга асосланган тўлов келишувининг** жами ҳаққоний қийматини ёки ходим учун манфаатли бўлмайдиган тарзда камайтирса, ташкилот шунга қарамасдан тақдим этилган улушли инструментлар учун товон сифатида қабул қилинган хизматларни ҳисобга олишни, худди ушбу ўзгартириш содир бўлмагандек давом эттириши лозим.

Ушбу банддаги талаблар ўзгартиришлар таъсирларини ҳисобга олиш бўйича ходимлар билан акцияга асосланган тўлов операциялари ҳолатида ифодаланган. Ушбу талаблар ходимлардан бошқа томонлар билан акцияга асосланган тўлов операцияларига нисбатан ҳам қўлланади, башарти ушбу операциялар тақдим этилган улушли инструментларнинг ҳаққоний қиймати асосида баҳоланган бўлса, лекин тақдим этиш санаси ташкилот товарлар ёки контрагент кўрсатган хизматни қабул қиладиган санани назарда тутса.

Бекор қилишлар ва ҳисоб-китоблар

- 30.15 Ташкилот улушли инструментлар билан сўндириладиган акцияларга асосланган тўлов даромадининг бекор қилишни ёки сўндиришни ҳуқуқ ўтишини тезлаштириш сифатида ҳисобга олиши лозим ва шу сабабли дарҳол бошқа ҳолларда ҳуқуқ ўтиши даврининг қолган қисми мобайнида қабул қилинган хизматлар учун тан олинishi мумкин бўлган суммани тан олиши лозим.

Пул маблағлари билан сўндириладиган акцияга асосланган тўлов операциялари

- 30.16 Пул маблағлари билан сўндириладиган акцияга асосланган тўлов операциялари учун ташкилот харид қилинган товарлар ёки хизматларни ва юзага келган мажбуриятни унинг ҳаққоний қийматида баҳолаши лозим. Мажбурият сўндирилгунга қадар, ҳар бир **ҳисобот санасида** ва сўндириш санасида ташкилот мажбуриятнинг ҳаққоний қийматини қайта баҳолаши лозим ва ҳаққоний қийматдаги ҳар қандай ўзгаришлар давр учун **фойда ёки зарар** таркибида тан олинishi лозим.

Пул маблағлари муқобили билан амалга оширилиши мумкин бўлган акцияга асосланган тўлов операциялари

- 30.17 Айрим акцияга асосланган тўлов операциялари ташкилотга ёки контрагентга пул маблағларида (ёки бошқа активларда) ёки улушли инструментларни ўтказиш йўли билан амалга оширишни танлаш имкониятини беради. Бундай ҳолатда, ташкилот операцияни пул маблағлари билан сўндириладиган акцияга асосланган тўлов операцияси сифатида ҳисобга олиши лозим, агар:

- (а) ташкилот улушли инструментларни чиқариш орқали ҳисоб-китобларни амалга ошириш бўйича ўтган амалиётга эга бўлмаса; ёки
- (б) пул маблағларида ҳисоб-китоб қилиш суммаси улушли инструментларнинг ҳаққоний қийматига нисбатан алоқаси бўлмаса ва қиймати пастрок бўлиши мумкинлиги туфайли, опцион ҳеч қандай тижорий моҳиятга эга бўлмаса.

Юоқридаги (а) ва (б) кичик бандлардаги ҳолатларда, ташкилот операцияни мазкур бобнинг 30.9-30.15-бандларига мувофиқ улушли инструментлар билан сўндириладиган акцияга асосланган тўлов операцияларидек ҳисобга олиши лозим.

Гуруҳ режалари

30.18 Агар ташкилот томонидан бир ёки бир нечта гуруҳ ташкилотлари ходимларига акцияга асосланган тўлов даромади тақдим этилган бўлса ва гуруҳ **консолидациялашган молиявий ҳисоботни** тақдим этса, гуруҳ ташкилотларига мазкур бобнинг 30.5–30.17-бандларида кўрсатилган ҳисобга олиш муқобили сифатида, гуруҳ учун харажатларни оқилона тақсимлаш асосида акцияларга асосланган тўлов харажатларини баҳолашга рухсат берилади.

Идентификацияланмайдиган товарлар ёки хизматлар

30.19 Агар қабул қилинган идентификацияланадиган товон (агарда мавжуд бўлса) тақдим этилган улушли инструментларнинг ёки мажбуриятнинг ҳаққоний қийматидан камроқ бўлиши мумкин бўлса, мазкур ҳолат одатда бошқа товон (яъни идентификацияланмайдиган товарлар ёки хизматлар) қабул қилинганлигини (ёки қабул қилинишини) кўрсатади. Масалан, баъзи юрисдикцияларда мулкдорларда (масалан, ходимлар) алоҳида ажратилиши мумкин бўлган товарлар ёки хизматларни тақдим қилмасдан (ёки тақдим этилган улушли инструментларнинг ҳаққоний қийматидан камроқ бўлиши аниқ бўлган товарлар ёки хизматларни тақдим қилмасдан) хусусий капитални харид қилиш имкониятига эга бўлган дастурлар мавжуд. Бу бошқа товонлар олинган ёки олинадиганлигини кўрсатади (масалан, олдинги ёки келгусидаги ходимлар хизматлари). Ташкилот тақдим этиш санасида баҳоланган қабул қилинган (қабул қилинадиган) идентификацияланмайдиган товарлар ёки хизматларни акцияларга асосланган тўловнинг ҳаққоний қиймати ва ҳар қандай қабул қилинган (қабул қилинадиган) идентификацияланадиган товарлар ёки хизматларнинг ҳаққоний қиймати ўртасидаги фарқ сифатида баҳолаши лозим. Пул маблағлари билан сўндириладиган операциялар учун мажбурият мазкур бобнинг 30.16-бандига мувофиқ сўндирилгунга қадар ҳар бир **ҳисобот даври** охирида қайта баҳоланиши лозим.

Маълумотларни ёритиб бериш

30.20 Ташкилот молиявий ҳисоботдан давр мобайнида мавжуд бўлган акцияга асосланган тўлов келишувларининг характери ва суммаси тўғрисидаги қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:

- (а) давр мобайнида мавжуд бўлган акцияга асосланган тўлов келишувларининг ҳар бир турининг тавсифи, жумладан ҳар бир келишувнинг умумий шартлари, масалан ўтиш талаблари, тақдим этилган опционларнинг максимум муддати ва сўндириш усули (масалан пул маблағлари билан ёки улушли инструментлар билан). Акцияга асосланган тўлов келишувларининг деярли ўхшаш турларига эга бўлган ташкилот ушбу маълумотларни жамлаши мумкин.
- (б) қуйидаги опцион гуруҳларининг ҳар бири учун акция опционларининг суммаси ва тортилган ўртача фойдаланиш нархларини:
  - (i) давр бошида амалда бўлган;
  - (ii) давр мобайнида тақдим этилган;
  - (iii) давр мобайнида уларга нисбатан ҳуқуқ йўқотилган;
  - (iv) давр мобайнида амалга оширилган;
  - (v) давр мобайнида муддати тугаган;
  - (vi) давр охирида амалда бўлган; ва
  - (vii) давр охирида амалга ошириладиган.

- 30.21 Улушли инструментлар билан сўндириладиган акцияга асосланган тўлов келишувлари учун ташкилот қабул қилинган товарлар ёки хизматларнинг ҳаққоний қийматини ёки тақдим этилган улушли инструментларнинг қандай баҳоланганлиги тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим. Агар баҳолаш услубиёти фойдаланилган бўлса, ташкилот ушбу усул ва уни танлаш сабабини ёритиб бериши лозим.
- 30.22 Пул маблағлари билан сўндириладиган акцияга асосланган тўлов келишувлари учун ташкилот мажбуриятлар қандай баҳоланганлиги тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим.
- 30.23 Давр мобайнида ўзгартирилган акцияга асосланган тўлов келишувлари учун ташкилот ушбу ўзгартиришларнинг изоҳини ёритиб бериши лозим.
- 30.24 Агар ташкилот гуруҳ акцияларига асосланган тўлов режасининг бир қисми бўлса ва у гуруҳ учун тан олинган харажатларни оқилона тақсимлаш асосида акцияларга асосланган тўлов харажатларини баҳоласа, у бу фактни ва тақсимлаш асосини ёритиб бериши лозим (30.18-бандга қаранг).
- 30.25 Ташкилот акцияга асосланган тўлов операцияларининг ташкилотнинг давр учун фойда ёки зарарига ва унинг **молиявий ҳолатига** нисбатан таъсири тўғрисидаги қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:
- (а) давр учун фойда ёки зарарда тан олинган жами харажатлар; ва
  - (б) акцияга асосланган тўлов операцияларидан юзага келадиган мажбуриятлар учун давр охиридаги жами **баланс қиймати**.

31-боб. Ходимларнинг даромадлари

Қўллаш доираси

31.1 **Ходимларнинг даромадлари** - бу директорлар ва раҳбариятни ўз ичига олган ҳолда ходимлар томонидан кўрсатилган хизмат эвазига ташкилот томонидан тақдим этиладиган товонларнинг барча шакллари. Мазкур боб 30-боб “*Акцияга асосланган тўлов*” орқали қамраб олинган **акцияга асосланган тўлов операцияларини** истисно қилган ҳолда ходимларнинг барча даромадларига нисбатан қўлланади. Мазкур бобда қамраб олинган ходимларнинг даромадлари қуйидаги тўртта турдан иборат:

- (а) ходимларнинг қисқа муддатли даромадлари - бу ходимлар тегишли хизматларни кўрсатган давр охиридан сўнг ўн икки ой ичида тўлиқ ҳисоб-китоб қилинадиган ходимларнинг даромадлари (**ишдан бўшатиш нафақаларидан** ташқари);
- (б) **меҳнат фаолиятдан кейинги даромадлар** - бу меҳнат фаолияти яқунлангандан сўнг ходимларга тўланадиган даромадлар (ишдан бўшатиш нафақаларидан ташқари);
- (в) ходимларнинг бошқа узоқ муддатли даромадлари - бу ходимлар тегишли хизматларни кўрсатган давр охиридан сўнг ўн икки ой ичида тўлиқ ҳисоб-китоб қилинмайдиган ходимларнинг даромадлари (меҳнат фаолиятдан кейинги даромадлар ва ишдан бўшатиш нафақаларидан ташқари); ва
- (г) ишдан бўшатиш нафақалари - бу қуйидагилар натижасида тўланадиган ходимларнинг даромадлари:
  - (i) одатдаги пенсияга чиқиши санасидан олдин ходимнинг меҳнат фаолиятини тўхтатиш тўғрисидаги ташкилотнинг қарори натижасида; ёки
  - (ii) ишдан бўшатиш нафақалари эвазига даромадлар таклифи бўйича ходим томонидан қабул қилинадиган қарор натижасида.

31.2 Ходимларнинг даромадлари шунингдек ходимлар томонидан **улушли** инструментлар (масалан, акциялар ёки акция опционлари) олиш ёки ташкилотнинг акциялари ёки бошқа улушли инструментлари нархларига асосланган суммадаги **пул маблағлари** ёки бошқа **активларни** олиш орқали акцияга асосланган тўлов операцияларини ўз ичига олади. Ташкилот акцияга асосланган тўлов операцияларини ҳисобга олишда 30-боб “*Акцияга асосланган тўлов*”ни қўллаши лозим.

Ходимлар даромадларининг барча турларига нисбатан умумий тан олиш тамойили

31.3 Ташкилот **ҳисобот даври** мобайнида ташкилотга кўрсатилган хизмат натижасида ходимлар олиш ҳуқуқига эга бўладиган ходимларнинг барча даромадлари бўйича сарфлар қуйидагича тан олиниши лозим:

- (а) ходимларга бевосита тўланган сумма ёки ходим даромадлари фондига бадаллар кўринишидаги сумма чегирилгандан кейин **мажбурият** сифатида. Агар тўланган сумма **ҳисобот санасидан** олдинги кўрсатилган хизматдан келиб чиққан мажбуриятдан ошса, ташкилот олдиндан тўлов келгуси тўловларни камайишига ёки пул маблағлари билан қайтарилишга олиб келадиган ушбу ошган қисмини актив сифатида тан олиши лозим.

- (б) мазкур МХМСнинг бошқа бир бобига мувофиқ уни **заҳиралар** ёки **асосий воситалар** каби бошқа активнинг бошланғич қийматининг бир қисми тарзида тан олинмаса, **харажат** сифатида.

Ходимларнинг қисқа муддатли даромадлари

Мисоллар

- 31.4 Ходимларнинг қисқа муддатли даромадлари қуйидаги моддаларни ўз ичига олади:
- (а) иш ҳақлари, маошлар ва ижтимоий ҳимоя бадаллари;
  - (б) ишланмаган вақт учун қисқа муддатли тўланадиган ҳақ (масалан, йиллик тўланадиган таътиллар ва тўланадиган касаллик таътили), башарти бундай ҳақлар ходимлар тегишли хизматни кўрсатадиган даврнинг якунидан сўнг 12 ой ичида юзага келиши кутилаётган бўлса;
  - (в) ходимлар тегишли хизматни кўрсатадиган даврнинг якунидан сўнг 12 ой ичида тўланадиган фойдани бўлишиш ва мукофотлар; ва
  - (г) жорий ходимларнинг номонетар тарздаги даромадлари (масалан, тиббий хизмат, уй ёки автомобиль билан таъминлаш ҳамда бепул ёки имтиёзли нархлардаги товарлар ёки хизматлар).

Ходимларнинг қисқа муддатли даромадларини баҳолашнинг умумий тамойили

- 31.5 Ходим ташкилотга ҳисобот даври мобайнида хизмат кўрсатган бўлса, ташкилот бундай хизмат эвазига ходимга тўланиши кутилаётган қисқа муддатли даромадни дисконтланмаган суммада мазкур бобнинг 31.3-бандига мувофиқ тан олинмаган суммани баҳолаши лозим.

Ишланмаган вақт учун қисқа муддатли тўланадиган ҳақлар- тан олиш ва баҳолаш

- 31.6 Ташкилот ходимларига ишланмаган вақт учун турли сабабларга кўра тўловларни амалга оширади, масалан, йиллик тўланадиган таътиллар ва тўланадиган касаллик таътили. Баъзи ишланмаган вақт учун тўланадиган қисқа муддатли ҳақлар жамғарилади, яъни улар, агар ходим жорий даврдаги ҳуқуқдан тўлиқ фойдаланмаган бўлса, келгуси даврларга ўтказилиши мумкин. Мисол тариқасида йиллик тўланадиган таътиллар ва тўланадиган касаллик таътили. Ташкилот ходимлар келгусида тўланадиган ишланмаган вақт учун ҳақларга уларнинг ҳуқуқини оширадиган хизматни кўрсатганида, **ишланмаган вақт учун жамғарилмаган тўланадиган ҳақ** бўйича кутилаётган сарфларни тан олиши лозим. Ташкилот ишланмаган вақт учун жамғарилмаган тўланадиган ҳақ бўйича кутилаётган сарфни ҳисобот даври охирида жамғарилган фойдаланилмаган ҳуқуқ натижасида тўланиши кутилаётган дисконтланмаган қўшимча сумма сифатида баҳолаши лозим. Ташкилот ушбу суммани ҳисобот санасида жорий мажбурият сифатида тақдим этиши лозим.
- 31.7 Ташкилот ишланмаган вақт учун тўланадиган бошқа (жамғарилмайдиган) ҳақлар бўйича сарфларни бунда ҳақлар юзага келганда тан олиши лозим. Ташкилот ишланмаган вақт учун жамғарилмайдиган тўланадиган ҳақларни ишланмаган давр учун тўланган ёки тўланадиган иш ҳақлари ва маошларнинг дисконтланмаган суммасида баҳолаши лозим.

Фойдани бўлишиш ва мукофот дастурлари-тан олиш

31.8 Ташкилот фойдани бўлишиш ва мукофот тўловлари бўйича кутилаётган сарфни фақатгина қуйидаги ҳолларда тан олиши лозим:

- (а) ташкилот ўтган ҳодисалар натижасида бундай тўловларни амалга ошириш бўйича мавжуд юридик ва конструктив жавобгарликка эга бўлса (яъни ташкилот тўловларни амалга оширишдан бошқа муқобил чораси бўлмаса); ва
- (б) жавобгарликнинг ишончли баҳоланиши мумкин бўлса.

Меҳнат фаолиятидан кейинги даромадлар: белгиланган бадаллар бўйича пенсия дастурлари ва белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурлари ўртасидаги фарқ

31.9 Меҳнат фаолиятидан кейинги даромадлар жумладан қуйидагиларни ўз ичига олади:

- (а) пенсиялар каби меҳнат фаолияти якунлангандан кейинги даромадлар; ва
- (б) меҳнат фаолиятидан кейинги ҳаёт суғуртаси ва меҳнат фаолиятидан кейинги тиббий хизмат каби бошқа меҳнат фаолиятидан кейинги даромадлар.

Ташкилот томонидан меҳнат фаолиятидан кейинги даромадлар тўланишини белгиладиган келишувлар **меҳнат фаолиятидан кейинги даромадлар дастурлари** бўлиб ҳисобланади. Ташкилот мазкур стандартни бадалларни олиш ва даромадларни тўлаш бўйича алоҳида ташкилотнинг ташкил этилишини тақозо қилиш ёки қилмаслигидан қатъий назар барча бундай келишувларга нисбатан қўллайди. Баъзи ҳолларда, бундай келишувлар ташкилотнинг ҳаракати натижасида эмас, балки қонунчилик асосида ўрнатилади. Бошқа ҳолларда, ушбу келишувлар ташкилот ҳаракати натижасида юзага келиши мумкин.

31.10 Меҳнат фаолиятидан кейинги даромадлар дастурлари уларнинг қуйидаги асосий шартларига боғлиқ тарзда **белгиланган бадаллар бўйича пенсия дастурлари** ёки **белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурлари** сифатида таснифланади:

- (а) Белгиланган бадаллар бўйича пенсия дастурлари- бу меҳнат фаолиятидан кейинги даромадлар дастури бўлиб, унга кўра ташкилот бошқа алоҳида ташкилот (фонд) га қатъий белгиланган бадалларни тўлайди ва агар ушбу фонд ходимларнинг жорий ва олдинги даврлардаги хизматига тегишли барча даромадларини тўлаш учун етарли активга эга бўлмаса ҳам, ташкилот кўшимча бадалларни тўлаш бўйича юридик ёки конструктив жавобгарликка эга бўлмайди. Шундай қилиб, ходимлар оладиган меҳнат фаолиятидан кейинги даромадлар қиймати ташкилот (ва балки ходим ҳам) томонидан меҳнат фаолиятидан кейинги даромадлар дастурига ёки суғурта компаниясига тўланадиган бадаллар суммаси ҳамда бадаллар натижасида юзага келадиган инвестиция даромадлари орқали аниқланади.
- (б) Белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурлари - бу белгиланган бадаллар бўйича пенсия дастурларидан бошқа меҳнат фаолиятидан кейинги даромадлар дастурлари. Белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурларига кўра, ташкилотнинг жавобгарлиги жорий ва собиқ ходимлар учун келишилган даромадларни таъминлашдан иборат ҳамда актуар риск (даромадлар кутилганидан кўп ёки кам бўлиши) ва инвестиция rischi (даромадларни молиялаштириш учун ажратилган активлар даромади кутилганидан фарқ қилиши) моҳиятан ташкилотга юклатилади. Агар актуар ва инвестиция тажрибаси кутилганидан ёмонроқ бўлса, ташкилотнинг

жавобгарлиги ортиши мумкин ва аксинча агар актуар ва инвестиция тажрибаси кутилганидан яхшироқ бўлса, бундай жавобгарлик камайиши мумкин.

Бир нечта иш берувчиларнинг умумий дастурлари ва давлат дастурлари

- 31.11 **Бир нечта иш берувчиларнинг умумий дастурлари** ва давлат дастурлари расмий шартлардан ташқари бўлган ҳар қандай конструктив жавобгарликни ўз ичига олган ҳолда дастурнинг шартларига асосан белгиланган бадаллар бўйича пенсия дастурлари ёки белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурлари сифатида таснифланади. Лекин, агар белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастури бўлган бир нечта иш берувчиларнинг умумий дастури ёки давлат дастурини ҳисобга олиш учун етарли маълумот мавжуд бўлмаса, ташкилот ушбу дастурни мазкур бобнинг 31.13-бандига мувофиқ худди у белгиланган бадаллар бўйича пенсия дастури бўлганидаги тартибда ҳисобга олиши ва мазкур бобнинг 31.40-банди орқали талаб этилган маълумотларни ёритиб бериши лозим.

Суғурталанган даромадлар

- 31.12 Ташкилот меҳнат фаолиятидан кейинги даромадлар дастурини молиялаштириш учун суғурта бадалларини тўлаши мумкин. Агар ташкилот қуйидагиларнинг бири бўйича юридик ёки конструктив жавобгарликка эга бўлмаса, ташкилот бундай дастурни белгиланган бадаллар бўйича пенсия дастури сифатида ҳисобга олиши мумкин:

- (а) ходимларнинг даромадларини уларнинг муддати келган пайтда тўлаш; ёки
- (б) агар суғурталовчи жорий ва олдинги даврлардаги ходим хизматига тегишли бўлган ходимларнинг барча келгуси даромадларини тўламаса, қўшимча суммаларни тўлаш.

Конструктив жавобгарлик дастур орқали, келгуси суғурта бадалларини белгилаш механизми орқали ёки суғурталовичи билан **боғлиқ томон** муносабати орқали бевосита юзага кеилиши мумкин. Агар ташкилот бундай юридик ёки конструктив жавобгарликка эга бўлса, у бундай дастурни белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастури сифатида ҳисобга олиши лозим.

Меҳнат фаолиятидан кейинги даромадлар: белгиланган бадаллар бўйича пенсия дастурлари

Тан олиш ва баҳолаш

- 31.13 Ташкилот давр учун тўланадиган бадалларни тан олиши лозим:
- (а) олдин тўланган ҳар қандай суммани чегиргандан сўнг, мажбурият сифатида. Агар бадаллар бўйича тўловлар ҳисобот санасидан олдинги хизмат учун тўланадиган бадаллардан ортиқ бўлса, ташкилот ушбу ортган суммани актив сифатида тан олиши лозим.
  - (б) мазкур МҲМС нинг бошқа бир бобига мувофиқ уни заҳиралар ёки асосий воситалар каби бошқа активнинг бошланғич қийматининг бир қисми тарзида тан олинмаса, харажат сифатида.

Меҳнат фаолиятидан кейинги даромадлар: белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурлари

Тан олиш

- 31.14 Белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурларига нисбатан мазкур бобнинг 31.3-бандидаги умумий тан олиш тамойилини қўллашда, ташкилот қуйидагиларни **тан олиши** лозим:
- (а) **белгиланган тўловлар бўйича мажбурияти** ҳисобланадиган дастур активларини чегирган ҳолда белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурларига тегишли жавобгарликлар бўйича мажбуриятни (31.15–31.22-бандларга қаранг); ва
  - (б) давр мобайнидаги белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурларининг қиймати сифатида давр мобайнида ушбу мажбуриятдаги соф ўзгаришни (31.23–31.27-бандларга қаранг).

Белгиланган тўловлар бўйича мажбуриятни баҳолаш

- 31.15 Ташкилот белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурларига тегишли жавобгарликлар учун белгиланган тўловлар бўйича мажбуриятни қуйидаги суммаларинг жами соф суммасида баҳолаши лозим:
- (а) ҳисобот санасига белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурларига оид жавобгарликларнинг **дисконтланган қиймати (белгиланган тўловлар бўйича жавобгарлик)** (31.16–31.22-бандлар бундай жавобгарликни баҳолаш бўйича кўрсатма беради), минус.
  - (б) бевосита жавобгарликларни сўндириш учун мўлжалланган дастур активларининг (агар мавжуд бўлса) ҳисобот санасига ҳаққоний қиймати. 24-боб “Ҳаққоний қийматни баҳолаш” бундай дастур активларининг ҳаққоний қийматини аниқлаш бўйича кўрсатма беради.

Ҳуқуқий кучга кирган ва кирмаган даромадларни ҳисобга олиш

- 31.16 Ташкилотнинг ҳисобот санасидаги белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурларининг дисконтланган қиймати **ҳуқуқий кучга кирмаган даромадлар** (31.26-бандга қаранг) ва ходимларга кейинги йиллардаги хизмат учун юқорирок даромад келтирувчи даромад формулалари таъсирларини ўз ичига олган ҳолда ходимларнинг жорий ва ўтган даврлардаги хизмати эвазига ишлаб топган даромадларининг баҳоланган суммасини акс эттиради. Бу эса ташкилотдан жорий ва олдинги даврларга қанча суммадаги даромадлар тегишли эканлигини аниқлашни ҳамда даромаднинг қийматига таъсир этадиган демографик ўзгарувчилар (масалан ходимлар қўнимсизлиги ва ўлим кўрсаткичи) ва молиявий ўзгарувчилар (масалан маошларнинг ва тиббий сарфларнинг келгусидаги ошишлари) тўғрисида баҳолашлар (актуар фаразлар) қилишни талаб этади. Актуар фаразлар холис бўлиши (эҳтиётсиз эмас, лекин ҳаддан ташқари консерватив ҳам эмас), бир-бирига мос келиши ва пенсия дастури бўйича юзага келадиган келгуси пул оқимларининг энг яхши ҳисоб баҳосини таъминлаш учун танланган бўлиши лозим.

Дисконтлаш

- 31.17 Ташкилот дисконтлашда фойдаланиладиган ставкани ҳисобот санасига юқори сифатли корпоратив облигациялар бўйича бозор даромадлигини инобатга олган ҳолда аниқлаши лозим. Бундай юқори сифатли корпоратив облигациялар бўйича фаол бозор мавжуд бўлмаган юрисдикциялар учун, ташкилот давлат облигациялари

бўйича (ҳисобот санасидаги) бозор даромадлилигидан фойдаланиши лозим. Корпоратив облигациялар ёки давлат облигацияларининг валютаси ва шарти келгуси тўловларнинг валютаси ва баҳоланган шарти билан изчил бўлиши лозим.

Актуар баҳолаш усули

- 31.18 Ташкилот ўзининг белгиланган тўловлар бўйича жавобгарликларини ва тегишли харажатни баҳолашда **прогноз қилинадиган шартли бирлик усулини** қўллаши лозим. Агар белгиланган тўловлар келгуси иш ҳақларига асосланган бўлса, прогноз қилинадиган шартли бирлик усули ташкилотдан ўзининг белгиланган тўловлар бўйича жавобгарликларини баҳоланган келгуси пул оқимларини акс эттирадиган асосда баҳолашини талаб этади. Шу билан бирга, прогноз қилинадиган шартли бирлик усули ташкилотда белгиланган тўловлар бўйича жавобгарликни баҳолашда турли актуар фаразлар, шунингдек дисконтлаш ставкаси, дастур активлари даромадлилигининг кутилаётган даражаси, иш ҳақининг кутилаётган ўсиш даражаси, ходимлар қўнимсизлиги, ўлим кўрсаткичи ва (белгиланган тўловлар бўйича тиббиёт дастури учун) тиббий сарфлар ўсиш даражаси каби фаразлар қилишини талаб этади.
- 31.20 Мазкур МХМС ташкилотдан ўзининг белгиланган тўловлар бўйича жавобгарликларини ҳисоблаш учун зарур бўлган кенг қамровли актуар баҳолашда мустақил актуарий экспертларни жалб қилишни талаб қилмайди. Шунингдек, мазкур МХМС бундай кенг қамровли актуар баҳолашни ҳар йил ўтказилишини ҳам талаб қилмайди. Кенг қамровли актуар баҳолаш даврлари ўртасида, агар асосий актуар фаразлар аҳамиятли ўзгармаган бўлса, белгиланган тўловлар бўйича жавобгарликлар ходимлар сони ва иш ҳақи даражаси каби ходимлар демографиясидаги ўзгаришлар бўйича ўтган йилдаги баҳолашга тузатиш киритиш орқали баҳоланиши мумкин.

Пенсия дастурини яратиш, ўзгартириш, қисқартириш ва ҳисоб-китоб қилиш

- 31.21 Агар белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастури жорий даврда яратилган ёки ўзгартирилган бўлса, ташкилот ушбу ўзгаришни акс эттириш учун белгиланган тўловлар бўйича мажбуриятни ошириши ёки камайтириши ҳамда ушбу ўсишни (камайтиришни) жорий давр **фойда ёки зарарини** баҳолашда харажат сифатида (**даромад** сифатида) тан олиши лозим. Аксинча, агар жорий даврда дастур қисқартирилган бўлса (даромадлар ёки қамраб олинган ходимлар гуруҳи қисқартирилган бўлса) ёки ҳисоб-китоб қилинган бўлса (иш берувчининг жавобгарлиги тўлиқ ҳисоб-китоб қилинган бўлса), белгиланган тўловлар бўйича жавобгарлик камайтирилиши ёки ҳисобдан чиқарилиши ҳамда ташкилот юзага келган **бошқа фойда** ёки зарарни жорий давр фойда ёки зарари таркибида тан олиши лозим.

Белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастури бўйича актив

- 31.22 Агар белгиланган тўловлар бўйича жавобгарликнинг ҳисобот санасига дисконтланган қиймати ушбу санага дастур активларининг ҳаққоний қийматидан кам бўлса, дастур профицитга эга ҳисобланади. Ташкилот бундай дастур профицитини келгусида бадаллар камайтириш орқали ёки дастурдан маблағларни қайтариш орқали қоплай оладиган даражада белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастури бўйича актив сифатида тан олиши лозим.

Белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастури бўйича сарфлар

- 31.23 Ташкилот давр мобайнида ходимларга тўланган даромадларга тегишли ўзгариш ёки иш берувчи томонидан бадалларга тегишли ўзгаришдан ташқари бўлган белгиланган тўловлар бўйича мажбуриятдаги соф ўзгаришни давр мобайнида белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастури бўйича сарфлар сифатида тан олиши лозим. Мазкур МХМС нинг бошқа бир бобида мувофиқ уларни захиралар ёки асосий воситалар каби бошқа активнинг бошланғич қийматининг бир қисми тарзида тан олинмаса, ушбу сарфлар тўлиқ фойда ёки зарар таркибида харажат сифатида ёки қисман фойда ёки зарар таркибида ҳамда қисман **бошқа умумлашган даромад** моддаси сифатида тан олинади (31.24-бандга қаранг).

Ҳисоб сиёсатини танлаш–тан олиш

- 31.24 Ташкилотдан барча актуар фойда ва зарарларни улар юзага келган давр мобайнида тан олиши талаб этилади. Ташкилот ҳисоб сиёсатини танлаш мақсадида:

- (а) барча актуар фойда ва зарарларни фойда ёки зарар таркибида тан олиши лозим; ёки
- (б) барча актуар фойда ва зарарларни бошқа умумлашган даромад таркибида тан олиши лозим.

Ташкилот ўзи танлаган ҳисоб сиёсатини ўзининг барча белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурлари ҳамда барча актуар фойда ва зарарларига нисбатан изчил қўллаши лозим. Бошқа умумлашган даромад таркибида тан олинган актуар фойда ва зарарлар **умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда** тақдим этилиши лозим.

- 31.25 Белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастури бўйича сарфлар сифатида тан олинган белгиланган тўловлар бўйича мажбуриятдаги соф ўзгариш ўз ичига қуйидагиларни олади:

- (а) ҳисобот даври мобайнида кўрсатилган ходимлар хизматидан келиб чиқадиган белгиланган тўловлар бўйича мажбуриятдаги ўзгариш;
- (б) ҳисобот даври мобайнида белгиланган тўловлар бўйича жавобгарлик бўйича фоизлар;
- (в) ҳисобот даври мобайнида ҳар қандай дастур активлари бўйича даромадлар ва тан олинган қоплаш ҳуқуқларининг ҳаққоний қийматидаги соф ўзгариш (31.28-бандга қаранг);
- (г) ҳисобот даври мобайнида юзага келган актуар фойда ва зарарлар;
- (д) ҳисобот даври мобайнида янги дастур яратилиши ёки мавжуд дастур ўзгартирилиши натижасида белгиланган тўловлар бўйича мажбуриятдаги ўсишлар ва камайишлар (31.21-бандга қаранг); ва
- (е) ҳисобот даврида мавжуд дастурни қисқартириш ёки ҳисоб-китоб қилиш натижасида белгиланган тўловлар бўйича мажбуриятдаги камайишлар (31.21-бандга қаранг).

- 31.26 Ходимлар хизмати хатто даромадлар келгуси меҳнат фаолиятига боғлиқ бўлса ҳам (яъни, улар ҳуқуқий кучга кирмаган бўлса ҳам), белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастури бўйича жавобгарликни келтириб чиқаради.

- 31.27 Агар белгиланган даромадлар давлат томонидан молиялаштириладиган дастурлар бўйича ходимларга тўланадиган суммалар учун камайтирилса, ташкилот ўзининг белгиланган тўловлар бўйича жавобгарлигини фақат қуйидаги шартлар бўйича давлат дастурлари бўйича тўланадиган даромадларни акс эттирадиган асосда баҳолаши лозим:

- (а) агар ушбу дастурлар ҳисобот санасидан олдин кучга кирган бўлса; ёки
- (б) ушбу давлат даромадлари баъзи кузатиладиган ҳолатда ўзгаришини, масалан, умумий нарх даражаларидаги ёки умумий иш ҳақи даражаларидаги келгуси ўзгаришлар билан бирга ўзгаришини, акс эттирадиган олдинги маълумот ёки бошқа ишончли далил бўлса.

Қоплаб беришлар

- 31.28 Агар ташкилот бошқа томон белгиланган тўловлар бўйича жавобгарликни сўндиришда талаб этиладиган айрим ёки барча сарфларни қоплашига амин бўлса, ташкилот қайта қоплашга нисбатан ўз ҳуқуқини алоҳида актив сифатида тан олиши лозим. Ташкилот активни ҳаққоний қийматда баҳолаши лозим. Умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда, белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастур билан боғлиқ бўлган харажат тан олинган қоплаш суммаси чегириб ташланган ҳолда тақдим этилиши мумкин.

Ходимларнинг бошқа узоқ муддатли даромадлари

- 31.29 Ходимларнинг бошқа узоқ муддатли даромадлари қуйидагиларни ўзи ичига олади:
- (а) узоқ муддатли тўланадиган таътиллар, масалан кўп йил ишлаганлик учун тўланадиган таътил ёки ижодий таътил;
  - (б) кўп йил ишлаганлик учун бошқа даромадлар;
  - (в) меҳнат лаёқатини йўқотганлиги учун узоқ муддатли нафақалар;
  - (г) ходимлар тегишли хизматни кўрсатадиган даврнинг якунидан сўнг 12 ой ёки ундан ортиқ вақт ичида тўланадиган фойдани бўлишиш ва мукофотлар; ва
  - (д) ишлаб топилган даврнинг якунидан сўнг 12 ой ёки ундан ортиқ вақт ичида тўланадиган кечиктирилган компенсация.
- 31.30 Ташкилот ходимларнинг бошқа узоқ муддатли даромадлари учун мажбуриятни қуйидаги миқдорларнинг соф суммасида баҳолаши лозим:
- (а) ҳисобот санасига даромадлар бўйича жавобгарликнинг дисконтланган қиймати; минус
  - (б) жавобгарликлар бевосита ҳисоб-китоб қилинадиган дастур активларининг ҳисобот санасига ҳаққоний қиймати (агар мавжуд бўлса).

Ташкилот давр мобайнида ходимларга тўланган даромадларга тегишли ўзгариш ёки иш берувчи томонидан бадалларга тегишли ўзгаришдан ташқари бўлган мажбуриятдаги соф ўзгаришни давр мобайнида ходимларнинг бошқа узоқ муддатли даромадлари бўйича сарфлар сифатида тан олиши лозим. Мазкур МҲМС нинг бошқа бир бобига мувофиқ уларни заҳиралар ёки асосий воситалар каби бошқа активнинг бошланғич қийматининг бир қисми тарзида тан олинмаса, ушбу сарфлар тўлиқ фойда ёки зарар таркибида харажат сифатида тан олинади.

Ишдан бўшатиш нафақалари

- 31.31 Ташкилот қонунчилик, шартнома ёки ходимлари ёки уларнинг вакиллари билан шартномавий ёки бошқа келишувлар орқали ёки фаолият тажрибаси, анъана ёки тенг томонлама хоши асосидаги конструктив жавобгарлик орқали ходимлар меҳнат фаолиятини яқунлаганда уларга тўловларни амалга ошириш (ёки бошқа даромадларни таъминлаш) бўйича шартномавий мажбуриятга эга бўлиши мумкин. Бундай тўловлар ишдан бўшатиш нафақалари ҳисобланади.

Тан олиш

- 31.32 Ишдан бўшатиш нафақалари ташкилотни келгуси иқтисодий нафлар билан таъминламаслиги сабабли, ташкилот уларни фойда ёки зарар таркибида харажат сифатида дархол тан олиши лозим.
- 31.33 Ташкилот ишдан бўшатиш нафақаларини тан олганда, ташкилот ходимларнинг бошқа даромадлари бўйича дастур қисқартиришларини ҳисобга олиши зарур бўлиши мумкин.
- 31.34 Ташкилот ишдан бўшатиш нафақаларини қуйидаги саналарнинг олдингисида мажбурият ва харажат сифатида тан олиши лозим:
- (а) ташкилот давромадлар бўйича таклифини ортиқ бекор қила олмаганда; ва
  - (б) ташкилот 26-боб “*Баҳоланадиган мажбуриятлар ва шартли ҳодисалар*”нинг қўллаш доирасида бўлган ва ишдан бўшатиш нафақалари тўловини ўз ичига олган реструктуризация бўйича сарфларни тан олганда.
- 31.35 Бандликни тўхтатиш эвазига даромад олиш таклифини қабул қилиш бўйича ходимнинг қарори натижасида тўланадиган ишдан бўшатиш нафақалари учун, ташкилот ишдан бўшатиш нафақалари таклифини ортиқ бекор қила олмаслик пайти қуйидагиларнинг эртарафи ҳисобланади:
- (а) ходим таклифни қабул қилганда;
  - (б) ташкилотнинг таклифни бекор қилиш имконияти бўйича чеклов (масалан, юридик, меъёрий ёки шартномавий талаб ёки бошқа чеклов) кучга кирганда. Ушбу ҳолат, агар чеклов пайтида мавжуд бўлса, таклиф амалга оширилганда бўлиши мумкин.
- 31.36 Ходимни ишдан бўшатиш бўйича ташкилотнинг қарори натижасида тўланадиган ишдан бўшатиш нафақалари учун, ташкилот таклифни, агар ташкилот таъсир этилган ходимларни қуйидаги барча мезонларни қаноатлантирадиган бандликни тўхтатиш дастури тўғрисида хабардор қилганда, ортиқ бекор қила олмаслиги мумкин:
- (а) дастурни тугаллаш учун талаб этилган ҳатти-ҳаракатлар шуни кўрсатадики, дастурда аҳамиятли ўзгаришлар амалга оширилмаслиги эҳтимоли мавжуд;
  - (б) дастур бандлиги тўхтатилмайдиган ходимлар сонини, уларнинг лавозими таснифларини ёки вазифаларини ва уларнинг жойларини (аммо дастур ҳар бир ходим учун аниқлаши талаб этилмайди) ва кутилаётган тугаллаш санасини аниқлайди; ва
  - (в) дастур ходимлар етарли тафсилотлар билан оладиган шундай ишдан бўшатиш нафақаларини белгилайдики, бунда ходимлар уларнинг бандлиги тўхтатилганда оладиган даромадларининг тури ва суммасини аниқлай олади.

Баҳолаш

- 31.37 Ташкилот ишдан бўшатиш нафақаларини ҳисобот санасида ҳисоб-китоб қилиниши талаб этилиши мумкин бўлган сарфларнинг энг тўғри ҳисоб баҳосида баҳолаши лозим. Ишдан бўшатишни ихтиёрий равишда қабул қилишни рағбатлантириш таклиф этилганда, ишдан бўшатиш нафақаларини ушбу таклифни қабул қилиши кутилаётган ходимлар сони асосида баҳолаш лозим.
- 31.38 Ишдан бўшатиш нафақалари ҳисобот даври охиридан сўнг 12 ойдан ортиқ муддатда тўланадиган бўлса, улар дисконтланган қийматда баҳоланиши лозим.

Гуруҳ режалари

- 31.39 Агар **бош ташкилот гуруҳ** таркибидаги бир ёки бир нечта **шўба ташкилотлари** ходимларига даромадларни таъминласа ва бош ташкилот **консолидациялашган молиявий ҳисоботни** тақдим этса, бундай шўба ташкилотларига гуруҳ учун тан олинган харажатларни оқилона тақсимлаш асосида ходимлар даромадлари бўйича харажатларни тан олишга ва баҳолашга рухсат берилади.

Маълумотларни ёритиб бериш

Ходимларнинг қисқа муддатли даромадлари тўғрисида маълумотларни ёритиб бериш

- 31.40 Мазкур боб ходимларнинг қисқа муддатли даромадлари тўғрисида маълумотларни ёритиб беришни талаб қилмайди.

Белгиланган бадаллар бўйича пенсия дастурлари тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериш

- 31.41 Ташкилот белгиланган бадаллар бўйича пенсия дастурлари учун фойда ёки зарар таркибида харажат сифатида тан олинган суммани ёритиб бериши лозим.

Белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурлари тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериш

- 31.42 Ташкилот белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурлар тўғрисидаги қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:

- (а) белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурлари хусусиятлари ва улар билан боғлиқ рисклар;
- (б) белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурлар билан боғлиқ тарзда юзага келадиган молиявий ҳисоботда тақдим этилган суммалар; ва
- (в) белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурлар ташкилотнинг келгуси пул оқимларининг суммаси, муддати ва ноаниқлигига таъсирини тавсифи.

Ходимларнинг бошқа узоқ муддатли даромадлар тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериш

- 31.43 Ташкилот ўз ходимлари учун таъминлайдиган бошқа узоқ муддатлари даромадларнинг ҳар бир тоифаси учун, ташкилот бундай даромаднинг характери, унинг жавобгарлик суммаси ва ҳисобот санасида молиялаштириш даражасини ёритиб бериши лозим.

Ишдан бўшатиш нафақалари тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериш

- 31.44 Ташкилот ўз ходимлари учун таъминлайдиган ишдан бўшатиш нафақаларининг ҳар бир тоифаси учун, ташкилот бундай даромаднинг характери, унинг жавобгарлик суммаси ва ҳисобот санасида молиялаштириш даражасини ёритиб бериши лозим.

32-боб. Фойда солиғи

Қўллаш доираси

- 32.1 Мазкур МҲМС мақсадларида, **фойда солиғи** ўз ичига **солиқ солинадиган фойдадан** олинадиган барча миллий ва чет элдаги фаолият бўйича солиқларни олади. Фойда солиғи, шунингдек, ўз ичига **шўба ташкилот, таъсир остидаги ташкилот** ёки **биргаликдаги фаолият бўйича келишув** томонидан ҳисобот берувчи ташкилот фойдасига тақсимланадиган суммалардан олинадиган ва тўлов манбаида ушлаб қолинадиган солиқларни ҳам олади.
- 32.2 Мазкур боб фойда солиғини ҳисобга олиш тартибини қамраб олади. У ташкилотдан **молиявий ҳисоботда** тан олинган операциялар ва бошқа ҳодисаларнинг жорий ва келгуси солиқ оқибатларини тан олишини талаб қилади. Ушбу тан олинадиган солиқ суммалари **жорий солиқ** ва **кечиктирилган солиқдан** ташкил топади. Жорий солиқ - бу жорий ёки ўтган даврлар учун солиқ солинадиган фойда (солиқ зарари) бўйича тўланадиган (қопланадиган) фойда солиғи. Кечиктирилган солиқ - бу келгуси даврларда тўланадиган ёки қопланадиган фойда солиғи бўлиб, одатда ташкилот ўзининг **активлари** ва **мажбуриятларини** уларнинг жорий **баланс қиймати** билан қопланишидан ёки сўндирилишидан ҳамда фойдаланилмаган солиқ зарарлари ва солиқ имтиёзларини келгуси даврларга ўтказилишининг солиқ бўйича таъсири натижасида келиб чиқади. Мазкур боб шунингдек **бизнес бирлашуви** натижасида тан олинган **активлар (гудвилдан ташқари)** ва **мажбуриятларга** нисбатан кечиктирилган солиқ тан олинишини талаб этади.
- 32.3 Мазкур боб шунингдек фойда солиғи бўлмаган бошқа солиқлар бўйича ҳисобга олиш тартибини ҳам қамраб олади.

Жорий солиқни тан олиш ва баҳолаш

- 32.4 Ташкилот жорий ва ўтган даврлар учун солиқ солинадиган фойдадан тўланадиган солиқ учун жориқ солиқ мажбуриятини тан олиши лозим. Агар жорий ва ўтган даврлар учун тўланган сумма ушбу даврлар учун тўланадиган суммадан ортик бўлса, ташкилот ушбу ортган суммани жорий солиқ активи сифатида тан олиши лозим.
- 32.5 Ташкилот ўтган давр учун жорий солиқни қоплаш мақсадида солиқ зарарини ўтган даврларга ўтказиш имконияти мавжудлиги натижасида олинадиган наф учун жорий солиқ активини тан олиши лозим.
- 32.6 Ташкилот жорий солиқ мажбуриятини (активини) амалдаги солиқ ставкалари ва солиқ қонунчилиги бўйича тўланиши (қопланиши) қутилаётган суммада баҳолаши лозим.

Кечиктирилган солиқни тан олиш

Умумий тан олиш тамойили

- 32.7 Ташкилот кечиктирилган солиқ активи ёки кечиктирилган солиқ мажбуриятини ўтган операциялар ёки ҳодисалар натижасида келгуси даврларда қопланадиган ёки тўланадиган солиқ учун тан олиши лозим. Кечиктирилган солиқ **молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботдаги** ташкилотнинг активлари ва мажбуриятларининг баланс қиймати ва солиқ органлари томонидан ушбу активлар ва мажбуриятларни тан олинадиган суммалари ўртасидаги фарқлардан (бундай фарқлар “вақтинчалик фарқлар” деб аталади) ҳамда фойдаланилмаган солиқ зарарлари ва солиқ имтиёзларини келгуси даврларга ўтказилишидан келиб чиқади.

Солиқ солиш мақсадларидаги қиймат ва вақтинчалик фарқлар

- 32.8 Активнинг **солиқ солиш мақсадларидаги қиймати** – бу активнинг баланс қиймати қопланганда ташкилотга келадиган ҳар қандай солиқ солинадиган иқтисодий нафлардан солиқ мақсадларида чегириладиган сумма. Агар бундай иқтисодий нафларга солиқ солинмаса, активнинг солиқ солиш мақсадларидаги қиймати унинг баланс қийматига тенг бўлади.
- 32.9 Мажбуриятнинг солиқ солиш мақсадларидаги қиймати – мажбуриятнинг келгуси даврларда ушбу мажбурият бўйича солиқ мақсадларида чегириладиган ҳар қандай қийматга камайтирилган баланс қиймати. **Тушумни** олдиндан олиш натижасида юзага келадиган мажбуриятнинг солиқ солиш мақсадларидаги қиймати унинг келгуси даврларда солиқ солинмайдиган ҳар қандай тушум қийматига камайтирилган баланс қийматидир.
- 32.10 Вақтинчалик фарқлар– бу молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда акс эттирилган активнинг ёки мажбуриятнинг баланс қиймати ва унинг солиқ солиш мақсадларидаги қиймати ўртасидаги фарқлар. **Консолидациялашган молиявий ҳисоботда** вақтинчалик фарқлар ушбу консолидациялашган молиявий ҳисоботдаги актив ва мажбуриятларнинг баланс қийматларини уларнинг тегишли солиқ солиш мақсадларидаги қийматлари билан таққослаш орқали аниқланади.
- 32.11 Вақтинчалик фарқларни юзага келтирадиган ҳолатларга мисоллар қуйидагиларни ўз ичига олади:
- (а) актив қайта баҳоланади, лекин солиқ мақсадларида эквивалент тарзда тузатишлар киритилмайди. Масалан, мазкур МҲМС билан баъзи активлар ҳаққоний қийматда баҳоланишига ёки қайта баҳоланишига руҳсат этилади ёки талаб этилади (масалан, 14-боб “*Асосий воситалар*”);
  - (б) актив ёки мажбуриятнинг дастлабки тан олинишида ушбу актив ёки мажбуриятнинг солиқ солиш мақсадларидаги қиймати унинг баланс қийматидан фарқ қилади;
  - (в) шўъба ташкилотлар, филиаллар ва таъсир остидаги ташкилотлардаги инвестицияларнинг ёки биргаликдаги фаолиятда иштирок этиш улушларининг баланс қиймати бундай инвестиция ёки улушларнинг солиқ солиш мақсадларидаги қийматидан фарқ қилади.
- Фойда солиғига таъсирининг характериға кўра вақтинчалик фарқлар солиқ солинадиган ва чегириладиган вақтинчалик фарқлардан иборат.
- 32.12 Кечиктирилган солиқ гудвилни дастлабки тан олиш ёки актив ва мажбуриятни бизнес бирлашуви бўлмаган ва операция содир бўлиши пайтида **бухгалтерия фойдасига** ҳам солиқ солинадиган фойдага (солиқ зарарига) ҳам таъсир кўрсатмайдиган операцияларда дастлабки тан олиш натижасида юзага келадиган вақтинчалик фарқларга нисбатан тан олинмаслиги лозим. Лекин, шўъба ташкилотлар, филиаллар, таъсир остидаги ташкилотларга инвестиция ҳамда биргаликдаги фаолиятда иштирок этиш улушлари билан боғлиқ бўлган вақтинчалик фарқлар бўйича кечиктирилган солиқ 32.21-32.22 бандларга мувофиқ тан олиниши лозим.

Солиқ солинадиган вақтинчалик фарқлар

- 32.13 Кечиктирилган солиқ мажбурияти жами **солиқ солинадиган вақтинчалик фарқлар** бўйича тан олиниши лозим, бундан 32.12 банддаги ҳолатлар мустансо.
- 32.14 Баъзи вақтинчалик фарқлар **даромад** ва харажатларнинг бир даврда **бухгалтерия фойдаси** таркибида, бошқа даврда эса солиқ солинадиган фойдада акс эттирилиши

натижасида юзага келади. Бундай вақтинчалик фарқлар кўпинча **вақтга боғлиқ фарқлар** деб тавсифланади. Бундай вақтинчалик фарқлар кечиктирилган солиқ мажбуриятларини юзага келтиради.

Масалан: солиқ солинадиган фойдани (солиқ зарарини) аниқлашда фойдаланиладиган **эскириш** суммаси **бухгалтерия фойдасини** аниқлашда фойдаланиладиган эскириш суммасидан фарқ қилиши мумкин. Вақтинчалик фарқ активнинг баланс қиймати ва унинг солиқ солиш мақсадларидаги қиймати ўртасидаги фарқ бўлиб, бунда активнинг солиқ солиш мақсадларидаги қиймати жорий ва ўтган даврлар учун солиқ солинадиган фойдани (солиқ зарарини) аниқлашда ушбу активга нисбатан солиқ органлари томонидан рухсат этилган барча қийматлар чегирилган бошланғич қийматдир. Солиқ мақсадларида эскириш тезлаштирилганда, солиқ солинадиган вақтинчалик фарқлар юзага келади ва кечиктирилган солиқ мажбуриятини келтириб чиқаради. Агар солиқ мақсадларида эскириш бухгалтерия мақсадларидаги эскиришдан секинроқ бўлса, кечиктирилган солиқ активини келтириб чиқарадиган чегириладиган вақтинчалик фарқ юзага келади (32.15-бандга қаранг).

Чегириладиган вақтинчалик фарқлар

- 32.15 Кечиктирилган солиқ активи чегириладиган вақтинчалик фарқни чегириш учун етарли солиқ солинадиган фойда бўлиши эҳтимоли мавжуд бўладиган даражада барча чегириладиган вақтинчалик фарқлар бўйича тан олиними лозим, бундан 32.12 банддаги ҳолатлар мустансо.
- 32.16 Қуйида кечиктирилган солиқ активини вужудга келтирадиган чегириладиган вақтинчалик фарқларга мисол тариқасида, баъзи активлар солиқ мақсадларида эквивалент тарзда тузатиш киритилмасдан ҳаққоний қийматда ҳисобга олиними мумкин. Агар активнинг солиқ солиш мақсадларидаги қиймати унинг баланс қийматидан ошиб кетса, чегириладиган вақтинчалик фарқ юзага келади.
- 32.17 Чегириладиган вақтинчалик фарқларнинг қайта тикланиши келгуси даврларда солиқ солинадиган фойдани аниқлашда чегириладиган суммаларни келтириб чиқаради. Айни бир солиқ органи ва айни бир ташкилотга тегишли бўлган етарли солиқ солинадиган вақтинчалик фарқлар мавжуд бўлса ва қуйидаги даврларда қайта тикланиши кутилаётган бўлса, чегириладиган вақтинчалик фарқни чегириш учун етарли солиқ солинадиган фойда бўлиши эҳтимоли мавжуд бўлади:
- (а) чегириладиган вақтинчалик фарқ қайта тикланиши кутилаётган даврнинг ўзида; ёки
  - (б) кечиктирилган солиқ активдан келиб чиқадиган солиқ зарари келгуси ёки олдинги даврларга ўтказилиши мумкин бўлганда.

Бундай ҳолатларда кечиктирилган солиқ активи чегириладиган вақтинчалик фарқлар юзага келган даврда тан олинади.

- 32.18 Айни бир солиқ тўловчи ва айни бир ташкилотга тегишли бўлган етарли солиқ солинадиган вақтинчалик фарқлар мавжуд бўлмаганда кечиктирилган солиқ активи қуйидагилар бажарилганда тан олинади:
- (а) ташкилот айни бир солиқ органи ва солиққа солинадиган айни бир ташкилотга тегишли бўлган, чегириладиган вақтинчалик фарқ қайта тикланадиган даврнинг айнан ўзида (ёки кечиктирилган солиқ активдан келиб чиқадиган солиқ зарари ўтказилиши мумкин бўлган келгуси ёки олдинги даврларда), етарли солиқ солинадиган фойдага эга бўлиш эҳтимоли мавжуд бўлган даражада.

(б) ташкилотнинг тегишли даврларда солиқ солинадиган фойдани келтириб чиқарадиган солиқларни режалаштириш имкониятлари мавжуд бўлиши.

32.19 Келгуси даврларга ўтказиладиган фойдаланилмаган солиқ зарарлари ва фойдаланилмаган солиқ имтиёзлари бўйича кечиктирилган солиқ активи улар кечиктирилган солиқ мажбуриятларини қайта тикланиши ёки келгуси солиқ солинадиган фойда орқали қопланиши даражасида тан олинмиши лозим.

Тан олинмаган кечиктирилган солиқ активларини қайта баҳолаш

32.20 Ҳар ҳисобот даврининг охирида ташкилот тан олинмаган кечиктирилган солиқ активлари баҳоланишини қайта кўриб чиқади. Ташкилот тан олинмаган кечиктирилган солиқ активини, ушбу кечиктирилган солиқ активи қопланиши учун келгуси солиқ солинадиган фойда етарли бўлиши эҳтимоли мавжудлиги даражасида тан олади.

Шўба ташкилотлар, филиаллар ва таъсир остидаги ташкилотларга инвестиция ва биргаликдаги фаолиятда иштирок этиш улушлари

32.21 Ташкилот шўба ташкилотлари, филиаллар ва таъсир остидаги ташкилотларга инвестициялар ва биргаликдаги фаолиятда иштирок этиш улушларига тегишли бўлган барча солиқ солинадиган вақтинчалик фарқлар бўйича кечиктирилган солиқ мажбуриятини тан олиши лозим, қуйидаги икки шарт бир вақтда бажариладиган ҳолатлар бундан мустасно:

(а) бош ташкилот, инвестор ёки биргаликдаги фаолият бўйича келишув томони вақтинчалик фарқларнинг қайта тикланиши муддатларини назорат қила олса; ва

(б) вақтинчалик фарқ яқин келажакда қайта тикланмаслиги эҳтимоли мавжуд бўлса.

32.22 Ташкилот шўба ташкилотлари, филиаллар ва таъсир остидаги ташкилотларга инвестиция ва биргаликдаги фаолиятда иштирок этиш улушларидан келиб чиқадиган барча чегириладиган вақтинчалик фарқлар бўйича кечиктирилган солиқ активини, фақатгина қуйидагиларнинг эҳтимоли мавжуд бўлиши даражасида тан олиши лозим:

(а) вақтинчалик фарқ яқин келажакда қайта тикланиши; ва

(б) вақтинчалик фарқдан фойдаланиш имконини берадиган солиқ солинадиган фойданинг мавжуд бўлиши.

Кечиктирилган солиқни баҳолаш

32.23 Ташкилот кечиктирилган солиқ мажбуриятини (активини) амалдаги ёки ҳисобот санасига моҳиятан белгиланган солиқ ставкалари ва солиқ қонунчилигидан фойдаланиб баҳолаши лозим. Агар киритилаётган ўзгаришлар жараёнида назарда тутилган келгуси ҳодисалар ўтган даврдаги натижага таъсир кўрсатмаган бўлса ва бундай таъсир кўрсатиши эҳтимолдан йироқ бўлса, ташкилот солиқ ставкалари ва солиқ қонунчилигини моҳиятан белгиланган деб инобатга олиши лозим.

32.24 Солиқ солинадиган фойданинг турли даражаларига турли солиқ ставкалари қўлланса, ташкилот кечиктирилган солиқ мажбуриятини (активини) ташкилот томонидан бундай кечиктирилган солиқ мажбурияти сўндириладиган (кечиктирилган солиқ активи реализация қилинадиган) даврларнинг солиқ солинадиган фойдаси (солиқ зарари)га нисбатан қўлланиши кутилаётган амалдаги ёки моҳиятан белгиланган солиқ ставкаларининг ўртачасидан фойдаланиб баҳолаши лозим.

- 32.25 Кечиктирилган солиқ мажбуриятлари ва кечиктирилган солиқ активларини баҳолаш ташкилот томонидан ҳисобот санасига унинг активлари ва мажбуриятларининг баланс қийматлари қопланиши ёки сўндирилиши кутиладиган тарзда келиб чиқадиган солиқ оқибатларини акс эттириши лозим. Бундай ҳолатларда ташкилот кечиктирилган солиқ активлари ва кечиктирилган солиқ мажбуриятларини актив (мажбурият)нинг қопланиши (сўндирилиши) кутилаётган тарзига мувофиқ бўлган солиқ ставкаси ва солиқ солиш мақсадларидаги қиймати асосида баҳолайди.

Жорий ва кечиктирилган солиқни баҳолаш

- 32.26 Ташкилот жорий ёки кечиктирилган солиқ активлари ва мажбуриятларини дисконтламаслиги лозим.
- 32.27 Баъзи юрисдикцияларда акциядорларига соф фойда ёки тақсимланмаган фойданинг бутунлигича ёки унинг бир қисмини дивиденд шаклида тўланганда, фойда солиғи юқорироқ ёки пастроқ ставка бўйича тўланади. Бошқа юрисдикцияларда ташкилот акциядорларига соф фойда ёки тақсимланмаган фойдани бутунлигича ёки унинг бир қисмини дивиденд шаклида тўлаганда, фойда солиғи тўланиши ёки бюджетдан қайтарилиши мумкин. Ҳар икки ҳолатларда ташкилот дивиденд тўлаш бўйича мажбурият тан олингунга қадар жорий ва кечиктирилган солиқни тақсимланмаган фойдага нисбатан қўлланадиган солиқ ставкасида баҳолаши лозим. Ташкилот дивиденд тўлаш бўйича мажбурият тан олганда у юзага келадиган жорий ва кечиктирилган солиқ мажбурияти (активи) ва тегишли солиқ харажати (даромади) ни тан олиши лозим.

Дивидендлар бўйича тўлов манбаида солиқ солиш

- 32.28 Ташкилот акциядорларига дивидендлар тўлаганда, акциядорлар номидан уларнинг бир қисмини солиқ органларига ўтказиш талаб этилиши мумкин. Солиқ органларига тўланган ёки тўланадиган бундай сумма дивидендларнинг бир қисми сифатида хусусий капитални камайтириш тарзида акс эттирилади.
- 32.29 Олинган дивидендлар ва шу каби олинган даромадлар тўлов манбаида ушлаб қолинган солиқ суммаси билан бирга тан олинади. Ушлаб қолинган тўлов манбаидаги солиқ суммаси солиқ харажати таркибида акс эттирилиши лозим.

Бошқа солиқларни ҳисобга олиш тартиби

- 32.30 Умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда акс эттириладиган тушум ўз ичига қўшилган қиймат солиғи ва айланмадан солиқни олмайди. Харажатлар қопланадиган солиқларни ўз ичига олмайди.
- 32.31 Агар қопланадиган қўшилган қиймат солиғи кейинги шартлар асосида қопланмайдиган бўлиб қолса, қўшилган қиймат солиғи суммаси харажатларга (агар ташкилот харажатларни функцияси бўйича акс эттирса, сотиш таннархидан бошқа харажатга) олиб борилиши лозим.

Фойда солиғини ҳисоблаш тартибига нисбатан ноаниқликлар

- 32.32 Муайян операция ёки ҳолатга нисбатан солиқ қонунчилигининг қандай қўлланиши бўйича ноаниқлик бўлиши мумкин. Солиқ солиш мақсадларида ноаниқ талқин қилиш деганда солиқ қонунчилиги нуқтаи назаридан солиқ солиш мақсадларида талқин қилишни тегишли солиқ орган қабул қилиш ёки қабул қилмаслиги бўйича ноаниқликдир.
- 32.33 Ташкилот солиқ солиш мақсадларида ҳар бир талқин қилишни алоҳида ёки бир ёки ундан ортиқ талқин қилишларни биргаликда кўриб чиқишини қайси ёндашув ноаниқликни ҳал этилиши натижасини аниқроқ кўрсатишига асосланиб белгилаши лозим.

- 32.34 Ташкилот солиқ органи текширувни ўтказиш ҳуқуқига эга бўлган суммани текширади ва бундай текширувни ўтказишда барча тегишли маълумотларга эга бўлади деган фараз асосида баҳолаши лозим. Агар ташкилот қуйидагилардан бири бўйича қарор қилса:
- (а) агар ташкилот солиқ органи солиқ солиш мақсадларида талқин қилишни қабул қилиш эҳтимоли мавжуд деган хулосага келса, ташкилот фойда солиғини ҳисоблашда солиқ солинадаган фойда(солиқ зарари), солиқ базаси, фойдаланилмаган солиқ зарарлари, фойдаланилмаган солиқ имтиёзлари ва солиқ ставкаларини солиқ мақсадларида фойдаланган ёки фойдаланишни режалаштирган талқин қилишга мувофиқ аниқлаши лозим; ёки
  - (б) Агар ташкилот солиқ органи солиқ солиш мақсадларида талқин қилишни қабул қилиш эҳтимоли мавжуд эмас деган хулосага келса, ташкилот фойда солиғини ҳисоблашда солиқ солинадаган фойда(солиқ зарари), солиқ базаси, фойдаланилмаган солиқ зарарлари, фойдаланилмаган солиқ имтиёзлари ва солиқ ставкаларини аниқлашдаги ноаниқлик таъсирини қайси усул ноаниқлик ҳал этилиши натижасини аниқроқ кўрсатиши бўйича ташкилотнинг кутишларини инобатга олган ҳолда қуйидаги усулларнинг бири орқали акс эттириши лозим:
    - (i) энг катта эҳтимолли сумма усули—келиб чиқиши мумкин бўлган натижалар орасидаги ягона энг катта эҳтимолли сумма; ёки
    - (ii) кутилаётган қиймат усули—мумкин бўлган натижалар суммасининг ўртача тортилган эҳтимоллий йиғиндиси.
- 32.35 Ташкилот фактлар ва ҳолатлардаги ўзгаришларнинг ёки янги маълумотнинг таъсирини 11- боб “*Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳолари ва хатолар*”ни қўллаган ҳолда ҳисоб баҳосидаги ўзгариш тарзида акс эттириши лозим.

Тақдим этиш

Фойда солиғини умумлашган даромад ва хусусий капиталга тақсимлаш

- 32.36 Ташкилот жорий солиқ мажбурияти (активи) ва кечиктирилган солиқ мажбурияти (активи) ўзгаришларини солиқ харажати (даромади) сифатида акс эттириши лозим, бундан бизнес бирлашувининг дастлабки **тан олиниши** натижасида юзага келадиган ўзгаришлар мустасно.
- 32.37 Ташкилот солиқ харажатини **жами умумлашган даромаднинг** (масалан, давом этаётган фаолият, **тугатишган фаолият** ёки **бошқа умумлашган даромад** бўйича) ёки солиқ харажатини юзага келтирган операция ёки бошқа ҳодисалардан хусусий капиталнинг айни компонентида тан олиши лозим.

Активлар ва мажбуриятлар таснифи

- 32.38 Агар ташкилот молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботида жорий ва узоқ муддатли активларни ҳамда жорий ва узоқ муддатли мажбуриятларни алоҳида синфлар тарзида тақдим этса, у кечиктирилган солиқ активларини (мажбуриятларини) жорий активлар (мажбуриятлар) сифатида таснифламаслиги лозим.

Ўзаро ҳисоб-китоб

- 32.39 Ташкилот жорий солиқ активлари ва жорий солиқ мажбуриятларини фақатгина агар қонун билан ҳимояланган ҳуқуққа эга бўлса ва ташкилот соф асосда сўндиришни

ёки активни реализация қилиш ва мажбурият сўндирилишини бир вақтда амалга оширишни режалаштирганини кўрсата олса, ўзаро ҳисоб-китоб қилиши лозим.

- 32.40 Ташкилот фақатгина қуйидаги ҳолатларда кечиктирилган солиқ активлари билан кечиктирилган солиқ мажбуриятларини ўзаро ҳисоб-китоб қилиши лозим:
- (а) агар ташкилот жорий солиқ активлари билан жорий солиқ мажбуриятларини ўзаро ҳисоб-китоб қилишга қонун билан ҳимояланган ҳуқуққа эга бўлса; ва
  - (б) ташкилот кечиктирилган солиқ мажбуриятлари ёки активларининг тўланиши ёки қопланиши кутилаётган ҳар бир келгуси даврда жорий солиқ мажбуриятлари ва активларини соф асосда сўндиришни ёки активларни қоплашни ва мажбуриятларни сўндиришни бир вақтда амалга оширишни мўлжаллаган эканини кўрсата олса.

Маълумотларни ёритиб бериш

- 32.41 Ташкилот молиявий ҳисоботдан фойдаланувчиларга тан олинган операциялар ва бошқа ҳодисаларнинг жорий ва кечиктирилган солиқ оқибатларининг характери ва молиявий таъсирини баҳолаш имконини берадиган маълумотларни ёритиб бериши лозим.
- 32.42 Ташкилот солиқ харажати (даромади)нинг йирик компонентларини алоҳида ёритиб бериши лозим. Солиқ харажати (даромади)нинг бундай компонентлари қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:
- (а) жорий солиқ харажати (даромади);
  - (б) давр мобайнида тан олинган олдинги даврларнинг жорий солиқ бўйича ҳар қандай тузатишлар;
  - (в) вақтинчалик фарқларнинг юзага келиши ва қайта тикланишига тегишли кечиктирилган солиқ харажати (даромади)нинг суммаси;
  - (г) солиқ ставкаларидаги ўзгаришлар ёки янги солиқ тури киритилиши билан боғлиқ бўлган кечиктирилган солиқ харажати (даромади)нинг суммаси;
  - (д) ташкилотнинг ёки акциядорларнинг солиқ мақомидаги ўзгаришдан юзага келадиган кечиктирилган солиқ харажати (даромади)га тузатишлар;
  - (е) **ҳисоб сиёсатидаги** ўзгаришлар ёки **муҳим хатоларнинг** тузатилиши билан боғлиқ бўлган солиқ харажати (даромади) (11-боб “*Ҳисоб сиёсати, ҳисоб баҳолари ва хатолар*”га қаранг).
- 32.43 Ташкилот қуйидагиларни алоҳида ёритиб бериши лозим:
- (а) бошқа умумлашган даромаднинг ёки хусусий капиталнинг моддалари сифатида тан олинган моддаларга тегишли жорий ва кечиктирилган солиқнинг жами суммаси.
  - (б) қуйидагилар ўртасидаги солиштирма:
    - (i) фойда ёки зарар таркибида солиқ харажати (даромади);
    - (ii) амалдаги солиқ ставкасига кўпайтирилган **бухгалтерия фойдаси**.
  - (в) қўлланадиган солиқ ставкасининг (ставкаларининг) олдинги ҳисобот даврига нисбатан ўзгаришларини тушунтириш.
  - (г) вақтинчалик фарқларнинг ва фойдаланилмаган солиқ зарарлари ҳамда фойдаланилмаган солиқ имтиёзларининг ҳар бир тури бўйича ҳисобот даври охирига кечиктирилган солиқ мажбуриятлари ва кечиктирилган солиқ активлари суммаси;

- (д) вақтинчалик фарқлар, фойдаланилмаган солиқ зарарлари ва солиқ имтиёзларининг, агар мавжуд бўлса, муддати тугаши санаси.
- (е) мазкур бобнинг 32.27-бандида тавсифланган ҳолатда, акциядорларга тўланадиган дивидендлар натижасида юзага келиши мумкин бўлган фойда солиғи оқибатларининг характери ни тушунтириш.
- (ё) мазкур бобнинг 32.32-32.35 бандларини қўллаган ҳолда тан олинган баҳоланган мажбурият суммаси (агар мавжуд бўлса) ёки шартли актив ва шартли мажбурият суммалари тўғрисидаги маълумот.

33-боб. Чет эл валютасидаги операцияларни ҳисобга олиш

Қўллаш доираси

33.1 Ташкилот чет эл валютасидаги операцияларни икки усулда амалга ошириши мумкин. У чет эл валютасида ифодаланган операцияларни амалга ошириши ёки **чет элдаги бўлинмага** эга бўлиши мумкин. Шу билан бирга, ташкилот **молиявий ҳисоботини** чет эл валютасида тақдим этиши мумкин. Мазкур бобнинг мақсади чет эл валютасидаги операцияларни ва чет элдаги бўлинмани қандай қилиб молиявий ҳисоботда акс эттиришни ҳамда молиявий ҳисоботни **тақдим этиш валютасига** қандай қилиб ўтказишни белгилашдан иборатдир. Қиймати чет эл валютасининг айирбошлаш курсидаги ўзгаришдан келиб чиқадиган **молиявий инструментлар** ҳисоби ва чет эл валютаси моддаларини ҳежлаш ҳисоби 23-боб “*Молиявий инструментлар*” орқали тартибга солинади.

Функционал валюта

33.2 Мазкур МҲМС мақсадлари учун, агар қонун ҳужжатларида бошқача қоида назарда тутилган бўлмаса, ҳар бир ташкилотнинг **функционал валютаси** миллий валюта (сўм) ҳисобланади.

Чет эл валютасидаги операцияларни функционал валютада тақдим этиш Дастлабки тан олиш

33.3 Чет эл валютасидаги операция чет эл валютасида белгиланган ёки чет эл валютасида сўндиришни талаб этадиган, шу жумладан ташкилот куйидагиларни амалга оширганда юзага келадиган операциялардир:

- (а) нархи чет эл валютасида белгиланган товарлар ёки хизматларни сотиб олиш ёки сотиш;
- (б) тўланадиган ёки олинмаган суммалар чет эл валютасида белгиланганда пул маблағларини қарзга олиш ёки қарзга бериш; ёки
- (в) бошқа ҳолларда чет эл валютасида белгиланган **активларни** харид қилиш ёки уларнинг чиқиб кетиши ёки **мажбуриятларни** ҳосил қилиш ёки уларни сўндириш.

33.4 Чет эл валютасидаги операция, функционал валютада дастлабки **тан олишда**, чет эл валютасидаги суммага операция санасидаги функционал валюта ва чет эл валютаси ўртасидаги жорий айирбошлаш курсини қўллаган ҳолда ҳисобга олинаши лозим.

33.5 Операция санаси операция мазкур МҲМСга мувофиқ тан олиш мезонларига дастлаб жавоб берган санадир. Ушбу МҲМСни изчил қўллаш учун айирбошлаш курси чет эл валюталарининг сўмга нисбатан Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан белгиланган курсидан келиб чиққан ҳолда белгиланади. Қиймати чет эл валютасида белгиланган ва тўланиши миллий валютада амалга ошириладиган актив ёки мажбурият учун қонунчилик ёки томонлар келишуви бўйича бошқа айирбошлаш курси белгиланган бўлса, айирбошлаш курси ушбу курс бўйича аниқланади.

33.6 Агар ташкилот чет эл валютасидаги олдиндан тўловни тўласа ёки олса, ташкилот номонетар актив ёки номонетар мажбуриятни тан олиши лозим. Тегишли актив, харажат ёки даромадни (ёки унинг бир қисмини) дастлабки тан олишда қўлланадиган айирбошлаш курси бўлиб ташкилот олдиндан тўловни тўланиши ёки олинаши натижасида юзага келган номонетар активни ёки номонетар мажбуриятни дастлаб тан олган санадаги айирбошлаш курси ҳисобланади.

Кейинги ҳисобот даврларининг якунида ҳисоботни тақдим этиш

- 33.7 Ҳар бир **ҳисобот даврининг** якунида ташкилот:
- (а) чет эл валютасидаги монетар моддаларни ҳисобот санасидаги айирбошлаш курсидан фойдаланган ҳолда бир валютадан бошқа валютага ўтказиши лозим;
  - (б) чет эл валютасидаги бошланғич қиймат бўйича баҳоланадиган номонетар моддаларни операция санасидаги айирбошлаш курсидан фойдаланган ҳолда бир валютадан бошқа валютага ўтказиши лозим; ва
  - (в) чет эл валютасида ҳаққоний қиймат бўйича баҳоланган номонетар моддаларни **ҳаққоний қиймат** баҳоланган санадаги айирбошлаш курсидан фойдаланган ҳолда бир валютадан бошқа валютага ўтказиши лозим.
- 33.8 Ташкилот монетар моддаларни ҳисоб-китоб қилишда ёки монетар моддаларни давр мобайнида ёки олдинги даврларда дастлабки тан олиш пайти бошқа валютага ўтказишда фойдаланилган курслардан бошқа курсларда бир валютадан бошқа валютага ўтказишда юзага келадиган курс фарқларини **фойда ёки зарарда** улар юзага келган даврда тан олиши лозим, бундан 33.11-бандда тавсифланган ҳолат мустасно.
- 33.9 Мазкур МҲМСнинг бошқа боби номонетар модда бўйича **бошқа фойда** ёки зарар **бошқа умумлашган даромадда** тан олинишини талаб қилса, ташкилот ушбу бошқа фойда ёки зарарнинг ҳар қандай айирбошлаш курси билан боғлиқ компонентини бошқа умумлашган даромадда тан олиши лозим. Аксинча, номонетар модда бўйича фойда ёки зарар фойда ёки зарар таркибида тан олинса, ташкилот ушбу бошқа фойда ёки зарарнинг ҳар қандай айирбошлаш курси билан боғлиқ компонентини фойда ёки зарар таркибида тан олиши лозим.

Чет элдаги бўлинмага соф инвестиция

- 33.10 Ташкилот чет элдаги бўлинмадан олинадиган ёки унга тўланадиган монетар моддага эга бўлиши мумкин. Сўндирилиши яқин келажакда режалаштирилмаган ва содир бўлиш эҳтимоли бўлмаган модда, моҳиятан, ташкилотнинг ушбу чет элдаги бўлинмага соф инвестициясининг бир қисми ҳисобланади ва у 33.11-бандга мувофиқ ҳисобга олинади. Бундай монетар моддалар узоқ муддатли дебиторлик қарзларини ёки берилган қарзларни ўз ичига олиши мумкин. Улар савдо дебиторлик қарзлари ёки савдо кредиторлик қарзларини ўз ичига олмайди.
- 33.11 Ҳисобот берувчи ташкилотнинг чет элдаги бўлинмага соф инвестициясининг бир қисмини ташкил этадиган монетар модда бўйича юзага келадиган курс фарқлари, ўринлилигига қараб, ҳисобот берувчи ташкилотнинг **алоҳида молиявий ҳисоботидаги** ёки чет элдаги бўлинманинг индивидуал молиявий ҳисоботидаги фойда ёки зарарда тан олиниши лозим. Чет элдаги бўлинма ва ҳисобот берувчи ташкилотни ўз ичига олган молиявий ҳисоботда (масалан, чет элдаги бўлинма шўъба ташкилоти бўлган ҳолатдаги **консолидациялашган молиявий ҳисобот**) бундай курс фарқлари бошқа умумлашган даромадда тан олиниши ва хусусий капиталнинг компоненти сифатида тақдим этилиши лозим. Улар соф инвестициянинг чиқиб кетишида фойда ёки зарар таркибида қайта тан олинмаслиги лозим.

Функционал валютадан фарқли бўлган ҳисобот тақдим этиш валютасидан фойдаланиш

Ҳисобот тақдим этиш валютасига ўтказиш

- 33.12 Ташкилот молиявий ҳисоботини ҳар қандай валютада (ёки валюталарда) тақдим этиши мумкин. Агар ҳисобот тақдим этиш валютаси ташкилотнинг функционал валютасидан фарқ қилса, ташкилот ўзининг даромад ва харажат моддаларини ва **молиявий ҳолатини** ҳисобот тақдим этиш валютасига ўтказди.
- 33.13 Функционал валютаси гиперинфляцияли иқтисодиётнинг валютаси бўлмаган ташкилотнинг фаолият натижалари ва молиявий ҳолати қуйидаги тартиблардан фойдаланган ҳолда фарқли ҳисобот тақдим этиш валютасига ўтказилиши лозим:
- (а) тақдим этиладиган ҳар бир **молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот** учун активлар ва мажбуриятлар (шу жумладан, қиёсий маълумотлар) ушбу молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот санасидаги айирбошлаш курсида ўтказилиши лозим;
  - (б) тақдим этиладиган ҳар бир **умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисобот** учун даромад ва харажатларни (шу жумладан, қиёсий маълумотларни) тегишли операциялар содир бўлган саналардаги айирбошлаш курсларида ўтказиши лозим; ва
  - (в) юзага келган барча курс фарқлари бошқа умумлашган даромад таркибида тан олиними ва хусусий капиталнинг компоненти сифатида тақдим этилиши лозим. Улар кейинчалик фойда ёки зарарга қайта таснифланмаслиги лозим.
- 33.14 Мазкур бобнинг 33.13(в)-бандида назарда тутилган курс фарқлари қуйидагилар натижасида юзага келади:
- (а) даромад ва харажатларни операциялар содир бўлган саналардаги айирбошлаш курсида ва актив ҳамда мажбуриятларни ҳисобот санасидаги курсларда бир валютадан бошқасига ўтказиш; ва
  - (б) соф активларнинг давр бошига қолдиғини олдинги ҳисобот санасидаги айирбошлаш курсидан фарқ қиладиган ҳисобот санасидаги айирбошлаш курси бўйича ўтказиш.

Курс фарқлари консолидацияланадиган, аммо тўлиқ эгаликда бўлмаган чет элдаги бўлинмага тегишли бўлса, бир валютадан бошқа валютага ўтказиш натижасида юзага келадиган ва **назорат кучига эга бўлмаган улушларга** тегишли бўлган жамғарилган курс фарқлари консолидациялашган молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда назорат кучига эга бўлмаган улушларга тақсимланади ва уларнинг бир қисми сифатида тан олинади.

- 33.15 Функционал валютаси гиперинфляцияли иқтисодиётнинг валютаси бўлган ташкилот ўзининг фаолият натижалари ва молиявий ҳолатини 34-боб “*Гиперинфляция*”да белгиланган тартиблардан фойдаланган ҳолда фарқли ҳисобот тақдим этиш валютасига ўтказиши лозим.

Чет элдаги бўлинма бўйича маълумотларни бир валютадан бошқа валютага ўтказиш

- 33.16 Чет элдаги бўлинманинг активлари, мажбуриятлари, даромад ва харажатларини ҳисобот берувчи ташкилотники билан бирлаштиришда, ташкилот гуруҳ ичидаги қолдиқларни ва шўъба ташкилотининг гуруҳ ичидаги операцияларини чиқариб

ташлаш каби одатдаги консолидациялаш тартибларига (10-боб “*Консолидациялашган ва алоҳида молиявий ҳисобот*”га қаранг) ва мазкур бобнинг 33.12-33.15-бандларида белгиланган тартибларга риоя этиши лозим. Лекин, гуруҳ ичидаги монетар актив (ёки мажбурият), у қисқа муддатли ёки узоқ муддатли бўлишидан қатъий назар, консолидациялашган молиявий ҳисоботда валюта тебранишларининг натижаларини кўрсатмасдан тегишли гуруҳ ичидаги мажбуриятга (ёки активга) нисбатан чиқариб ташланмайди. Бунга сабаб, монетар модда бир валютани бошқасига ўтказиш бўйича мажбуриятни акс эттиради ва ҳисобот берувчи ташкилотга валюта тебранишлари орқали фойда ёки зарар олиб келади. Шу сабабли, консолидациялашган молиявий ҳисоботда ҳисобот берувчи ташкилот бундай курс фарқини фойда ёки зарар таркибида тан олишда давом этади ёки агар у мазкур бобнинг 33.11-бандида келтирилган ҳолатлар натижасида юзага келса, ташкилот уни бошқа умумлашган даромад сифатида тан олиши лозим.

- 33.17 Чет элдаги бўлинмани харид қилишдан юзага келадиган ҳар қандай **гудвил** ва ушбу чет элдаги бўлинмани харид қилишдан юзага келадиган активлар ва мажбуриятларнинг **баланс қийматларига** нисбатан ҳар қандай ҳаққоний қиймат тузатишлари чет элдаги бўлинманинг активлари ва мажбуриятлари сифатида ҳисобга олиниши лозим. Шунинг учун, улар чет элдаги бўлинманинг функционал валютасида акс эттирилиши ҳамда мазкур бобнинг 33.13-бандига мувофиқ ҳисобот санасидаги айирбошлаш курсда бир валютадан бошқа валютага ўтказилиши лозим.

Маълумотларни ёритиб бериш

- 33.18 Мазкур бобнинг 33.20 ва 33.21-бандларидаги “функционал валюта”га ҳаволалар гуруҳ ҳолатида **бош ташкилотнинг** функционал валютасига тегишлидир.
- 33.19 Ташкилот қуйидагиларни ёритиб бериши лозим:
- (а) фойда ёки зарарда тан олинган курс фарқларининг суммаси, бундан 23-боб “*Молиявий инструментлар*”га мувофиқ фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қийматда баҳоланган молиявий инструментлардан юзага келадиган курс фарқлари мустасно; ва
  - (б) ҳисобот даври мобайнида юзага келган ва ҳисобот даврининг охирида хусусий капиталнинг алоҳида компоненти таркибида таснифланган курс фарқларининг суммаси.
- 33.20 Ташкилот молиявий ҳисобот тақдим этиладиган валютани ёритиб бериши лозим. Тақдим этиш валютаси функционал валютадан фарқли бўлганида, ташкилот ушбу маълумотни кўрсатиши ва функционал валютани ва фарқли тақдим этиш валютасидан фойдаланиши сабабини ёритиб бериши лозим.
- 33.21 Ташкилотнинг аҳамиятли бўлган чет элдаги бўлинманинг функционал валютасида ўзгариш бўлса, ташкилот ушбу маълумотни ва функционал валютадаги ўзгаришнинг сабабини ёритиб бериши лозим.

34-боб. Гиперинфляция

Қўллаш доираси

34.1 Мазкур боб **функционал валютаси** гиперинфляцияли иқтисодиётнинг валютаси бўлган ташкилотга нисбатан қўлланади. Мазкур боб ташкилотдан гиперинфляция таъсирлари тузатилган **молиявий ҳисобот** тайёрлашини талаб қилади.

Гиперинфляцияли иқтисодиёт

34.2 Мазкур боб иқтисодиёт гиперинфляцияли деб ҳисобланадиган мутлақ даражани белгиламайди. Ташкилот барча мавжуд маълумотларни, жумладан қуйидагилар билан чекланмаган гиперинфляциянинг мумкин бўлган аломатларини инобатга олган ҳолда мулоҳаза юритиши лозим:

- (а) умумий аҳоли ўз бойлигини номонетар активларда ёки нисбатан барқарор чет эл валютасида сақлашни афзал кўради. Маҳаллий валютадаги мавжуд суммалар харид қобилиятини сақлаш учун дарҳол инвестиция қилинади;
- (б) умумий аҳоли монетар суммаларни маҳаллий валютада эмас, балки нисбатан барқарор чет эл валютасида кўриб чиқади. Нархлар ушбу валютада белгиланиши мумкин;
- (в) кредит асосида сотувлар ва харидлар кредит даври мобайнида, ҳатто бундай давр қисқа бўлса ҳам, харид қобилиятнинг кутилаётган зарарини қоплайдиган нархларда амалга оширилади;
- (г) фоиз ставкалари, ойлик маошлари ҳамда нархлар нарх индексига боғланган бўлади; ва
- (д) уч йиллик кумулятив инфляция даражаси 100 фоизга яқинлашади ёки ошади.

Ўзбекистон Республикасида иқтисодиёт гиперинфляцияли экани Ўзбекистон миллий валютасини тартибга солувчи ваколатли орган томонидан аниқланади ва расмий тарзда эълон қилинади.

Молиявий ҳисоботдаги ҳисоб бирлиги

34.3 Функционал валютаси гиперинфляцияли иқтисодиётнинг валютаси бўлган ташкилотнинг молиявий ҳисоботидаги барча суммалар **ҳисобот даври** охирида амалда бўлган ҳисоб бирлигида тақдим этилиши лозим. 4.12-банд орқали талаб этилган ўтган давр учун қиёсий маълумотлар ва дастлабки даврларга нисбатан тақдим этилган ҳар қандай маълумотлар ҳам **ҳисобот санасида** амалда бўлган ҳисоб бирлигида тақдим этилиши лозим.

34.4 Мазкур бобга мувофиқ молиявий ҳисоботни қайта ҳисоблашда умумий харид қобилиятидаги ўзгаришни акс эттирадиган умумий нарх индексидан фойдаланиш талаб этилади. Кўп мамлакатларда ҳукумат томонидан белгиланадиган ва ташкилотлар амал қиладиган умумий нарх индекси тан олинади.

Бошланғич қийматга асосланган молиявий ҳисоботни қайта ҳисоблаш тартиблари

Молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот

34.5 Ҳисобот даври охирида амалда бўлган ҳисоб бирлигида ҳали акс эттирилмаган **молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботнинг** кўрсаткичлари умумий нарх индексини қўллаган ҳолда қайта ҳисобланади.

34.6 Монетар моддалар қайта ҳисобланмайди, чунки улар аллақачон ҳисобот даври охирида амалда бўлган ҳисоб бирлигини акс эттиради. Монетар моддаларга мавжуд

пул маблағлари ҳамда пул маблағларида олинадиган ёки тўланадиган моддалар киради.

- 34.7 Индексга боғланган облигациялар ва кредитлар каби шартнома асосида нархлардаги ўзгаришларга боғланган активларга ва **мажбуриятларга** шартномага мувофиқ тузатиш киритилади ва қайта ҳисобланган молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда ушбу тузатилган суммада тақдим этилади.
- 34.8 Бошқа барча активлар ва мажбуриятлар номонетар ҳисобланади:
- (а) баъзи номонетар моддалар ҳисобот даври охирида соф сотиш қиймати ва **хаққоний қиймат** каби амалда бўлган суммаларда акс эттирилади, шу туфайли улар қайта ҳисобланмайди. Бошқа барча номонетар активлар ва мажбуриятлар қайта ҳисобланади.
  - (б) кўпгина номонетар моддалар бошланғич қийматда ёки **эскириш** суммаси чегирилган бошланғич қийматда акс эттирилади; шу сабабли, улар харид қилинган санада амалда бўлган суммани акс эттиради. Ҳар бир модданинг қайта ҳисобланган бошланғич қиймати ёки эскириш суммаси чегирилган бошланғич қиймати харид қилиш санасидан ҳисобот даври охиригача бўлган даврнинг умумий нарх индексидagi ўзгаришни бундай модданинг бошланғич қиймати ёки эскириш суммаси чегирилган бошланғич қийматига нисбатан қўллаш орқали аниқланади.
  - (в) баъзи номонетар моддалар харид санасидан ёки ҳисобот санасидан бошқа саналарда амалда бўлган суммаларда акс эттирилади, масалан, маълум бир олдинги санада қайта баҳоланган **асосий восита**. Бундай ҳолатларда, **баланс қиймат** қайта баҳоланган санадан бошлаб қайта ҳисобланади.
  - (г) 20-боб “*Активларнинг қадрсизланиши*”га мувофиқ номонетар модданинг қайта ҳисобланган суммаси унинг қопланадиган қийматидан ошса, унинг суммаси камайтиради.
- 34.9 Мазкур бобни қўллашнинг биринчи даври бошида, **хусусий капиталнинг** тақсимланмаган фойда ва қайта баҳолаш натижасида қийматнинг ўсишидан ташқари компонентлари бундай компонентлар киритилган ёки бошқа ҳолларда юзага келган санадан бошлаб умумий нарх индексини қўллаш орқали қайта ҳисобланади. Олдинги даврларда вужудга келган ҳар қандай қайта баҳолаш натижасида қийматнинг ўсиши чиқариб ташланади. Қайта ҳисобланган тақсимланмаган фойда қайта ҳисобланган молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботнинг бошқа барча суммаларидан келиб чиқади.
- 34.10 Биринчи даврнинг охирида ва кейинги даврларда **мулкдорларга** тегишли хусусий капиталнинг барча компонентлари давр бошидан бошлаб ёки агар кечроқ бўлса, капитал киритилган санадан бошлаб умумий нарх индексига кўпайтириш орқали қайта ҳисобланади. Мулкдорларга тегишли хусусий капиталдаги давр учун ўзгаришлар 7-боб “*Хусусий капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисобот*”га мувофиқ ёритиб берилади.

Умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисобот

- 34.11 Умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботдаги барча моддалар ҳисобот даври охирида амалда бўлган ҳисоб бирлигида акс эттирилиши лозим. Шунинг учун, барча суммалар у **даромад** ва **харажатлар** моддаларининг молиявий ҳисоботларда дастлаб тан олинган саналаридан бошлаб умумий нарх индексидagi ўзгаришни қўллаш орқали қайта ҳисобланиши лозим. Агар асосий инфляция бутун давр давомида тахминан бир хил бўлса ҳамда даромадлар ва харажатлар барча давр

давомида тенг равишда юзага келса, ўртача инфляция даражасини қўллаш мақбул бўлиши мумкин.

Пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот

- 34.12 Ташкилот пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботнинг барча моддаларини ҳисобот даври охирида амалда бўлган ҳисоб бирлигида акс эттириши лозим.

Соф монетар позиция бўйича фойда ёки зарар

- 34.13 Инфляция даврида, монетар мажбуриятларга нисбатан кўпроқ монетар активларга эга ташкилот харид қобилиятини йўқотади ва монетар активларга нисбатан кўпроқ монетар мажбуриятларга эга ташкилот активлар ва мажбуриятлар нарх даражасига боғланмаган даражада харид қобилиятини оширади. Ташкилот соф монетар позиция бўйича фойда ёки зарарни фойда ёки зарар таркибида ҳисобга олиши лозим. Ташкилот шартнома асосида нархлардаги ўзгаришларга боғланган активлар ва мажбуриятларга 34.7-бандга мувофиқ киритиладиган тузатишларни соф монетар позиция бўйича фойда ёки зарар билан ўзаро ҳисоб-китоб қилиши лозим.

Гиперинфляция тўхтаган иқтисодиёт

- 34.14 Иқтисодиётда гиперинфляция тўхтаса ва ташкилот молиявий ҳисоботни мазкур бобга мувофиқ тайёрлашни ва тақдим этишни бас қилса, у олдинги ҳисобот даври охирида **тақдим этиш валютасида** акс эттирилган суммаларни ўзининг кейинги молиявий ҳисоботидаги баланс қийматлари учун асос сифатида ҳисобга олиши лозим.

Маълумотларни ёритиб бериш

- 34.15 Мазкур бобни қўллайдиган ташкилот қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:
- (а) молиявий ҳисобот ва олдинги давр маълумотлари функционал валютанинг умумий харид қобилиятини эътиборга олган ҳолда қайта ҳисобланганлиги тўғрисидаги далил;
  - (б) ҳисобот санасига нарх индексининг аниқланиши ва даражаси ҳамда жорий ва олдинги ҳисобот даври мобайнида индексдаги тебранишлар; ва
  - (в) монетар моддалар бўйича фойда ёки зарар суммаси.

35-боб. Боғлиқ томонлар тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериш

Қўллаш доираси

35.1 Мазкур боб ташкилотдан боғлиқ томонларнинг ҳамда ушбу томонлар билан амалга оширилган операциялар ва бундай операциялар бўйича қолдиқлар мавжудлиги ташкилот **молиявий ҳолатига** ва **фойда ёки зарарига** таъсир этиши мумкинлигига эътибор қаратиш учун зарур маълумотларни ўзининг **молиявий ҳисоботи**га киритишни талаб этади.

Боғлиқ томон таърифи

35.2 **Боғлиқ томон** –ҳисобот берувчи ташкилот билан боғлиқ бўлган жисмоний шахс ёки ташкилотдир:

- (a) жисмоний шахс ёки ушбу жисмоний шахснинг яқин оила аъзоси қуйидаги шартларда ҳисобот берувчи ташкилотга боғлиқ томон ҳисобланади:
  - (i) ҳисобот берувчи ташкилот ёки унинг **бош ташкилотид**аги муҳим бошқарув ходимлари таркибига кирса;
  - (ii) ҳисобот берувчи ташкилот устидан **назоратга** ёки **биргаликдаги назоратга** эга бўлса; ёки
  - (iii) ҳисобот берувчи ташкилот устидан аҳамиятли таъсирга эга бўлса.
- (б) ташкилот ҳисобот берувчи ташкилотга қуйидаги шартлардан бири бажарилганда, боғлиқ томон ҳисобланади:
  - (i) ташкилот ва ҳисобот берувчи ташкилот айна бир **гуруҳнинг** аъзолари бўлса (бу ҳар бир бош ташкилот, **шўъба ташкилоти** ва айна бош ташкилот назоратидаги бошқа шўъба ташкилотга боғлиқлигини билдиради).
  - (ii) бир ташкилот бошқа ташкилотнинг **таъсир остидаги ташкилоти** ёки **биргаликда назорат қилинадиган ташкилот** бўлса (ёки бундай бошқа ташкилот аъзо сифатидан кирган гуруҳ аъзосининг таъсир остидаги ташкилоти ёки биргаликда назорат қилинадиган ташкилот бўлса).
  - (iii) иккала ташкилот ҳам айна бир учинчи томонга тегишли биргаликда назорат қилинадиган ташкилот бўлса.
  - (iv) бир ташкилот учинчи томонга тегишли биргаликда назорат қилинадиган ташкилот бўлса ва бошқа ташкилот ушбу учинчи томоннинг таъсир остидаги ташкилоти бўлса.
  - (v) ташкилот ҳисобот берувчи ташкилотнинг ёки ушбу ҳисобот берувчи ташкилот билан боғлиқ бўлган бошқа ташкилотнинг ходимлари даромадлари бўйича **меҳнат фаолиятдан кейинги даромадлар дастури** бўлса. Агар ҳисобот берувчи ташкилотнинг ўзи шундай дастур эгаси бўлса, бундай дастурни молиялаштирувчи иш берувчилар ҳам ҳисобот берувчи ташкилотга боғлиқ томон ҳисобланади.
  - (vi) ташкилот (a) кичик-бандда кўрсатилган жисмоний шахс томонидан назорат қилинса ёки биргаликда назорат қилинса.
  - (vii) ташкилот ёки у аъзо бўлган гуруҳнинг бирор аъзоси ҳисобот берувчи ташкилотга ёки ҳисобот берувчи ташкилотнинг бош ташкилотига муҳим бошқарув ходими хизматини кўрсатса.

- (viii) (a)(ii) кичик-бандда келтирилган жисмоний шахс ташкилот устидан аҳамиятли таъсирга эга бўлса ёки ташкилотнинг (ёки ташкилот бош ташкилотининг) муҳим бошқарув ходимлари таркибига кирса.
- 35.3 Боғлиқ томон билан муносабат бўлиши мумкин бўлган ҳар бир муносабатни таҳлил қилганда, ташкилот бундай муносабатнинг нафақат юридик шаклини, балки моҳиятини баҳолаши лозим.
- 35.4 Мазкур МҲМС доирасида, қуйидагилар боғлиқ томонлар бўлиб ҳисобланмайди:
- (а) иккита ташкилот, улар фақатгина умумий директор ёки умумий муҳим бошқарув ходимига эгаллиги;
  - (б) икки томон, улар фақатгина биргаликда назорат қилинадиган ташкилот устидан биргаликдаги назоратни амалга ошириши;
  - (в) қуйидагиларнинг фақатгина ташкилот билан одатдаги операцияларга эга бўлиши туфайли (улар ташкилотнинг ҳаракатлари эркинлигига таъсир кўрсата олиши ёки ташкилотнинг қарор қабул қилиш жараёнида иштирок этиши мумкин бўлсада):
    - (i) молиялаштиришни таъминлайдиган томонлар;
    - (ii) касаба уюшмалари;
    - (iii) коммунал хизматларни кўрсатувчи ташкилотлар; ёки
    - (iv) давлат идоралари ва муассасалари.
  - (г) ташкилот фақатгина юзага келадиган иқтисодий қарамлик туфайли, аҳамиятли ҳажмдаги операцияларни амалга оширадиган харидор, етказиб берувчи, франчайзер, дистрибьютор ёки умумий агент (воситачи).

Маълумотларни ёритиб бериш

Назорат қилувчи томон муносабатларини ёритиб бериш

- 35.5 Бош ташкилот ва унинг шўъба ташкилотлари ўртасидаги муносабатлар, улар ўртасида **боғлиқ томонлар билан операциялар** амалга оширилган ёки йўқлигидан қатъий назар, ёритиб берилиши лозим. Ташкилот ўзининг бош ташкилоти номини ва агар фарқ қилса, якуний назорат қилувчи томоннинг номини ёритиб бериши лозим. Агар оммавий фойдаланиш учун молиявий ҳисоботни ташкилотнинг бош ташкилоти ҳам, якуний назорат қилувчи томон ҳам тайёрламаса, бундай ҳисоботни тайёрлайдиган кейинги юқори турувчи бош ташкилотнинг номи ҳам ёритиб берилиши лозим.

Муҳим бошқарув ходимларининг компенсацияси тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериш

- 35.6 Муҳим бошқарув ходимлари - ташкилотнинг фаолиятини бевосита ёки билвосита режалаштириш, йўналтириш ва назорат қилиш учун ваколатга ва жавобгарликка эга бўлган жисмоний шахслар, шу жумладан ушбу ташкилотнинг (ижрочи ёки бошқа) ҳар қандай директори. Компенсация ўз ичига ходимларнинг барча даромадларини (31-боб “*Ходимларнинг давромадлари*”да таърифланганидек) шу жумладан акцияга асосланган тўлов (30-боб “*Акцияга асосланган тўлов*”га қаранг) шаклидаги даромадларни олади. Ходимларнинг даромадлари ўз ичига ташкилот томонидан, ёки унинг номидан (масалан, бош ташкилот орқали ёки акциядор орқали), унга кўрсатилган хизматлар эвазига тўланган, тўланадиган ёки таъминланадиган товоннинг барча шакллари олади. Улар шунингдек ташкилотнинг бош

ташкilotи номидан ташкilotга етказилган товарлар ёки хизматлар учун тўланган товонни ҳам ўз ичига олади.

- 35.7 Ташкilot муҳим бошқарув ходимларининг жами компенсацияси тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим.

Боғлиқ томонлар билан операциялар бўйича маълумотларни ёритиб бериш

- 35.8 Боғлиқ томон билан операциялар – бу тўлов олиниши ёки олинмаслигидан қатъий назар, ҳисобот берувчи ташкilot ва у билан боғлиқ томон ўртасида ресурсларнинг, хизматларнинг ёки мажбуриятларнинг ўтказилишидир. Ташкilotгага ҳос бўлган боғлиқ томонлар билан операцияларга мисоллар қуйидагиларни ўз ичига олади, лекин улар билан чекланмайди:

- (а) ташкilot ва унинг асосий **мулкдор(лар)и** ўртасидаги операциялар;
- (б) ягона ташкilot ёки жисмоний шахснинг умумий назорати остида бўлган ташкilot ва бошқа ташкilot ўртасидаги операциялар; ва
- (в) ҳисобот берувчи ташкilotни назорат қилувчи ташкilot ёки жисмоний шахс акс ҳолда ҳисобот берувчи ташкilot амалга ошириши мумкин бўлган **харажатларни** бевосита амалга оширган операциялар.

- 35.9 Агар ташкilot боғлиқ томонлар билан операцияларга эга бўлса, у боғлиқ томонлар билан муносабатларнинг характерини ҳамда ушбу муносабатларнинг молиявий ҳисоботга бўлган таъсирини тушуниши учун зарур бўлган операциялар, улар бўйича қолдиқлар ва шартномавий мажбуриятлар тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим. Мазкур бобнинг 35.7-бандидаги талабларга қўшимча тарзда муҳим бошқарув ходимлари компенсацияси тўғрисидаги маълумотлар ёритиб берилиши лозим. **Ёритиб бериладиган маълумотлар камида қуйидагиларни ўз ичига олиши лозим:**

- (а) операцияларнинг суммаси;
- (б) шартномавий мажбуриятларни ўз ичига олган ҳолда операциялар бўйича қолдиқларнинг суммаси, шу жумладан:
  - (i) уларнинг муддатлари ва шартлари, шу жумладан уларнинг таъминланганлиги ва сўндиришда улар эвазига бериладиган товоннинг характери; ва
  - (ii) берилган ёки олинган ҳар қандай кафолатларнинг тавсилотлари.
- (в) операциялар бўйича қолдиқларнинг суммасига тегишли шубҳали қарзлар бўйича баҳоланган мажбуриятлар; ва
- (г) боғлиқ томонлардан олиниши лозим бўлган шубҳали ёки умидсиз қарзлар бўйича давр давомида тан олинган харажатлар.

Бундай операциялар товарлар ёки хизматларни сотиб олиш, сотиш ёки ўтказиб беришни, ижарани, кафолатларни ва ташкilot томонидан боғлиқ томон номидан ҳисоб-китобни амалга оширишни (ёки аксинча) ўз ичига олиши мумкин.

- 35.10 Мазкур бобнинг 35.9-бандида ёритиб берилиши талаб этилган маълумотлар қуйидаги тоифаларнинг ҳар бири бўйича алоҳида ёритиб берилиши лозим:

- (а) ташкilot устидан назоратга ёки биргаликдаги назоратга эга ёки ташкilotга аҳамиятли таъсир кўрсатадиган ташкilot;
- (б) ташкilotнинг назорати, биргаликдаги назорат ёки аҳамиятли таъсири остида бўлган ташкilot;

- (в) ташкилотнинг ёки унинг бош ташкилотининг муҳим бошқарув ходими (жамланган ҳолда); ва
  - (г) бошқа боғлиқ томонлар.
- 35.11 Қуйидагилар боғлиқ томон билан амалга оширилган тақдирда ёритиб берилиши лозим бўлган операцияларга мисол бўлади:
- (а) товарларни сотиш ёки сотиб олиш (тайёр ёки тугалланмаган);
  - (б) мулк ва бошқа **активларни** сотиш ёки сотиб олиш;
  - (в) хизматлар кўрсатиш ёки олиш;
  - (г) ижара;
  - (д) **тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишларини** ўтказиб берилиши;
  - (е) лицензия шартномалари бўйича ўтказиб бериш;
  - (ё) молиялаштириш келишувлари бўйича ўтказиб бериш (шу жумладан кредитлар ва пул маблағлари ёки натура шаклидаги хусусий капиталга қўйилмалар);
  - (ж) кафолат ёки таъминот берилиши;
  - (з) келгусида бирор ҳодиса юз бериши ёки бермаслиги оқибатида бирор ҳаракатни амалга ошириш бўйича шартномавий мажбуриятлар;
  - (и) ташкилот номидан ёки ташкилот томонидан ўша боғлиқ томон номидан мажбуриятларнинг сўндирилиши; ва
  - (к) бош ташкилотнинг ёки шўъба ташкилотнинг гуруҳ ичидаги ташкилотлар ўртасида рискларни тақсимлайдиган **белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурида** қатнашиши.
- 35.12 Ташкилот боғлиқ томонлар билан операциялар мустақил томонлар ўртасидаги операция шартларига эквивалент шартлар остида амалга оширилганлигини, агар ушбу шартларни асослаш мумкин бўлмаса, таъкидламаслиги лозим.
- 35.13 Ташкилот характери бўйича ўхшаш моддаларни, агар боғлиқ томонлар билан операцияларнинг ташкилот молиявий ҳисоботига таъсирини тушуниш учун маълумотларни алоҳида ёритиб бериш зарур бўлмаса, умумлашган ҳолда ёритиб бериши мумкин.

36-боб. Махсус фаолиятлар

Қўллаш доираси

- 36.1 Мазкур боб ташкилотлар томонидан қуйидаги турдаги махсус фаолиятларни ўз чига олган МХХСни қўллаган ҳолда молиявий ҳисобот тайёрлаш талабларини белгилаб беради:
- (а) қишлоқ хўжалиги (36.2 - 36.10 бандларга қаранг)
  - (б) фойдали қазилмалар бўйича фаолият (36.11 - 36.18 бандларга қаранг)
  - (в) хизмат кўрсатиш бўйича концессия келишувлари (36.19 - 36.24 бандларга қаранг).

Қишлоқ хўжалиги

- 36.2 Мазкур МХМСни қўллайдиган ва **қишлоқ хўжалиги фаолияти** билан шуғулланадиган ташкилот ўзининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотидан алоҳида баҳоланиши мумкин бўлган ҳосилдор ўсимликлардан ташқари **биологик активларининг** ҳар бир синфи учун қуйидаги тартибда ҳисоб сиёсатини белгилаб олиши лозим:

- (а) ташкилот ҳаққоний қиймати аниқланадиган биологик активлар учун мазкур бобнинг 36.4–36.7-бандларидаги **ҳаққоний қиймат** моделидан фойдаланиши лозим; ва
- (б) ташкилот бошқа барча биологик активлар учун мазкур бобнинг 36.8–36.10-бандларидаги бошланғич қиймат моделидан фойдаланиши лозим.

Мазкур боб дастлабки тан олишда қишлоқ хўжалиги маҳсулотидан алоҳида баҳоланиши мумкин бўлган ҳосилдор ўсимликларга нисбатан қўлланмайди (14-боб “*Асосий воситалар*”га қаранг). Лекин, мазкур боб бундай ҳосилдор ўсимликни етиштиришга нисбатан қўлланади. Агар дастлабки тан олишда ҳосилдор ўсимлик қишлоқ хўжалик маҳсулотидан алоҳида баҳолана олмаса, мазкур боб бутун ўсимликка нисбатан қўлланади.

Тан олиш

- 36.3 Ташкилот биологик активни ёки **қишлоқ хўжалиги маҳсулотини** фақатгина қуйидаги шартлар бажарилганда тан олиши лозим:
- (а) ташкилот **активни** ўтган ҳодисалар натижасида назорат қилса;
  - (б) ташкилотга актив билан боғлиқ келгуси иқтисодий нафлар келиши **эҳтимоли мавжуд** бўлса; ва
  - (в) активнинг ҳаққоний қийматини ишончли баҳолаш мумкин бўлса.

Баҳолаш - ҳаққоний қиймат модели

- 36.4 Ташкилот биологик активни дастлабки **тан олишда** ва ҳар **ҳисобот санасида** сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қийматда баҳолаши лозим. Сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қийматдаги ўзгаришлар **фойда ёки зарар** таркибида тан олиниши лозим.
- 36.5 Ташкилотнинг биологик активларидан олинган қишлоқ хўжалиги маҳсулоти уни йиғиш пайтида сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қийматда баҳоланиши лозим. Бундай **баҳолаш** ушбу маҳсулотнинг 21-боб “*Заҳиралар*” ёки мазкур МХМСнинг бошқа тегишли бобини қўллаш санасидаги бошланғич қийматидир.

- 36.6 Ҳаққоний қийматни баҳолашга нисбатан кўрсатмалар 24-боб “Ҳаққоний қийматни баҳолаш”да келтирилган.

Маълумотларни ёритиб бериш—ҳаққоний қиймат модели

- 36.7 Ташкилот ўзининг ҳаққоний қийматда баҳоланадиган биологик активларига нисбатан қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:

- (а) биологик активларнинг ҳар бир синфи таснифи.
- (б) жорий давр бошидаги ва охиридаги биологик активларнинг **баланс қийматидаги** ўзгаришлар солиштирмаси. Солиштирама қуйидагиларни ўз ичига олиши лозим:
  - (i) сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қийматдаги ўзгаришлар натижасида юзага келадиган **фойда** ёки зарар;
  - (ii) активларни харид қилиш натижасида қийматнинг ўсиши;
  - (iii) қишлоқ хўжалиги маҳсулотини йиғишдан қиймат пасайиши;
  - (iv) **бизнес бирлашувлари** натижасида қиймат ўсиши;
  - (v) **молиявий ҳисоботни** бошқа тақдим этиш валютасига ўтказиш натижасида ва ҳисобот берувчи ташкилотнинг **чет элдаги бўлинмаси** кўрсаткичларини **тақдим этиш валютасига** ўтказиш натижасида юзага келадиган соф курс фарқлари; ва
  - (vi) бошқа ўзгаришлар.

Мазкур солиштирама ўтган даврларга тақдим этилиши талаб этилмайди.

Баҳолаш—бошланғич қиймат модели

- 36.8 Ташкилот ҳаққоний қиймати аниқлана олмайдиган биологик активларни жамғарилган **эскириш** ва **қадрсизланишдан** жамғарилган **зарарлар** чегирилган бошланғич қийматда баҳолаши лозим.

- 36.9 Ташкилот биологик активларидан олинган қишлоқ хўжалиги маҳсулотини уни йиғиш пайтида сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қийматда баҳолаши лозим. Бундай баҳолаш 21-боб “*Заҳиралар*” ёки мазкур МХМСнинг бошқа тегишли бобини қўллаш санасидаги бошланғич қийматидир.

Маълумотларни ёритиб бериш—бошланғич қиймат модели

- 36.10 Ташкилот ўзининг бошланғич қийматда баҳоланадиган биологик активларига нисбатан қуйидаги маълумотларни ёритиб бериши лозим:

- (а) биологик активларнинг ҳар бир синфи таснифи;
- (б) ҳаққоний қиймат ишончли баҳолана олмаслиги сабабини тушунтириш;
- (в) фойдаланилган эскириш усули;
- (г) фойдали хизмат муддати ёки фойдаланилган эскириш меъёрлари; ва
- (д) ҳисобот даври боши ва охирида жами баланс қиймати ва жамғарилган эскириш суммаси (жамғарилган қадрсизланишдан зарарлар билан бирга).

Фойдали қазилма манбаларини қидириш ва баҳолаш

- 36.11 Мазкур МХМСни қўллайдиган ва фойдали қазилма манбаларини қидириш ва баҳолаш билан шуғулланадиган ташкилот 11.7-бандга мувофиқ қайси сарфларни геологик қидирув ва баҳолаш активлари сифатида тан олиши бўйича ҳисоб

сиёсатини белгилаши ва изчил қўллаши лозим. Ташкилот геологик қидирув ва баҳолаш активларини тан олиш ва баҳолаш бўйича **ҳисоб сиёсати**га нисбатан 11.8-бандни қўллашдан озод этилади.

36.12 Қуйида геологик қидирув ва баҳолаш активларини дастлабки баҳолашда киритилиши мумкин бўлган сарфларга мисоллар келтирилган (лекин булар билан чекланмаган):

- (а) геологик қидирув ҳуқуқларини харид қилиш сарфлари;
- (б) топографик, геологик, геокимёвий ва геофизик изланишлар учун сарфлар;
- (в) қидирув разведка бурғулаш сарфлари;
- (г) қазиш ишларига сарфлар;
- (д) синовлар ва намуналарни танлаш сарфлари; ва
- (е) фойдали қазилмаларни қазиб олишнинг техник имконияти ва тижорат мақсадларига мувофиқлигини баҳолаш билан боғлиқ сарфлар.

Фойдали қазилмаларни қайта ишлашда юзага келадиган сарфлар геологик қидирув ва баҳолаш активлари сифатида тан олинмаслиги лозим.

36.13 Геологик қидирув ва баҳолаш активлари дастлабки тан олишда бошланғич қиймати бўйича баҳоланиши лозим. Дастлабки тан олишдан сўнг, ташкилот 36.15–36.17-бандларни ҳисобга олган ҳолда харид қилинган активларнинг ҳарактерига мувофиқ геологик қидирув ва баҳолаш активларига нисбатан 14-боб “*Асосий воситалар*” ва 16-боб “*Гудвилдан ташқари номоддий активлар*”ни қўллаши лозим. Агар ташкилот демонтаж қилиш ва олиб ташлаш ҳамда у эгаллаган ер майдонида табиий ресурсларни қайта тиклаш жавобгарлигига эга бўлса, бундай жавобгарликлар ва сарфлар 14-боб “*Асосий воситалар*” ва 26-боб “*Баҳоланган мажбуриятлар ва шартли ҳодисалар*”га мувофиқ ҳисобга олинади.

36.14 Геологик қидирув ва баҳолаш активлари, фактлар ва ҳолатлар геологик қидирув ва баҳолаш активининг баланс қиймати унинг **қопланадиган қийматидан** ошиб кетиши мумкинлигини кўрсатганда, кадрсизланишини баҳолаш лозим. Ташкилот мазкур бобнинг 36.17-бандини истисно қилган ҳолда, юзага келадиган ҳар қандай кадрсизланишдан зарарни 20-боб “*Активларнинг кадрсизланиши*”га мувофиқ баҳолаши, тақдим этиши ва ёритиб бериши лозим.

36.15 Фақат геологик қидириш ва баҳолаш активлари учун кадрсизланган бўлиши мумкин бўлган геологик қидирув ва баҳолаш активини аниқлашда 20.7-20.10-бандлари ўрнига, мазкур бобнинг 36.16-банди қўлланиши лозим. Мазкур бобнинг 36.16-бандида “активлар” атамасидан фойдаланилади, лекин алоҳида геологик қидириш ва баҳолаш активларига ва **пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликка** ҳам тенг равишда қўлланади.

36.16 Қуйидаги фактлар ёки ҳолатларнинг (лекин булар билан чекланмаган) бир ёки бир нечтаси ташкилот геологик қидирув ва баҳолаш активларининг кадрсизланишини тестдан ўтказиши лозимлигини кўрсатади:

- (а) ташкилот томонидан олинган муайян ҳудудни геологик қидирув ҳуқуқларининг амал қилиш муддати ҳисобот даврида тугаган ёки яқин келажакда тугайдиган бўлганда ва бундай ҳуқуқларни қайта тиклаш қутилмаётган бўлса;
- (б) муайян ҳудуддаги фойдали қазилма манбаларини қидириш ва баҳолаш фаолиятини давом эттириш учун муҳим сарфлар бюджетга киритилмаган ва режалаштирилмаган бўлса;

- (в) маълум бир ҳудудда фойдали қазилмалар манбаларини қидириш ва баҳолаш, фойдали қазилмалар манбаларининг тижорий жиҳатдан мақсадга мувофиқ миқдорини аниқлашга олиб келмаганда ва ташкилот ушбу ҳудудда бундай фаолиятни тўхтатиш тўғрисида қарор қабул қилган бўлса; ёки
- (г) гарчи ҳудудда ишни давом эттириши мумкин бўлсада, геологик қидирув ва баҳолаш активининг баланс қийматини муваффақиятли ишлаб чиқиш ёки сотиш натижасида тўлиқ қоплаши мумкин эмаслиги тўғрисида етарли маълумотлар мавжуд бўлса.

Ташкилот 20-бобга мувофиқ кадрсизланиш тестини ўтказиши ва ҳар қандай кадрсизланишдан зарарни тан олиши лозим.

- 36.17 Ташкилот геологик қидирув ва баҳолаш активларини, бундай активларни кадрсизланишини баҳолаш мақсадида, пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликларга ёки пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликлар гуруҳларига тақсимлаш бўйича ҳисоб сиёсатини белгилаши лозим.
- 36.18 Ташкилот геологик қидирув ва баҳолаш активларини активларнинг алоҳида синфи сифатида ҳисобга олиши ва 14-боб “*Асосий воситалар*” ёки 16-боб “*Гудвилдан ташқари номоддий активлар*” орқали активлар қайт тарзда изчил таснифланишига мувофиқ талаб этилган маълумотларни ёритиб бериши лозим.

Хизмат кўрсатиш бўйича концессия келишувлари

- 36.19 **Хизмат кўрсатиш бўйича концессия келишуви** - бу давлат ёки бошқа давлат сектори субъекти (концедент) хусусий оператор билан концедентнинг йўллар, кўприклар, ер ости йўллари, аэропортлар, энергия таъминоти ва телекоммуникация тармоқлари, қамоқхоналар ёки касалхоналар каби инфратузилма активларини такомиллаштириш (ёки модернизациялаш), бошқариш ва сақлаб туриш бўйича шартнома тузадиган келишувдан иборат. Бундай келишувларда концедент оператор инфратузилма орқали қандай хизматларни кўрсатиши лозимлигини, кимга ва қандай нархда хизмат кўрсатиши лозимлигини назорат қилади ёки тартибга солади ҳамда келишув муддати тугагандан сўнг инфратузилманинг қолдиқ улушини аҳамиятли қисмини назорат қилади.
- 36.20 **Хизмат кўрсатиш бўйича концессия келишувларининг иккита асосий тоифалари мавжуд:**
  - (а) биринчи тоифада, оператор давлат секторига тегишли активни қуриб битказиш ёки модернизациялаш ҳамда муайян даврда активни бошқариш ва сақлаб туриш эвазига давлатдан молиявий актив (муайян ёки аниқ суммадаги пул маблағлари ёки бошқа молиявий активни олиш учун шартсиз шартномавий ҳуқуқ) олади. Бу тоифада давлат томонидан кафолат оммавий хизмати фойдаланувчиларидан олинадиган суммалар ва муайян ёки аниқ суммалар ўртасидаги олинмай қолган суммани тўлашни ўз ичига олади.
  - (б) иккинчи тоифада, оператор ўзи қурган ёки модернизациялаган ва кейин муайян даврда бошқарган ёки сақлаб турган давлат сектори активидан фойдаланганлик учун тўлов йиғиш ҳуқуқидан иборат бўлган **НОМОДДИЙ АКТИВНИ** қабул қилади. Оммавий хизмат фойдаланувчиларидан тўловларни олиш ҳуқуқи пул маблағларини олишнинг шартсиз ҳуқуқи ҳисобланмайди, чунки унинг суммаси оммавий хизматдан фойдаланиш даражасига боғлиқ.

Баъзида бир шартнома ҳар икки тоифани ўз ичига олиши мумкин: бир қисми бўйича давлат томонидан давлат сектори активи қурилиши учун тўловга шартсиз кафолат берилади, оператор молиявий активга эга бўлади; бошқа қисми бўйича оператор тўловларни олиш мақсадида хизматларни фойдаланиш орқали оммага ишонч билдиради, оператор номоддий активга эга бўлади.

Ҳисобга олиш—молиявий актив модели

- 36.21 Оператор қурилиш хизматлари учун концедентдан ёки унинг кўрсатмасига биноан пул маблағлари ёки бошқа молиявий активни олиш учун шартсиз шартномавий ҳуқуққа эга бўлган даражада молиявий активни тан олиши лозим. Ташкилот молиявий активни ҳаққоний қийматда баҳолаши лозим. Шундан сўнг, у молиявий активни ҳисобга олишда 23-боб “*Молиявий инструментлар*” амал қилиши лозим.

Ҳисобга олиш—номоддий актив модели

- 36.22 Оператор номоддий активни оммавий хизматдан фойдаланувчилардан тўловларни олиш ҳуқуқини (лицензия) олган даражада тан олиши лозим. Оператор номоддий активни дастлаб ҳаққоний қийматда баҳолаши лозим. Шундан сўнг, у номоддий активни ҳисобга олишда 16-боб “*Гудвилдан ташқари номоддий активлар*”га амал қилиши лозим.

Инфратузилмага нисбатан операторнинг ҳуқуқларини ҳисобга олиш тартиби

- 36.23 Инфратузилма активлари операторнинг асосий воситалари сифатида тан олинмаслиги лозим, чунки шартномавий хизмат кўрсатиш асосида операторга оммавий хизматлар кўрсатиш учун мўлжалланган инфратузилмадан фойдаланишни назорат қилиш ҳуқуқи ўтказилмайди. Оператор шартномада белгиланган шартларга мувофиқ концедентнинг номидан оммавий хизматни кўрсатиш учун инфратузилмани бошқариш ҳуқуқига эга.

Операцион тушум

- 36.24 Хизмат кўрсатиш бўйича концессия келишуви оператори ўзи кўрсатган хизмат учун 27-боб “*Тушум*”га мувофиқ **тушумни** тан олиши, баҳолаши ва ёритиб бериши лозим.

ИЛОВАЛАР

1-Илова. Атамалар луғати

Мазкур илова ушбу МХМСнинг ажралмас қисмидир.

агент (воситачи)	Агент (воситачи) сифатидаги фаолият юритадиган ташкилот товарлар сотилиши ёки хизматлар кўрсатилиши билан боғлиқ аҳамиятли рисклар ва мукофотлар бўйича таъсирланмайдиган ташкилотдир. Агент (воситачи) сифатида фаолият юритаётган ташкилотнинг яна бир хусусияти ташкилот ишлаб топадиган суммаси операция бўйича қатъий белгиланган ёки харидорга ҳисобланган сумманинг муайян фоизида бўлган олдиндан белгиланган воситачилик ҳақини назарда тутади.
айрибошлаш бўлмаган операция	Ташкилотнинг айрибошлашда тўғридан-тўғри тахминан тенг қиймат бермасдан бошқа ташкилотдан қиймат олиши ёки айрибошлашда тўғридан-тўғри тахминан тенг қийматни олмасдан бошқа ташкилотга қиймат бериш билан боғлиқ операция.
актив	Ўтган ҳодисалар натижасида ташкилот томонидан назорат қилинадиган иқтисодий ресурслар.
активлар синфи	Активларнинг ўхшаш характери ва ташкилот фаолиятида фойдаланилиши жиҳатидан гуруҳланиши.
активнинг тугатиш қиймати	Актив фойдали хизмат муддати охирида қутиладиган ёшда ва ҳолатда бўлиши назарда тутиладиган бўлса, активнинг ҳисобдан чиқаришда тахминий ҳисобдан чиқариш сарфларини чегиргандан сўнг ташкилот томонидан жорий пайтда олиниши мумкин бўлган ҳисобланган суммадир.
актуар фаразлар	Мехнат фаолиятидан кейинги даромадларни таъминлашнинг якуний сарфларини аниқлашда фойдаланиладиган ташкилотнинг демографик ва молиявий ўзгарувчилар бўйича ҳолис ва ўзаро мос бўлган энг тўғри ҳисоб баҳоси.
актуар фойда ва зарарлар	Куйидагилар натижасида юзага келадиган белгиланган тўловлар бўйича жавобгарликларнинг дисконтланган қийматидаги ўзгаришлар: (а) тажриба асосидаги тузатишлар (олдинги актуар фаразлар ва ҳақиқатда юзага келган ҳолат ўртасидаги фарқлар таъсирлари); ва (б) актуар фаразлардаги ўзгаришлар таъсирлари.
акцияга асосланган тўлов келишуви	Ташкилот (ёки гуруҳнинг бошқа ташкилоти ёки гуруҳнинг ҳар қандай ташкилотининг ҳар қандай акциядори) билан бошқа томон (жумладан ходим) ўртасидаги бошқа томонга куйидагиларни олиш ҳуқуқини тақдим этадиган келишув: (а) ташкилотнинг ёки гуруҳдаги бошқа ташкилотнинг улушли инструментларининг (жумладан акциялари ёки акция опционлари) нарҳига (ёки қийматига) асосланган ташкилот пул маблағларининг ёки бошқа активларининг суммаси; ёки (б) ташкилотнинг ёки гуруҳдаги бошқа ташкилотнинг улушли инструментлари (жумладан акциялари ёки акция опционлари)
акцияга асосланган тўлов операцияси	Бу ташкилот куйидагиларни амалга оширадиган операция ҳисобланади: (а) товарлар ёки хизматлар етказиб берувчисидан (жумладан ходимдан) товарлар ёки хизматларни акцияга асосланган тўлов келишувида қабул қилади; ёки (б) гуруҳдаги бошқа ташкилот товарлар ёки хизматларни қабул қилганда акцияга асосланган тўлов келишувига асосан етказиб берувчи билан операцияни сўндириш бўйича мажбуриятни ўз зиммасига олади.
алоҳида молиявий ҳисобот	Ташкилот ўзининг шўъба ташкилотлари, таъсир остидаги ташкилотлари ёки биргаликда назорат қилинадиган ташкилотларига инвестицияларни кадрсизланиш чегирилган бошланғич қийматда ёки ҳаққоний қийматдаги ўзгаришлар бошқа умумлашган даромадда тан олинадиган усуддан фойдаланиб ҳисобга олиниши танлаши мумкин бўлган ташкилот томонидан тақдим этиладиган молиявий ҳисобот.
амалий имконсиз	Ташкилотнинг талабларни амалда қўллашга қаратилган барча саъй-ҳаракатларига қарамай, уларни қўллай олмаса, талабларни қўллаш амалий имконсиз ҳисобланади.

амортизация	Активнинг эскириш (амортизация) ҳисобланадиган қийматини фойдали хизмат муддати давомида тизимли тақсимлашдир.
асосий бозор	Актив ёки мажбурият бўйича фаолиятнинг энг кўп ҳажми ва даражасига эга бозордир.
асосий воситалар	Куйидаги меъзонларга жавоб берадиган моддий активлардир: (а) маҳсулотларни ишлаб чиқариш ёки етказиб бериш ёки хизматлар кўрсатиш ёки бошқа томонларга ижарага бериш ёхуд маъмурий мақсадларда фойдаланиш учун тутиб туриладиган; ва (б) бир даврдан ортиқ муддат давомида фойдаланилиши кутиладиган.
асосий фойдаланувчилар	Мавжуд ва потенциал инвесторлар, қарз берувчилар ва бошқа кредиторлар.
баланс қиймати	Актив, мажбурият ёки хусусий капиталнинг молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда тан олинадиган қиймати.
баҳо	Актив ёки мажбуриятга ёки тегишли даромад ёки харажатга нисбатан баҳолаш асосини қўллаш натижаси.
баҳоланган мажбурият	Ноаниқ бажариш муддатига ёки ноаниқ қийматга эга бўлган мажбуриятдир.
баҳолаш асоси	Баҳоланадиган объектнинг алоҳида хусусияти, масалан, бошланғич қиймати, ҳаққоний қиймати ёки ижро этиш қийматидир.
баҳолаш ноаниқлиги	Молиявий ҳисоботдаги монетар суммаларни бевосита кузатиш имконсиз бўлган ва бунинг ўрнига баҳоланишида юзага келадиган ноаниқликдир.
белгиланган бадаллар бўйича пенсия дастурлари	Меҳнат фаолиятдан кейинги даромадлар дастури бўлиб, унга кўра ташкилот бошқа алоҳида ташкилот (фонд) га қатъий белгиланган бадалларни тўлайди ва агар ушбу фонд ходимларнинг жорий ва олдинги даврлардаги хизматига тегишли барча даромадларини тўлаш учун етарли активга эга бўлмаса ҳам, ташкилот қўшимча бадалларни тўлаш бўйича юридик ёки конструктив жавобгарликка эга бўлмайди.
белгиланган тўловлар бўйича жавобгарликнинг дисконтланган қиймати	Белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурлари бўйича ташкилот жавобгарликларининг жорий қийматидир.
белгиланган тўловлар бўйича мажбурият	Бевосита жавобгарликларни сўндириш учун мўлжалланган дастур активларининг (агар мавжуд бўлса) ҳисобот санасига ҳаққоний қиймати чегирилган ҳисобот санасидаги белгиланган тўловлар бўйича жавобгарликдир.
белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурлари	Белгиланган бадаллар бўйича пенсия дастурларидан бошқа меҳнат фаолиятдан кейинги даромадлар дастурларидир.
бизнес	Куйидагиларни таъминлаш мақсадида амалга оширилиши ва бошқарилиши мумкин бўлган фаолиятлар ва активларнинг интеграциялашган тўплами: (а) харидорларга товарлар ёки хизматлар етказиб бериш; (б) инвестиция даромадини (дивиденд ёки фоиз кўринишида) яратиш; ёки (в) одатдаги фаолиятдан бошқа даромадни яратиш.
бизнес бирлашуви	Бизнесни харид қилувчи томонидан бир ёки ундан ортиқ бизнеслар устидан назоратни олиш бўйича операция ёки ходисадир.
бизнесни харид қилувчи	Харид қилинадиган бизнес устидан назоратга эга бўладиган ташкилот.
биологик актив	Жонли ҳайвон ёки ўсимликдир.
бир нечта иш берувчиларнинг умумий дастурлари	Белгиланган бадаллар бўйича пенсия дастурлари (ходимлар даромадлари бўйича давлат дастурларидан ташқари) ёки белгиланган тўловлар бўйича пенсия дастурлари (ходимлар даромадлари бўйича давлат дастурларидан ташқари) бўлиб, улар:

	(a)	умумий назоратда бўлмаган турли ташкилотлар томонидан киритилган активларни бирлаштиради; ва
	(б)	ушбу активлардан иш берувчи ташкилотга боғлиқ бўлмаган тарзда ходимларга бадал ва даромад даражалари аниқланадиган асосда, бирдан ортиқ ташкилотларнинг ходимларига даромадларни тўлашда фойдаланади.
биргаликда назорат қилинадиган ташкилот		Хар бир томон улушга эга бўлган юридик шахс, ширкат ёки бошқа ташкилот таъсис этилишини назарда тутадиган биргаликдаги фаолият бўйича келишувдир. Бундай томонлар биргаликдаги назоратни ўрнатадиган келишувни истисно қилганда бошқа ташкилотлар билан бир хил тарзда фаолият юритади.
биргаликдаги назорат		Назоратни шартномавий келишилган бўлинишидир. У фақат ўринли фаолиятга оид қарорлар қабул қилишда назорат бўлинадиган томонларнинг бир овоздан розилигини талаб этадиган пайтда мавжуд бўлади.
биргаликдаги фаолият бўйича келишув		Икки ёки ундан ортиқ томонлар биргаликдаги назоратга эга бўладиган келишувдир. Биргаликдаги фаолият бўйича келишув биргаликда назорат қилинадиган операциялар ёки биргаликда назорат қилинадиган ташкилотлар шаклида бўлиши мумкин.
боғлиқ томон		Молиявий ҳисобот тайёрлайдиган ташкилот (ҳисобот берувчи ташкилот) билан боғлиқ бўлган жисмоний шахс ёки ташкилотдир:
	(a)	жисмоний шахс ёки ушбу жисмоний шахснинг яқин оила аъзоси куйидаги шартларда ҳисобот берувчи ташкилотга боғлиқ томон ҳисобланади:
	(i)	ҳисобот берувчи ташкилот ёки унинг бош ташкилотидаги муҳим бошқарув ходимлари таркибига кирса;
	(ii)	ҳисобот берувчи ташкилот устидан назоратга ёки биргаликдаги назоратга эга бўлса; ёки
	(iii)	ҳисобот берувчи ташкилот устидан аҳамиятли таъсирга эга бўлса.
	(б)	ташкилот ҳисобот берувчи ташкилотга куйидаги шартлардан бири бажарилганда, боғлиқ томон ҳисобланади:
	(i)	ташкилот ва ҳисобот берувчи ташкилот айна бир гуруҳнинг аъзолари бўлса (бу ҳар бир бош ташкилот, шўъба ташкилот ва айна бош ташкилот назоратидаги бошқа шўъба ташкилот боғлиқ).
	(ii)	бир ташкилот бошқа ташкилотнинг таъсир остидаги ташкилоти ёки биргаликда назорат қилинадиган ташкилоти бўлса (ёки бундай бошқа ташкилот аъзо сифатидан кирган гуруҳ аъзосининг таъсир остидаги ташкилоти ёки биргаликда назорат қилинадиган ташкилот бўлса).
	(iii)	иккала ташкилот ҳам айна бир учинчи томонга тегишли биргаликда назорат қилинадиган ташкилот бўлса.
	(iv)	бир ташкилот учинчи томонга тегишли биргаликда назорат қилинадиган ташкилот бўлса ва бошқа ташкилот ушбу учинчи томоннинг таъсир остидаги ташкилоти бўлса.
	(v)	ташкилот ҳисобот берувчи ташкилотнинг ёки ушбу ҳисобот берувчи ташкилот билан боғлиқ бўлган бошқа ташкилотнинг ходимлари даромадлари бўйича меҳнат фаолиятдан кейинги даромадлар дастури бўлса. Агар ҳисобот берувчи ташкилотнинг ўзи шундай дастур эгаси бўлса, бундай дастурни молиялаштирувчи иш берувчилар ҳам ҳисобот берувчи ташкилотга боғлиқ томон ҳисобланади.
	(vi)	ташкилот (a) кичик бандда кўрсатилган жисмоний шахс томонидан назорат қилинса ёки биргаликда назорат қилинса.
	(vii)	ташкилот ёки у аъзо бўлган гуруҳнинг бирор аъзоси ҳисобот берувчи ташкилотга ёки ҳисобот берувчи ташкилотнинг бош ташкилотига муҳим бошқарув ходими хизматини кўрсатса.

	(viii) (a)(ii) кичик бандда келтирилган жисмоний шахс ташкилот устидан аҳамиятли таъсирга эга бўлса ёки ташкилотнинг (ёки ташкилот бош ташкилотининг) муҳим бошқарув ходимлари таркибига кирса.
боғлиқ томонлар билан операция	Тўлов олинishi ёки олинмаслигидан қатъий назар, ҳисобот берувчи ташкилот ва у билан боғлиқ томон ўртасида ресурсларнинг, хизматларнинг ёки мажбуриятларнинг ўтказилишидир.
бозор иштирокчилари	Куйидаги барча жиҳатларга эга бўлган ҳолда, актив ёки мажбурият бўйича асосий (ёки энг манфаатли) бозордаги сотиб олувчилар ва сотувчилардир: <ul style="list-style-type: none"> (а) улар бир биридан мустақил бўлади, яъни улар 35-боб “<i>Боғлиқ томонлар тўғрисидаги маълумотларни ёритиб бериш</i>”да таърифланган боғлиқ томонлар ҳисобланмайди. (б) улар барча мавжуд маълумотлар орқали актив ёки мажбурият ва операция тўғрисида асосланган тушунчага эга бўлган ҳолда хабардор бўлади. (в) улар актив ёки мажбурият бўйича операция тузиш имкониятига эга бўлади. (г) улар актив ёки мажбурият бўйича операцияни амалга оширишга интиладилар, яъни улар буни амалга ошириш учун мажбур қилинмайдилар ёки бошқа ҳолларда ундалмайдилар, балки рағбатлантириладилар.
бозор шarti бўлган ҳуқуқ ўтиши шarti	Улушли инструментларнинг амалдаги нарҳига, ҳуқуқ ўтишига ёки амалга оширилишига таъсир қиладиган ва ташкилотнинг улушли инструментларининг (ёки айнан бир гуруҳдаги бошқа ташкилотнинг улушли инструметлари) бозор нарҳига (ёки қийматига) боғлиқ бўлган фаолият натижасига эришиш шarti, масалан: <ul style="list-style-type: none"> (а) белгиланган акция нарҳига ёки акция опционининг белгиланган ички қийматининг белгиланган суммасига эришиш; ёки (б) бошқа ташкилотлар улушли инструментлари бозор нарҳларининг индексига нисбатан ташкилот улушли инструментларининг (ёки айнан бир гуруҳдаги бошқа ташкилотнинг улушли инструметлари) бозор нарҳига (ёки қийматига) асосланган аниқ мақсадга эришиш. <p>Бозор шarti контрагентдан белгиланган хизмат кўрсатиш муддатини (яъни хизмат кўрсатиш шartлари) яқунлашни талаб қилади; хизмат кўрсатиш муддатига нисбатан талаб ошқора ёки назарда тутиладиган бўлиши мумкин.</p>
бош ташкилот	Бир ёки бир нечта шўъба ташкилотга эга ташкилот.
бошқа умумлашган даромад	Мазкур стандартда талаб этилган ёки рухсат этилган фойда ёки зарар таркибида тан олинмайдиган даромад ва харажат моддаларини (жумладан қайта таснифлаш бўйича тузатишларни) камраб олади.
бухгалтерия фойдаси	Ҳисобот даври учун солиқ харажати чегириб ташланишидан олдинги фойда ёки зарардир.
вақтга боғлиқ фарқлар	Фойда ёки зарарда бир даврда, лекин солиқ қонунчилиги ёки тартиби бўйича солиқ солинадиган даромадда бошқа даврда тан олинадиган даромад ёки харажатлардир.
вақтинчалик фарқлар	Молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда акс эттирилган активнинг ёки мажбуриятнинг баланс қиймати ва унинг солиқ солиш мақсадларидаги қиймати ўртасидаги фарқлардир.
гудвил	Бизнес бирлашувида харид қилинган бошқа активлардан олинадиган келгуси иқтисодий нафларни ифода этадиган, индивидуал тарзда идентификацияланмайдиган ва алоҳида тан олинмайдиган активдир.
гуруҳ	Бош ташкилот ва унинг барча шўъба ташкилотларидир.
давлат	давлат, давлат идоралари ва шунга ўхшаш ташкилотлар, шу жумладан маҳаллий, миллий ёки халқаро ташкилотлардир.

давлат грантлари	Ташкилотнинг операцион фаолияти билан боғлиқ маълум шартларни ўтган даврда ёки келгусида бажариши эъзаига ташкилотга ресурсларни ўтказиш шаклидаги давлат ёрдамидир. Давлат тушунчаси давлат, давлат идоралари ва шу каби маҳаллий, миллий ёки халқаро ташкилотларни ифодалайди.
даромад	Хусусий капиталга нисбатан талаб қилиш ҳуқуқлари эгаларининг бадаллари билан боғлиқ бўлмаган тарзда хусусий капиталнинг ошишига олиб келадиган активларнинг ошиши ёки мажбуриятларнинг камайишидир.
дастур активлари	Ходимларнинг узоқ муддатли даромадлари бўйича жамғармага тегишли активлар ва квалификацияланадиган суғурта полислари.
дивиденд	Улушли инструментлар эгаларига муайян капитал синфига эгаликларига мутаносиб тарзда хусусий капитал компонентини тақсимлашдир.
дисконтланган қиймат	Одатдаги фаолиятда келгуси соф пул оқимларининг жорий дисконтланган қийматининг жорий ҳисоб баҳосидир.
жами умумлашган даромад	Давр мобайнидаги операциялар ва бошқа ҳодисалар натижасида хусусий капиталда юзага келадиган ўзгаришдир (фойда ёки зарар ва бошқа умумлашган даромад йиғиндисига тенг), бундан мулкдорлар билан уларнинг мулкдор сифатида амал қилишидаги операциялардан юзага келадиган ўзгаришлар мустасно.
жамлаш	Умумий хусусиятларга эга бўлган ва бир хил таснифга киритилган активлар, мажбуриятлар, хусусий капитал, даромадлар ёки харажатларнинг йиғиндиси.
жисмоний шахснинг яқин оила аъзолари	Ташкилот билан операцияларни амалга оширадиган жисмоний шахснинг таъсири остида бўлиши ёки таъсирланиши қутилиши мумкин бўлган ушбу жисмоний шахснинг оила аъзоларидан иборат ва улар қуйидагиларни ўз ичига олади: (a) ушбу жисмоний шахснинг болалари ва турмуш ўртоғи; (b) ушбу жисмоний шахс турмуш ўртоғининг болалари; ва (c) ушбу жисмоний шахснинг ёки ушбу жисмоний шахс турмуш ўртоғининг қарамоғида бўлган жисмоний шахслар.
жорий солиқ	Жорий ёки ўтган даврлар учун солиқ солинадиган фойда (солиқ зарари) бўйича тўланадиган (копланадиган) фойда солиғидир.
зарар келтирувчи шартномалар	Шартнома бўйича жавобгарликларни бажариш учун муқаррар сарфлар ушбу шартнома бўйича олинishi қутилаётган иқтисодий нафдан ошиб кетадиган шартномадир.
захиралар	Бу қуйидаги мақсадлардаги активлардир: (a) одатдаги фаолият доирасида сотиш учун мўлжалланган; (b) сотиш учун ишлаб чиқариш жараёнида бўлган; ёки (c) ишлаб чиқариш ёки хизматлар кўрсатиш жараёнида ишлатиладиган хом ашё ёки материаллар шаклида бўлган активлардир.
ижара	Ижарачи ижарага берувчига тўлов ёки тўловлар серияси эъзаига активдан келишилган муддатга фойдаланиш ҳуқуқини берадиган шартномадир.
ижара муддати	Ижарачи активни ижарага олиш бўйича тузган шартномаси учун бекор қилинмайдиган давр. Бунда ижарачи ижара бошланиши санасида амалга ошириши асосланган тарзда аниқ бўлган активдан қўшимча тўлов ёки тўловсиз фойдаланишда давом этиш опционига эга бўладиган шартларга эга шартнома даври ҳам ҳисобга олинади.
ижара муддати бошланиш санаси	Ижарачи ижарага олинган активдан фойдаланиш ҳуқуқини амалга оширишга ҳақли бўлган сана.
ижара муносабатлари бошланиш санаси	Ижара шартномаси санасидан ва ижара бўйича асосий шартлар келишилган санадан олдингиси ҳисобланади.

ижара шартномасида назарда тутилган фоиз ставкаси	Ижара муносабатлари бошланиш санасидаги (а) минимал ижара тўловлари ва (б) кафолатланмаган тугатиш қийматининг дисконтланган қиймати (i) таянч активнинг ҳаққоний қиймати ва (ii) ижарага берувчининг дастлабки бевосита сарфлари суммасига тенг бўладиган дисконтлаш ставкаси.
ижарага соф инвестиция	Ижара шартномасида назарда тутилган фоиз ставкасидан фойдаланиб дисконтланган ижарага ялпи инвестиция.
ижарага ялпи инвестиция	Куйидагиларнинг жамланмаси: (а) молиявий ижара шартномаси бўйича ижарага берувчи оладиган минимал ижара тўловлари; ва (б) ижарага берувчига ҳисобланган кафолатланмаган тугатиш қиймати.
ижарачининг қўшимча қарз маблағларини жалб қилиш ставкаси	Ижарачи ўхшаш ижара бўйича тўлаши керак бўлган фоиз ставкаси ёки агар буни аниқлаш мумкин бўлмаса, ижара муносабатлари бошланиш санасида ижарачи шунга ўхшаш муддатга ва шунга ўхшаш кафолат, активни сотиб олиш учун зарур бўлган маблағлар билан қарз олиши мумкин бўлган фоиз ставкасидир.
ижро этиладиган шартнома	Томонларнинг ҳеч бири шартномада белгиланган жавобгарликларни бажармаган ёки иккала томон ҳам ўз жавобгарликларини тенг тарзда қисман бажарган шартнома ёки шартноманинг бир қисмидир.
иктисодий нафлар келтириш потенциали	Иктисодий ресурсда мавжуд бўлган ва ҳеч бўлмаганда бир ҳолатда ташкилот учун бошқа барча томонлар учун мавжуд бўлганлардан ташқари иктисодий фойда келтирадиган хусусиятдир.
иктисодий ресурс	Иктисодий наф келтириш потенциалига эга бўлган ҳуқуқдир.
инвестиция кўчмас мулки	Куйидаги мақсадларни истисно қилган ҳолда, ижара тўловларини олиш ёки капитал қийматининг ошиши ёки ҳар икки мақсад учун мўлжалланган кўчмас мулк эгаси томонидан ёки молиявий ижара шартномаси бўйича ижарачи томонидан тутиб туриладиган) кўчмас мулкдир (ер ёки бино ёки бинонинг бир қисми ёки ҳар иккаласи): (а) ишлаб чиқариш ёки товарлар етказиб бериш ёки хизматлар кўрсатишда, ёки маъмурий мақсадларда фойдаланиладиган; ёки (б) одатдаги фаолият доирасида сотиш учун мўлжалланган.
инвестиция фаолияти	Узоқ муддатли активларнинг ва пул маблағлари эквивалентларига кирмайдиган бошқа инвестицияларнинг харид қилиниши ва ҳисобдан чиқарилиши.
ишдан бўшатиш нафақалари	Куйидаги саналарнинг олдингисида тўланадиган ҳодимлар даромадлари: (а) ташкилот давромадлар бўйича таклифини ортиқ бекор қила олмаганда; ва (б) ташкилот 26-боб “Баҳоланадиган мажбуриятлар ва шартли ҳодисалар”нинг қўллаш доирасида бўлган ва ишдан бўшатиш нафақалари тўловини ўз ичига олган реструктуризация бўйича сарфларни тан олганда.
ишланмаган вақт учун жамғариладиган тўланадиган ҳақ	Ишланмаган вақт учун жамғариладиган тўланадиган ҳақ, агар жорий даврдаги ҳуқуқдан тўлиқ фойдаланилмаган бўлса, келгуси даврларга ўтказиладиган ва келгуси даврларда фойдаланиладиган ишланмаган вақт учун тўланадиган ҳақ ҳисобланади.
ишонччилик	Маълумот муҳим хатолик ҳамда ноҳолислиқдан холи бўлганда ва у тақдим этиши назарда тутилган ёки тақдим этиши асосланган тарзда қутилиши мумкин бўлган ходисаларни рўйи-рост тақдим этганда ишонччи ҳисобланади.
кечиктирилган солиқ	Ўтган операциялар ва ходисалар натижасида келгуси даврларда солиқ солинадиган фойдага (солиқ зарарига) нисбатан тўланадиган (копланадиган) фойда солиғидир.
кечиктирилган солиқ активлари	Куйидагилар бўйича фойда солиғининг келгуси даврларда копланадиган суммасидир:

	(а) чегириладиган вақтинчалик фарқлар;
	(б) келгуси даврларга ўтказилган фойдаланилмаган солиқ зарарлари; ва
	(в) келгуси даврларга ўтказилган фойдаланилмаган солиқ имтиёзлари.
кечиктирилган солиқ мажбуриятлари	Солиқ солинадиган вақтинчалик фарқлар бўйича келгуси даврларда тўланадиган фойда солиғи суммасидир.
комбинациялашган молиявий ҳисобот	Бош ташкилот-шўба ташкилот муносабати орқали боғланмаган икки ёки ундан ортиқ ташкилотларни қамраб олган ҳисобот берувчи ташкилотнинг молиявий ҳисоботидир.
консолидациялашган молиявий ҳисобот	Бош ташкилот ва унинг шўба ташкилотлари ягона хўжалик субъекти сифатида тақдим этиладиган молиявий ҳисобот.
конструктив жавобгарлик	Ташкилотнинг қуйидаги ҳолатлардаги хатти-ҳаракатларидан келиб чиқадиган жавобгарликдир: <ul style="list-style-type: none"> (а) олдинги шаклланган тажриба, эълон қилинган сиёсат ёки етарлича аниқ бўлган жорий баёноат асосида, ташкилот бошқа томонларга муайян жавобгарликларни ўз зиммасига олишини кўрсатганлиги; ва (б) бунинг натижасида, ташкилот ўз зиммасига олган жавобгарликларни бажариши юзасидан бошқа томонларда асосли кутишларни ҳосил қилиши.
кредит рисқи	Молиявий инструмент бўйича бир томон ўз мажбуриятини бажара олмаслиги оқибатида бошқа томонга молиявий зарар келтириш рисқидир.
кузатиладиган манба маълумотлари	Ҳақиқий ҳодисалар ёки операциялар тўғрисидаги барча учун очиқ маълумотлар каби бозор маълумотлари орқали ишлаб чиқиладиган ва бозор иштирокчилари активни ёки мажбуриятни нархлашда фойдаланиши мумкин бўлган фаразларни акс эттирадиган манба маълумотлардир.
кузатилмайдиган манба маълумотлари	Улар учун бозор маълумотлари мавжуд бўлмайдиган бозор иштирокчилари актив ёки мажбуриятни нархлашда фойдаланиши мумкин бўлган фаразлар тўғрисидаги мавжуд энг яхши маълумотлар орқали ҳосил қилинадиган манба маълумотлардир.
қадрсизланишдан зарар	Активнинг баланс қийматининг қуйидаги қийматдан ошган қисми: <ul style="list-style-type: none"> (а) захиралар бўйича унинг яқунлаш ва сотиш сарфлари чегирилган сотиш нархидан; ёки (б) номолиявий активлар бўйича унинг қопланадиган қийматидан.
қарзлар бўйича сарфлар	Ташкилот томонидан қарз маблағларини олиш билан боғлиқ равишда амалга оширилган фоизлар ва бошқа сарфлардир.
қатъий шартномавий мажбурият	Юридик кучга эга бўлган, маълум бир миқдордаги ресурсларни маълум бир нархда келгусидаги маълум бир санада ёки саналарда айирбошлаш тўғрисидаги битим.
қишлоқ хўжалиги маҳсулоти	Ташкилотнинг биологик активларидан олинган маҳсулотдир.
қишлоқ хўжалиги фаолияти	Ташкилот томонидан сотиш ёки қишлоқ хўжалиги маҳсулотига ёки қўшимча биологик активларга айлангириш учун биологик активларнинг биологик трансформациясини бошқарилишидир.
қопланадиган қиймат	Активнинг (ёки пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликнинг) сотиш сарфлари чегирилган ҳаққоний қиймати ёки унинг фойдаланиш қийматидан каттасидир.
қурилиш шартномалари	Лойиҳалаш, технология ва функция бўйича ёки якуний мақсадда ёки фойдаланиш жиҳатлари бўйича ўзаро боғлиқ ёки ўзаро мустақил бўлган актив ёки активлар гуруҳини қуриш мақсадида тузилган шартнома.

мавжудлик бўйича ноаниқлик	Актив ёки мажбурият мавжудлиги тўғрисидаги ноаниқликдир.
мажбурият	Ташкилотнинг олдинги ҳодисалар натижасида иқтисодий ресурсни ўтказиш бўйича мавжуд жавобгарлигидир.
маълумотнинг фойдалилигини оширадиган сифат тавсифлари	Фойдали маълумотни янада фойдали қиладиган сифат тавсифларидир. Маълумотнинг фойдалилигини оширадиган сифат тавсифлари ўз ичига қиёсийлик, текширилувчанлик, ўз вақтида тақдим этиш ва тушунарлиликни олади.
меҳнат фаолиятдан кейинги даромадлар	Меҳнат фаолияти яқунлангандан сўнг ходимларга тўланадиган даромадлардир (ишдан бўшатиш нафақаларидан ташқари).
меҳнат фаолиятдан кейинги даромадлар бўйича молиялаштириш	Ташкилот ва айрим ҳолларда унинг ходимлар томонидан ҳисобот берувчи ташкилотдан юридик жихатдан алоҳида бўлган ташкилотга ёки фондга тўланадиган бадаллар бўлиб, улардан ходимларга даромадлар тўланади.
меҳнат фаолиятдан кейинги даромадлар дастурлари	Ташкилот бир ёки бир нечта ходимларига меҳнат фаолиятдан кейинги даромадлар билан таъминлайдиган расмий ёки норасмий келишувлардир.
минимал ижара тўловлари	<p>Қуйидагилар билан бирга ижарачи томонидан тўланиши лозим бўлган ёки талаб қилиниши мумкин бўлган ижара муддати давомида тўловлар, бундан шартли ижара тўлови, хизматлар учун сарфлар ва ижарага берувчига тўланиши ва қопланиши лозим бўлган солиқлар мустасно:</p> <ul style="list-style-type: none"> (а) ижарачи учун ижарачи ёки ижарачига боғлиқ тараф орқали қафолатланган ҳар қандай сумма; ёки (б) ижарага берувчи учун қуйидагилар томонидан ижарага берувчига қафолатланган ҳар қандай тугатиш қиймати: <ul style="list-style-type: none"> (i) ижарачи; (ii) ижарачига боғлиқ тараф; ёки (iii) қафолат асосида мажбуриятларни бажаришга молиявий жиҳатдан қодир бўлган ижарага берувчига боғлиқ бўлмаган учинчи томон. <p>Лекин, агар ижарачи активни ижара муносабатлари бошланиш санасида опцион амалга ошириш мумкинлигига ишонч ҳосил қилиши учун ҳаққоний қийматдан анча паст бўлиши кутилаётган нархда сотиб олиш опционига эга бўлса, минимал ижара тўловлари ушбу сотиб олиш опционини амалга оширишнинг кутилаётган санасигача бўлган ижара муддати давомида тўланиши лозим бўлган минимал тўловларни ва уни амалга ошириш учун зарур бўлган тўловни ўз ичига олади.</p>
молиявий актив	<p>Қуйидагилардан иборат активдир:</p> <ul style="list-style-type: none"> (а) пул маблағлари; (б) бошқа ташкилотнинг улушли инструменти; (в) қуйидагиларни назарда тутадиган шартномавий ҳуқуқ: <ul style="list-style-type: none"> (i) бошқа ташкилотдан пул маблағлари ёки бошқа молиявий активни олиш ҳуқуқи; ёки (ii) ташкилот учун потенциал манфаатли шартларда бошқа ташкилот билан молиявий активларни ёки молиявий мажбуриятларни айирбошлаш ҳуқуқи; ёки (г) ташкилотнинг ўз улушли инструментлари билан ҳисоб-китоб қилинадиган ёки қилиниши мумкин бўлган ва қуйидагилардан иборат шартнома: <ul style="list-style-type: none"> (i) бунда ташкилот ўз улушли инструментларининг ўзгарувчан миқдорини қабул қилиш мажбуриятини юклайдиган ёки юклатиши мумкин бўлган; ёки (ii) пул маблағларининг қатъий белгиланган суммаси ёки бошқа молиявий активни ташкилотнинг улушли инструментининг қатъий белгиланган миқдorigа айирбошлашдан кўра бошқача ҳисоб-китоблар йўли билан амалга ошириладиган ёки амалга

оширилиши мумкин бўлган. Ушбу мақсад учун ташкилотнинг улушли инструментлари ўз ичига ташкилотнинг ўз улушли инструментларини келгусида олиниши ёки берилиши бўйича шартномалардан иборат инструментларни олмайди.

молиявий актив ёки молиявий мажбуриятнинг амортизацияланган қиймати	Молиявий актив ёки молиявий мажбурият дастлабки тан олишда баҳоланган сумма минус асосий суммага тўловлар, плюс ёки минус дастлабки сумма ва сўндириш пайтидаги сумма ўртасидаги эффектив фоиз ставкаси усули орқали ҳисобланган жамғарилган амортизация суммаси ва минус қадрсизланиш ёки ундирилмаслик ҳолати учун баҳоланадиган резерв суммаси (бевосита ёки шубҳали қарзлар бўйича резерв счёти орқали).
молиявий ижара	Активга бўлган мулк ҳуқуқи билан боғлиқ амалдаги барча рисклар ва нафлар ўтказиладиган ижара. Мулк ҳуқуқи ўтказилиши ҳам ўтказилмаслиги ҳам мумкин. Молиявий ижара ҳисобланмайдиган ижара оператив ижара ҳисобланади.
молиявий инструмент	Бир ташкилотда молиявий актив ва бошқа ташкилотда молиявий мажбурият ёки улушли инструмент юзага келишига олиб келадиган шартномадир.
молиявий мажбурият	Қуйидагилардан иборат мажбурият: (а) куйидагилар назарда тутилган шартномавий жавобгарлик: (i) бошқа ташкилотга пул маблағлари ёки бошқа молиявий активни ўтказиш; ёки (ii) ташкилот учун потенциал манфаатли шартларда бошқа ташкилот билан молиявий активларни ёки молиявий мажбуриятларни айирбошлаш ҳуқуқи; ёки (б) ташкилотнинг ўз улушли инструментлари билан ҳисоб-китоб қилинадиган ёки қилиниши мумкин бўлган ва қуйидагилардан иборат бўлган шартнома: (i) ташкилотга ўз улушли инструментларининг ўзгарувчан миқдорини бериш мажбуриятини юклайдиган ёки юклатиши мумкин бўлган; ёки (ii) пул маблағларининг қатъий белгиланган суммаси ёки бошқа молиявий активни ташкилотнинг улушли инструментининг қатъий белгиланган миқдорига айирбошлашдан кўра бошқача ҳисоб-китоблар йўли билан амалга ошириладиган ёки амалга оширилиши мумкин бўлган. Ушбу мақсад учун ташкилотнинг улушли инструментлари ўз ичига ташкилотнинг ўз улушли инструментларини келгусида олиниши ёки берилиши бўйича шартномалардан иборат инструментларни олмайди.
молиявий натижалар	Умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда тақдим этилган ташкилотнинг даромад ва харажатларининг ўзаро боғлиқлигидир.
молиявий фаолият	Ташкилот киритган хусусий капитали ва қарз маблағларининг миқдори ва таркибидаги ўзгаришларга олиб келадиган фаолият.
молиявий ҳисобот	Ташкилотнинг молиявий ҳолати, молиявий натижалари ва пул оқимларини тизимли тақдим этишдир.
молиявий ҳисоботга изоҳлар	Изоҳлар молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда, умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда, хусусий капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисоботда ва пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботда тақдим этилган маълумотларга қўшимча маълумотларни ўз ичига олади. Изоҳларда ушбу ҳисоботда тақдим этилган модаларнинг шарҳлари ёки тафсилотлари ҳамда ушбу ҳисоботда тан олинмаган модалар тўғрисидаги маълумотлар ёритиб берилади.
молиявий ҳисоботнинг мақсади	мавжуд ва потенциал инвесторлар, қарз берувчилар ва бошқа кредиторларга мазкур ташкилотни ресурслар билан таъминлаш тўғрисида қарорлар қабул қилишда

фойдали бўладиган ҳисобот берувчи ташкилот тўғрисидаги молиявий маълумотни тақдим этишдан иборатдир.

молиявий ҳолат	Молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда тақдим этилган маълум бир санадаги ташкилотнинг активлари, мажбуриятлари ва хусусий капиталнинг ўзаро боғлиқлигидир.
молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисобот	Муайян сана ҳолатига ташкилотнинг активлар, мажбуриятлар ва хусусий капиталнинг ўзаро боғлиқлигини акс эттирадиган молиявий ҳисобот.
монетар моддалар	Эгаликдаги валюта бирликлари, шунингдек қатъий белгиланган ёки аниқланадиган валюта бирликларида олиниши ёки тўланиши лозим бўлган активлар ва мажбуриятлардир.
муқобил фоиз ставкаси	Қуйидагилардан бири орқали яхшироқ аниқланадиган ставка: (а) ўхшаш кредит рейтингига эга бўлган эмитентнинг ўхшаш инструменти учун устун ставкаси; ёки (б) инструменнинг номинал қийматини товарлар ёки хизматларнинг жорий нақд сотиш нархига дисконтлайдиган фоиз ставкаси.
мулкдорлар	Хусусий капитал сифатида таснифланадиган инструментлар эгаларидир.
муҳимлик	Маълумот, агар уни тушириб қолдириш, нотўғри кўрсатиш ёки яшириш умумий мақсаддаги молиявий ҳисобот фойдаланувчиларининг муайян ҳисобот берувчи ташкилот тўғрисидаги маълумот билан таъминлайдиган молиявий ҳисобот асосида қабул қилинадиган қарорларига таъсир кўрсатиши асосланган тарзда кутилса, муҳим ҳисобланади.
МХМСни биринчи марта қўллайдиган ташкилот	Ўзининг олдинги ҳисоб юритиш асоси тўлиқ МХХС ёки бошқа ҳисоб стандарти бўлишидан қатъий назар мазкур МХМСга мувофиқ бўлган ўзининг биринчи молиявий ҳисоботини тақдим этадиган ташкилот.
назорат (ташкилот устидан)	Инвестор, агар унинг инвестиция объектида иштирок этишидан даромадларнинг ўзгариши рискига мойил бўлса ёки бундай даромадларни олиш ҳуқуқига эга бўлса, шунингдек инвестиция объектига нисбатан ўз ваколатларини амалга ошириш орқали даромадларга таъсир кўрсатиш имкониятига эга бўлса, инвестиция объекти устидан назоратга эга бўлади.
назорат кучига эга бўлмаган улуш	Бош ташкилотга бевосита ёки билвосита қарашли бўлмаган шўъба ташкилотидаги хусусий капитал.
натижа бўйича ноаниқлик	Актив ёки мажбуриятдан келиб чиқадиган иқтисодий нафлар кирими ёки чиқимининг суммаси ёки муддати тўғрисидаги ноаниқликдир.
номоддий актив	Моддий ашёвий мазмунга эга бўлмаган идентификацияланадиган номонетар актив. Бундай актив қуйидаги меъзонларга жавоб берганда идентификацияланадиган ҳисобланади: (а) ажраладиган бўлса, яъни уни ташкилотдан ажратиш ёки бўлиш ва индивидуал тарзда ёки тегишли шартнома, актив ёки мажбурият билан бирга сотиш, ўтказиш, лицензиялаш, ижарага бериш ёки айирбошлаш мумкин бўлса; ёки (б) шартномавий ёки бошқа юридик ҳуқуқлар натижасида, бундай ҳуқуқлар ўтказиладиган ёки ташкилотдан ёки бошқа ҳуқуқлар ва мажбуриятлардан ажраладиган бўлишидан қатъий назар, келиб чиқадиган бўлса.
одатдаги операция	Активлар ёки мажбуриятларни камраб оладиган операциялар учун одатий ва анаънавий бўлган маркетинг фаолиятларига имкон бериш учун баҳолаш санасидан

олдинги даврда бозорга мойиллигини баҳолайдиган операциядир; у мажбурий операция эмас (масалан мажбурий ливидация ёки мажбурий сотув).

оддий акция	Улушли инструментларнинг бошқа барча тоифаларига бўйсунадиган улушли инструментдир.
оператив ижара	Активга бўлган мулк ҳуқуқи билан боғлиқ амалдаги барча рисклар ва нафлар ўтказилмайдиган ижара. Оператив ижара ҳисобланмайдиган ижара молиявий ижара ҳисобланади.
операцион фаолият	Ташкилотнинг асосий даромад келтирувчи фаолияти ҳамда инвестиция ва молиявий фаолиятдан ташқари бошқа фаолият турлари.
операция бўйича сарфлар	Актив ёки мажбурият бўйича асосий (ёки энг манфаатли) бозорда активни сотиш ёки мажбуриятни ўтказиш сарфлари бўлиб, улар активни ҳисобдан чиқаришга ёки мажбуриятни ўтказишга бевосита тегишли бўлади ва қуйидаги мезонларни қаноатлантиради: <ul style="list-style-type: none"> (а) улар бевосита ушбу операциядан ҳосил бўлади ва унинг учун зарурийдир. (б) агар активни сотиш ёки мажбуриятни ўтказиш қарори қабул қилинмаганда эди, улар ташкилот томонидан сарфланмаган бўлар эди.
оралик молиявий ҳисобот	Оралик давр учун молиявий ҳисоботнинг тўлиқ тўпламини ёки қисқартирилган молиявий ҳисоботнинг тўпламини ўз ичига оладиган молиявий ҳисоботдир. Оралик давр тўлиқ молиявий йилдан қисқа бўлган молиявий ҳисобот давридир.
очик бозорда савдо қилинадиган (қарз ёки улушли инструментлар)	Очик бозорда (ички ёки чет эл фонд биржасида ёки биржадан ташқари бозор, шу жумладан маҳаллий ва минтақавий бозорларда) савдо қилинадиган ёки бундай савдо қилиш учун чиқариш жараёнида бўлган.
прогноз қилинадиган шартли бирлик усули	Актуар баҳолаш усули бўлиб, хизматнинг ҳар бир даврини даромад олиш ҳуқуқининг қўшимча бирлигини юзага келтирадиган асос сифатида инобатга олади ва якуний мажбуриятни ҳосил қилишда ҳар бир бирликни алоҳида ҳисоблайди.
прогноз қилинган операция	Кутилаётган лекин ҳали шартнома билан расмийлаштирилмаган келгуси операция.
пул маблағлари	Нақд пул ва талаб қилиб олгунча депозитларни ўз ичига олади.
пул маблағлари билан сўндириладиган акцияга асосланган тўлов операцияси	Ташкилотнинг ёки гуруҳдаги бошқа ташкилотнинг улушли инструментларининг (жумладан акциялари ёки акция опционлари) нархига (ёки қийматига) асосланган суммаларда пул маблағлари ёки бошқа активларни товарлар ёки хизматларнинг етказиб берувчисига ўтказиш мажбуриятини ўз зиммасига олган ҳолда харид қилинган товарлар ёки хизматлар бўйича акцияга асосланган тўлов операцияси.
пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот	Ҳисобот даври учун операцион фаолият, инвестиция фаолияти, молиявий фаолиятдаги ўзгаришларни алоҳида кўрсатган ҳолда ташкилотнинг пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларидаги ўзгаришлар тўғрисидаги маълумотни тақдим этадиган молиявий ҳисоботдир.
пул маблағларини ҳосил қилувчи бирлик	Бошқа активлар ёки активлар гуруҳларидан келиб тушадиган пул маблағлари киримларидан аҳамиятли даражада мустақил бўлган пул маблағлари киримларини ҳосил қилувчи энг кичик идентификацияланадиган активлар гуруҳидир.
пул маблағларининг эквивалентлари	Бошқа активлар ёки активлар гуруҳларидан келиб тушадиган пул маблағлари киримларидан аҳамиятли даражада мустақил бўлган пул маблағлари киримларини ҳосил қилувчи энг кичик идентификацияланадиган активлар гуруҳидир.
пул оқимлари	Пул маблағлари ва улар эквивалентларининг кирими ва чиқими.

ретроспектив қўллаш (ҳисоб сиёсатидаги ўзгариш бўйича)	Янги ҳисоб сиёсатини операциялар, бошқа ҳодисалар ва ҳолатларга нисбатан қўллашда, ушбу ҳисоб сиёсатини ҳар доим қўллангандек қўллашдир.
солиқ солинадиган вақтинчалик фарқлар	Тегишли актив ёки мажбуриятнинг баланс қиймати қопланадиган ёки сўндириладиган келгуси даврларнинг солиқ солинадиган фойдасини (солиқ зарарини) ҳисоблашда солиқ солинадиган суммаларни юзага келтирадиган вақтинчалик фарқлардир.
солиқ солинадиган фойда (солиқ зарари)	Солиқ органлари томонидан белгиланган қоидаларга мувофиқ аниқланган ва натижада фойда солиғи тўланадиган ёки қопланадиган давр учун фойда (зарар) ҳисобланади. Солиқ солинадиган фойда солиқ солинадиган даромаддан чегириладиган суммаларни айирган ҳолда солиқ солинадиган даромадга тенг.
солиқ солиш мақсадларидаги қиймат	Актив ёки мажбуриятнинг солиқ солиқ солиш мақсадларидаги қиймати – тегишли актив ёки мажбуриятнинг солиқ мақсадларида аниқланадиган қийматидир.
солиқ харажати	Жорий солиқ ва кечиктирилган солиқ бўйича ҳисобот даври учун жами умумлашган даромадда ёки хусусий капиталда ҳисобга олинган жамланган суммадир.
сотиб олинган ўз акциялари	Ташкилот томонидан ёки консолидациялашган гуруҳнинг бошқа аъзолари томонидан эгалик қилинадиган ташкилотнинг ўз улушли инструментларидир.
тадқиқот	Янги илмий ёки техник билимлар ва ғояларни олиш мақсадида ўтказиладиган асл ва режали изланишлардир.
тажриба-конструкторлик ишлари	Янги ёки янада такомиллаштирилган материаллар, қурилмалар, маҳсулотлар, жараёнлар, тизимлар ёки хизматларни режалаштириш ёхуд лойиҳалаштириш учун, уларни тижорат мақсадларида ишлаб чиқаришдан ёки фойдаланишдан олдин тадқиқот натижаларини ёки бошқа билимларни қўллаш.
тақдим этиш валютаси	Молиявий ҳисобот тақдим этиладиган валютадир.
тақдим этиш санаси (акцияга асосланган тўлов операциясига оид)	Ташкилот ва контрагент келишувнинг шартлари бўйича умумий тўхтама келганда, ташкилот билан бошқа томон акцияга асосланган тўлов келишувини тузадиган сана. Тақдим этиш санаси - белгиланган ҳуқуқ ўтиш шартлари, агар мавжуд бўлса, қаноатлантирилиши шарт билан ташкилот контрагентга ташкилотнинг пул маблағларига, бошқа активларига ёки улушли инструментларига нисбатан ҳуқуқни ўтиш санасидир. Агар ушбу келишув тасдиқланиши (масалан, акциядорлар томонидан) шарт бўлса, тақдим этиш санаси тасдиқлашга эришилган сана ҳисобланади.
тан олиш	Молиявий ҳисобот элементларидан бири, яъни актив, мажбурият, хусусий капитал, даромадлар ёки харажатлар таърифини қаноатлантирадиган моддани молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботга ёки умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботга киритиш учун идентификациялаш жараёнидир. Тан олиш моддани юқоридаги ҳисоботлардан бирида - алоҳида ёки бошқа моддалар билан жамлаш орқали - сўз билан таърифлаш ва пул суммаси орқали акс эттиришни, шунингдек ушбу суммани мазкур ҳисоботнинг бир ёки бир нечта якуний кўрсаткичларига киритишни назарда тутди.
тан олишни бекор қилиш	Тан олинган актив ёки мажбуриятни бутунлай ёки унинг бир қисмини ташкилотнинг молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботидан чиқариш.
таркибли молиявий инструментлар	Эмитент томонидан қараганда ҳам мажбурият ҳам хусусий капитал элементини ўз ичига оладиган молиявий инструмент.

таснифлаш	Тақдим этиш ва маълумотларни ёритиб бериш мақсадларида ўхшаш хусусиятларига асосланиб активлар, мажбуриятлар, хусусий капитал, даромад ёки харажатларни синфларга ажратиш.
ташкilot компоненти	Операцион ва молиявий ҳисобот мақсадлари жиҳатидан ташкilotнинг қолган қисмидан аниқ фарқланиши мумкин бўлган фаолият ва пул оқимларидир.
таъсир остидаги ташкilot	Инвестор аҳамиятли таъсирга эга бўлган ташкilot (ширкат каби юридик шахс бўлмаган ташкilotни ҳам ўз ичига олади) бўлиб, шўъба ташкilot ҳам биргаликда назорат қилинадиган ташкilot ҳам ҳисобланмайди.
транспорт сарфлари	Активни унинг жорий жойидан асосий (ёки энг манфаатли) бозоргача етказишда сарфланиши мумкин бўлган сарфлардир.
тугатиш фаолият	Ташкilotнинг ҳисобдан чиқарилган ёки сотиш учун мўлжалланган сифатида таснифланадиган компоненти ҳисобланади ва: <ul style="list-style-type: none"> (а) бизнеснинг алоҳида аҳамиятли йўналишини ёки фаолиятнинг географик жойини акс эттиради; (б) бизнеснинг алоҳида аҳамиятли йўналишини ёки фаолиятнинг географик жойини ҳисобдан чиқариш бўйича ягона мувофиқлаштирилган режасининг бир қисми бўлади; ёки (в) фақат қайта сотиш мақсадида харид қилинган шўъба ташкilotидир.
тўланадиган қарзлар	Савдога оид оддий кредит шартларидаги қисқа муддатли кредиторлик қарзларидан ташқари молиявий мажбуриятлардир.
тўлиқ МҲХС	Ўзбекистон Республикасида қўллаш учун тан олинган Молиявий ҳисоботнинг ҳақларо стандартлари (МҲХС).
тушум	Ташкilotнинг одатий фаолиятдан юзага келадиган даромаддир.
тушунарлилик	Маълумотни таснифлаш, тавсифлаш ва аниқ ва қисқача тақдим этиш уни тушунарли қилади.
ўз вақтида тақдим этиш	Қарор қабул қилувчилар ўз қарорларига таъсир қилиш қобилиятига эга бўлишлари учун ўз вақтида маълумотларга эга бўлишидир.
ўзаро ҳисоб-китоб	Алоҳида ҳисоб бирлиги сифатида тан олинган ва баҳоланган актив ва мажбуриятни бирлаштирган ҳолда молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда ягона нетто қийматда акс этиришдир.
улушли инструментлар билан сўндириладиган акцияга асосланган тўлов операцияси	Акцияга асосланган тўлов операцияси бўлиб, бунда ташкilot: <ul style="list-style-type: none"> (а) товарлар ёки хизматларни ўзининг улушли инструментлари (жумладан акциялар ёки акция опционлари) учун товон сифатида қабул қилади; ёки (б) товарлар ёки хизматларни қабул қилади, лекин етказиб берувчилар билан операцияни сўндириш бўйича ҳеч қандай жавобгарликка эга бўлмайди.
умумий мақсаддаги молиявий ҳисобот	Ташкilotнинг активлари, мажбуриятлари, хусусий капитали, даромад ва харажатлари тўғрисидаги маълумотни таъминлайдиган умумий мақсаддаги молиявий ҳисобот шаклидир.
умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисобот	Фойда ёки зарарни (умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботнинг оралиқ суммаси ҳисобланади) аниқлашда тан олинган моддаларни ўз ичига оладиган ҳисобот даври мобайнида тан олинган даромад ва харажатнинг барча моддаларни ва бошқа умумлашган даромад моддаларини акс эттирадиган молиявий ҳисобот.

Ўринли фаолият (инвестиция объектига оид)	Инвестиция объектининг даромадларига аҳамиятли даражада таъсир кўрсатадиган фаолиятдир.
Ўринлилик	Ўринли молиявий маълумот фойдаланувчилар қабул қиладиган қарорларига таъсир кўрсата олиш имкониятига эга бўлади.
Ўтиш санаси	Ташкилот ўзининг мазкур МҲМСга мувофиқ бўлган биринчи молиявий ҳисоботини мазкур стандарт бўйича тақдим этадиган биринчи даврнинг бошидаги сана.
фаол бозор	Актив ёки мажбурият бўйича операциялар узлуксиз равишда нархлаш маълумотларини таъминлаш учун етарли даврийлик ва ҳажмда содир бўладиган бозор.
фаолиятнинг узлуксизлиги	Раҳбарият ташкилотнинг фаолиятини тугатиш ёки фаолиятини тўхтатиш ниятида бўлмаса ёхуд бундай чораларни амалга оширишдан бошқа муқобил чораси мавжуд бўлмаган ҳолатдан ташқари, ташкилот фаолияти узлуксиз ҳисобланади.
фойда ёки зарар	Бошқа умумлашган даромаднинг компонентларини ҳисобга олмаганда, харажатлар чегирилган даромаднинг умумий суммасидир.
фойда солиғи	Солиқ солинадиган фойдага асосланган барча миллий ва чет элдаги фаолият бўйича солиқлардир. Фойда солиғи, шунингдек, ўз ичига шўъба ташкилот, таъсир остидаги ташкилот ёки биргаликдаги фаолият бўйича келишув томонидан ҳисобот берувчи ташкилот фойдасига тақсимланадиган суммалардан олиннадиган ва тўлов манбаида ушлаб қолиннадиган солиқларни ҳам олади.
фойдаланиш қиймати	Активдан ёки пул маблағларини ҳосил қилувчи бирликдан олинishi кутилаётган келгуси пул оқимларининг дисконтланган қийматидир.
фойдали хизмат муддати	Ташкилот томонидан фойдаланиш учун актив мавжуд бўлган давр ёки ташкилот активдан фойдаланишдан олишни кутаётган маҳсулот бирликлари ёки шунга ўхшаш бирликлар сони.
фундаментал сифат тавсифлари	Умумий мақсаддаги молиявий ҳисоботнинг асосий фойдаланувчиларига фойдали бўлиши учун молиявий маълумот эга бўлиши лозим бўлган сифат тавсифларидир. Фундаментал сифат тавсифлари ўз ичига ўринлилик ва рўйи-рост тақдим этишни олади.
функционал валюта	Ташкилот фаолият юритадиган асосий иқтисодий муҳитнинг валютасидир.
ҳаққоний қиймат	Баҳолаш санасида бозор иштирокчилари ўртасидаги одатдаги операцияда активни сотишдан олинishi ёки мажбуриятни ўтказиш учун тўланиши мумкин бўлган нархдир.
ҳаққоний тақдим этиш	Ҳаққоний тақдим этиш операцияларнинг, бошқа ҳодисалар ва ҳолатларнинг таъсирларини активлар, мажбуриятлар, даромад ва харажатларнинг таърифлари ҳамда тан олиш мезонларига мувофиқ рўйи-рост тақдим этишни талаб этади.
харажатлар	Хусусий капиталга нисбатан талаб қилиш ҳуқуқлари эгаларига тақсимлашлар билан боғлиқ бўлмаган тарзда хусусий капиталнинг камайишига олиб келадиган активларнинг камайиши ёки мажбуриятларнинг ошишидир.
харид қилинадиган бизнес	Бизнес бирлашувида бизнесни харид қилувчи томонидан устидан назорат қилиш олиннадиган бизнес ёки бизнеслардир.

хатолар	Ташкилотнинг бир ёки ундан ортиқ ўтган даврлар учун молиявий ҳисоботидаги тушириб қолдиришлар ва нотўғри қўрсатишлар бўлиб, қуйидаги шартлардаги ишончли маълумотдан фойдаланмаслик ёки нотўғри фойдаланиш натижасида юзага келади: (а) мазкур даврлар учун молиявий ҳисобот эълон қилиш учун маъқулланганда мавжуд бўлган; ва (б) мазкур молиявий ҳисоботни тайёрлаш ва тақдим этишда қўлга киритилиши ва ҳисобга олинishi асосланган тарзда мумкин деб ҳисобланган.
хежлаш бўйича фойда ёки зарар	Хежлаш рискига тегишли бўлган хежланган модданинг ҳаққоний кийматидаги ўзгариш.
хизмат қўрсатиш бўйича концессия келишуви	Давлат ёки бошқа давлат сектори субъекти хусусий оператор билан концедентнинг йўллар, кўприклар, ер ости йўллари, аэропортлар, энергия таъминоти ва телекоммуникация тармоқлари, қамоқхоналар ёки касалхоналар каби инфратузилма активларини такомиллаштириш (ёки модернизациялаш), бошқариш ва сақлаб туриш бўйича келишувдир.
ходимлар даромадлари бўйича давлат дастури	Ходимларнинг даромадлари дастурлари барча ташкилотларни (ёки муайян тоифадаги, масалан маълум соҳадаги барча ташкилотларни) қамраб олиш учун қонунчилик асосида ташкил этилади ва миллий ёки маҳаллий ҳукумат ёки ҳисобот берувчи ташкилотнинг назорати ёки таъсири остида бўлмаган бошқа орган (масалан, ушбу мақсад учун махсус ташкил этилган мухтор орган) томонидан бошқарилади.
ходимларнинг даромадлари	Ходимлар томонидан қўрсатилган хизмат эвазига ташкилот томонидан тақдим этиладиган товонларнинг барча шакллари дир.
хусусий капитал	Ташкилотнинг барча мажбуриятлари чегирилгандан кейин унинг активларидаги қолдиқ улуш.
хусусий капиталга нисбатан талаб қилиш ҳуқуқлари	Ташкилот жами активларининг барча мажбуриятлар чегирилгандан кейин қоладиган улушга нисбатан талаб қилиш ҳуқуқлари дир.
хусусий капиталдаги ўзгаришлар тўғрисидаги ҳисобот	Ушбу ҳисобот ташкилотнинг ҳисобот даври учун фойда ёки зарар, давр учун хусусий капиталда бевосита тан олинган даромад ва харажат моддалари, ҳисоб сиёсатидаги ўзгаришлар ва давр учун тан олинган хатоларни тузатишлар таъсирлари ҳамда давр мобайнида мулкдорлар сифатида амал қиладиган мулкдорлар билан операциялар суммаларини тақдим этади.
ҳисоб баҳолари	Молиявий ҳисоботда баҳолаш ноаниқлигига оид бўлган монетар суммалар дир.
ҳисоб бирлиги	Тан олиш мезонлари ва баҳолаш тамойиллари қўлланадиган ҳуқуқ ёки ҳуқуқлар гуруҳи, жавобгарлик ёки жавобгарликлар гуруҳи ёхуд ҳуқуқлар ва жавобгарликлар гуруҳи дир.
ҳисоб сиёсати	Ташкилот томонидан молиявий ҳисоботни тайёрлашда ва тақдим этишда қўлланадиган муайян тамойиллар, асослар, умумқабул қилинган шартлар, қоидалар ва амалий ёндашувлар дир.
ҳисобот берувчи ташкилот	Умумий мақсаддаги молиявий ҳисоботни тайёрлаши талаб этилган ёки тайёрлашни танлаган ташкилот дир.
ҳисобот даври	Молиявий ҳисобот ёки оралиқ молиявий ҳисобот билан қамраб олинган давр.
ҳисобот санаси	Молиявий ҳисобот ёки оралиқ молиявий ҳисобот билан қамраб олинган давр охирининг санаси.
ҳосилдор ўсимлик	Ҳосилдор ўсимлик - бу жонли ўсимлик бўлиб:

	<ul style="list-style-type: none"> (а) қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришда ёки етказиб беришда ишлатилади; (б) бир ҳисобот давридан ортиқ муддатда маҳсулот бериши кутилади; ва (в) чиқинди шаклида қўшимча сотилишини истисно қилганда, қишлоқ хўжалиги маҳсулоти сифатида сотилиши эҳтимоли кам бўлади.
ҳуқуқ ўтиши	<p>Ҳуқуқ тақдим этилишидир. Акцияга асосланган тўлов келишувига мувофиқ, контрагентнинг ҳуқуққа эга бўлиши ортиқ ҳар қандай ҳуқуқ ўтиши шартларини бажариш шарт бўлмаганда, ташкилотнинг пул маблағлари, бошқа активлари ёки улушли инструментларини қабул қилиш ҳуқуқи контрагентга ўтади.</p>
ҳуқуқ ўтиши даври	<p>Акцияга асосланган тўлов келишувнинг барча белгиланган ҳуқуқ ўтиши шартлари бажарилиши лозим бўлган даврдир.</p>
ҳуқуқ ўтиши шарти	<p>Акцияга асосланган тўлов келишувига мувофиқ, контрагентга ташкилотнинг пул маблағлари, бошқа активлари ёки улушли инструментларини қабул қилиш ҳуқуқини берадиган хизматларни ташкилот қабул қилиши ёки қабул қилмаслигини аниқлаш шартидир. Ҳуқуқ ўтиши шарти бу хизмат кўрсатиш шарти ёки фаолият натижасига эришиш шарти ҳисобланади. Хизмат кўрсатиш шарти контрагент томонидан белгиланган хизмат кўрсатиш муддати якунланишини талаб этади. Фаолият натижасига эришиш шартлари контрагентдан хизмат кўрсатишнинг маълум бир муддатини бажаришни ва белгиланган самарадорлик мақсадларига эришишни талаб қилади (масалан, маълум вақт оралиғида ташкилот фойдасининг белгиланган ўсиши).</p>
ҳуқуқий кучга кирган даромадлар	<p>Пенсия дастурининг шартлари асосида меҳнат фаолиятини давом эттиришга боғлиқ бўлмайдиган ҳуқуқлар берилган тўловлардир.</p>
чегириладиган вақтинчалик фарқлар	<p>Тегишли актив ёки мажбуриятнинг баланс қиймати қопланадиган ёки сўндириладиган келгуси даврларнинг солиқ солинадиган фойдасини (солиқ зарарини) ҳисоблашда чегириладиган суммаларни юзага келтирадиган вақтинчалик фарқлар.</p>
чет элдаги бўлинма	<p>Фаолияти ҳисобот берувчи ташкилот мамлакатидан бошқа мамлакатда амалга ошириладиган ёки ҳисобот берувчи ташкилотнинг валютасидан фарқли бўлган валютага асосланган, ҳисобот берувчи ташкилотнинг шўъба ташкилоти, таъсир остидаги ташкилоти, биргаликда назорат қилинадиган ташкилот ёки филиали бўлган ташкилотдир.</p>
шартли актив	<p>Олдинги ҳодисалардан юзага келиши мумкин бўлган ва унинг мавжудлиги фақатгина ташкилотнинг тўлиқ назорати остида бўлмаган келгуси ноаниқ ҳодисаларнинг бири ёки бир нечтаси содир бўлиши ёки содир бўлмаслиги натижасида тасдиқланадиган юзага келиши мумкин бўлган активдир.</p>
шартли ижара тўловлари	<p>Ижара тўловларининг бир қисми бўлиб, қатъий белгиланмаган, лекин вақт ўтишидан бошқа сабабларга кўра (масалан, келгуси сотувлар фоизи, келгуси фойдаланиш суммаси, келгуси нарх индекси ва келгуси бозор фоиз ставкаси) ўзгарадиган факторнинг келгуси суммасидан иборат.</p>
шартли мажбурият	<ul style="list-style-type: none"> (а) олдинги ҳодисалардан юзага келиши мумкин бўлган ва унинг мавжудлиги фақатгина ташкилотнинг тўлиқ назорати остида бўлмаган келгуси ноаниқ ҳодисаларнинг бири ёки бир нечтаси содир бўлиши ёки содир бўлмаслиги натижасида тасдиқланадиган эҳтимолли жавобгарликдир; ёки (б) олдинги ҳодисалардан юзага келадиган мавжуд жавобгарлик, лекин улар тан олинмайди, чунки: <ul style="list-style-type: none"> (i) жавобгарликни бажариш учун ўзида иктисодий нафни мужассамлаштирган ресурслар чиқиб кетишининг талаб этилиши эҳтимоли мавжуд эмас; ёки

- (ii) жавобгарликнинг қиймати етарли даражада ишончли баҳолана олмайди.

шартли товон	Одатда, бизнесни харид қилувчининг харид қилинадиган бизнеснинг собиқ мулкдорларига харид қилинадиган бизнес устидан назоратни олиш эвазига келгусида муайян ходисалар ёки шартлар бажарилса қўшимча активлар ёки улушларни ўтказиш жавобгарлигидир. Шу билан бирга, шартли тўлов, агар белгиланган шартлар бажарилган бўлса, бизнесни харид қилувчига илгари ўтказилган тўловни қайтариш ҳуқуқини ҳам бериши мумкин.
шартнома	Қонун билан ҳимояланган ҳуқуқлар ва жавобгарликларни келтириб чиқарадиган икки ёки ундан ортик томонлар ўртасидаги битим.
шўба ташкилоти	Бошқа ташкилот томонидан назорат қилинадиган ташкилотдир.
энг манфаатли бозор	Операция сарфлари ва транспорт сарфларини инобатга олгандан сўнг, активни сотишда олиниши мумкин бўлган суммани максималлаштирадиган ёки мажбуриятни ўтказишда тўланиши мумкин бўлган суммани минималлаштирадиган бозор ҳисобланади.
эскириш	Активнинг эскириш ҳисобланадиган қийматини фойдали хизмат муддати давомида тизимли тақсимлашдир.
эскириш (амортизация) ҳисобланадиган қиймат	Активнинг бошланғич қийматидан ёки молиявий ҳисоботда бошланғич қиймат ўрнини босадиган бошқа қийматдан тугатиш қийматини чегириш натижасида олинган қийматдир.
эффektiv фoиз ставкаси	Қутилаётган келгуси пул маблағлари тўлови ёки тушишларини молиявий инструментнинг қутилаётган амал қилиш муддати давомида ёки ўринли бўлса, молиявий актив ёки молиявий мажбуриятнинг соф баланс қийматиғача аниқ дисконтлайдиган ставка.
эффektiv фoиз ставкаси усули	Молиявий актив ёки молиявий мажбуриятнинг (ёки молиявий активлар ёки молиявий мажбуриятлар гуруҳининг) амортизацияланган қийматини ҳисоблаш учун шунингдек, тегишли давр мобайнида фoиз даромади ёки фoиз харажатларини фойда ёки зарарларда тан олиш ва тақсимлашда қўлланадиган усул.
эҳтиёткорлик	Эҳтиёткорлик ноаниқлик шароитларида мулоҳазалардан фойдаланишда эҳтиёткор бўлишдир. Эҳтиёткорликни қўллаш активлар ва даромадларни ошириб кўрсатилмасликни, мажбуриятлар ва харажатларни эса камайтириб кўрсатилмасликни англатади.
эҳтимолли	Содир бўлиши эҳтимоли содир бўлмаслик эҳтимолидан юқори бўлган ҳодисадир.
юқори эҳтимолли	Содир бўлиши эҳтимоли содир бўлмаслик эҳтимолидан аҳамиятли даражада юқори бўлган ҳодисадир.

2-Илова. Инвентаризация ўтказиш тартиби бўйича амалий қўрсатмалар

- 2.1 Мазкур амалий қўрсатмалар ташкилотларда активлар, мажбуриятлар ва хусусий капитал инвентаризацияси ҳамда унинг натижаларини расмийлаштириш тартибини белгилайди.
- 2.2 Инвентаризациянинг асосий мақсадлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:
- мол-мулкнинг ҳақиқатда мавжудлигини аниқлаш;
  - ҳақиқатда мавжуд мол-мулкни бухгалтерия ҳисоби маълумотлари билан солиштириш;
  - хусусий капитал ва мажбуриятлар ҳисобда тўғри акс эттирилганлигини аниқлаш.
- 2.3 Ташкилотнинг жойлашган жойидан қатъи назар, барча активлари, мажбуриятлари ва хусусий капитали инвентаризациядан ўтказилади. Бундан ташқари, ишлаб чиқариш захиралари ва ташкилотга қарашли актив ёки мажбуриятдан иборат бўлмаган, лекин бухгалтерия ҳисобида балансдан ташқари қайд этилган (масъул сақлашда бўлган, ижарага олинган, қайта ишлаш учун олинган) бошқа турдаги мол-мулклар, шунингдек, бирор-бир сабабга кўра ҳисобга олинмаган мол-мулк инвентаризация қилиниши лозим.
- 2.4 Мол-мулкни инвентаризацияси унинг жойлашган жойи ва моддий жавобгар шахс бўйича ўтказилади.
- 2.5 Қуйидаги ҳолларда инвентаризация ўтказилиши талаб этилиши мумкин:
- мол-мулк ижарага берилганда, сотиб олинганда, сотилганда;
  - йиллик молиявий ҳисоботни тузиш олдида;
  - узоқ муддатли моддий ва номоддий активлар қайта баҳоланганда;
  - моддий жавобгар шахслар алмашганда (ишларни қабул қилиш — топшириш кунда);
  - фирибгарлик, шунингдек, активларнинг бузилиши фактлари аниқланганда;
  - табиий офатлар, ёнғинлар, фалокатлар ёки ғайритабиий шароитлар юзага келтирган бошқа фавқулодда вазиятлар юз берганда;
  - ташкилот тугатилганда (қайта ташкил этилганда) ва қонунчилик ҳужжатларда назарда тутилган бошқа ҳолларда.
- 2.6 Умумий (жамоавий) моддий жавобгарлик шароитида инвентаризация жамоа раҳбари ўзгарганда, жамоадан унинг эллик фоиздан ортиқ аъзолари чиқиб кетганда, шунингдек жамоанинг битта ёки бир нечта аъзолари талаби билан ўтказилади.

Инвентаризацияни ўтказишнинг асосий қоидалари

- 2.7 Ҳисобот йилидаги инвентаризациялар сони, уларни ўтказиш санаси, активлар, мажбуриятлар ва хусусий капитал рўйхати ҳисоб сиёсатига асосан белгиланади.
- 2.8 Инвентаризацияни ўтказиш учун ташкилотлар қуйидаги таркибда доимий ишлайдиган инвентаризация комиссияларини тузиши мумкин:
- ташкилот раҳбари ёки унинг ўринбосари (комиссия раиси);
  - бош бухгалтер;
  - активлар, мажбуриятлар ва хусусий капиталнинг муайян тоифаларининг хусусиятларини тушуна оладиган ташкилот мутахассислари.

- 2.9 Инвентаризация комиссияси таркибига ташкилотнинг ички аудит хизмати вакиллари киритилиши мумкин.
- 2.10 Ишлар ҳажми катта бўлганда активлар, мажбуриятлар ва хусусий капитални инвентаризациясини бир вақтда ўтказиш учун қуйидаги таркибда ишчи инвентаризация комиссиялари тузилиши мумкин:
- инвентаризацияни тайинлаган ташкилот раҳбарининг вакили (комиссия раиси);
  - активлар, мажбуриятлар ва хусусий капиталнинг муайян тоифаларининг хусусиятларини тушуна оладиган ташкилот мутахассислари.
- 2.11 Инвентаризацияни ўтказишда комиссиянинг ҳаттоки битта аъзоси қатнашмаса, у ҳолда ташкилот раҳбари инвентаризация натижаларини ҳақиқий эмас деб топиши мумкин.
- 2.12 Доимий ишлайдиган инвентаризация комиссиясининг асосий вазифалари:
- активлар сақланишини таъминлашга доир чора-тадбирларни амалга оширади;
  - инвентаризация ўтказилишини ташкил этади ва ишчи инвентаризация комиссиялари аъзоларига кўрсатма беришни амалга оширади;
  - инвентаризация тўғри ўтказилганини назорат тариқасида активлар, мажбуриятлар ёки хусусий капитал объектларини танлаб инвентаризациядан ўтказиши;
  - инвентаризация натижалари тўғри чиқарилганини, сақлаш жойларида активларни қайта ўзаро ўрнига ҳисобга олиш бўйича таклифлар асосли эканлигини текширади;
  - зарур ҳолларда (инвентаризация ўтказиш қоидалари жиддий бузилганлиги аниқланган ва бошқа ҳолларда) ташкилот раҳбарининг топшириғига биноан такрорий ялпи инвентаризацияларни ўтказиши;
  - активлар камомади сабабини аниқлайди ва аниқланган камомадлар ҳамда активларни бузилишидан кўрилган йўқотишларни ҳисобга олиш тартиби бўйича таклифлар беради.
- 2.13 Ишчи инвентаризация комиссиясининг асосий вазифалари:
- активлар, мажбуриятлар ва хусусий капитал инвентаризациясини амалга оширади;
  - инвентаризация натижаларини аниқлашда иштирок этади ва камомадлар ҳамда қайта навларга ажратишдаги ортиқча активларни бир-бирини қоплашга олиб бориш, шунингдек табиий йўқолиш меъёрлари доирасида камомадларни ҳисобдан чиқариш бўйича таклифлар ишлаб чиқади;
  - активларни қабул қилиш, сақлаш ва ўтказишни тартибга солиш ва улар сақланишини назорат қилишни яхшилаш, шунингдек меъёрдан ортиқча ёки фойдаланилмайдиган активларни сотиш масалалари бўйича таклифлар киритади;
- 2.14 Ишчи инвентаризация комиссияси қуйидаги ҳоллар учун жавобгар бўлади :
- ташкилот раҳбарининг буйруғига мувофиқ инвентаризацияни ўз вақтида ўтказиш ва уни ўтказиш тартибига риоя қилиши;
  - инвентаризациядан ўтказилаётган активлар, мажбуриятлар ва хусусий капитал элементларининг ҳақиқатдаги қолдиқлари тўғрисидаги маълумотлар рўйхатда тўлиқ ва аниқ қайд этилиши;
  - активларнинг улар нархи белгиланадиган фарқловчи белгилари (тури, нави, русуми, ҳажми ва ҳ.к.) рўйхатда тўғри кўрсатилиши;

- белгиланган тартибга мувофиқ инвентаризация натижаларини тўғри ва ўз вақтида расмийлаштирилиши.
- 2.15 Активлар, мажбуриятлар ва хусусий капитал элементлари ҳақиқатда мавжудлигини текширишни бошлашдан олдин инвентаризация комиссияси инвентаризация пайтидаги энг сўнгги кирим-чиқим ҳужжатларини ёки ушбу элементлар ҳаракати тўғрисидаги ҳисоботларни олиши лозим.
- 2.16 Моддий жавобгар шахслар инвентаризация бошланишига қадар активларга доир барча кирим-чиқим ҳужжатлари бухгалтерия ёки комиссияга топширилгани ва улар жавобгарлигига келиб тушган барча активлар кирим қилингани, чиқиб кетганлари эса чиқимга ҳисобдан чиқарилгани тўғрисида тилхат берадилар. Мол-мулкни харид қилишга ҳисобдор суммалари ёки уни олиш учун ишончномалари бўлган шахслар ҳам шундай тилхат берадилар.
- 2.17 Инвентаризацияни ўтказиш олдидан ишчи инвентаризация комиссиялари аъзоларига буйруқ, комиссия раисларига эса пломбир топширилади (инвентаризация комиссиясининг барча иш даври давомида пломбир комиссия раисида сақланади). Буйруқда инвентаризацияни ўтказиш бўйича ишни бошлаш ва тугатиш муддатлари белгиланади.
- 2.18 Агар инвентаризация бир неча кун мобайнида ўтказилса, моддий активлар сақланаётган хона инвентаризация комиссияси кетаётганида муҳрланиши лозим.
- 2.19 Моддий активларни ҳақиқатда мавжудлигини текширишга киришишдан олдин ишчи инвентаризация комиссияси қуйидагиларни амалга оширишлари лозим:
- ёрдамчи бинолар, ертўлалар ва активлар сақланадиган, алоҳида кириш-чиқиш эшиклари бўлган бошқа жойларни пломбалашга;
  - оғирликни ўлчайдиган барча асбоблар созланганини текширишга ва уларни тамғалашнинг белгиланган муддатларига риоя қилишга.
- 2.20 Моддий активлар гуруҳларга бўлиниши, навларга ажратилиши ва улар сонини санаш учун қулай бўлган маълум тартибда номлари, навлари, ҳажмлари бўйича жойлаштирилиши лозим. Номоддий активлар сақланадиган ускуналар ва қурилмалар созлиги, уларнинг сақланиши бўйича ахборот хавфсизлиги таъминланганлиги, уларни идентификацияловчи ҳужжатларни олдидан тайёрлаб қўйилиши лозим.
- 2.21 Активларнинг инвентаризацияси уларнинг ҳар бир жойлашган жойи ва ана шу активларнинг сақлаётган жавобгар шахс бўйича ўтказилади. Активларнинг ҳақиқатдаги қолдиқларини текшириш моддий жавобгар шахсларнинг мажбурий иштирок этиши билан амалга оширилади.
- 2.22 Инвентаризация пайтида активлар, мажбуриятлар ва хусусий капитал мавжудлиги ва баҳоси тўғри акс этирилганини текшириш учун санаш, тарозида тортиш, ўлчаш, шунингдек формула, ҳисоб баҳолари ва бошқа усулларни қўллаган ҳолда аниқланади.
- 2.23 Инвентаризацияни расмийлаштириш учун ташкилот ўз ҳисоб сиёсатида активлар, мажбуриятлар ва хусусий капитал инвентаризацияси бўйича бошланғич ҳисоб ҳужжатлари шакллари белгилаб қўйиши лозим. Инвентаризация бўйича бошланғич ҳисоб ҳужжатларига активлар, мажбуриятлар ва хусусий капитал

хусусиятларидан келиб чиқиб аниқланадиган кўшимча реквизитлар киритилиши мумкин.

- 2.24 Инвентаризация рўйхатлари электрон ахборот тизимлари орқали тўлдирилиши мумкин.
- 2.25 Моддий жавобгар шахслар инвентаризациядан кейин инвентаризация рўйхатларида хатоларни аниқлаган ҳолатларда улар тезда (сақлаш жойлари очилгунига қадар) бунини ишчи инвентаризация комиссиясига маълум қилишлари лозим. Моддий жавобгар шахсларнинг камомад ёки ортиқча чиқиш хусусидаги тушунтиришлари инвентаризация натижалари расмийлаштирилгунга қадар қабул қилинади. Ишчи инвентаризация комиссияси кўрсатилган фактларни текширишни амалга оширади ва улар тасдиқланган тақдирда аниқланган хатоларни белгиланган тартибда тузатади.
- 2.26 Ташкилот раҳбари активлар, мажбуриятлар ва хусусий капитал инвентаризацияси тўғри ҳамда ўз вақтида ўтказилишини таъминлаш учун жавобгардир. Улар активлар, мажбуриятлар ва хусусий капиталнинг ҳақиқатда мавжудлигини қисқа муддатларда тўлиқ ва аниқ амалга оширишни таъминлайдиган шароитларни яратиб беришлари шарт.
- 2.27 Активлар, мажбуриятлар ва хусусий капитал инвентаризацияси ташкилотнинг ҳисоб маълумотлари билан таққослаш орқали амалга оширилади. Бунда активлар кадрсизланганлигидан далолат берадиган аломатлар, хусусан, активнинг шикастланганлиги, маънавий эскириши, қоплаш қиймати унинг баланс қийматидан камайганлиги фактлари ҳужжатлаштирилиши лозим.

Алоҳида турлардаги активлар, мажбуриятлар ва хусусий капитал инвентаризациясини ўтказиш қоидалари

Асосий воситалар ва инвестиция кўчмас мулкни инвентаризацияси

- 2.28 Инвентаризацияни бошлашга қадар қуйидагиларга аниқлик киритилиши зарур:
- идентификацияловчи ҳужжатлар (инвентарь карточкалари, инвентарь китоблари ёки рўйхатларининг) мавжудлиги;
  - техник паспортлар ёки бошқа техник ҳужжатларнинг мавжудлиги ва ҳолати;
  - ташкилот томонидан ижарага, сақлашга ва вақтинча фойдаланишга топширилган ёки қабул қилинган мол-мулк ҳужжатларининг мавжудлиги. Ҳужжатлар мавжуд бўлмаса, уларнинг олинishi ёки расмийлаштирилишини таъминлашлари зарур.
- Бухгалтерия ҳисоби регистрлари ёки техник ҳужжатларда тафовутлар ёхуд ноаниқликлар топилган тақдирда уларга тегишли тузатишлар ва аниқлаштиришлар киритилиши лозим.
- 2.29 Асосий воситалар ва инвестиция кўчмас мулкни инвентаризациясини ўтказётганда комиссия мажбурий тартибда объектларни натуранда кўздан кечиради ва инвентаризация рўйхатларига уларнинг тўлиқ номи, вазифаси, инвентарь рақамлари ва асосий техник ёки фойдаланиш кўрсаткичларини қайд этади.
- 2.30 Ҳисобга қабул қилинмаган объектлар, шунингдек, ҳисоб регистрларида уларни тавсифлайдиган маълумотлар бўлмаган ёки нотўғри маълумотлар кўрсатилган

объектлар аниқланганда комиссия инвентаризация рўйхатига ана шу объектлар бўйича етишмайдиган ёки тўғри маълумотларни ва техник кўрсаткичларни киритиши лозим.

- 2.31 Инвентаризация натижасида аниқланган ҳисобга олинмаган объектларни баҳолаш ҳаққоний қиймат бўйича амалга оширилиши, эскириш эса объектларнинг ҳақиқий техник ҳолати бўйича белгиланиши, бунда баҳолаш ва эскириш тўғрисидаги маълумотлар тегишли далолатномалар билан расмийлаштирилиши лозим.
- 2.32 Асосий воситалар ва инвестиция кўчмас мулки рўйхатга объектнинг асосий вазифасига мувофиқ номлари бўйича қайд этилади. Агар объект қайта тикланган, реконструкция қилинган, кенгайтирилган ёки қайта жиҳозланган ва бунинг натижасида унинг асосий вазифаси ўзгарган бўлса, у рўйхатга янги вазифасига мувофиқ келадиган ном билан киритилади.
- 2.33 Агар комиссия капиталлаштириладиган сарфларни бухгалтерия ҳисобида акс эттирилмаган деб топса, у тегишли ҳужжатлар бўйича объект қийматининг кўпайиш ёки камайиш суммасини аниқлаши ва рўйхатда қилинган ўзгаришлар тўғрисидаги маълумотларни келтириши лозим. Бир вақтнинг ўзида комиссия бунда айбдор бўлган шахсларни ва у ёки бу объектларни конструктив ўзгартириш ҳисоб регистрларида акс эттирилмаганлигининг сабабларини аниқлаши шарт.
- 2.34 Асосий воситалар ва инвестиция кўчмас мулкининг инвентарь объектларига берилган рақамлар, қоидага кўра, ўзгартирилмаслиги лозим. Объектлар ўзларининг фойдаланиш мақсадларига кўра киритилиши керак бўлган асосий воситалар ёки инвестиция кўчмас мулки гуруҳидан бошқа гуруҳга хато равишда киритилган ҳолларда, шунингдек, нотўғри рақам қўйилганлиги аниқланган ҳолларда рақамлар ўзгартирилиши мумкин.
- 2.35 Инвентаризация пайтида ташкилотдан ташқарида бўлган асосий воситалар объектлари (узоқ рейсларда бўлган денгиз ва дарё кемалари, темир йўл ҳаракатдаги таркиби, автомашиналар, капитал таъмирлашга юборилган машина ва ускуналар ва ҳоказо) доимий ёки ишчи комиссия томонидан улар ташкилотдан вақтинча чиқиб кетиши пайтига қадар инвентаризация қилиниши лозим.
- 2.36 Фойдаланишга яроқсиз ва қайта тиклаб бўлмайдиган асосий воситалар ва инвестиция кўчмас мулкларини инвентаризация рўйхатига киритилмайди. Бундай объектларга инвентаризация комиссияси алоҳида рўйхат тузиб, уларни фойдаланишга топшириш вақти ва ушбу объектларни яроқсиз ҳолга келтирган сабаблар (бузилиши, тўлиқ эскириш ва ҳоказолар) кўрсатилади. Бундай объектларни ҳисобдан чиқариш белгиланган тартибда амалга оширилади.
- 2.37 Ўзига тегишли асосий воситалар ва инвестиция кўчмас мулкларини инвентаризация қилиш билан бир вақтда ижарага олинган ва масъул сақлашда бўлган мол-мулклар ҳам инвентаризациядан ўтказилади. Кўрсатилган объектлар бўйича алоҳида рўйхат тузилади, унда мазкур объектлар масъул сақлаш ёки ижарага қабул қилинганлигини тасдиқлайдиган ҳужжатларга ҳавола берилади.

Номоддий активларни инвентаризацияси

- 2.38 Номоддий активларни инвентаризациядан ўтказишда қуйидагиларга аниқлик киритилиши лозим:

- ташкилотнинг улардан фойдаланишга доир ҳуқуқларини тасдиқлайдиган ҳужжатларнинг мавжудлиги;
- номоддий активлар бухгалтерия ҳисобида тўғри ва ўз вақтида акс эттирилганлиги.

2.39 Баъзи номоддий активларнинг (масалан, крипто активлар) мавжудлиги фақат дастурий таъминот воситалари ва интернет тармоғидаги муайян платформани текширишни талаб қилиши мумкин. Бундай ҳолатларда ташкилот раҳбари бундай текширишни амалга ошира оладиган соҳага оид мутахассисларни ёллаши мумкин.

Шўъба ташкилотлар, таъсир остидаги ташкилотлар ва биргаликда назорат қилинадиган ташкилотларга инвестициялар инвентаризацияси

2.40 Шўъба ташкилотлар, таъсир остидаги ташкилотлар ва биргаликда назорат қилинадиган ташкилотларга инвестициялар инвентаризация қилинганда қимматли қоғозлар ва улушлар ҳамда уларни олиш бўйича амалга оширилган ҳақиқатдаги сарфлар текширилади.

2.41 Қимматли қоғозлар ва улушларнинг ҳақиқатда мавжудлиги текширилганда қуйидагилар аниқланади:

- қимматли қоғозлар ва улушларнинг тўғри расмийлаштирилганлиги;
- қимматли қоғозлар ва улушларнинг сақланиши (ҳақиқатда мавжудлигини бухгалтерия ҳисоби маълумотлари билан таққослаш орқали);
- қимматли қоғозлар ва улушлар бўйича олинган даромадларнинг бухгалтерия ҳисобида ўз вақтида ва тўлиқ акс эттирилиши.

2.42 Қимматли қоғозлар инвентаризацияси алоҳида эмитентлар бўйича ўтказилиб, далолатномада номи, серияси, рақами, номинал ва ҳақиқий қиймати, тугатиш муддатлари ва умумий суммаси кўрсатилади. Ҳар бир қимматли қоғоз реквизитлари ташкилот рўйхатлари (реестрлари, китоблари) маълумотлари билан таққосланади.

2.43 Махсус ташкилотларга сақлаш учун топширилган қимматли қоғозларни инвентаризацияси ташкилот бухгалтерия ҳисобининг тегишли сўҳтларида қайд этилган суммалар қолдиқларини ушбу махсус ташкилотлар кўчирма маълумотлари билан солиштиришдан иборат бўлади.

Захиралар инвентаризацияси

2.44 Захиралар инвентаризацияси ўз ичига ҳом ашё ва материаллар инвентаризацияси, тугалланмаган ишлаб чиқариш инвентаризацияси, маҳсулотлар ва товарлар инвентаризациясини олади. Инвентаризация вақтида бир турдаги захиралардан бошқасига тартибсиз ўтишга йўл қўйилмайди. Захиралар турли алоҳида хоналарда битта моддий жавобгар шахсда сақланганда инвентаризация сақлаш жойлари бўйича кетма-кетликда ўтказилади. Захиралар текширилганидан кейин хона эшиги пломбланади ва комиссия ишлаш учун кейинги хонага ўтади.

2.45 Захиралар инвентаризацияси рўйхатига номенклатура рақами, тури, гуруҳи, нави ва миқдори кўрсатилиб ҳар бир ном бўйича киритилади.

2.46 Инвентаризация вақтида келиб тушадиган захиралар моддий жавобгар шахслар томонидан инвентаризация комиссияси аъзолари иштирокида қабул қилинади ва инвентаризациядан сўнг реестр ёки товар ҳисоботи бўйича кирим қилинади. Ушбу

захиралар «Инвентаризация вақтида келиб тушган захиралар» номи билан алоҳида рўйхатга киритилади.

- 2.47 Йўлда бўлган, юклар жўнатилган, харидорлар томонидан ҳақи муддатида тўланмаган, бошқа ташкилот омборларида бўлган захираларни инвентаризацияси тегишли счётларда кўрсатилган суммаларнинг асослилигини синчиклаб текширишни ўз ичига олади.
- 2.48 Йўлда бўлган, юклар жўнатилган, харидорлар томонидан муддатида тўланмаган ва бошқа ташкилотларнинг омборларида бўлган захираларга алоҳида инвентаризация рўйхатлари (далолатномалари) тузилади.
- 2.49 Бошқа ташкилотларнинг омборларида сақланаётган захиралар рўйхатларга ушбу захираларни масъул сақлашга топширилганлигини тасдиқлайдиган ҳужжатлар асосида киритилади. Ушбу захиралар масъул сақлашда бўлган ташкилотлардан инвентаризация рўйхатларининг нусхалари олинганда комиссия захираларнинг ҳақиқатдаги мавжудлигини ҳужжатларга биноан белгиланган миқдор билан таққослайди.
- 2.50 Бошқа ташкилотларда қайта ишлашда бўлган захираларга доир рўйхатларда қайта ишловчи корхонанинг номи, захиралар номи, миқдори, ҳисоб маълумотлари бўйича ҳақиқатдаги қиймати, захира қайта ишлашга бериш санаси, ҳужжатларнинг рақамлари ва санаси кўрсатилади.
- 2.51 Инвентаризация вақтида баланс қийматидан (таннархидан) паст нарҳда сотилиши мумкин бўлган захиралар бўйича алоҳида рўйхат шакллантирилади ва далолатнома расмийлаштирилади. Бунда комиссия аъзолари захираларнинг сотилиши мумкин бўлган нарҳини аниқлашда асосий (ёки энг манфаатли) бозор маълумотларига асосланиши лозим. Ушбу маълумот кейинчалик ташкилот бухгалтериясига инвентаризация натижалари билан биргаликда тақдим қилинади.

Биологик активлар инвентаризацияси

- 2.52 Биологик активлар инвентаризацияси ўз ичига ташкилот эгалик қиладиган ҳайвонлар ва ўсимликлар инвентаризациясини олади.
- 2.53 Ҳайвонларни инвентаризация рўйхатларида ҳайвоннинг идентификациялаш маълумотлари(номи, ёши, вазни ва х.к) ва баланс қиймати кўрсатилади. Гуруҳ тартибида ҳисобга олинандиган асосий поданинг бошқа ҳайвонлари рўйхатларга ёш ва жинс гуруҳлари бўйича киритилиб, ҳар бир гуруҳ бўйича бошлар сони ва тирик вазни (оғирлиги) кўрсатилади. Шунингдек, комиссия инвентаризация жараёнида сони ва ҳайвонларнинг ҳақиқатдаги вазни (оғирлиги) ҳисоб маълумотлари билан солиштирилади.
- 2.54 Мавжуд ҳайвонларнинг ҳисоб маълумотлари бўйича вазни (оғирлиги) ҳақиқатдаги вазни (оғирлиги) билан солиштирма далолатномаси расмийлаштирилган ҳолда инвентаризация натижаларига киритилади.
- 2.55 Ўсимликлар бир йиллик ва кўп йиллик ўсимликларга гуруҳланади. Иқтисодий наф келтирадиган ўсимликлар инвентаризация натижасига кўра мавжуд ҳисобланади.

Пул маблағлари ва уларнинг эквивалентлари инвентаризацияси

- 2.56 Касса инвентаризация қилинганда пул маблағлари ва кассада бўлган бошқа қийматликларнинг ҳақиқатда мавжудлиги текширилади. Қатъий ҳисобот бланклари ҳам текширувдан ўтказилади. Кассада пул маблағларининг ҳақиқатда мавжудлиги ҳисоб-китоб қилинганда пул белгилари, почта маркалари ва давлат божи маркалари ҳисобга олинади. Ҳеч қандай ҳужжат ёки тилхатлар кассадаги нақд пул қолдиғига киритилмайди. Кассирнинг кассада мазкур ташкилотга тегишли бўлмаган пул маблағлари ва бошқа қийматликлар борлиги тўғрисидаги баёнотлари эътиборга олинмайди.
- 2.57 Нақд пул маблағларини инвентаризация далолатномасида қийматликлар қолдиғи инвентаризация кунида натурада ва ҳисоб маълумотлари бўйича кўрсатилади ва инвентаризация натижаси аниқланади. Қатъий ҳисобдаги бланкларнинг ҳақиқатда мавжудлигини текшириш бланк турлари бўйича у ёки бу бланкларнинг бошланғич ва охири рақамларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади. Мазкур текшириш натижалари махсус рўйхат билан расмийлаштирилади.
- 2.58 Йўлдаги пул маблағларини инвентаризацияси бухгалтерия ҳисобида қайд этилган суммаларни банклар ва бошқа молиявий ташкилотлар маълумотлари билан солиштириш воситасида амалга оширилади.
- 2.59 Банкда ҳисоб-китоб ва жорий счётлар, аккредитивлар, махсус, алоҳида ва бошқа счётларда бўлган пул маблағларини ва пул маблағлари эквивалентларини инвентаризацияси ташкилот бухгалтериясининг маълумотлари бўйича қайд этилган суммалар қолдиғини банк кўчирмасидаги маълумотлар билан солиштириш орқали амалга оширилади.
- 2.60 Корпоратив банк карталари инвентаризацияси ҳар бир моддий жавобгар шахс бўйича ўтказилади.

Савдо ва бошқа дебиторлик-кредиторлик қарзлар инвентаризацияси

- 2.61 Савдо ва бошқа дебитор ва кредиторлар билан ҳисоб-китобларни инвентаризацияси тегишли ҳужжатлар бўйича қолдиқларни аниқлаш ва бухгалтерия ҳисобида қайд этилган суммаларнинг асослилигини синчиклаб текширишга асосланади. Комиссия дебиторлик ва кредиторлик қарзларнинг пайдо бўлиши, уларнинг реаллиги ва шундай бўлган тақдирда, даъво этиш муддатларини ўтказиб юборишда айбдор шахсларни аниқлайди.
- 2.62 Ишчи инвентаризация комиссияси ҳужжатли текшириш йўли билан қуйидагиларни ҳам аниқлаши лозим:
- банклар, ташкилот бўлимлари билан ҳисоб-китобларнинг тўғрилиги;
  - фирибгарликка доир дебиторлик қарзлари суммалари тўғрилиги ва асослилиги ҳамда ана шу қарзни ундириш учун қабул қилинган чоралар;
  - ҳисобда қайд этилган дебиторлик ва кредиторлик қарзлари суммаларининг тўғрилиги ва асосланганлиги, шунингдек, дебиторлик қарзларини ундириш бўйича даъво хатларини тақдим этганлиги;
  - муддати ўтган дебиторлик қарзи мавжудлиги сабаблари.

Молиявий активлар ва молиявий мажбуриятлар инвентаризацияси

- 2.63 Молиявий активлар ва молиявий мажбуриятларни инвентаризация қилишда ташкилот томонидан чиқарилган ва олинган қарз ва улушли инструментлар шартномалари, уларнинг шартлари, баҳолаш усуллари тўғри белгиланганлиги, кадрсизланиш аломатлари мавжудлиги текширилади. Молиявий инструментлар бўйича шартнома оид бошқа томоннинг тасдиқланган солиштирма далолатномалари молиявий активлар ва молиявий мажбуриятлар қолдиғининг тўғри акс эттирилганлигини тасдиқлаши мумкин.

Жорий ва кечиктирилган солиқ активлари ва мажбуриятлари инвентаризацияси

- 2.64 Жорий солиқлар бўйича активлар ва мажбуриятлар ҳақиқатда мавжудлиги ва тўғри акс этирилганлигини текшириш солиқ органлари маълумотлари ҳамда банк кўчирма маълумотлари билан таққослаш орқали амалга оширилади.
- 2.65 Кечиктирилган солиқ бўйича актив ёки мажбуриятлар қолдиғи уларни келиб чиқиш асослари ва юритилган мулоҳаза қайта кўриб чиқилиши орқали текширилади. Кечиктирилган солиқ активи ва мажбуриятини ҳисоблашда қўлланган солиқ ставкаси, ўзаро ҳисоб-китоб қилиниши асослилиги ҳам кўриб чиқилиши лозим.

Ходимлар даромадлари бўйича активлар ва мажбуриятлар инвентаризацияси

- 2.66 Ходимларга ҳисобланган қисқа муддатли даромадлар (иш ҳақи, мукофот ва бошқа даромадлар) бўйича актив ёки мажбурият қолдиғи мавжудлиги ва тўғри акс этирилганлиги бирламчи ҳужжатлар, банк кўчирмалари, иш ҳақидан ушлаб қолинадиган солиқлар ҳисоб-китобларини қайта кўриб чиқиш орқали инвентаризация қилинади.

Баҳоланган мажбуриятлар инвентаризацияси

- 2.67 Баҳоланган мажбуриятларни инвентаризациядан ўтказишда ташкилотга нисбатан судга тақдим этилган даъволар, уларнинг ҳисобот санасига жорий ҳолати, зарар келтирувчи шартномалар мавжудлиги, шартнома бўйича берилган кафолатлар мавжудлиги, реструктуризация бўйича асосланган ҳужжатлар мавжудлиги ўрганилиши лозим. Баҳоланган мажбуриятни ҳисоблашда қўлланган усуллар, жорий даврда баҳоланган мажбуриятнинг ўзгариши асосланганлиги қайта кўриб чиқилиши лозим.

Хусусий капитал инвентаризацияси

- 2.68 Хусусий капитал инвентаризацияси ташкилот таъсисчилари (акциядорлари) томонидан киритилган улушларнинг (акцияларнинг) ҳақиқатда мавжудлиги, яратилган мажбурий резервлар бирламчи ҳужжатлар (баённома ёки таъсисчилар (акциядорлар) қарорлари) билан тасдиқланганлиги, тақсимланмаган фойда ўзгариши, дивиденд тақсимланиши бўйича ҳужжатларни қайта кўриб чиқишни ўз ичига олади.

Инвентаризация бўйича солиштириш қайдномаларини тузиш

- 2.69 Солиштириш қайдномалари инвентаризацияда ҳисоб маълумотларидан тафовутлар аниқланган қийматликлар бўйича тузилади. Солиштириш қайдномаларида инвентаризация натижалари, яъни бухгалтерия ҳисоби маълумотлари бўйича

қўрсаткичлар ва инвентаризация рўйхатлари (далолатномалари) маълумотлари ўртасидаги тафовутлар акс эттирилади.

- 2.70 Ташкилотга тегишли бўлмаган, лекин бухгалтерия ҳисобида қайд этилган (масъул сақлашда бўлган, ижарага олинган, қайта ишлаш учун олинган) қийматликларга алоҳида солиштириш қайдномалари тузилади.

Инвентаризациядаги фарқларни тартибга солиш ва инвентаризация натижаларини расмийлаштириш тартиби

- 2.71 Инвентаризация жараёнида аниқланган активлар, мажбуриятлар ва хусусий капитал элементларининг ҳақиқатда мавжудлиги бухгалтерия ҳисоби маълумотларидан фарқлари қуйидагича тартибга солинади:
- ташкилотнинг (иш берувчининг) мулкига етказилган зарар ҳажми, зарар учун ходимнинг моддий жавобгарлик чегаралари ва тартибини аниқлаш Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси билан тартибга солинади.
  - ортиқча чиққан активлар ва бошқа мол-мулк кирим қилиниши ва тегишлича ташкилотнинг молиявий натижаларига киритилиши ва кейинчалик ортиқча чиқиш сабаблари ва айбдор шахслар аниқланиши лозим;
  - ўрнатилган меъёрлар доирасида активларнинг йўқолиши ташкилотлар раҳбарларининг фармойишига кўра харажатларга ҳисобдан чиқарилади. Йўқотиш меъёрлари ҳақиқатда камомад аниқланган ҳоллардагина қўлланиши мумкин. Бунда ўрнатилган меъёрлар доирасида қийматликларнинг йўқолиши қийматликлар камомоди қайта навларга ажратишдаги ортиқчалар билан ҳисобга олгач белгиланишига эътибор берилади. Агар белгиланган тартибда ўтказилган қайта навларга ажратиш бўйича ҳисобга олингандан кейин ҳам қийматликлар камомоди мавжуд бўлса, табиий йўқолиш меъёрлари камомад аниқланган қийматликлар номи бўйичагина қўлланиши мумкин. Тасдиқланган меъёрлар бўлмаган тақдирда йўқолиш меъёрлардан ортиқча камомад сифатида қаралади.
  - йўқолиш меъёрларидан ортиқча активлар камомоди, шунингдек, активлар бузилишидан кўрилган йўқотишлар айбдор шахслардан ундириб олишга қаратилади.
  - камомад ва бузилишларнинг аниқ айбдорлари аниқланмаган ҳолларда, активларнинг йўқотиш меъёрларидан ортиқча камомоди ва активлар бузилишидан йўқотишлар ташкилотлар томонидан харажатларга ҳисобдан чиқарилиши мумкин.
- 2.72 Инвентаризация натижалари инвентаризация тугаган ойдаги ҳисоб ва ҳисоботда, йиллик инвентаризацияда эса йиллик молиявий ҳисоботда инобатга олинishi лозим.
- 2.73 Ҳисобот йилида ўтказилган инвентаризация натижалари маълумотлари ташкилот томонидан ҳисоб сиёсатида белгиланган шакл бўйича инвентаризацияда аниқланган натижалар қайдномасида умумлаштирилади.
- 2.74 Инвентаризация жараёнида аниқланган активлар, мажбуриятлар ва хусусий капитал ҳақиқатда мавжудлиги билан бухгалтерия ҳисоби маълумотлари ўртасидаги тафовутларни тартибга солиш тўғрисидаги таклифлар кўриб чиқиш учун ташкилот раҳбарига тақдим этилади.

3-Илова. Харажатларни таснифлаш бўйича амалий кўрсатмалар

- 2.1 Мазкур МҲМСнинг 6.9-6.11 бандларига мувофиқ ташкилот умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда харажатлар характери ёки харажатларнинг ташкилотдаги функциясига асосан таснифлаш орқали, ушбу усуллардан қайси бири ишончли ва ўринлироқ маълумот тақдим этишига қараб харажатлар таҳлилини тақдим этиши лозимлиги белгиланган.

Харажатларни характери бўйича акс эттириш

- 2.2 Харажатларни умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда характери бўйича акс эттиришда даромадлар ва харажатлар таснифи қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- тушум;
- бошқа даромадлар;
- тайёр маҳсулот ва тугалланмаган ишлаб чиқариш бўйича захиралардаги ўсиш (камайиш);
- ташкилот томонидан бажарилган ва капиталлаштирилган сарфлар;
- фойдаланилган хом-ашё ва материаллар;
- ходимлар даромадлари бўйича харажатлар;
- эскириш ва амортизация харажатлари;
- қадрсизланишдан зарар (ёки унинг тикланиши) бўйича фойда ёки зарар;
- бошқа харажатлар;
- бошқа фойда ёки зарарлар;
- молиявий даромадлар;
- молиявий харажатлар;
- фойда солиғи солингунча фойда (зарар) (*оралиқ кўрсаткич*);
- фойда солиғи бўйича харажат (даромад);
- фойда (зарар) (*оралиқ кўрсаткич*);
- бошқа умумлашган даромадлар;
- жами умумлашган даромад (*оралиқ кўрсаткич*)

Харажатларни функцияси бўйича акс эттириш

- 2.3 Харажатларни умумлашган даромад тўғрисидаги ҳисоботда функцияси бўйича акс эттиришда даромадлар ва харажатлар таснифи қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- тушум (*2.4-бандга қаранг*);
- сотиш таннари (*2.6-2.11 бандларга қаранг*);
- ялпи даромад (*оралиқ кўрсаткич*);
- бошқа даромадлар (*2.12-бандга қаранг*);
- сотиш харажатлари (*2.13-бандга қаранг*);
- маъмурий харажатлар (*2.14-бандга қаранг*);
- бошқа операцион харажатлар (*2.15-бандга қаранг*);
- бошқа харажатлар (*2.16-бандга қаранг*);
- бошқа фойда ёки зарарлар (*2.17-бандга қаранг*);
- молиявий даромадлар (*2.18-бандга қаранг*);

- молиявий харажатлар (2.19-бандга қаранг);
- фойда солиғи солингунча фойда (зарар) (оралиқ кўрсаткич);
- фойда солиғи бўйича харажат (даромад) (2.20-бандга қаранг);
- фойда (зарар) (оралиқ кўрсаткич);
- бошқа умумлашган даромадлар (2.21-бандга қаранг);
- жами умумлашган даромад (оралиқ кўрсаткич).

Тушум

2.4 Тушум қуйидаги тоифаларни ўз ичига олиши мумкин:

- товарлар сотишдан тушум;
- хизматлар кўрсатишдан тушум;
- фоизлар бўйича даромад;
- роялти бўйича даромад;
- воситачилик ҳақлари;
- бошқа аҳамиятли тушум турлари.

Сотиш таннархи

2.5 Сотиш таннархи мазкур бобнинг 2.4-бандидаги тушумлар тоифасига боғлиқ сарфларни харажатларга олиб борилган қисмини назарда тутлади. Сотиш таннархи асосан товар, ишлаб чиқарилган маҳсулот ва хизмат таннархига боғлиқ.

2.6 Маҳсулот ва хизмат таннархи қуйидаги элементларни ўзи ичига олиши мумкин:

- ишлаб чиқаришга оид моддий сарфлар (2.7- бандга қаранг);
- ишлаб чиқаришга оид ходимлар даромадлари бўйича сарфлар (2.8-бандга қаранг);
- ишлаб чиқаришга оид ижтимоий суғурта бўйича сарфлар (2.9- бандга қаранг);
- ишлаб чиқаришга оид эскириш ва амортизация сарфлари (2.10-бандга қаранг);
- ишлаб чиқаришга оид бошқа сарфлар (2.11- бандга қаранг);

Ишлаб чиқаришга оид моддий сарфлар

2.7 Ишлаб чиқаришга оид моддий сарфлар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- ишлаб чиқариладиган маҳсулотнинг асосини ташкил этиб унинг таркибига кирадиган ёки маҳсулот тайёрлашда (хизматлар кўрсатишда) зарур таркибий қисм ҳисобланган хом ашё ва материаллар;
- нормал технология жараёнини таъминлаш ва маҳсулотларни ўраш учун маҳсулот (хизматлар) ёки бошқа ишлаб чиқариш эҳтиёжларига сарфланадиган (асбоб-ускуналар, бинолар, иншоотлар ва бошқа асосий воситалар синовини ўтказиш, назорат қилиш, сақлаш, тузатиш ва улардан фойдаланиш) учун ишлаб чиқариш жараёнида фойдаланиладиган харид қилинадиган материаллар, шунингдек асбоб-ускуналарни тузатиш учун эҳтиёт қисмлар, хўжалик буюмларининг ва асосий воситаларга кирмайдиган бошқа меҳнат воситаларининг қиймати;
- сотиб олинадиган, келгусида ушбу ташкилотда монтаж қилинадиган ёки қўшимча ишлов бериладиган бутловчи буюмлар ва ярим тайёр маҳсулотлар;
- ташқи юридик ва жисмоний шахслар, шунингдек ташкилотнинг ички таркибий бўлинмалари томонидан бажариладиган фаолиятнинг асосий турига тегишли бўлмаган ишлаб чиқариш хусусиятига эга бўлган ишлар ва хизматлар (хом ашё

ва материалларга ишлов бериш, истеъмол қилинаётган хом ашё ва материаллар сифатини аниқлаш учун синовлар ўтказиш, белгиланган технологик жараёнларга риоя этилиши устидан назорат қилиш, асосий ишлаб чиқариш фондларини тузатиш, транспорт хизматлари);

- технологик мақсадларга, энергиянинг барча турларини ишлаб чиқаришга, биноларни иситишга сарфланадиган ёнилғининг сотиб олиннадиган барча турлари, ташкилотларнинг транспорти томонидан бажариладиган ишлаб чиқаришга хизмат кўрсатиш бўйича транспорт ишлари;
- ташкилотнинг технологик, транспорт ва бошқа ишлаб чиқариш ва хўжалик эҳтиёжларига сарфланадиган барча турдаги харид қилинадиган энергия;
- ташкилотнинг транспорти ва ходимлари томонидан моддий ресурсларни етказиш билан боғлиқ сарфлар (юклаш ва тушириш ишлари ҳам шу жумлага киради);
- ташкилотлар томонидан моддий ресурсларни етказиб берувчилардан олиннадиган идишлар ва ўраш-жойлаш материаллари қиймати.

Ишлаб чиқаришга оид ходимлар даромадлари бўйича сарфлар

2.8 Ишлаб чиқаришга оид ходимлар даромадлари бўйича сарфлар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- ташкилотда қабул қилинган меҳнатга ҳақ тўлаш шакллари ва тизимларига мувофиқ ҳисобланган амалда бажарилган иш учун ишлаб чиқариш хусусиятига эга бўлган иш ҳақи, шу жумладан рағбатлантирувчи тусдаги тўловлар;
- касб маҳорати ва мураббийлик учун тариф ставкаларига ва окладларга устамалар;
- иш режими ва меҳнат шароитлари билан боғлиқ бўлган компенсация тусидаги тўловлар, шу жумладан:
  - технологик жараён жадвалида назарда тутилган тунги вақтда, ишдан ташқари вақтда, дам олиш ва байрам (ишланмайдиган) кунларда ишлаганлик учун тариф ставкалари ва окладларга устамалар ва қўшимча ҳақ;
  - кўп сменали режимда ишлаганлик, касбларни бирга қўшиб олиб борганлик ва хизмат кўрсатиш зоналарини кенгайтирганлик учун устамалар;
  - қонунчиликда белгиланган касблар ва ишлар рўйхати бўйича оғир, зарарли, алоҳида зарарли меҳнат ва табиий-иқлим шароитларида ишлаганлик учун устамалар, шу жумладан ушбу шароитлардаги узлуксиз иш стажи учун устамалар;
  - алоқа, темир йўл, дарё, автомобиль транспорти ва катта йўллар ходимларининг ва доимий иши йўлда ўтадиган ёки қатнов тусига эга бўлган бошқа ходимларнинг иш ҳақи, ташкилот жойлашган жойдан жўнаган пайтидан бошлаб шу жойга қайтиб келган пайтигача тўланадиган йўлда ўтган ҳар бир сутка учун тўланадиган устамалар;
  - қурилишда, реконструкция қилишда ва мукамал таъмирлашда бевосита банд бўлган, шунингдек қонунчиликда назарда тутилган ҳолларда вахта усули билан ишларни бажаришган ходимлар учун ишнинг кўчма ва қатнов хусусияти учун устама;

- доимий равишда ер ости ишларида банд бўлган ходимларга уларнинг шахтада (конда) иш жойига жўнаб кетишларидан ва орқага қайтишларигача ўтадиган норматив вақт учун қўшимча ҳақ;
  - меҳнатга ҳақ тўлашнинг туманлар бўйича тартибга солинишига, шу жумладан туман коэффицентлари ва амалдаги қонунчиликка мувофиқ чўл, сувсиз ва юқори тоғ жойларида ишлаганлик учун коэффицентлар билан белгиланган тўловлар;
  - ташкилот жойлашган жойдан (йиғилиш нуқтасидан) иш жойига ва орқага қайтадиган йўлда ўтадиган кунлар учун вахтада ишлаш жадвалида назарда тутилган, шунингдек ходимларнинг метеорология шароитларига кўра ва транспорт ташкилотларининг айби билан йўлда тутилиб қолинган кунлар учун тариф ставкаси, оклад миқдорида тўланадиган суммалар (вахта усулида ишни бажаришда).
- иш вахта усулида ташкил этилганда, иш вақти жамланиб ҳисобланганда ва қонунчилик билан белгиланган бошқа ҳолларда ходимларга уларга иш вақтининг нормал давом этишидан ортиқ ишлаганлиги муносабати билан бериладиган дам олиш (ортиқча ишланган иш вақти учун дам олиш) кунлари учун ҳақ тўлаш.
  - ташкилот штатида турмайдиган ходимлар меҳнатига улар томонидан фуқаролик-ҳуқуқий тусдаги тузилган шартномалар бўйича ишлар бажарилганлиги учун ҳақ тўлаш, агар бажарилган иш учун ходимлар билан ҳисоб-китоб ташкилотнинг ўзи томонидан амалга оширилса пудрат шартномаси ҳам шу жумласига киради;
  - белгиланган тартибга мувофиқ ишлаб чиқариш жараёнида қатнашувчи ходимлар меҳнатига ҳақ тўлаш сарфларига киритиладиган тўловларнинг бошқа турлари;

Ишлаб чиқаришга оид ижтимоий суғурта бўйича сарфлар

2.9 Ишлаб чиқаришга оид ижтимоий суғурта бўйича сарфлар куйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- қонунчилик билан белгиланган ставкалар бўйича ишлаб чиқариш (хизмат кўрсатиш) билан боғлиқ ходимлар даромадларига ижтимоий солиқ суммаси;
- ишлаб чиқариш (хизмат кўрсатиш) билан боғлиқ ходимлар даромадларига тегишли нодавлат пенсия жамғармаларига ажратмалар ва ихтиёрий суғуртага суғурта мукофотлари (бадаллари).

Ишлаб чиқаришга оид эскириш ва амортизация сарфлари

2.10 Ишлаб чиқаришга оид эскириш ва амортизация сарфлари куйидагиларни ўз ичига ишлаб чиқариш (хизмат кўрсатиш) билан боғлиқ асосий воситалар ва номоддий активларнинг эскириш ва амортизация сарфларини олиши мумкин.

Ишлаб чиқаришга оид бошқа сарфлар

2.11 Ишлаб чиқаришга оид бошқа сарфлар куйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- ишлаб чиқариш жараёнига хизмат кўрсатиш сарфлари:
  - ишлаб чиқаришни хом ашё, материаллар, ёнилғи, энергия, инструмент, мосламалар ва бошқа меҳнат воситалари ва буюмлари билан таъминлаш сарфлари;

- асосий ишлаб чиқариш фондларини иш ҳолатида сақлаш сарфлари (техник кўрик, таъмирлаш сарфлари). Ишлаб чиқариш (хизмат кўрсатиш) га тегишли активларни таъмирлаш сарфларининг тегишли элементлари бўйича маҳсулот (хизматлар) таннархига киритилади;
  - ёнғиндан сақлаш ва кўриклашни ҳамда ташкилотларнинг техникавий фойдаланиш қоидалари билан назарда тутилган бошқа махсус талабларни таъминлаш, улар фаолиятини назорат қилиш сарфлари;
  - маъмурий мақсадлардан ташқари кўриклаш сарфлари бундай кўриклаш мавжуд бўлишини талаб қилувчи мазкур ишлаб чиқаришга махсус талаблар мавжуд бўлган тақдирда маҳсулот (хизматлар) таннархига киритилиши мумкин;
  - ишлаб чиқариш фаолиятига тегишли бўлган асосий воситалар ёки номоддий активларни жорий ижарага олиш билан боғлиқ сарфлар;
  - табиатни муҳофаза қилиш мақсадларидаги фондларни сақлаш ва улардан фойдаланиш сарфлари, шу жумладан атроф табиий муҳит ифлослантирилганлиги ва чиқиндилар жойлаштирилганлиги учун компенсация тўловлари;
  - ишлаб чиқариш хусусиятлари билан боғлиқ бўлган ва қонунчиликда назарда тутилган меҳнатнинг нормал шароитларини ва техника хавфсизлигини таъминлаш сарфлари;
  - ходимларнинг ишлаб чиқариш жараёнида бевосита қатнашиши билан боғлиқ бўлган соғлиқни муҳофаза қилиш тадбирлари;
  - амалдаги қонунчиликка мувофиқ текин бериладиган ва шахсий фойдаланишда қоладиган буюмлар киймати (шу жумладан формали кийим-бош, махсус овқатлар);
  - ишлаб чиқариш жараёнига тегишли бўлган бошқарувнинг техник воситаларини, алоқа узелларини, сигнализация воситаларини, бошқарувнинг бошқа техник воситаларини, ҳисоблаш марказларини сақлаш ва уларга хизмат кўрсатиш сарфлари;
  - қонунчиликка мувофиқ ишлаб чиқаришда банд бўлган ходимларни тиббий кўриқдан ўтказганлик учун тиббий муассасаларга ҳақ тўлаш.
- ишлаб чиқариш ходимларини ишлаб чиқариш жараёнига тегишли бўлган хизмат сафарларига юбориш бўйича сарфлар;
  - ишлаб чиқариш ходимларини ва ишлаб чиқариш активларини мажбурий ва ихтиёрий суғурта қилиш сарфлари;
  - кафолатли хизмат муддати белгиланган буюмларни кафолатли тузатиш ва уларга кафолатли хизмат кўрсатиш сарфлари;
  - маҳсулот (хизматлар)нинг мажбурий сертификация қилиш сарфлари;
  - умумий фойдаланиладиган йўловчилар транспорти хизмат кўрсатмайдиган йўналишларда ишлаб чиқариш ходимларини иш жойига олиб бориш ва олиб келиш билан боғлиқ сарфлари;
  - қазиб олувчи тармоқларда тайёргарлик ишлари бўйича сарфлар, агар улар капитал сарфларга тегишли бўлмаса (яъни узоқ муддатли актив сифатида капиталлаштирилмаса).

Бошқа даромадлар

2.12 Бошқа даромадлар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- ундирилган ёки қарздор томонидан эътироф этилган жарималар, пенялар, вақтида тўланмаган қарзлар ва хўжалик шартномалари шартларини бузганлик учун бошқа хил жазо жарималари, шунингдек етказилган зарарларни ундириш бўйича даромадлар;
- ишлаб чиқариш ва маҳсулотлар (хизматлар)ни сотиш билан бевосита боғлиқ бўлмаган операциялардан рента даромади, ташкилотлар ҳузуридаги ошхоналардан тушумлар, ёрдамчи хизматлардан даромадлар сифатидаги бошқа даромадлар;
- инвестиция кўчмас мулки ёки бошқа мулкни оператив ижарага беришдан даромадлар;
- давлат грантларига оид даромадлар;
- текинга олинган мол-мулк ёки молиявий ёрдам;

Сотиш харажатлари

2.13 Сотиш харажатлари қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- товарларни темир йўл, ҳаво, автомобиль, денгиз, дарё транспортида ва от-уловда ташиш харажатлари;
- маҳсулот (хизматлар)ни сотиш билан боғлиқ меҳнатга ҳақ тўлаш харажатлари;
- сотиш билан боғлиқ меҳнатга ҳақ тўлашга оид ижтимоий суғуртага харажатлар;
- савдо эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган бинолар, иншоотлар ва хоналарни ижарага олиш, сақлаш ва тузатиш харажатлари;
- сотишга оид асосий воситалар ва номоддий активлар эскириш ва амортизация харажатлари;
- сотишга оид материаллар ва хўжалик буюмлари қийматини ҳисобдан чиқариш харажатлари ҳамда уларни белгиланган мақсадда фойдаланиш учун яроқли ҳолатда сақлаш (таъмирлаш, ювиш, тузатиш, дезинфекция қилиш ва ҳ. к.) билан боғлиқ бошқа харажатлар;
- сотишга оид газ, ёқилғи, электр энергияси харажатлари;
- товарларни сақлаш, уларга ишлов бериш ва уларни навларга ажратиш харажатлари;
- савдо рекламаси харажатлари;
- ўраш-жойлаш материаллари харажатлари;
- сотишга оид мол-мулкни мажбурий ва ихтиёрий суғурта қилиш харажатлари;
- сотиш бозорларини ўрганиш бўйича харажатлар (маркетингга, рекламага сарфланган харажатлар).

Маъмурий харажатлар

2.14 Маъмурий харажатлар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- бошқарув ходимларига тегишли бўлган меҳнатга ҳақ тўлаш харажатлари;
- бошқарув ходимларига тегишли бўлган ижтимоий суғуртага ажратмалар;
- хизмат енгил автотранспортига ва хизмат микроавтобусини сақлаш, ёллаш ва ижарага олиш харажатлари;
- ташкилот ва унинг таркибий бўлинмаларини ташкил этиш ва уларни бошқариш харажатлари;

- бошқарувнинг техник воситалари, алоқа узеллари, сигнализация воситалари, ҳисоблаш марказларини ва ишлаб чиқаришга тегишли бўлмаган бошқарувнинг бошқа техник воситаларини сақлаш ва уларга хизмат кўрсатиш харажатлари;
- маъмурий-бошқарув эҳтиёжлари учун бинолар ва хоналар ижараси учун ҳақ тўлаш;
- маъмурий аҳамиятга эга бўлган асосий воситаларни сақлаш ва уларни тузатиш, шунингдек эскириш (амортизация) харажатлари;
- бошқарув ходимларини ва ишлаб чиқариш жараёни билан боғлиқ бўлмаган мол-мулкни мажбурий ва ихтиёрий суғурта қилиш харажатлари;
- бошқарув ходимларини хизмат сафарларига юбориш бўйича харажатлар;
- хизматлар қийматини тўлаш ҳамда инвестиция активларининг ишончли бошқарувчилари ва ишончли бошқарувчиларнинг мукофотлари бўйича харажатлар.
- маъмурий мақсадлар учун фойдаланиладиган материаллар ва хўжалик анжомлари қийматини ҳисобдан чиқариш бўйича харажатлар ҳамда уларни белгиланган мақсадда фойдаланиш учун яроқли ҳолатда сақлаш билан боғлиқ бўлган бошқа харажатлар.

Бошқа операцион харажатлар

2.15 Бошқа операцион харажатлар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- кадрлар тайёрлаш ва уларни қайта тайёрлаш харажатлари;
- ишлаб чиқариш (хизмат кўрсатиш)га оид меъёрдан ортикча сарфланган хом ашё ва материаллар, иш ҳақи ва бошқа сарфлар;
- маслаҳат ва ахборот хизматларига ҳақ тўлаш;
- аудиторлик хизматларига ҳақ тўлаш;
- ўзининг хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқаришлари ва хўжаликларни сақлашдан кўрилган зарарлар;
- барча ходимлар бўйича ишланмаган вақт учун ҳақ тўлаш:
  - амалдаги қонунчиликка мувофиқ навбатдаги (ҳар йилги) ва қўшимча таътиллар, навбатдаги (ҳар йилги) фойдаланилмаган ва қўшимча таътиллар учун компенсациялар, ўсмирларнинг имтиёзли соатлари, болани овқатлантириш учун оналар ишидаги танаффуслар, шунингдек тиббий кўриклардан ўтиш билан боғлиқ вақт учун ҳақ тўлаш.
  - мажбурий таътилда бўлган ходимларга, асосий иш ҳақини қисман сақлаб қолган ҳолда, ҳақ тўлаш;
  - донор ходимларга қонни текшириш, топшириш кунлари учун ва қон топширилган ҳар бир кундан кейин бериладиган дам олиш кунлари учун ҳақ тўлаш;
  - давлат вазифаларини бажарганлик учун (ҳарбий йиғинлар, фавқулодда вазиятлар бўйича йиғинлар ва бошқалар) меҳнат ҳақи тўлаш;
- саломатликни муҳофаза қилиш ва ходимларнинг ишлаб чиқариш жараёнида бевосита қатнашуви билан боғлиқ бўлмаган дам олишларни ташкил этиш тадбирлари;
- ташкилотлар томонидан маҳсулот ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлмаган ишлар (хизматлар)ни (шаҳар ва шаҳарчаларни ободонлаштириш ишлари,

қишлоқ хўжалигига ёрдам бериш ва бошқа хил ишларни) бажариш харажатлари;

- бир марта бериладиган мукофотлар, йил давомидаги иш якунлари бўйича рағбатлантиришлар, узоқ муддат ишлаганлик учун рағбатлантириш ва тўловлар, шу жумладан ташкилотнинг ўз қарорига кўра натура билан тўловлар, шунингдек ягона ижтимоий тўлов суммаси, улар бўйича ҳисобланган ҳақ;
- қонунчиликка ёки ташкилотнинг ўзининг қарорига мувофиқ мажбурий прогул вақти ёки паст ҳақ тўланадиган ишни бажарганлик учун ҳақ тўлаш;
- вақтинча меҳнат лаёқатини йўқотган тақдирда қонунчилик билан белгиланган, ҳақиқий иш ҳақи миқдоригача қўшимча ҳақ;
- асосий иш жойи бўйича ишчиларга, ташкилот ишчи ва мутахассисларига улар ишдан ажраган ҳолда малака ошириш ва кадрларни қайта тайёрлаш тизимида ўқиган вақтда иш ҳақи тўлаш;
- икки ва ундан кўп болалари ёки ўн саккиз ёшгача ногиронлиги бўлган боласи бор аёлларга қонунчиликка мувофиқ қўшимча меҳнат таътили ҳақини тўлаш;
- ходимларга товарлар, маҳсулотлар ва бошқа активларни бепул бериш ёки ходимлар учун хизматлар кўрсатиш;
- ходимларнинг (овқатланиши, йўл кираси, даволаниш ва дам олишга, экскурсия ва саёҳатларга йўлланмалари, спорт секцияларида, тўғарақларда, клублардаги машғулоти, маданий-кўнгилочар ва жисмоний тарбия (спорт) тадбирларига қатнашиши, ходимларнинг шахсий обунаси ва истеъмоли ҳамда бошқа шунга ўхшаш тўловлари) харажатларини қоплаш;
- қонунчиликка мувофиқ болани икки ёшга тўлгунгача парвариш қилиш бўйича ҳар ойлик нафақани тўлаш бўйича харажатлар;
- пенсияларга устамалар, пенсияга чиқаётган меҳнат фахрийларига бир йўла тўланадиган нафақалар;
- амалдаги қонунчиликка мувофиқ ташкилотлардан уларнинг қайта ташкил этилиши, ходимлар ва штатлар сонининг қисқариши муносабати билан бўшаб қоладиган ходимларга тўловлар;
- ходимларга тўланадиган моддий ёрдам;
- соғлиқни сақлаш объектлари, қариялар ва ногиронлиги бўлган шахслар уйлари, болалар мактабгача тарбия муассасалари, соғломлаштириш лагерлари, маданият ва спорт объектлари, халқ таълими муассасалари, шунингдек уй-жой фонди объектлари таъминоти (шу жумладан барча турдаги таъмирлаш ишларини ўтказишга амортизация ажратмалари ва харажатларни ҳам қўшган ҳолда) харажатлар;
- вақтинча тўхтатиб қўйилган ишлаб чиқариш қувватлари ва объектларини сақлаш харажатлари (бошқа манбалар ҳисобига қопланадиган харажатлардан ташқари);
- банкнинг, қимматли қоғозлар марказий депозитарийсининг ва қимматли қоғозлар бозори профессионал иштирокчиларининг хизматларига ҳақ тўлаш;
- экология, соғломлаштириш ва бошқа хайрия жамғармаларига, маданият, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, жисмоний тарбия ва спорт корхоналари, муассасалари ва ташкилотларига бадаллар;
- амалдаги қонунчиликка мувофиқ амалга ошириладиган ва ташкилот харажатларига киритиладиган бюджетга мажбурий тўловлар, солиқлар,

- йиғимлар, давлат мақсадли жамғармаларига ажратмалар, шунингдек ҳукумат қарорларига биноан халқаро ташкилотларга аъзолик бадалларини тўлаш;
- жарималар, пенялар;
  - вакиллик харажатлари.

Бошқа харажатлар

2.16 Бошқа харажатлар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- баҳоланган мажбуриятни тан олишга оид харажатлар (уларнинг тикланиши);
- ходимлар даромадаларига оид баҳоланган мажбуриятни тан олишга оид харажатлар (уларнинг тикланиши);
- фойда солиғига оид баҳоланган мажбуриятни тан олишга оид харажатлар (уларнинг тикланиши);

Бошқа фойда ёки зарарлар

2.17 Бошқа фойда ёки зарарлар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- активлар ёки мажбуриятларнинг ҳисобдан чиқарилишидан фойда ёки зарарлар;
- чет эл валютасидаги монетар моддалар бўйича ижобий ва салбий курс фарқларидан фойда ёки зарарлар;
- номолиявий активларнинг қадрсизланишидан зарарлар ёки уларнинг тикланишидан фойда;
- молиявий активларнинг қадрсизланишидан зарарлар ёки уларнинг тикланишидан фойда;
- ўзгаришлари фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қийматда баҳоланадиган номолиявий активларнинг ҳаққоний қийматидаги ўзгаришлар;
- ўзгаришлари фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қийматда баҳоланадиган молиявий активларнинг ҳаққоний қийматидаги ўзгаришлар;
- ўзгаришлари фойда ёки зарар орқали ҳаққоний қийматда баҳоланадиган молиявий мажбуриятларнинг ҳаққоний қийматидаги ўзгаришлар.

Молиявий даромадлар

2.18 Молиявий даромадлар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- олинган роялтилар;
- дивидендлар ва улушли ва қарз инструментлари бўйича даромадлар;
- эффектив фоиз ставкаси усули бўйича ҳисобланган фоизлар;
- молиявий ижарадан олинган даромадлар;
- молиявий фаолиятдан олинган бошқа даромадлар.

Молиявий харажатлар

2.19 Молиявий харажатлар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- эффектив фоиз ставкаси усули бўйича ҳисобланган фоизлар;
- молиявий ижарага олиш бўйича фоизларни тўлаш харажатлари;
- молиявий фаолият бўйича бошқа харажатлар.

Фойда солиғи бўйича харажат (даромад)

2.20 Фойда солиғи бўйича харажат (даромад) куйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- жорий фойда солиғи бўйича харажат;
- кечиктирилган фойда солиғи бўйича харажат (даромад).

Бошқа умумлашган даромадлар

2.21 Бошқа умумлашган даромад куйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- қайта баҳолаш моделига мувофиқ баҳоланадиган асосий воситалар учун қайта баҳолаш натижасида қийматнинг ўсишидаги ўзгаришлар;
- чет элдаги бўлинмани қайта ҳисоблашдан юзага келадиган бошқа фойда ва зарарлар;
- актуар фойда ва зарарлар;
- хежлаш инструментларининг ҳаққоний қийматидаги баъзи ўзгаришлар;
- шўъба ташкилот, таъсир остидаги ташкилот ва биргаликда назорат қилинадиган ташкилотга инвестицияларнинг ҳаққоний қийматидаги ўзгаришлар;
- улушли қатнашиш усули бўйича бошқа умумлашган даромад элементлари.